

DOĞU ARAŞTIRMALARI

Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kùltür Araőtirmaları Dergisi
A Journal of Oriental Studies

2023/1

MAKALELER/ARTICLES

GENÇ BİR ARAŞTIRMACININ YAYIN İHTİRASI YA DA İNTİHALLE
İMTİHANI

Mehmet ATALAY

İBN FADLULLAH eL-ÖMERÎ'NİN ŞİİRLERİNDE METİNLERARASILIK

Abdussamed YEŞİLDAĞ

İŞLEVSEL KURAM BAĞLAMINDA EDHEMÎ'NİN DEH HİTÂB ADLI ESERİNDE
KULLANILAN ATASÖZLERİ VE KİNAYELER İLE İKTİBAS EDİLEN AYET VE
HADİSLER

Muhammed Furkan ŞAHİN

ANA DİLİ ARAPÇA OLMAYANLARA ARAPÇA ÖĞRETİMİNDE FONETİK
PROBLEMLER VE ZORLUKLAR -TÜRK ÖĞRENCİ MODELİ-

Mesut CEVHER-Nazir ALCHICKH

MEVLÂNÂ'NİN RUBAİLERİNİN FARŞÇA NEŞİRLERİ VE TÜRKÇE ÇEVİRİLERİ
HAKKINDA BAZI TESPİTLER

GùlŐah ERTÜRK

KİTÂB-I MEVÂ'İZ - ALMATI NÜŐHASI'NİN YAZIM ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE

Orhan TÜRKMEN

DİN GÖREVLİLERİNİN ARAPÇALARINDA GÖRÜLEN PROBLEMLER VE ÇÖZÜM
YOLLARI: HAVZA İLÇE MÜFTÜLÜĞÜ ÖRNEĞİ

Adem MORAL-Ahmet Derviş MÜEZZİN

<http://www.doguarastirmalari.com>

DOĞU
ARAŞTIRMALARI

Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kùltùr Araştırmaları Dergisi

A Journal of Oriental Studies

DergiPark
AKADEMİK

<http://www.doguarastirmalari.com>

Sayı/Issue: 27, 2023/1

İstanbul-2023

DOĞU ARAŞTIRMALARI

A Journal of Oriental Studies

ISSN 1307-6256

Sayı/Issue: 27, 2023/1

Doğu Araştırmaları yılda iki kez (Haziran-Aralık) yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
Doğu Araştırmaları is an international peer-reviewed journal that published biannually (June-December)

Sahibi ve Yazı İŞleri M¼d¼r¼ (Owner and Managing Editor)

Prof. Dr. Ali G¼zely¼z

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Ali G¼zely¼z
Prof. Dr. Mehmet Atalay
Prof. Dr. Abdullah Kızılıcık
Prof. Dr. Halil Toker
Prof. Dr. Mehmet Yavuz
Dr. Öğr. Üyesi Nihat Değirmenci
Dr. Öğr. Üyesi G¼khan G¼kmen

Bilimsel DanıŐma Kurulu (Advisory Board)

Prof. Dr. M. Fatih Andı (FSM Vakıf Ü.)
Prof. Dr. Bedrettin Aytaç (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Mustafa Çiçekler (İ.Medeniyet Ü.)
Prof. Dr. Rahmi Er (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Kavos Hasanlı (Shiraz Ü.)
Prof. Dr. A. Karaismailoğlu (Kırkkale Ü.)
Prof. Dr. R.Moshtagh Mehr (A.T.Moallem Ü.)
Prof. Dr. Mehdi Nourıyan (Esfahan Ü.)
Prof. Dr. Halil Toker (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Faruk Toprak (Ankara Ü.)
Prof. Dr. H¼seyin Yazıcı (FSM Vakıf Ü.)
Prof. Dr. Asuman Belen Özcın (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Yusuf Öz (Yıldırım B. Ü.)
Prof. Dr. Ali Temizel (Selçuk Ü.)
Prof. Dr. Mehmet Atalay (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Selami Bakırıcı (Atatürk Ü.)
Prof. Dr. Veyis Değirmençay (Atatürk Ü.)
Prof. Dr. Ali G¼zely¼z (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Mehmet Kanar (Yeditepe Ü.)
Prof. Dr. Hicabi Kırılancı (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Charles Melville (U. Cambridge)
Prof. Dr. Celal Soydan (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Mehmet Yavuz (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Nimet Yıldırım (Atatürk Ü.)
Prof. Dr. Abdullah Kızılıcık (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Ey¼p SarıtaŐ (İstanbul Ü.)
Doç. Dr. Hassanzadeh Niri (A.Tabatabai Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi G¼khan G¼kmen (Kırkkale Ü.)

Edit¼r (Editor)

Dr. Öğr. Üyesi G¼khan G¼kmen

Yazışma Adresi (Correspondence)

Prof. Dr. Ali G¼zely¼z

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak¼ltesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Böl¼m¼

34459 Beyazıt-İstanbul

E-posta Adresi (E-mail)

guzelyuz@istanbul.edu.tr

İnternet Adresi (Web)

<http://www.doguarastirmalari.com>

INDEX ISLAMICUS, SOBİAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini) ve *ASOS* indeksleri tarafından taranmaktadır.

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Makaleler/Articles

Genç Bir Araştırmacının Yayın İhtirası Ya Da İntihalle İmtihanı

A Young Scholar's Ambition to Publication or Challenge to Plagiarism

Mehmet ATALAY 1-29

İbn Fadlullah el-Ömerî'nin Şiirlerinde Metinlerarasılık

Intertextuality in Poems of Ibn Fadl Allāh Al-'Umārī

Abdussamed YEŞİLDAĞ 30-44

İşlevsel Kuram Bağlamında Edhemî'nin Deh Hitâb Adlı Eserinde Kullanılan Atasözleri ve Kinayeler ile İktibas Edilen Ayet ve Hadisler

The Proverbs and the Verses and Hadiths Used in Edhami's Deh Khitab in the Context of Functional Theory

Muhammed Furkan ŞAHİN 45-74

Ana Dili Arapça Olmayanlara Arapça Öğretiminde Fonetik Problemler ve Zorluklar -Türk Öğrenci Modeli-

Phonetic Problems and Challenges in Teaching Arabic for Those Whose Mother Tongue Is Not Arabic-Turkish Student Model-

Mesut CEVHER-Nazir ALCHICKH 75-102

Mevlânâ'nın Rubailerinin Farsça Neşirleri ve Türkçe Çevirileri Hakkında Bazı Tespitler

Some Findings on the Persian Publications and Turkish Translations of Rumi's Rubais

Gülşah ERTÜRK 103-125

Kitâb-ı Mevâ'iz - Almatı Nüshası'nın Yazım Özellikleri Üzerine

On Orthography of Kitâb-ı Mevâ'iz -The Copy of Almaty

Orhan TÜRKMEN 126-158

Din Görevlilerinin Arapçalarında Görülen Problemler ve Çözüm Yolları: Havza İlçe Müftülüğü Örneği

The Problems in the Arabic Languages' of Religious Officials and Solutions: The Example of Havza District Mufti

Adem MORAL-Ahmet Derviş MÜEZZİN 159-184

DOĞU ARAŞTIRMALARI DERĐİSİ YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

Doğu Araőtirmaları Dergisi; “Doğu Dilleri ve Edebiyatları” çerçevesinde çağın gereğini yerine getiren bir bilimsel etkinliğe zemin hazırlamak amacına yönelik olarak; öncelikle dil ve edebiyat, aynı zamanda tarih, sanat ve kültür alanlarında özgün makalelere ve nitelikli çevirilere yer veren hakemli bir dergidir.

Derginin yayın dili Türkçe, Arapça, Farsça, Urduca ve İngilizcedir. Yabancı dildeki yazıların yayımlanması, Yayın Kurulu’nun onayına bağlıdır. Dergiye gönderilecek yazıların, Türk Dil Kurumu’nun yazım kurallarına uygun olması gerekmektedir.

Türkçede yaygın kullanılan yabancı kelimelerin dışındaki kelimelerin Türkçe karşılığının kullanılmasına özen gösterilmelidir.

Farklı yazı tipi kullananların, kullandıkları yazı tiplerini de göndermeleri gerekmektedir. Makalelerin özetleri 250 kelimeyi aşmamalıdır. Yazılarda resim, çizim veya herhangi bir görsel anlatım varsa; bunların en az 300 dpi çözünürlükte taranması ve kullanıldığı metindeki adları ile kaydedilerek gönderilmesi gerekmektedir. Yayımlanan yazıların sorumlulukları yazı sahiplerine aittir. Yazılar, A4 sayfa boyutuna göre 25 sayfayı geçmemelidir. Ancak geniş kapsamlı yazılar, Yayın Kurulu’nun onayıyla seri halinde ya da derginin eki şeklinde de yayımlanabilir.

Yazım kuralları ve sayfa düzeni

- Yazılar MS Word ya da uyumlu programlarda yazılmalıdır. Yazı karakteri Times New Roman, 12 punto ve 1,5 satır aralığında olmalıdır.
- Sayfa, A4 dikey boyutta; üst, alt ve sağ kenar boşluğu 2,5 cm; sol kenar boşluğu 3 cm olarak düzenlenmelidir.
- Paragraf aralığı önce 6 nk, sonra 0 nk olmalıdır.
- Yazının başlığı koyu harfle yazılmalı, konunun içeriği ile uyumlu olmalıdır.
- Makalelerin Türkçe ve İngilizce özetleri 250 kelimeyi aşmamalıdır. 3 ila 5 kelimedenden oluşan anahtar kelime/keywords yer almalıdır. Makalenin Türkçe ve İngilizce başlıklarına yer verilmelidir. Yayın dili Arapça, Farsça veya Urduca olan makalelerde Türkçe ve İngilizce özet istenmektedir.
- Başlıklar koyu harfle yazılmalıdır. Uzun yazılarda ara başlıkların kullanılması okuyucu açısından yararlı olacaktır.
- İmla ve noktalamada makalenin veya konunun zorunlu kıldığı durumlar dışında Türk Dil Kurumu’nun İmla Kılavuzu dikkate alınmalıdır.
- Metin içinde vurgulanmak istenen yerlerin “tırnak içinde” gösterilmesi yeterlidir.

- Birden çok yazarlı makalelerde makale ilk sıradaki yazarın ismiyle sisteme yüklenmelidir. Birden sonraki yazarların isimleri sistem üzerinde diğer yazarlar kısmında belirtilmelidir.

Kaynak gösterme

- Doğu Araştırmaları Dergisi sayfa altı dipnot veya APA 6.0 kaynak gösterimini kabul etmektedir.
- Bir eserin derleyeni, tercüme edeni, hazırlayanı, tashih edeni, editörü varsa kaynakçada mutlaka gösterilmelidir.
- Elektronik ortamdaki kaynaklarda yazarı, çalışmanın başlığı ve yayın tarihi belli olanlar kullanılmalıdır.
- Metin içinde atıf yapılmayan kaynaklar kaynakçada gösterilmemelidir.
- Kaynakça makalenin sonunda yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir.

Yayımlanan yazıların sorumlulukları yazı sahiplerine aittir.

GENÇ BİR ARAŞTIRMACININ YAYIN İHTİRASI YA DA İNTİHALLE İMTİHANI

Mehmet ATALAY*

Tîz-refîâr olanın pâyine dâmen dolaşır

Öz

Tarafımdan yıllar önce hazırlanan ders notlarında geçen pasajların aynen alınıp bir tezde kullanılmış, kaynak olarak da ilgisiz başka bir atıf yapılmıştır. Bu durum benim ve ders notlarımı bilen diğer öğrenciler ve akademisyenler için gayet açık olmakla birlikte, bilmeyenler için şaibeli görünmektedir. Bu nedenle olayın aslını delilleriyle bu yazı vasıtasıyla gösteriyorum.

Ayrıca bu konuyla ilgilenirken tez yazarının başka yayın etiği ihlalleri olduğunu da fark ettim. O yazıları da bu makalede değerlendirdim. Bu araştırmacının meslek etiğine uygun olmayan ihlalleri yayın tekrarı, yanlış referans gibi daha hafif durumlardan, kaynak gizleme, intihal gibi ağır ihlallere kadar uzanmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Yayın etiği, intihal, telif hakkı, araştırma, Fars dili ve edebiyatı*

A YOUNG SCHOLAR'S AMBITION TO PUBLICATION OR CHALLENGE TO PLAGIARISM

Abstract

The passages in the lecture notes prepared by me years ago were taken exactly and used in a thesis, and another irrelevant reference was given as a source. While this is obvious to me and other students and academics who know my lecture notes, it seems dubious to those who don't. For this reason, I wanted to show the truth of the event with its proofs through this article.

I also saw that there were ethics violations made by the thesis author while working on this. I have also shown them in this article. This issues that do not comply with the researcher's professional ethics range from milder cases such as repetition of publication, false references, to serious violations such as concealment of source and plagiarism.

Keywords: *Publication ethics, plagiarism, copyright, research, Persian language and literature*

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, emekli öğretim üyesi, matalay0706@gmail.com, Orcid: 0000-0002-6241-8950.

Üniversitelerimizin ve akademisyenlerimizin sayısı arttıkça ilmi çalışmaların da artması memnuniyet vericidir. Ancak bu artış aynı şekilde nitelik yönünden de olmadığı takdirde kötü sonuçlara da yol açmaktadır.

Bu yazıda şahsen karşılaştığım ve mağduru olduğum bir örnekten bahsedeceğim.

I. *Cüneyd-i Şîrâzî Divanı (Metin-İnceleme)*

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde verdiğim Fars edebiyatı tarihi dersleri için hazırladığım ders notları Üniversitemin yayımları arasında 2000 yılında yayınlanmıştı. Derslerimde bu notları takip ediyordum. 2005 yılından sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde bu dersleri vermeye başlayınca aynı notları kullandım.

İstanbul Üniversitesi'nde öğrencim olan bir tez yazarı, ders notu formatındaki ilk yayımdan aynen aldığı bazı kısımları tırnak içinde vermeden ve benim yayıma atıf yapmadan kendi tezine koymuştur. Aslında ben bu tezin savunma jürisinde bulunmuştum. Başka nedenlerle tezi yetersiz bulmuş, red oyu vermiştim. Tez oy çokluğu ile başarılı sayılmıştı. Söz konusu ders notlarındaki bazı pasajların bahsi geçen tezde kaynak göstermeksizin aynıyla kullanıldığı gözümde kaçmış. Bu durumdan daha sonraları haberdar oldum. Bu ders notlarındaki bazı pasajların bir tez çalışmasında aynen yer almasının, benim yayım etiği ihlali yaptığım izlenimi vermesi ihtimaline binaen bu satırları yazma gereği duydum. Zira tez yazarı ders notlarımdan aynen aldığı bu pasajların sonunda bu bilgilerle ve ifadelerle alakası olmayan başka bir Farsça kaynağın künyesini ve sayfasını vermektedir. Bu durum, gerçeğin aksine, ders notlarımda bu kaynağı benim vermediğim, ama yazarın benden almayı, benim vermeyi ihmal ettiğim asıl kaynaktan aldığı intibamı vermekteydi. Oysa burada ne benim ihmalim ne de başka bir kaynak söz konusu değildir. Bu durumun açıklığa kavuşması gerektiğini düşünmekteyim.

Aşağıda 2000 tarihli ders notlarım ile tez yazarının 2012 tarihli yüksek lisans tezindeki aynı pasajları içeren sayfalar birlikte verilmiştir.

2000 tarihli ders notu ¹	2012 tarihli tez ²

¹ Mehmet Atalay, *Selçuklular Devri İran Edebiyatı Tarihi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2000), 83.

² Çetin Kaska, "Cüneyd-i Şîrâzî Divanı (Metin-İnceleme)" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 12.

e) Bu devrede Türk-Moğol etkisi de az değildir. Türkçe ve Moğolca kelimeler Fars diline girmiştir.

Hicri sekizinci yüzyıldan Safevi devletinin kuruluşuna kadar İran şiirinin özellikleri

a) Şiir, saraylardan tekkelere, ulema mahfillerine ve riyaset mevkiini işgal eden hanedanlara yönelmiştir. Edebî adetler birdenbire yok olmamış, fakat zayıflayarak zamanla değerini kaybetmiştir.

b) Medhiye ve kaside birinci plandaki yerini kaybetmiş, gazel ön plana çıkmıştır. Şiir, zevki ve irfanî bir bünyeye bürünmüştür.

c) Aşıkane ve arifane gazeller öne çıkmıştır. 'Attâr (öl. 627/1229), 'Irâkî (öl. 680/1281), Sa'dî (öl. 691-4/1291-4), Mevlânâ (604-670/1207-1271), Hâfız (öl. 792/1389) ve Muhammed-i Fergânî'nin gazelleri gibi.

d) Tarihi, bazan da dinî kahramanlıklara yer verilmiş; *İskendernâme*, *Şâhînsâhnâme*, *Selçuknâme* gibi eserler meydana getirilmiştir.

e) Mesneviler tasavvufî hüviyet kazanmış ve çoğalmıştır.

f) Terbiye ve ahlaka dair şiirler terennüm edilmeye başlanmıştır.

g) Tenkidî şiirler yazılmıştır.

h) Sâkinâmeler, dinî şiirler, sanatlı manzumeler bolca görülmeye başlanmıştır.

i) Tarihe ve tarihî eserlere önem verilmiş; bedbinlik, gelecekte ümitsizlik, korku ve şikâyet, dünyayı terketmek ve ona kıymet vermemek gibi düşünceler bu devir şiirine hakim olmuştur.

3- Sebki Hindî (Hind üslûbu)

Safevîler devrinde İran ve Hindistan'da şiir söyleyen şairlerin takibi ettiği üslûba Hind üslûbu denir.

Hicri dokuzuncu yüzyılda, yani Moğolların son devirlerinde başlayan Hind üslûbu, Safevîler devri boyunca devam etmiş ve kemal devresine bu sülâle zamanında ulaşmıştır. Safevîlerin son zamanlarında zayıflamaya yüz tut-

1. Hicri Sekizinci Yüzyıl Fars Şiiri Özellikleri

a) Şiir, saraylardan tekkelere, ulema mahfillerine ve riyaset mevkiini işgal eden hanedanlara yönelmiştir. Edebî adetler birden bire yok olmamış, fakat zayıflayarak zamanla değerini kaybetmiştir.

b) Medhiye ve kaside birinci plandaki yerini kaybetmiş, gazel ön plana çıkmıştır. Şiir, zevk ve irfanî bir bünyeye bürünmüştür.

⁴⁵ Nihat Değirmenci, "Abdulmecid Tebrizî Divanı" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul, 2011, s. 5

⁴⁶ Değirmenci, a.g.e, s. 4

⁴⁷ Hasan Çiftçi, "Siraci-yi Sigzi ve Divanı" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, 1992, s. 4

c) Aşıkane ve arifane gazeller öne çıkmıştır. Hafız-ı Şîrâzî (öl. 792/1389), Feridüddin-i Attâr (öl. 627/1229), İrakî (öl. 680/ 1281), Sa'dî-yi Şîrâzî (öl. 691/1291), Muhammed-i Fergânî'nin gazelleri gibi.

d) Tarihi, bazen de dinî kahramanlıklara yer verilmiştir: İskendernâme, Şâhînsâhnâme, Selçuknâme gibi eserler meydana getirilmiştir.

e) Mesneviler tasavvufî hüviyet kazanmış ve artmıştır.

f) Terbiye ve ahlaka dair şiirler terennüm edilmeye başlanmıştır.

g) Tenkidli şiirler yazılmıştır.

h) Sakinâmeler, dinî şiirler, sanatlı manzumeler bolca görülmeye başlanmıştır.

i) Tarihe ve tarihî eserlere önem verilmiş; bedbinlik, gelecekte ümitsizlik, korku ve şikâyet, dünyayı terk etmek ve ona kıymet vermemek gibi düşünceler bu devir şiirine hakim olmuştur.⁴⁸

2. Hicri Sekizinci Yüzyılda Farsça Nesir

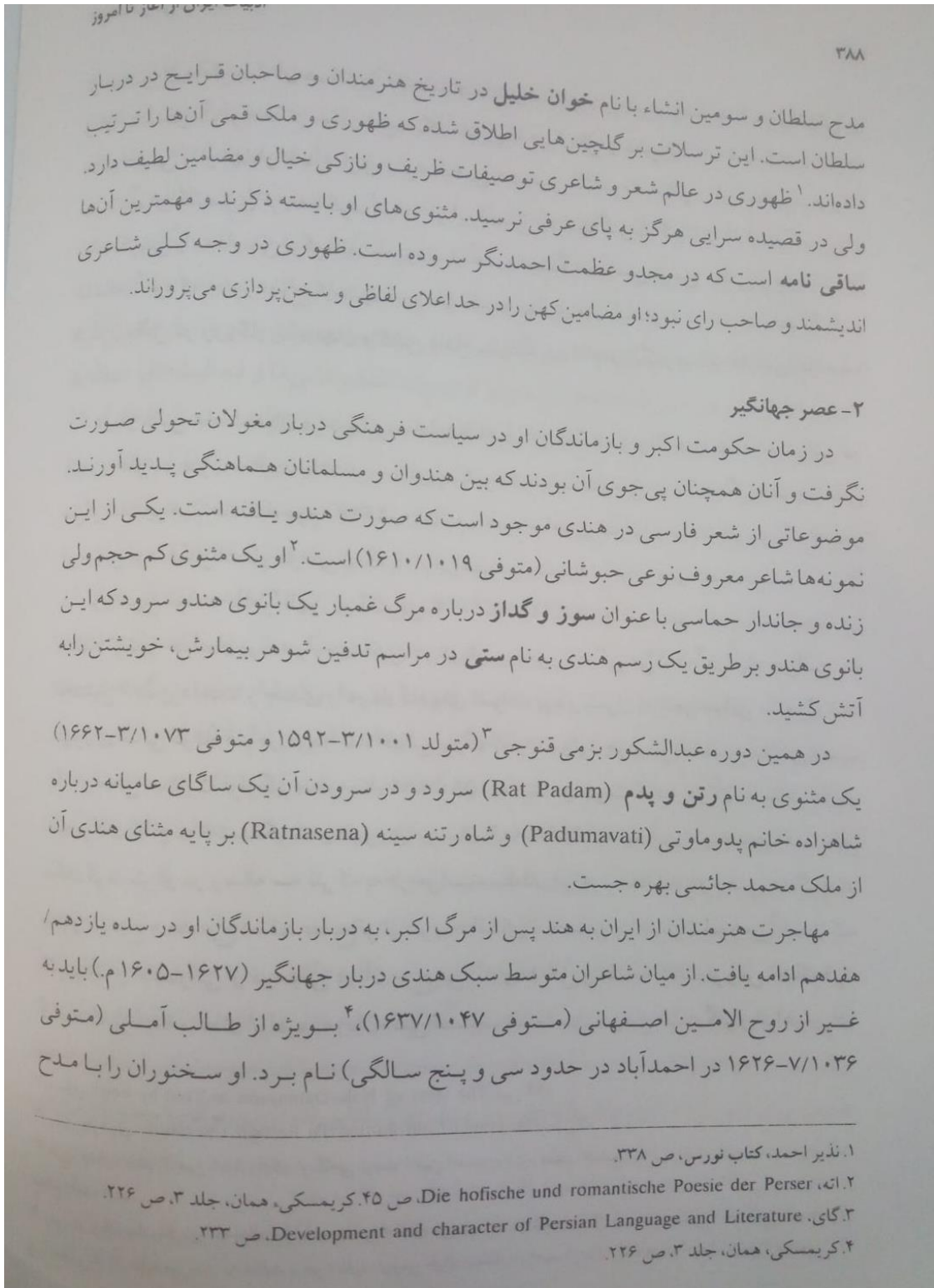
Bu yüzyılda nesir alanındaki çalışmalar az olduğundan bu alanda yapılan çalışmalar çok önem arz etmektedir. Çünkü İran ilim ve kültür merkezi olma unvanını kaybetmiştir. Din âlimleri azalmış ve Bağdat'ın yıkılmasıyla birlikte Fars dili ve kültürü hüsrana uğramıştır.⁴⁹ İlhanlılar dönemindeyse İran, hükümet merkezi halini aldı ve idari işlerde İranlı olanlar başa geçti. Bu vesileyle yazışmaların çoğu

⁴⁸ Corc Morison, Culyan Baldık, Muhammed Rıza Şefi-yi Kedkeni, Yeri Çibek, Yan Marek, Filikes Taver (Yaz), *Edebiyat-ı İran Ez Agaz ta İmrüz*, Tercüme, Yakup Ajend, Tahran, Entesarat-ı Gosterde, 1380, s. 388

⁴⁹ Safâ, *İran Edebiyatı Tarihi*, s. 199

Görüldüğü gibi paragraflara verilen madde numaraları/harfleri ve noktalamalar dâhil olmak üzere, ders notlarından aynen alınan bu bölüm, yazarın kendi kaleminden çıkmış gibi gösterilmiştir. Ne tırnak içinde ne de içerlek olarak verilmeyen bu paragraflarda atıf yapılmamış, kaynakçada da verilmemiştir. Tez yazarının atıf yaptığı, künyesini de fahiş okuma ve yazım hatalarıyla verdiği Farsça eserde ise ne böyle bir pasaj, ne de bilgi yer almaktadır. Söz konusu eserin referans verilen sayfasında, öncesinde ve sonrasında bu bilgileri bırakın konuyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu eserin referans verilen sayfasının resmi aşağıda görülmektedir.

Yazarın hayali referans verdiği eserin ilgili (388.) sayfası³

³ George Morrison vd., *Tārīh-i Edebiyāt-i Irān: Ez Āgāz tā Īmrūz*, çev. Ya'kūb Ājend (Tahran: İntişârât-i Gustere, 1380), 388.

Burada hem açık intihal yapılmış, hem de uydurma kaynak verilmiştir. Ders notlarının künyesi tezin kaynakçasında da bulunmadığına göre, yazar açıkça intihal yaptığı kaynağı gizlemiştir.

Yukarıda açıkça görülen intihalden haberdar olduğumda bunu üniversitenin iç işleyişi içerisinde ilgili mercilere iletme mümkündür. Ancak çalıştığım anabilim dalında daha sonraları araştırma görevlisi olan yazarın görev uzatma dönemlerinde anabilim dalı kurulu görüşüne ve benim imzama başvurulmadı. Aynı anabilim dalında çalışan diğer araştırma görevlisi ve yardımcı doçentlerin görev uzatmalarında anabilim dalı kurulu ile birlikte benim de görüşüm ve imzam talep edildiği halde, bahsi geçen kişi için bu prosedürün neden uygulanmadığını bilmiyorum. Görüşüme başvurulmuş olsaydı bu bilgileri bu yolla bildirebilirdim. Emekli bir öğretim üyesi olarak bu hak ve etik ihlalini bu şekilde duyurma gereği duydum. Zira incelemem sonunda yazarın tek yayın etiği ihlalinin bu olmadığını fark ettim. Bana ait iki başka makalenin hemen hemen tamamını alıp bazı kısaltmalarla kitabına koymuş olduğunu tespit ettim. Aşağıda ayrıntıları açıkça görüldüğü üzere yazarın bu kitabının hemen tamamı bu şekilde oluşturulmuştur.

II. *İran Şairleri Sözlüğü*

Yazar, tarafımdan yazılan iki ansiklopedi maddesindeki (*DİA*, Unsurî⁴ ve Zahîr-i Faryâbî⁵ maddeleri) bilgi ve ifadeleri, kaynak göstermeden kitabına almıştır.⁶ Aslında yazar, *İran Şairleri Sözlüğü* adlı eserinde yer verdiği dört yüzden fazla şairin biyografisini ansiklopedik kaynaklardan alarak düzenlemiş ve bu şekilde kolaj yaparak eser oluşturmuştur. Bunlar arasında benim de Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde yayınlanan iki makalemde geçen bilgi ve ifadeleri bazı kısaltmalarla birlikte kitabına almıştır. Ancak aldığı bilgiler ve ifadeleri için ne usulüne uygun referans göstermiş ne de kaynakçasında tarafımdan yazılan maddeleri zikretmiştir. Daha ilginç olanı, aynı ansiklopediden aşağıda da sıralanacak hemen hemen aynı şekilde özetlenip kitaba alınan biyografilerden, başka kimseler tarafından yazılan maddeler kaynakçada gösterilirken, tarafımdan yazılan iki madde kaynak olarak geçmemektedir. Bu durum kitabın yazarının, makalemdeki bilgileri alıp adımı gizlediğini açıkça göstermektedir.

⁴ Mehmet Atalay, “Unsurî”, içinde *DİA*, c. 42 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012), 162-63.

⁵ Mehmet Atalay, “Zahîr-i Faryâbî”, içinde *DİA*, c. 44 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013), 87-88.

⁶ Çetin Kaska, *İran Şairleri Sözlüğü* (İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2020), 403-4, 414-15.

Aşağıda sol sütunda tarafımdan yazılan ansiklopedi maddesinde yer alan ifadeler, sağ sütunda ise bu ifade ve bilgilerin yazarm kitabında almış olduğu hal görülmektedir.

1. Unsurî'nin Biyografisi

	Mehmet Atalay, "Unsurî", <i>DİA</i> ⁷	Çetin Kaska, <i>İran Şairleri Sözlüğü</i> ⁸
1.	UNSURÎ: Ebü'l-Kâsım Hasen b. Ahmed Unsurî-i Belhî	Asıl adı Ebü'l-Kâsım Hasen b. Ahmed Unsurî-i Belhî'dir.
2.	Muhtemelen 350 (961) yılı dolaylarında Belh'te doğdu.	... 350'de Belh'te doğduğu rivayet edilmektedir.
3.	Tezkirelerde belirtildiğine göre ticaretle geçinen bir ailenin çocuğudur.	Ticaretle uğraşan bir ailenin çocuğu olan Unsurî,
4.	Babasını ve annesini kaybedince kendisi de bir süre ticaretle meşgul oldu.	anne ve babasını kaybettikten sonra ticaretle uğraşmaya başlamış,
5.	Çıktığı bir sefer esnasında elindeki bütün sermayesini haydutlara kaptırdığından ticareti bırakıp ilim tahsiline başladı ve edebiyata yöneldi.	ancak bir yolculuk sırasında haydutlara bütün servetini kaptırınca, ticaretle uğraşmayı bırakıp, ilim tahsil etmiştir.
6.	Gazneli Sultan Mahmud'un küçük kardeşi Belh Emîri Nasr'ın takdirini kazanarak Gazne sarayına girdi.	Sultan Mahmud'un kardeşi Belh Emîri Nasr sayesinde Gazne sarayına girmiş,
7.	Saraydaki itibarı gün geçtikçe arttı; saltanatının (998-1030) ilk yıllarında Gazneli Mahmud'un nedimi ve sarayın melikü's-şuarâsı oldu.	sarayda Gazneli Mahmud'un nedimliğini yapıp, meliküşşuarâ makamına yükselmiştir.
8.	Devletşah fazilet sahibi bir şair diye bilinen Unsurî'nin "hakîm" sıfatıyla anıldığını ve şair Ebü'l-Ferec-i Segezî'nin kendisine hocalık yaptığını ifade eder.	Edebiyatla ilgilenmiş ve şair Ebü'l-Ferec-i Segezî'ye talebe olmuştur.
9.	Unsurî, Gazneli Mahmud'un yaptığı savaşların çoğunda kendisine refakat etti, onun savaşlarda gösterdiği kahramanlığı ve şahsî meziyetlerini kasidelerinde dile getirdi. Bu sebeple birçok şiiri sadece edebî yönden değil tarihî açıdan da önem taşımaktadır.	Memduhu Gazneli Mahmûd ile birlikte seferlere katılmış ve ...
10.	Unsurî, başta Gazneli Sultan Mahmud olmak üzere Mahmud'un kardeşleri Emîr Ebû Yâkub Yûsuf ile Emîr Ebü'l-Muzaffer Nasr, oğlu Sultan Mesud, Vezir Meymendî, ayrıca Muhammed b. İbrâhim Tâî, Hâce Ebü'l-Hasan ve Ebû Ca'fer Muhammed b. Ebü'l-Fazl adlı kumandanlar hakkında kasideler yazmış, bu sayede büyük bir servete kavuşmuştur.	Gazneli Mahmud, Emîr Ebû Yâkub Yûsuf, Emîr Ebü'l-Muzaffer Nasr, Sultan Mes'ûd, Vezir Meymendî, Muhammed b. İbrâhim Tâî, Hâce Ebü'l-Hasan ve Ebû Ca'fer Muhammed b. Ebü'l-Fazl gibi kişileri kasidelerinde methetmiştir.
11.	Sultan Mesud'un saltanat yıllarında da (1030-1041) ilerlemiş yaşına rağmen ününü koruyan Unsurî Gazne'de vefat etti.	413'te Gazne'de vefat etmiştir.
12.	Gazne sarayında Unsurî ile birlikte bulunan birçok şair arasında Gazâirî, Ascedî, Ferruhî-yi Sîstânî, Müncik-i Tirmizî, Şihâbî, Hürremî-i Tirmizî, Firdevsî, Esedî-i Tûsî, Behrâmî-yi Serahsî, Zînetî-i Segezî, Mes'ûdî-i Gaznevî, Büzürmihr-i Kâyinî,	Gazâirî, Ascedî, Ferruhî-yi Sîstânî, Müncik-i Tirmizî, Şihâbî, Hürremî-i Tirmizî, Firdevsî, Esedî-yi Tûsî, Behrâmî-yi Serahsî, Zînetî-i Segezî, Mes'ûdî-i Gaznevî, Büzürmihr-i Kâyinî, Ebû Hanîfe-i İskâfî, Ebü'l-Ferec-i

⁷ Atalay, "Unsurî", 162-63.

⁸ Kaska, *İran Şairleri Sözlüğü*, 403-4.

	Ebü Hanîfe-i İskâfî, Ebü'l-Ferec-i Segezî ve Râşidî gibi isimler vardır.	Segezî ve Râşidî gibi şairlerin muasırdır.
13.	Unsurî, Gazâirî'nin kendini aşırı derecede övüp başkalarını yermesi üzerine ona cevap mahiyetinde en eski edebî tenkit örneklerinden sayılan "Lâmiyye" adlı kasidesini yazmış, bunun üzerine Gazâirî de onu hicvetmiştir.	Muasır olan şair Gazâirî'yi şiirlerinde hicvetmiştir.
14.	Daha sonra gelen Nâsır-ı Hüsrev, Reşîdüddin Vatvât ve Sa'dî-yi Şîrâzî gibi şairler kendisini övmüş;	Nâsır-ı Hüsrev, Menûçihri, Reşîdüddin Vatvât ve Sa'dî-yi Şîrâzî gibi şairler kendisini methetmiştir.
15.	Ferruhî-yi Sîstânî ve Menûçihri'den başka Katrân-ı Tebrîzî, Ezrakî-i Herevî, Muizzî, Senâî, Sûzenî, Hâkânî-yi Şîrvânî ve Evhadüddîn-i Enverî kaside ve gazelde onu takip etmiştir.	Ferruhî-yi Sîstânî, Menûçihri, Katrân-ı Tebrîzî, Ezrakî-yi Herevî, Muizzî, Senâî, Sûzenî, Hâkânî-yi Şîrvânî ve Evhadüddîn-i Enverî gibi şairler kendisinden etkilenmiştir.
16.	Şiirlerinde Horasan üslûbuna itibar etmiş, ekseriya tegazzül ile, bazan da tabiat tasviriyile başladığı kasidelerinde çöl tasvirlerinin yerini av ve bahçe tasvirleri almıştır.	Kasideleriyle meşhur olan Unsurî şiirlerini Horasan üslûbuyla dile getirmiştir.
17.	Bir kaside şairi olan Unsurî gazel ve rubâide de başarı göstermiştir.	Unsurî'nin kaside, rubâî, gazel, kıta ve mesnevilerden oluşan ...
18.	Dîvân. ... Yahyâ Karîb tarafından gerçekleştirilen neşir (Tahran 1323, 1341 hş.) 2725 beyit, Muhammed Debîrsiyâkî'nin neşri (Tahran 1342, 1363 hş.) 3999 beyit ihtiva etmektedir.	divanında yaklaşık 4.000 beyit yer almaktadır.
19.	Eserleri. 1. Dîvân. ... 2. Vâmık u 'Azrâ. ... 3. Hing Büt ü Surh Büt. ... 4. Şâd Bahr u 'Aynü'l-hayât.	Vâmık u Azrâ, Hing Büt ü Surh Büt ve Şâd Bahr u Aynü'l-hayât adlı mesnevileri bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere tarafımdan yazılıp Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde basılan bu biyografi maddesindeki bütün bilgiler sırasıyla ve benzer ifadelerle yazarın kitabına derç edilmiştir. Tarafımdan yazılan bazı bilgilerin ve değerlendirmelerin yazarın kitabına alınmadığını, ancak makalemde olmayan hiçbir bilginin yazarın makalesinde olmadığını da eklemeliyim. 11. satırda, yazarın Unsurî'nin 413 olarak verdiği ölüm tarihinin benim makalemde bulunmadığı sanılabilir; ancak bu tarihin doğrusu, yani 431/1039-40 tarihi makalemin tantım cümlesindedir.

2. Zahîr-i Faryâbî'nin Biyografisi

	Mehmet Atalay, "Zahîr-i Faryâbî", <i>DİA</i> ⁹	Çetin Kaska, <i>İran Şairleri Sözlüğü</i> , ¹⁰
1.	ZAHÎR-i FÂRYÂBÎ: Ebü'l-Fazl Zahîrüddîn Tâhir b. Muhammed Fâryâbî	Asıl adı Ebü'l-Fazl Zahîrüddîn Tâhir b. Muhammed-i Fâryâbî'dir.
2.	551 (1156) yılı civarında günümüzde Afganistan sınırları içinde kalan Cûzcân bölgesinde Belh şehri yakınlarındaki Fâryâb'da (bugünkü Devletâbâd) doğdu.	551'de Belh şehri yakınlarındaki Fâryâb'da doğmuş,
3.	"Sadru'l-hükemâ" ve "Melikü'l-keîlâm" unvanları ile	şiirlerinde Zahîr mahlasını kullanmış ve

⁹ Atalay, "Zahîr-i Faryâbî", 87-88.

¹⁰ Kaska, *İran Şairleri Sözlüğü*, 414-15.

	tanınmış, şiirlerinde genellikle “Zahîr” mahlasını kullanmıştır.	Sadrü'l-hükemâ ve Melikü'l-kelâm unvanları ile yâd edilmiştir.
4.	İlk eğitimini doğduğu yerde aldı.	İlköğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra
5.	Daha sonra gittiği Nişâbur'da altı yıl boyunca Arap edebiyatı, felsefe, matematik ve astronomi öğrenimi gördü.	Nişâbûr'a gitmiş, Nişâbûr'da dönemin ilimlerini öğrenmiş,
6.	İlk şiirlerini de burada yazmaya başladı.	Nişâbur valisi Adudüddin Doğan Şah b. Müeyyed'in himayesine girmiş ve ona methiyeler yazmıştır.
7.	Nişâbur Emîri Adudüddin Doğan Şah b. Müeyyed'in sarayına intisap ederek kendisi ve vezirleri için methiyeler yazdı.	Müeyyed'in himayesine girmiş ve ona methiyeler yazmıştır.
8.	Doğan Şah'ın 582'de (1186) ölümünün ardından Nişâbur'dan ayrılan Zahîr İsfahan'a gitti.	582'de Doğan Şah vefat edince Zahîr, Nişâbûr'dan ayrılıp, İsfahân'a gitmiş,
9.	Orada Şâfiî âlimi Sadreddin Abdullatîf el-Hucendî ile tanıştı ...	İsfahân'da dönemin âlimlerinden Sadreddin Abdullatîfel-Hucendî ile tanışmış ...
10.	585 (1189) yılı başlarında Mâzenderan'a ve oradan Azerbaycan'a geçti.	585'ten önce Mâzenderan ve daha sonra Azerbaycan'a gitmiş,
11.	Önce Bâvendiler'den Mâzenderan Hükümdarı Hüsâmeddin Erdeşîr b. Hasan'ın, daha sonra Azerbaycan'da İldenizliler'den Atabek Muzafferüddin Kızılarslan Osman'ın, onun vefatının ardından yeğeni Atabek Nusretüddin Ebû Bekir'in hizmetine girdi.	Hüsâmeddin Erdeşîr b. Hasan, Atabek Muzafferüddin Kızılarslan Osman ve Atabek Nusretüddin Ebû Bekir'in himayesine girip,
12.	Atabek Ebû Bekir'den destek gördü ve onun hakkında birçok kaside kaleme aldı.	Atabek Nusretüddin Ebû Bekir'in himayesine girip, birçok kaside kaleme almıştır.
13.	Bu sırada Selçuklu Sultanı II. Tuğrul'u methettiği şiirler yazdı.	Selçuklu Sultanı II. Tuğrul'u methettiği şiirleri vardır.
14.	Ömrünün sonlarına doğru şiir söylemekten vazgeçti ve Tebriz'de inzivaya çekildi.	Ömrünün sonlarında şiir yazmayı bırakıp, Tebriz'de inzivaya çekilmiş,
15.	Vefatında Tebriz'in Surhâb denilen şairler mezarlığına defnedildi.	Tebriz'de vefat etmiş ve Serhâb mezarlığında toprağa verilmiştir.
16.	Nizâmî-i Gencevî, Hâkânî-yi Şîrvânî, Cemâleddîn-i İsfahânî, Evhadüddîn-i Enverî, Mücrüddîn-i Beylekânî, Esîrüddîn-i Ahsîkesî ve Felekî-yi Şîrvânî gibi ünlü şairlerin çağdaşı olan Zahîr ...	Evhadüddîn-i En-verî, Mücrüddîn-i Beylekânî, Esîrüddîn-i Ahsîketî, Felekî-i Şîrvânî, Nizâmî-i Cen-cevî, Hâkânî-i Şîrvânî ve Cemâleddîn-i İsfahânî gibi şairlerin muasırdır.
17.	... başta Sa'dî olmak üzere Hâfız-ı Şîrâzî ve Molla Câmî gibi şairler tarafından taklit edilmiştir.	Gazelleri şair Sa'dî, Hâfız-ı Şîrâzî ve Molla Câmî tarafından taklit edilmiştir.
18.	Son olarak Emîr Hasan-ı Yezdgirdî'nin yazma ve basma nüshaları karşılaştırarak Dîvân-ı Zâhîrüddîn-i Fâryâbî adıyla yaptığı neşirde (Tahran 1381 hş.) seksen bir kaside, 106 kıta, dört terkebîbend, iki mülemma, on gazel, iki mesnevi, 100 rubâî yer almakta ve divan toplam 3717 beyitten meydana gelmektedir.	Kıta, kaside, rubai, mesnevi, mülemma' ve terkibi-bendlerden oluşan divanında yaklaşık 3.717 beyit bulunmaktadır.

Bu biyografinin 18. satırında görülen cümlede benim bir neşirdeki beyitleri teker teker sayarak verdiğim 3717 toplam beyit sayısının “divanında yaklaşık 3.717 beyit bulunmaktadır” ifadesiyle verilmesi oldukça ilginçtir.

Yazar doktor unvanı kullanarak yayınladığı bu kitabında klasik ve modern Fars edebiyatından dört yüzden fazla şairin biyografisini vermektedir. Bu şairlerin hepsinin biyografisini ilmi usullere uygun olarak hazırlamak bir kişinin kolaylıkla üstesinden gelebileceği bir iş değildir. İلمي usullere ve birincil kaynaklara başvurmadan ikincil kaynaklarla hazırlanacak biyografiler akademik açıdan muteber değildir. Bununla birlikte yayın etiği ihlali yapılmadıkça sadece itibarsız bir yayın olarak kalır. Ancak yazarın bu kitabı bu kabilden de değildir. Yazar bu çalışmasını yayın etiği ve telif hakları ihlalleriyle başka yayınlardan alarak oluşturmuştur. Yazar Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin birçok maddesini aynen alıp bazı küçük değişikliklerle kendi kitabında yayınlamıştır. Bazı bölümler de aynı şekilde başka kaynaklardan alınmıştır.

Neredeyse tümü bu şekilde oluşturulmuş kitabın tamamındaki ihlalleri bir makale formatında vermenin imkânı yoktur. Aşağıda altı ayrı maddedeki intihaller örnek olması için verilmiştir. Kitabı inceleyenler bunun gibi sayısız örneği zaten görecektir. Aşağıda soldaki sütunda İslam Ansiklopedisi'ndeki madde metni, sağ sütunda da yazarın intihal yaparak kitabına koyduğu metin görülmektedir. Metindeki ibareler ayrı ayrı numaralanarak intihaller gösterilmiştir.

3. Abdülhüseyin Zerrînkûb'un Biyografisi

	Derya Örs, "Abdülhüseyin Zerrînkûb", <i>DİA</i> ¹¹	Çetin Kaska, <i>İran Şairleri Sözlüğü</i> ¹²
1.	19 Mart 1923'te Burûcird'de doğdu.	1341'de Burûcird'de doğmuş,
2.	İlk ve orta öğreniminden sonra	ilk ve orta öğrenimini doğduğu şehirde tamamlamış ve
3.	bu şehirde başladığı lise öğrenimini Tahran'da tamamladı.	liseyi Tahran'da okumuştur.
4.	1941'de Tahran Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırdıysa da	1360'da Tahran Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırmış,
5.	babasının isteği üzerine Burûcird'e dönmek zorunda kaldı.	ancak bu bölümü babasının isteği üzerine terk edip,
6.	Bir süre Hürremâbâd ve Burûcird'de lise öğretmenliği yaptı	Hürremâbâd ve Burûcird'de lise öğretmenliği yapmıştır.
7.	1945'te yeniden Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girdi.	1364'te Tahran Üniversitesi'nde Fars dili ve edebiyatı bölümünü kazanmış ve
8.	1948'deki mezuniyetinin ardından aynı bölümde doktora yapmaya başladı.	1367'de mezun olduktan sonra, aynı bölümde doktorasını yapmıştır.
9.	Dönemin en tanınmış ilim adamlarından Bedüzzaman Fûrûzanfer'in danışmanlığında	Bedüzzaman Fûrûzanfer'in öğrencisi olan Zerrînkûb, 1374'te doktor unvanını almıştır.

¹¹ Derya Örs, "Zerrînkûb, Abdülhüseyin", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 296-97.

¹² Kaska, *İran Şairleri Sözlüğü*, 40.

	hazırladığı Nakdû's-Şî'r, Târîh ve Uşûl-i Ân adlı teziyle 1955'te edebiyat doktoru unvanını aldı.	
10.	Arapça, Fransızca ve İngilizce yanında II, Dünya Savaşı yıllarında İtalyanca ve Almanca öğrenmeye çalıştı.	Arapça, Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve Almanca dillerini öğrenmiş ve
11.	1956'da Tahran Üniversitesi Aklî ve Naklî Bilimler Fakültesi'ne doçent olarak tayin edildi, Burada İslâm tarihi, dinler ve mezhepler tarihi, tasavvuf ve bilim tarihi konularında dersler verdi. 1960'ta profesör oldu.	1375'te Tahran Üniversitesi'nde doçent ve 1380'de profesör olmuştur.
12.	1949'dan itibaren beş yıl süreyle haftalık Mihriğân dergisinin başyazarlığını yapan Zerrînkûb, ...1963'te Râhnemâ-yi Kitâb dergisinin başyazarlığına getirildi.	Mihriğân ve Râhnemâ'yi Kitâb adlı dergilerde yazılar yazmış,
13.	1951 yılından itibaren İkbâl-i Âştîyânî, Saîd-i Nefîsî, Muhammed-i Muîn, Pervîz Nâtil Hânlerî gibi bilim adamlarıyla beraber, Hollanda'da basılan The Encyclopaedia of Islam ile Gulâm Hüseyin-i Musâhib'in gözetiminde hazırlanan ve ilk modern Farsça ansiklopedi projesi sayılan Dâ'iretü'l-Ma'ârif-i Fârsî'nin telif ve çeviri çalışmalarına katıldı.	İkbâl-i Âştîyânî, Saîd-i Nefîsî, Muhammed-i Muîn, Pervîz Nâtil Hânlerî gibi bilim adamlarıyla görüşmüştür.
14.	1981-1983 yılları arasında Fransa'da yaşadı. Avrupa, Amerika, eski Sovyetler Birliği, Hindistan, Pakistan ve çeşitli Arap ülkelerine yaptığı seyahatlerde bilim adamlarıyla tanıştı. ... 15 Eylül 1999'da vefat etti.	Fransa, Amerika, Rusya, Hindistan ve Pakistan'a seyahat etmiş ve 1319'da vefat etmiştir.

Yukarıda karşılıklı verilen pasajlardaki bilgilerin ve sıralamanın tamamen aynı, ifadelerin de benzer olduğu görülmektedir. Ancak Ansiklopedi maddesinde miladi tarihler, yazarın kitabında ise hicri tarihler verilmekte, bu bakımdan birbirinden farklıymış görünmektedir. Gerçekte ise bu tarihlerin kaynağı da aynı Ansiklopedi maddesidir. Bu durumu, şu hususlar açıkça göstermektedir.

- a. Aşağıda DİA'da verilen miladi tarihler, asıl hicri şemsi tarihler, Halhâlî ve Hakikat'in eserlerinde verdikleri tarihler ile bahsi geçen yazarın eserinde verdiği tarihler karşılıklı görülmektedir.

Olay	DİA ¹³	Dânişnâme-i Cihân-i İslâm ¹⁴	Halhâlî ¹⁵	Hakikat ¹⁶	Kaska ¹⁷
Doğum tarihi	19 Mart 1923	İsfend 1301	1301	1301	1341

¹³ Örs, "Zerrînkûb, Abdülhüseyin".

¹⁴ Mihrân Efşârî, "Zerrin-kûb", *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, erişim 19 Haziran 2023, <https://rch.ac.ir/>.

¹⁵ Seyyid Abdulhamîd Halhâlî, *Tezkire-i Şu'arâ-yi Mu'âsır-i İran*, c. 2 (Tahran: Kitâbhâne-i Tahûrî, 1337), 124-25.

¹⁶ Abdülrefî' Hakikat, *Ferheng-i Şâirân-i Zebân-i Pârsî* (Tahran: Şirket-i Müellefat ve Mütercem, 1368), 253-54.

¹⁷ Kaska, *İran Şairleri Sözlüğü*, 40.

Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırdı	1941	1320	-	-	1360
Fars Dili ve Edebiyatı Bölümünü kazandı	1945	1324	-	-	1364
Fars dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu	1948	1327	-	-	1367
Doçent oldu	1956	1334	-	-	1375
Profesör oldu	1960	1339	-	-	1380
Vefat etti	15 Eylül 1999	24 Şehriver 1378	-	-	1319

- b. Yazarın, bu biyografinin altında verdiği diğer iki kaynakta, Halhâlfî'nin ve Hakikat'in eserlerinde, bu tarihlerden yalnız Zerrinkûb'un doğum tarihi vardır, bu da 1301 olarak verilmiştir.
- c. Bu iki kaynak eser Zerrinkûb'un vefatından önce yayınlanmış olduğundan, onun ölüm tarihinin bu kaynaklarda bulunması mümkün değildir.
- d. Ansiklopedide verilen tarihler İran'ın resmi takvimi olan hicri şemsiden miladi tarihe çevrilerek doğru verilmiştir. Zerrinkûb, vatandaşı olduğu İran'ın resmi takvimiyle 1301 yılında doğmuş ve 1378 yılında vefat etmiştir. Yazarın verdiği tarihler ise gerçek tarihlere uymamaktadır.
- e. Yazarın verdiği tarihler ne gerçeklerle uygun, ne de bir kaynakta yer almaktadır. Aslında bu tarihler Ansiklopedi maddesinde verilen miladi tarihlerin hicri kameri karşılığıdır.
- f. Yazar tarihler konusunda aşağıdaki fahiş hataları yapmıştır.
- Yazarın verdiği bilgilere göre Zerrinkûb 1341 tarihinde doğmuş ve 1319 tarihinde ölmüştür. Yazara göre biyografisini verdiği bu zatın ölüm tarihi doğum tarihinden 22 yıl öncedir.
  - Yazar, Örs'ün makalesindeki miladi tarihleri alıp hicri kameri tarihe çevirerek Zerrinkûb'un hayatını 40 yıl ileri kaydirmiştir.
  - Yazar hicri kameri ve hicri şemsi takvim arasındaki farkın, İran'da hangisinin kullanıldığının farkında değildir.

Bu nedenlerle yazarın eserindeki bu kısmı tamamen Ansiklopediden aldığı, eserinde verdiği bu tarihleri içermeyen kaynaklara ve tarihlerin hicri şemsi aslını veren başka kaynaklara başvurmadığı açıkça anlaşılmaktadır.

Bu fahiş hataları yapan, kaynakların ve tarihlerin durumunu fark etmeden eserine geçiren yazarın çok sayıda başka şairin biyografisini kendi araştırma mesaisiyle hazırlamış olduğu doğal olarak şüpheyle karşılanmaktadır. Aşağıdaki örnekler de bunun başka nedenleridir.

4. Emîrî-yi Fîruz-kûhî Biyografisi

	Mehmet Kanar, "Emîrî Fîrûzkûhî", <i>DİA</i> ¹⁸	Çetin Kaska, <i>İran Şairleri Sözlüğü</i> ¹⁹ , 127
1.	İran'ın Mâzenderan bölgesindeki Fîrûzkûh şehrinde doğdu.	Mâzenderân'ın Fîrûzkûhî şehrinde 1289'da doğmuş,
2.	Asıl adı Seyyid Kerîm olup	Asıl adı Seyyid Kerîm'dir.
3.	çeşitli idarî ve askerî görevlerde bulunan köklü bir ailenin çocuğudur.	idarî ve askerî görevlerde bulunan köklü bir ailenin çocuğudur.
4.	Emîrî küçük yaşta ailesiyle birlikte Tahran'a gitti.	Daha küçükken ailesiyle birlikte Tahran'a göç etmiş,
5.	Yedi yaşında iken babası ölünce	1296'da henüz yedi yaşındayken babasını kaybetmiştir.
6.	... Fransız ve Amerikan kolejlerinde öğrenim gördü.	Fransız ve Amerikan kolejlerinde eğitim almış ve gördü.
7.	Tapu dairesinde memur olarak çalıştığı yıllarda ...	tapu dairesinde memur olarak çalışmıştır.
8.	Bir süre Fîrûzang'da hâkimlik yapan babası Mustafa Kulî Muntazamüddeve,	Babası Mustafa Kulî Muntazamüddeve bir süre Fîrûzang şehrinde hâkimlik yaptıktan sonra
9.	Kaçarlar'dan Muzafferüddin Şah döneminde (1896-1907) Avrupa'ya giden ilk İran aydınlarıdır.	Kaçarlı Muzafferüddin Şah döneminde Avrupa'ya giden ilk aydınlardır.
10.	...eski İran mûsikisini öğrendi.	Emîrî, İran müziğine ilgi göstermiş ve
11.	1935'te klasik ilimleri tahsil etmeye başladı.	1353'te klasik ilimleri tahsil etmeye başlamıştır.
12.	Tanınmış âlimlerden Şeyh Abdülmelik-i Kocûrî ve Seyyid Hüseyin-i Kâşânî'den uzun yıllar ders aldı. Seyyid Kâzım-ı Assâr, Mirza Halîl-i Kemreî gibi âlimlerden de faydalandı	Şeyh Abdülmelik-i Kocûrî, Seyyid Hüseyin-i Kâşânî, Seyyid Kâzım-ı Assâr ve Mirza Halîl-i Kemreî gibi âlimlerden ilim tahsil etmiş,...
13.	Seyyidü'ş-şuarâ lakabıyla tanınan ve şiirlerinde Emîrî mahlasını kullanan Fîrûzkûhî,	şiirlerinde Emîrî mahlasını kullanmış ve lakabı seyidüşşuarâdır.
14.	... Emîrî bu üslûbu sadece gazellerinde kullanmış, kasidelerini ise Horasan üslûbu ile yazmıştır.	Şiirlerini Hind ve Horasan üslûplarıyla dile getirmiş,
15.	Şiirlerinin üçte ikisini oluşturan gazellerinde Sa'dî, Hâfız ve Vahşî-i Bâfkî gibi klasik İran şairlerinin gazellerindeki coşku ile Sâib'in şiirlerindeki zarafet ve derinliğin bağdaştırıldığı görülür.	Sa'dî, Hâfız, Vahşî-yi Bâfkî ve Sâib gibi şairlerden etkilenmiştir.
16.	Bir süre noterlik yaptıktan sonra...	Bir süre noterlik yapan Emîrî,

¹⁸ Mehmet Kanar, "Emîrî Fîrûzkûhî", içinde *DİA*, c. 11 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1995), 155.

¹⁹ Kaska, *İran Şairleri Sözlüğü*, 127.

17.	Şairin Arapça şiirleri de vardır.	Arapça şiirler de yazmıştır.
18.	Emîrî Tahran'da vefat etti.	Tahran'da vefat etmiş...
19.	Emîrî'nin Efâfnâme der Lüzûm-ı Hicâb (Tahran 1313 hş./1934) adlı ilk şiir kitabından sonra	...ilk şiir kitabı Efâfnâme der Lüzûm-ı Hicâb 1313'te yayınlanmıştır.
20.	üç ciltten oluşan divanının iki cildi yayımlanmıştır.	Emîrî'nin şiir Dîvân'ı da bulunmaktadır.
21.	Emîrî, ayrıca Sâib'in divanı ile (Tahran 1333 hş./1954) Şehdî-i Rengerundî'nin Şeb Âheng adlı şiir kitabını (Tahran, ts.) bir önsözle birlikte yayıma hazırlamıştır.	Dîvân-i Sâib-i Tebrizî ve Şehdî-i Rengerundî'nin Şeb Âheng adlı şiir kitaplarını yayına hazırlamıştır.

Görüldüğü üzere DİA maddesinde geçen bilgiler sırasıyla yazarın kitabına geçirilmiş, ilave bir bilgi de verilmemiştir. Ancak bu maddede daha ilginç bir durum göze çarpmaktadır. DİA'daki maddede 21. satırda verilen bilgide geçen şairin nisbesi Lengerûdî'dir. Ansiklopedide neden kaynaklandığını bilmediğimiz bu garip hatanın yazarın kitabında da aynı garabette Rengerundî şeklinde geçmesi normal karşılanacak bir durum değildir. Fars edebiyatı öğrencilerinin hiç olmazsa kulak aşinalığıyla düzeltebilecekleri bir hatayı, Fars filolojisi doktoru ünvanlı birinin, hele böyle bir kitap yazan kişinin fark etmemesi inanılır gibi değildir. Tam burada ardı ardına gelen yedi kelimenin aynen tekrarlanmasına bakılırsa Ansiklopedi'nin online versiyonundan kopyalanıp yazarın kitabına yapıştırılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Aşağıda benzer şekilde aynı ansiklopedinin başka maddelerinden alındığı fark edilen diğer biyografilerden örnekler görülmektedir.

5. Abdülvâsî Cebelî'nin Biyografisi

	Adnan Karaismailoğlu, "Abdülvâsî-i Cebelî", <i>DİA</i> ²⁰	Çetin Kaska, <i>İran Şairleri Sözlüğü</i> ²¹
1.	Afganistan'ın Garcistan bölgesindeki Cebel'de doğdu.	Afganistan'da bulunan Garcistan bölgesindeki Cebel'de doğdu.
2.	Bir süre Herat'ta oturduktan sonra	Bir süre Herat'ta ikamet eden şair,
3.	Gazne'ye giderek Gazneli Behrâm Şah b. Mes'ûd'a intisap etti	Gazne'ye gidip, Gazneli Behrâm Şah b. Mes'ûd'un emri altına girmiş
4.	ve orada dört yıl kaldı.	ve orada dört yıl kalmıştır.
5.	Selçuklu Sultanı Sencer'in ilgisini çekti ve onun hizmetine girdi.	Daha sonra Selçuklu Sultanı Sencer'e intisap etmiş
6.	... Şehâbeddin ve Ziyâülmülk Gâlib b. Tiğlib, Mâzenderan Hükümdarı Muhammed, Kutbüddin Muhammed ve Atabekler'den Şücâüddin Ömer'e de methiyeler yazdı.	ve Ziyâülmülk Gâlib b. Tiğlib, Şehâbeddin, Kutbüddin Muhammed, Şücâ'üddin Ömer ve Mâzenderan hükümdarı Muhammed'e methiyeler yazmıştır.

²⁰ Adnan Karaismailoğlu, "Abdülvâsî-i Cebelî", içinde *DİA*, c. 1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988), 283.

²¹ Kaska, *İran Şairleri Sözlüğü*, 41.

7.	Ölüm tarihi olarak genellikle 555 (1160) yılı kabul edilmektedir.	555'te öldüğü rivayet edilmiştir.
8.	Enverî, Muizzî, Mes'ûd-i Sa'd, Edîb Sâbir ve Senâî gibi büyük kaside ve mesnevi şairleriyle çağdaş olan Abdülvâsi-i Cebelî,	Enverî, Muizzî, Senâî, Edîb Sâbir ve Mesûd-i Sa'd-i Selmân gibi şairlerin muasırındır.
9.	XII. yüzyılın ilk yarısında Fars şiirinde meydana gelen üslûp değişmesinde rol oynayan önemli şairlerden biridir.	Horasan üslûbunu Irak üslûbuna dönüştüren şairlerin öncülerindedir.

6. Alî Şîr Nevâî Biyografisi

	Kut, Günay, "Ali Şîr Nevâî", DİA ²²	Çetin Kaska, <i>İran Şairleri Sözlüğü</i> ²³
1.	Soyca bir Uygur kabilesinden gelen Ali Şîr Nevâî 17 Ramazan 844 (9 Şubat 1441) tarihinde Herat'ta doğdu.	844'te Herat'ta doğmuş ve soyu bir uygur kabilesine dayanmaktadır.
2.	Babası Kîçkine Bahadır (Kîçkine Bahşı) Timur'un torunlarının hizmetinde bulunmuş,	Babası Kîçkine Bahadır Timur'un torunları döneminde hizmet etmiş
3.	en sonra Bâbü Şah'ın sarayında da önemli bir mevki sahibi olmuştu.	ve daha sonra Bâbü Şah'ın sarayına girip önemli bir mevki elde etmiştir.
4.	Şâhruh'un ölümüyle çıkan karışıklıklar üzerine Kîçkine Bahadır o sırada altı yaşlarında olan Ali Şîr'i yanına alarak Yezd üzerinden Irak'a gitti.	Timur'un oğlu Şâhruh vefat ettikten sonra Kîçkine Bahadır altı yaşında olan oğlu Ali Şîr Nevâî ile Irak'a gitmiştir.
5.	Horasan'da karışıklığın sona ermesiyle Kîçkine Bahadır tekrar Horasan'a döndü (1452). Arada geçen süre zarfında kendisi Bâbü Şah'ın hizmetine girdiği gibi oğlunu da onun himayesine verdi.	Horasan'da karışıklıklar bittikten sonra Kîçkine Bahadır ve Ali Şîr Nevâî tekrar Horasan'a dönmüş ve her ikisi de Babür'ün emri altına girmiştir.
6.	... Meşhed'e giderken hem Hüseyin'i hem de Ali Şîr'i beraberinde götürmüştü (1456).	... Babür 860'da Meşhed'e giderken ikisini birlikte kendisiyle götürmüştür.
7.	Bâbü 1457'de Meşhed'de ölünce Hüseyin Merv'e döndü.	861'de Bâbü vefat edince Hüseyin Baykara Merv'e dönmüştür.
8.	Şîr ise Meşhed'de kalarak tahsiline devam etti. ...Ali Şîr Meşhed'de İmam Rızâ Medresesi'nde okurken pek çok İranlı âlim ve şairle tanışmış, birçoğundan da ders almıştır. Bunlar arasında Kemal Türbetî ve Arap aruzunun üstadı sayılan Derviş Mansûr da vardı.	Ali Şîr ise Meşhed'de eğitime devam edip, İmam Rızâ Medresesi'ne gidip Kemal Türbetî ve Derviş Mansûr ile tanışmıştır.
9.	Bâbü Şah'ın ölümü ile hâmisiz kalan Ali Şîr, Timurular'ın kuşçu emîrlerinden Seyyid Hasan Erdeşîr'den yardım ve ilgi gördü.	Bâbü Şah'ın vefatından sonra Ali Şîr, Hasan Erdeşîr'den yardım almıştır.
10.	1464'te Meşhed'den Herat'a gelen Ali Şîr, burada Ebû Said Mirza'nın hizmetine girdiyse de	868'de Ali Şîr, Meşhed'den Herat'a dönmüş ve orada Ebû Said Mirza'nın emri altına girmiştir.
11.	ondan ilgi göremeyince Semerkant'a gitti ve Hâce Celâleddin Fazlullah Ebü'l-Leysi'nin medresesine devam etti.	Ancak orada aradığını bulamayınca Semerkand'a gidip Hâce Celâleddin Fazlullah'ın medresesine devam etmiştir.
12.	Sultan Hüseyin Herat'ı alarak tahta çıktı (Ramazan 873 / Mart 1469) ve arkadaşı Ali Şîr'i de yanına çağırdı.	873'te arkadaşı Hüseyin Baykara, Herat'ı alıp tahta geçince Semerkand'dan ayrılıp onun emri altına girmiştir.

²² Günay Kut, "Ali Şîr Nevâî", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 449-50.

²³ Kaska, *İran Şairleri Sözlüğü*, 52.

13.	...Sultan Hüseyin'e ünlü "Hilâliyye" kasidesini sundu. Bu tarihten sonra devlet işleriyle de ilgilenmeye başladı ve ölünceye kadar sadakatle ona hizmet etti.	Sultan Baykara'ya ünlü Hilâliyye kasidesini sunup ölene kadar onun emri altında devlet işleriyle uğraşmıştır.
14.	Hüseyin Baykara eski arkadaşını kendine nişancı olarak tayin etmişse de devlet işlerinden pek hoşlanmayan Ali Şîr bir süre sonra bu görevi Nizâmeddin Süheylî'ye bırakmıştır. ...Bir süre sultanın divan beyi ve nedimi oldu.	Hüseyin Baykara hükümeti döneminde bir süre nişancı ve nedim olarak görev yapıp seferlere katılmıştır.
15.	Nevâî'ye büyük bir saygı duyan Hüseyin Baykara bir fermanla herkesin şaire hürmet etmesini emretti (1490).	Ali Şîr'e çok saygı gösteren Hüseyin Baykara 895'te yayınladığı bir fermanla herkesin ona hürmet etmesini emretmiştir.
16.	...13 Cemâziyelâhir 906'da (3 Ocak 1501) öldü. Kudsiyye Camii yanında kendisinin yaptırdığı türbeye defnedildi.	Ali Şîr 3 Ocak 906'da vefat etmiş ve Kudsiyye Camii yanında kendisinin yaptırdığı türbeye defnedilmiştir.
17.	Ali Şîr'e tesir edenlerin başında İran'ın büyük mutasavvıflarından Abdurrahman-ı Câmî gelmektedir.	Ali Şîr'i etkileyen en önemli şairlerden biri Molla Câmî'dir.
18.	Câmî'ye olan hayranlığı ve fikirlerine duyduğu hürmet onun Câmî'nin mensup olduğu Nakşibendiyye tarikatına girmesine sebep oldu.	Câmî'ye olan saygınlık ve hürmetine binaen onun bağlı olduğu Nakşibendiyye tarikatına mensup olmuştur.
19.	Bunların dışında Attâr, Hüsrev-i Dihlevî ve Nizâmî ona tesir eden belli başlı şairler arasında sayılabilir.	Ayrıca Attâr, Hüsrev-i Dihlevî ve Nizâmî'den de etkilenmiştir.
20.	Şiire Farsça ile başlayan Ali Şîr daha on beş yaşlarında iken kendini şair olarak tanıtmayı başarmıştır. Sonraları Türkçe de yazmaya başlamış ve bu yüzden "zü'l-lisâneyn" diye tanınmıştır.	Hem Farsça hem Türkçe şiir yazar Ali Şîr zü'l-lisâneyn diye de tanınmıştır.
21.	Türkçe eserlerinde Nevâî ve Farsça şiirlerinde Fânî olmak üzere iki mahlası vardır.	Türkçe divanlarında Nevâî ve Farsça divanında Fânî mahlasını kullanmıştır.

7. Hasan-ı Dihlevî Biyografisi

	Rıza Kurtuluş, "Hasan Dihlevî", DİA ²⁴	Çetin Kaska, İran Şairleri Sözlüğü ²⁵
1.	651'de (1253) Bedâûn'da doğdu.	651'de Bedâûn şehrinde doğmuş,
2.	Bazı kaynaklarda lakabı Celâeddin, babasının adı Alâeddin, nisbesi de Sencerî şeklinde kaydedilmiştir.	nisbesi Sencerî, babasının adı Alâeddin ve lakabı Celâeddin'dir.
3.	Hasan Dihlevî, muhtemelen çocukluğunda ailesiyle birlikte Delhi'ye yerleştiği için Dihlevî nisbesini almıştır.	Çocukluğunda ailesiyle birlikte Delhi'ye yerleşip, Dihlevî nisbesini almıştır.
4.	Gençliğinde firmcılık yaptığı, hatta Nizâmeddin Evliyâ ile tanışmasının bu firmacı dükkânında gerçekleştiği rivayet edilir.	Gençlik döneminde firm dükkânında çalışmış ve orada Nizâmeddin Evliyâ ile tanışmıştır.
5.	Bu dönemin ünlü şairlerinden Emîr Hüsrev-i Dihlevî ile tanıştı.	Hindistan'da ünlü şair Emîr Hüsrev-i Dihlevî ile tanışmış

²⁴ Rıza Kurtuluş, "Hasan Dihlevî", içinde DİA, c. 16 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997), 316.

²⁵ Kaska, İran Şairleri Sözlüğü, 186.

6.	Onunla birlikte Delhi sultanlarından Gıyâseddin Balaban'ın sarayına girdi ve	ve onunla birlikte Sultan Gıyâseddin Balaban'ın himayesi altına girmiştir.
7.	Balaban'ın oğlu Muhammed Kaan'ın hizmetinde bulundu.	Bir süre Balaban'ın oğlu Muhammed Kaan'a hizmet etmiştir.
8.	Moğollar'ın Hindistan'ı işgali sırasında (684/1285) Şehzade Muhammed öldürüldü,	684'te Moğollar, Hindistan'a saldırıp, Muhammed Kaan'ı öldürünce
9.	Hasan da Emîr Hüsrev ile birlikte Moğollar'a esir düştü.	Hasan-i Dihlevî ve Emîr Hüsrev Moğollar'a esir düşmüştür.
10.	İki yıl esir kaldıktan sonra Delhi'ye dönerek	Hasan iki yıl boyunca esarete kalmış, daha sonra Delhi'ye geri dönüp,
11.	Balaban'ın ölümüne kadar (686/1287) ona hizmet etmeye devam etti.	tekrar Balaban'ın sarayına girmiştir. 686'da Balaban vefat edince ...
12.	Hasan Dihlevî'nin bundan sonra yaklaşık on iki yıl ne ile meşgul olduğu bilinmemektedir.	Hasan-ı Dihlevî'nin on iki yıl boyunca ne yaptığı belli değildir.
13.	Daha sonra Alâeddin Muhammed Şah Halacî'nin (1296-1316) hizmetine girdi.	Daha sonra Delhi'de Alâeddin Muhammed Şah Halacî'nin himayesine görüp, bir süre orada kalmıştır.
14.	... başşehirini Delhi'den Devletâbâd'a (Devagiri) nakleden I. Gıyâseddin Tuğluk (1320-1325) ile birlikte oraya gitti. Gıyâseddin'in oğlu ve halefi Gıyâseddin Muhammed Şah döneminde (1325-1351) görevini sürdürdü.	Sonra Devletâbâd'a gidip I. Gıyâseddin Tuğluk ve oğlu Gıyâseddin Muhammed Şah'ın emri altında hizmet etmiştir.
15.	Elli yaşlarında iken Çiştî velîlerinden Nizâmeddin Evliyâ'ya intisap etti.	Devletâbâd'da vefat etmiş ve orada toprağa verilmiştir.
16.	Devletâbâd'da vefat etti ve oraya defnedildi.	Elli yaşlarında iken Çiştî şeyhlerinden Nizâmeddin Evliyâ'ya intisap etmiş ve
17.	Ölüm tarihi olarak kaynaklarda 727 (1327), 729 (1329), 737 (1337), 738 ve 739 yılları kaydedilmektedir.	727-739 tarihleri arasında vefat ettiği rivayet edilmektedir.
18.	Gazellerinde daha çok Sa'dî-i Şîrâzî'nin etkisi görüldüğü için çağdaşları ona Sa'dî-i Hind unvanı vermiştir.	Gazellerinde Sa'dî-i Şîrâzî'den etkilenmiş, bu sebeple kendisine Sa'dî-i Hind unvanı verilmiştir.
19.	Kemâl-i Hucendî ve Demîrî-i İsfahânî'yi etkilemiştir.	Kemâl-i Hucendî ve Demîrî-i İsfahânî gibi şairler de kendisinden etkilenmiştir.
20.	1. Dîvân. Kaside, gazel, terciât (terciübend) ve terkibât (terkibibend), rubâiyyât ve kısa mesnevilerden oluşan yaklaşık 9000 beyit hacmindeki divanı Külliyyât adıyla Mes'ûd Ali Mahvî tarafından neşredilmiştir (Haydarâbâd 1352).	1-Dîvân: Kaside, gazel, terciübend, terkibibend, rubâi ve mesnevilerden oluşan divanında yaklaşık 9.000 beyit bulunmaktadır.
21.	2. İşknâme (Hikâyet-i Âşık-ı Nigârî). Müellif, konusunu bir Hint halk hikâyesinden aldığı bu 606 beyitlik mesnevide	2-İşknâme: 606 beyitten oluşan bir mesnevidir.
22.	Leylâ ve Mecnûn kıssasından esinlenerek iki gencin aşk hikâyesini anlatmıştır (Rypka, s. 718).	Bu mesneviyi Leylâ vü Mecnûn hikâyesinden esinlenerek yazılmıştır.
23.	3. Merşiye. Moğol istilâsı esnasında öldürülen Şehzade Muhammed Kaan için yazılmış mensur bir eserdir (a.g.e., s. 718).	3-Merşiye: Moğol saldırısı sonucu ölen Şehzade Muhammed Kaan için yazılan mensur bir eserdir.
24.	4. Fevâ'idü'l-fu'âd (Delhi 1865; Leknev 1885,	4-Fevâ'idü'l-fu'âd: Nizâmeddin Evliyâ'nın

	1908; Lahor 1966). Hasan Dihlevî'nin aynı zamanda menâkıbnâme müellifi olarak tanınmasını sağlayan bu eser, şeyhi Nizâmeddin Evliyâ'nın sözlerinin (melfûzât) derlenmesinden meydana gelmiştir.	sözlerinden oluşan derleme bir eserdir.
25.	5. Muḥḥu'l-me'ânî. Tasavvufa dair küçük bir risâle olup tek nüshası, Aligarh Âzâd Kütüphanesi Sir Şah Süleyman koleksiyonunda bulunmaktadır (Motasim A. Azad, XLIV/4, s. 233-243).	5-Muḥḥu'l-me'ânî: Tasavvuf konusunda yazılan küçük bir risaledir.

8. Hâtifi Biyografisi

	Mürsel Öztürk, "Hâtifi", DİA ²⁶	Çetin Kaska, <i>İran Şairleri Sözlüğü</i> ²⁷
1.	822'de (1419) Herat'ın Câm bölgesindeki Harcird kasabasında doğdu.	822'de Herât'ın Harcird kasabasında doğmuştur.
2.	Meşhur mutasavvif şair Abdurrahman-ı Câmî'nin kız kardeşinin oğludur.	Mollâ Câmî'nin kız kardeşinin oğlu olan Hâtifi,
3.	Safevî devrinin ilk yıllarında yaşayan edebiyat ve sanat adamlarının çoğu gibi Herat'ta son Timurlu sultanlarının hizmetinde bulundu;	Herât'ta son Timurlu sultanlarının hizmetinde bulunmuş
4.	şair ve devlet adamı Ali Şîr Nevâî'nin himayesine mazhar oldu.	ve Emîr Ali Şîr Nevâî'nin himayesine girmiştir.
5.	Gençliğinin ilk yıllarını zevk ve eğlence içinde geçiren Hâtifi,	Gençliğinin ilk dönemini eğlence ile geçirmiş ve
6.	daha sonra dayısı Câmî'nin derslerine devam etmeye başladı.	daha sonraları dayısı Mollâ Câmî'nin ders halkasına katılmıştır.
7.	Çehâr Bâgî adında bir tekke kurarak inzivaya çekildi. Uzun yıllar münzevi bir hayat yaşadı.	Çehâr Bâgî adında bir tekke kurmuş ve orada uzun bir süre inzivaya çekilmiştir.
8.	Horasan'da hâkimiyet sağladıktan sonra dönüşte Harcird'e uğrayan (1511) Şah İsmâil, Hâtifi ile görüşerek kendisinden fetihleriyle ilgili bir şiir yazmasını istedi.	Harcird'e uğrayan Şah İsmâil kendisinden fetihleriyle ilgili bir eser yazmasını istemiş ve
9.	Hâtifi bu teklifi kabul edip 1000 beyit kadar yazmışsa da eserini tamamlayamamıştır.	Hâtifi bu teklif üzerine 1000 beyit yazmıştır, ancak bu eseri tamamlayamamıştır.

Yukarıda görüldüğü üzere yazar, İslâm Ansiklopedisi maddelerini düzenleyerek kendi eserine almış, bilgileri ve cümleleri aynı sırayla vermiştir. Zaten onlarca yazarın yıllara yayılan araştırmaları elde edip yazdığı dört yüzden fazla biyografinin kısa sürede bir kişi tarafından yazılması mümkün olmaz. Her araştırmacının anlayabileceği üzere bu biyografiler telif olmayıp, belirtilen kaynaktan alınmıştır.

²⁶ Mürsel Öztürk, "Hâtifi", içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997).

²⁷ Kaska, *İran Şairleri Sözlüğü*, 188-89.

III. “İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde Bulunan Farsça Yazmalar”

Yazar yukarıdaki başlığı taşıyan makalesinde İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinin Excel formatındaki listesini alıp aynen yayınlamıştır.²⁸ Bu liste Kütüphanenin sitesindeki katalogda da görülmektedir.

Yazar, yazmalara “tek tek bakıldı” diyerek²⁹ bu listeyi kendisinin hazırladığını iddia etmesine rağmen, aşağıdaki örnekler bu tablonun İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinin Excel formatındaki listesinden kopyalanmış olduğunu, yazar tarafından “tek tek” bakılarak hazırlanmadığını açıkça göstermektedir.

1. I. Selim Dîvân’ı nüshaları

Başlık: Dîvân-ı Sultân Selim Dil: Türkçe Yazar: Yavuz Sultân Selim Yerel Yer Numarası: NEKFY00010 Fiziksel Tanımlama: 37 220x124 Genel Not: 15 Neshih Elektronik Erişim: Tam metin açık erişim http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FY/nekfy00010.pdf Başlık: Dîvân-i Selim Dil: Türkçe Yazar: Yavuz Sultân Selim Yerel Yer Numarası: NEKFY01016 Fiziksel Tanımlama: 42 118x194 (60x126) Genel Not: 13 Talik Ek Yazar: Abdülvâhid el-Meşhedî Elektronik Erişim: Tam metin açık erişim http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FY/nekfy01016.pdf	FY 10	Yavuz Sultân Selim	Dîvân-ı Sultân Selim
	FY 929	Yavuz Sultân Selim	Dîvân-i Selim
	FY 1016	Yavuz Sultân Selim	Dîvân-i Selim
	FY 1330	Yavuz Sultân Selim	Dîvân-i Selim
	FY 1331	Yavuz Sultân Selim	Dîvân-i Sultan Selim
	FY 1607	Yavuz Sultân Selim	Dîvân-i Selim

Kütüphanede I. Selim’in Farsça divanının altı nüshası görülmektedir. Bu nüshalar demirbaş sırasına göre verildiğinden listede ardı ardına gelmemiştir. Yazarın makalesinde eser adı sütununda nüshalardaki divanın adı birbirinden farklı imlalarla fakat Kütüphanedeki listeye ve sitedekiyle aynı şekillerde verilmektedir.

Bu nüshalardan birinde izafet esresi “Dîvân-ı” şeklinde “î” harfiyle, diğerlerinde “Dîvân-i” şeklinde “i” harfiyle verilmiştir. İki nüshada eser adına “Sultan” kelimesi eklenmiş, diğerlerinde eklenmemiştir. Eklenenlerden birinde bu kelimelerin ikinci hecesi şapkalı olarak “Sultân Selim”, diğerinde ise şapkasız olarak “Sultan Selim” şeklinde verilmiştir. Bütün bu farklılıklar yazarın listesinde, Kütüphanedeki listede ve Kütüphanenin sitesinde harfiyen aynıdır.

2. Lâhîcî, *Mefâtihu’l-i’câz*

²⁸ Çetin Kaska, “İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde Bulunan Farsça Yazmalar”, *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 11 (31 Ekim 2020): 72-99.

²⁹ Kaska, 82.

FY 324	Şemseddin Muhammed b. Yahya b. Ali-i Lahîcî el-Ceylânî	Mefâtihu'l-İcâz fi Şerh-i Gülşen-i Râz
FY 506	Şemseddin Muhammed b. Yahya	Mefâtihu'l-İcâz fi Şerh-i Gülşen-i Râz
FY 1510	Şemseddin Muhammed b. Yahya	Mefâtihu'l-İcâz fi Şerh-i Gülşen-i Râz

Kütüphanede üç nüshası görülen bu eserin ikisinde müellif adı aynı şekilde, birinde farklı şekilde verilmektedir. İkisinde eser adının ilk kelimesinin üçüncü hecesi şapkasız olarak “Mefâtiḥ” şeklinde, birinde şapkalı olarak “Mefâtiḥ” şeklinde verilmiştir. Bu kelimenin son harfinin harekesi, ikisinde “u” harfiyle, birinde “ü” harfiyle gösterilmiştir. Kelimenin başı ikisinde küçük, birinde büyük harfle başlatılmıştır. Yine bu kelimedede geçen aynı harfi üç farklı şekilde “İcâz”, “İcâz” ve “İcâz” şekillerinde gösterilmiştir. Bütün bu farklılıklar Kütüphanedeki listede ve Kütüphanenin sitesinde aynıdır. Yazarın kendisinin hazırladığı listede bunları aynı farklılıklarla kaydetmesi ihtimal dâhilinde değildir.

3. Şâhidî, *Gülşen-i Tevhîd*

Bu eserin kütüphanede bulunan yedi nüshasında müellif adlarında görülen farklılıklar ve yanlışlıklar kütüphanedekilerle aynıdır. Birinde müellifin adına “İbrâhîmzâde” nisbesi eklenmiş, başka birinde “Muğlavi” nisbesi eklenmiş fakat nispet eki şapkasız yazılmış, birinde de Şâhidî mahlasının ikinci hecesindeki sesli eksik olarak “Şâhidî” şeklinde yazılmıştır. Bütün bunlar yazarın verdiği liste ile kütüphanedeki excel listesinde ve kütüphanenin sitesinde tamamen aynıdır.

Başlık: Gülşen-i Tevhîd Dil: Türkçe Yazar: Şâhidî İbrahim-i Muğlavi Yerel Yer Numarası: NEKFY00646 Yayın Bilgileri: 1267 Fiziksel Tanımlama: 173 157x271 (85x158) Genel Not: Talik Ek Yazar: Mirza Ali Elektronik Erişim: Tam metin açık erişim http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FY/nekfy00646.pdf	FY 447	Şâhidî İbrâhîmzâde	Gülşen-i Tevhîd
	FY 646	Şâhidî İbrahim-i Muğlavi	Gülşen-i Tevhîd
	FY 772	Şâhidî İbrahim Dede	Gülşen-i Tevhîd
	FY 827	Şâhidî İbrahim Dede	Gülşen-i Tevhîd
	FY 1018	Şâhidî İbrahim Dede	Gülşen-i Tevhîd
	FY 1187	Şâhidî İbrahim Dede	Gülşen-i Tevhîd
	FY 1564	Şâhidî İbrahim Dede	Gülşen-i Tevhîd
	Başlık: Gülşen-i Tevhîd Dil: Türkçe Yazar: Şâhidî İbrahim Dede Yerel Yer Numarası: NEKFY01018 Yayın Bilgileri: 1073 Fiziksel Tanımlama: 105 132x193 (83x148) Genel Not: 21 Talik Ek Yazar: Mustafa b. Hasan b. Muhammed el-Beyzevî Elektronik Erişim: Tam metin açık erişim http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FY/nekfy01018.pdf		

4. Örf-yi Şîrâzî, Kasideleri

Örf-yi Şîrâzî'nin kasidelerinin kütüphanede bulunan üç nüshası eser adı sütununa üç farklı şekilde kaydedilmiştir. Bu farklılıklar yazarın verdiği listede, kütüphanedeki bilgisayarda bulunan listede ve kütüphanenin sitesinde tamamen aynıdır.

	FY 319	Örf-i Şîrâzî	Dîvân-ı Örf (Kasâ'id)
	FY 1053	Örf-i Şîrâzî	Dîvân-i Kasâ'id
	FY 1254	Örf-i Şîrâzî	Kasâ'id

5. Hâce Neş'et, *Tûfân-ı Ma'rifet*

Bu eserin kütüphanede bulunan iki nüshasında da müellif adı "Neşât", şeklinde yazılmıştır. Bu durum yazarın makalesinde verdiği listede, kütüphanedeki excel dosyasında ve kütüphane sitesinde aynı şekilde "Neşât" olarak yazılmıştır.

FY 981	Neşât	Tûfân-ı Marifet
FY 844	Neşât	Tûfân-i Marifet

6. *Târîh-i Nâdirî*

Bu eserin kütüphanede bulunan dört nüshasından ikisinin müellif adı ve eser adı birbiriyle aynı, diğer iki nüshasının müellif ve eser adları farklı şekillerde verilmiştir. Bu şekiller de makaledeki liste ile kütüphanedeki excel dosyasında ve kütüphane sitesinde tamamen aynıdır.

FY 637	Muhammed Mehdî Hân-i Esterâbâdî	Târîh-i Nâdirî
FY 640	Muhammed Mehdî Hân-i Esterâbâdî	Târîh-i Nâdirî
FY 80	Muhammed Mehdî b. Muhammed Nasır (Mîrzâ Mehdi Hân Münşî)	Târîh-i Nâdir Şâh (Dürre-i Nâdire)
FY 626	Muhammed Mehdî	Dürre-i Nâdirî

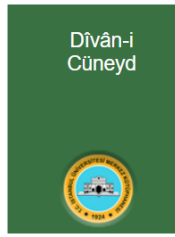
7. Gazzâlî, *Kîmyâ-yı Sa'âdet*

Bu esere dair kayıt aşağıdadır. Görüldüğü üzere müellif adının başına anlamsız bir nokta eklenmiştir. Bu nokta kütüphanede bulunan excel tablosunda ve kütüphane sitesinde de aynen görülmektedir. Yazar bu listeyi, kütüphane sitesinden bakarak bile olsa kendisi hazırlasaydı bu anlamsız noktayı eklemezdi. Yazarın ve kütüphanedeki kataloğu hazırlayanın tesadüfen aynı hatayı yapıp bu gereksiz noktayı aynı yere koyduklarına inanmak mümkün değildir. Bu, yazarın bu listeyi, kopyalayıp makalesine yapııştırıp yayınladığını açıkça göstermektedir.

Başlık: Kimyâ-i Saâdet Dil: Türkçe Yazar: .Muhammed Gazâlî Yerel Yer Numarası: NEKFY00671 Yayın Bilgileri: 887 Fiziksel Tanımlama: 505 255x160 Genel Not: 19 Nesih Ek Yazar: Mahmûd el-Hüseyî Elektronik Erişim: Tam metin açık erişim http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FY/nekfy00671	FY 671	Muhammed Gazâlî	Kimyâ-i Saâdet

8. FY 1129 demirbaş numaralı nüsha

Bu eserin müellifi Kütüphane sitesinde ve yazarın verdiği listede Cüneyd-i Bağdâdî olarak geçmektedir.

👍 Mi piace

Başlık: Dîvân-i Cüneyd
Dil: Türkçe
Yazar: Cüneyd-i Bağdâdî
Yerel Yer Numarası: NEKFY01129
Yayın Bilgileri: 1271
Fiziksel Tanımlama: 25 170x115
Genel Not: 15 Talik
Ek Yazar: Osmân Hamdî
Elektronik Erişim: Tam metin açık erişim
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FY/nekfy01129.pdf>

Bu nüsha yazarın yüksek lisans tezinde tenkitli metnini hazırladığı Cüneyd-i Şîrâzî'nin divanıdır. Üstelik bu nüsha yazarın tezinde verdiği divan metniyle aynı beyitlerle başlamakta ve aynı düzenle devam etmektedir. Yazar bizzat yazma nüshaları inceleyerek bu listeyi hazırlamış olsaydı kendi hazırladığı Cüneyd-i Şîrâzî divanının nüshasını Cüneyd-i Bağdâdî'ye nispet etmezdi.

9. Nüshaların boyutları

Yazar makalesinde “liste hazırlanırken Nadir Eserler Kütüphanesindeki bütün Farsça eserlerin dijitallerine tek tek bakıldı”ğım, yani nüshaların aslını fiziken görmediğini ifade etmektedir. Ayrıca bazı nüshaların dijitallerini de göremediğini kaydetmektedir.³⁰ Makalede verdiği listede “Boyut” sütununda nüshaların çoğunda iki ebat verilmiş (yazar bahsetmese de bunlar kâğıt ve yazı ebatları olmalı), bazılarında yalnızca bir ebat verilmiş, ebadı verilmeyen yazma kalmamıştır. Fiziken görmediği nüshaların boyutlarını ölçmek doğal olarak mümkün değildir. Zaten yazarın kendisi, bazı nüshaların görselini dahi görmediğini belirtmektedir. Bu durumda bu ebat bilgileri nasıl elde edilmiştir? Bu bilgileri excel tablosundan aldığı gayet açıktır. Zira bütün ölçüler eksikleriyle birlikte excel tablosundakilerle birebir aynı, internet sitesindekilerle de yer yer farklıdır. Kütüphanedeki

³⁰ Kaska, 82.

bilgisayarlarda okuyucuya sunulan excel listesi ile Kütüphane sitesindeki katalogta diğer bilgiler aynı olmasına rağmen bazı nüshaların ebat bilgileri farklı verilmektedir. Bu durumda yazarın bu bilgileri kütüphane sitesinden değil, kütüphanedeki excel tablosundan aldığı kesin olarak anlaşılmaktadır.

10. İmla hataları

Aşağıda gösterilen imla hataları hem kütüphanedeki excel listesinde, hem internet sitesinde, hem de yazarın makalesinde aynen tekrarlanmaktadır.

- b) Yaygın uygulamaya uygun olarak “bin” kelimesi yerine “b.” kısaltması kullanılmış ve ardından gelen baba adıyla arasına boşluk bırakılmışken FY 289, FY 347, FY 408, FY 603, FY 615, FY 647, FY 1046, FY 1214, FY 1279 ve FY 1311 demirbaş numaralı yazmalarda müellif adında, FY 93, FY 367 ve FY 515 demirbaş numaralı yazmalarda ise müstensih adında geçen “b.” kısaltmasından sonra boşluk konmamıştır. Bu durum kütüphanedeki Excel listesinde ve kütüphane sitesinde de aynen böyledir.
- c) FY 1132 demirbaş numaralı nüshanın müstensihisi “Dervîş Alî b.” olarak yazılmıştır. Baba adının sehven eksik bırakıldığı açıkça anlaşılmaktadır. Bu durum da hem kütüphanedeki Excel tablosunda hem de kütüphane sitesinde aynıdır. Nüshada ise 28b sayfasında müstensih adı Dervîş Alî b. Dervîş Hüseyin olarak kaydedilmekte; 34b, 49a, 56a ve 61a sayfalarında da müstensihin aynı zat olduğu mükerreren teyit edilmektedir. Yazar nüshaya bakmış olsaydı bu bilgiyi düzeltirdi.

Makale yazarının yazma nüshalara “tek tek bakarak” bu listeyi hazırlamış olduğuna, tesadüfen kütüphanedeki Excel tablosuyla ve kütüphane sitesiyle aynı eksik ve yanlışları yaptığına inanmak mümkün değildir.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesindeki Farsça yazmaların daha detaylı ve akademik usullere uygun olarak iki farklı katalogu Ahmed Ateş ve Hüsameddin Aksu tarafından daha önce yayınlanmıştı. Yazar bu makalesinde bu kataloglara ek olarak hiç bir yeni bilgi ve bulgu ortaya koymamış, bu kataloglarda doğrusu verilen bilgileri Kütüphaneden aldığı listedeki yanlışları düzeltmek için dahi kullanmamıştır. Yazar bu yayınında hem gereksiz yayın tekrarı yapmakta, hem de elde ettiği listeyi aynen yayınlamakla intihal yapmaktadır. Yazmaları görerek bu listeyi oluşturduğunu iddia ederek yanıltıcı bilgi vermektedir. Oysa yazar bu listeyi kendisi oluşturmadığı gibi aldığı liste üzerinde hiçbir harf ya da noktalama değişikliği yapmadan yayınlamıştır. Hatta yazar bu

listedeki kendi yüksek lisans tezini oluşturan eserin nüshasına dair bilgileri bile düzeltmemiştir.

Yazarın makalesinde verdiği bu listeyi kütüphanenin bilgisayarında Excel formatında benim gibi kütüphaneyi kullanan çok kimse görmüştür. Bazıları da bu listenin bir elektronik kopyasını edinmişlerdir. Hala kütüphaneye gidenler bu listeye kütüphanedeki bilgisayarlardan ulaşabilmektedir. Yazarın bu listeyi buradan almış ve makalesine aynen koymuş olduğu kesindir. Fakat hangi yolla aldığını, listeyi almanın Kütüphane idaresi ve prosedürü bakımından mahzuru olup olmadığını bilmiyorum. Esasen akademik olarak böyle bir listeyi kullanmayı ya da edinmeyi eleştirmiyorum. Burada dile getirdiğim husus bir araştırmacının yeni bir araştırma ve bulgu içermeyen yayınlar yapması, kendisine ait olmayan çalışmayı, kendine mal ederek yayınlaması, yani yayın etiği ihlallerinden en ağırını işlemesi, intihal yapmasıdır.

IV. Kısa Sürede Yayımlanan Çok Sayıda Başka Makaleler

Yazarın bilimsel araştırma yönteminin mesaisinin doğasına uygun olmayan şekilde kısa sürede çok sayıda yazmış görüldüğü başka yayınlar da vardır. Yazarın bir yılda (2019) tek başına 25 makale yayınlamış olduğu Dergi Park veri tabanından yapılan taramalarda görülmektedir.³¹ Bu sonuçlara göre yazar her ay ortalama iki adet, birbiriyle konu olarak ilgili olmayan ayrı birer yayın yapmış görünüyor. Benzer bir başka durum Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü'nde (TEES) yazarın adıyla yayımlanan makaleler için de geçerlidir. Burada 2021 yılında yazar tarafından 44 adet makale yayımlanmıştır.³² Birbirinden farklı konulardaki araştırmaların uzun yıllar boyunca olsa bile tek yazar tarafından yapılmış olması pek muhtemel değilken, bu kadar kısa sürede tek yazar imzasıyla yayımlanması dikkat çekicidir.

Bununu yanında yayımlanan bu makalelerle konu ve isim benzerliği olan daha önce yayımlanmış başka makalelerin varlığı dikkat çekmektedir. Aşağıda yazarın kısa sürede yazmış görüldüğü bazı makalelerle konusu ve hatta başlığı nerdeyse aynı görünen daha önce yayımlanmış makaleler görülmektedir.

Seîdî, Sârâ, “Behâriye der Edebiyât-i Fârsî”, Kaska, Çetin, “Fars Edebiyatında Bahâriyye”, *Kitâb-i Mâh-i Edebiyât*, 1391 [2012], sayı *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 2019, Cilt 3, Sayı 2,

³¹ “DergiPark”, erişim 19 Haziran 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/search?aggs%5Bpubyear%5D%5B15%5D=2019&section=articles&q=author%3A+%C3%87etin+Kaska%3B+year%3A+2019>.

³² “Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü”, erişim 19 Haziran 2023, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-ara>.

174, 24-28.	2019, 271–278.
Ahmedî Pûrenârî, Zehrâ, “Berresî-i Tahallus der Şîr-i Fârsî”, <i>Neşriyye-i Nesr-i Pejûhi-yi Edeb-i Fârsî</i> , sayı 33, 1393 [2014], 23-51.	Kaska, Çetin, “Fars Edebiyatında Şairlerin Mahlasları”, <i>İran Çalışmaları Dergisi</i> , 2019, Cilt 3, Sayı 2, 2019, 139–172.
Muhammedî, Hâşim, “Kohenterîn Mersiye Serâf Der Şîr-i Pârsî”, <i>Keyhân Ferhengî</i> , sayı 366, 1387 [2008], 61-63.	Kaska, Çetin, “Fars Edebiyatındaki İlk Mersiyeler”, <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , 2019, , Sayı 15, 2019, 253 – 262
Dıġıroġlu, Filiz. “XIX. Yüzyıl Osmanlı Başkentinde Entelektüel Bir Acem: Mirza Habib İsfahanî ve Terekesi”, <i>Osmanlı Araştırmaları</i> , sayı 49, 2017, 293-341	Kaska, Çetin, “Mîrzâ Habîb-i İsfahânî ve İstanbul’da Yayınladığı Eserleri”, <i>Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 2019, Cilt 4, Sayı 2, 2019, 538 – 551
İmdâd, Hasan, “Seferhâ-yi Sa’dî”. <i>Sa’dî Şinâsî</i> , sayı 2, 1378 [1999], 111-120.	Kaska, Çetin, “Sa’dî-i Şîrâzî’nin Seyahat Ettiği Yerler”, <i>Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 2019, , Sayı 6, 2019, 149 – 164
Muhakkık, Mehdî, “Sa’dî ve Mersiye Serâyî”, <i>Sa’dî Şinâsî</i> , sayı 15, 1391 [2012], 16-23.	Kaska, Çetin, “Sa’dî-i Şîrâzî’nin Mersiyeleri”, <i>Bitlis İslamiyat Dergisi</i> , 2019, Cilt 1, Sayı 1, 2019, 45 – 54
Besârî, Tal’at, “Zenân der Şâhnâme”, <i>Kâve</i> , sayı 59, 1355 [1976], 12.	Kaska, Çetin, “Şâhnâme’deki Kadınlar”, <i>Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi</i> , 2019, Cilt 1, Sayı 1, 2019, 1 – 16
Restgâr Fesâî, Mensûr, “Edebîyât-ı Hamse Serâyî der Edeb-i Fârsî”, <i>Âyîne-i Mîrâs</i> , sayı 36-37, 1386 [2007], s. 243-257.	Kaska, Çetin, “Fars Edebiyatındaki Hamseler”, <i>Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 2020, Cilt 21, Sayı 39, 2020, 877 – 914
Kedîver, Cemîle, “Zen ez Nigâh-ı Sa’dî”, <i>Pejûhişnâme-yi Edeb-i Gınâyî</i> , sayı 9, 1386, 73-96.	Kaska, Çetin, “Sa’dî-i Şîrâzî’ye Göre Kadın”, <i>Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i> , 2020, Cilt 3, Sayı 1-2, 2019, 25 – 40

Yukarıda sağ sütunda yazarın adıyla aynı yılda yayımlanan birbirinden farklı konulardaki makaleler görülmektedir. Sol taraftaki sütunda ise bu makalelerle aynı konuda nerdeyse başlığı da aynı olan daha önce yayınlanmış makaleler görülmektedir. Konularının ve başlıklarının bu kadar benzer olması oldukça dikkat çekicidir. Fakat bu makalelerin her birinin içeriğini inceleyip sonuçlarını bu yazıda göstermek mümkün olmadı. Yazarın yayınladığı makalelerin bu makalelerden alınma olup olmadığı bu inceleme sonunda

anlaşılacaktır. Fakat bu haliyle en azından yayın tekrarı olduğu, daha önceki yayınlara rağmen aynı konuda yeni yayınlar yaptığı görülmekte, bu yeni yayınlarda önceki yayınların eksiklerini tamamladığına dair bir izaha ve ize rastlanmamaktadır.

V. Metin Neşirleri

Yazar, bazı Farsça metinleri ve Türkçe çevirilerini yayınlamıştır.³³ Bu neşirlerin de ilmî usullere uygun olmadığını görülmektedir. Çoğunlukla ikincil kaynaklardan derlenen birkaç sayfadan ibaret giriş yazısıyla metnin Arap harfleriyle dizilmesinden oluşan; inceleme, açıklama, nüsha değerlendirmesi içermeyen bu neşirlere tenkitli metin neşri demek doğru olmaz. Eser ve müellifi hakkında etraflıca araştırma yapıp birinci elden bilgiler verilmeden, metnin daha önce neşredilip neşredilmediğine, başka nüshalarının olup olmadığına bakılmadan yapılan ele geçen ilk nüshanın dizgisinin, metin neşri sayılmayacağı gayet açıktır. Bu bakımdan, yazarın neşirleri, tenkitli metin neşri sayılamayacak niteliktedir.

Mesela yazar daha önce defalarca basılan Câmî'nin (ö. 898/1492) Farsça manzum kırk hadis çevirisini, Türkiye kütüphanelerinde bulunan onlarca nüshasını bile dikkate almadan, bir nüshayı Arap harfleriyle dizerek yayınlamıştır.³⁴ Başına da ansiklopedik kaynaklardan derlenen bir giriş eklemiştir. Yazar, dizgisini yaptığı bu nüshanın 886 tarihinde istinsah edildiğini yazmakta, ancak bu tarihin ne anlama geldiğini anlamamış görünmektedir. Zira 886 tarihi müellifin ölümünden 12 yıl öncesi olmakla, nüsha müellif hayattayken, hatta bu eserin telif edildiği yıl istinsah edilmiş olması gerekir. Oysa nüshanın sonunda yer alan “Temmet tercemetü hâzîhi'l-Erba'în ...”³⁵ ifadesinden açıkça anlaşıldığı üzere 866 tarihi istinsah tarihi değil, eserin Câmî tarafından telif/tercüme edildiği tarihtir.

Aslında yazar hem yüksek lisans hem de doktora tezi olarak metin tenkidi çalışmıştır. Buna rağmen böyle neşirler hazırlamış olmamalıydı. Fakat yazarın, tezlerinde de böyle durumlar vardır. Yüksek lisans tezi olarak hazırladığı³⁶ divanın daha önce üç yayını³⁷ ve

³³ Çetin Kaska, *Anadolu Sahasında Farsça Yazılan Altı Divan ve Dört Risale : Şâdî, Adnî, Nevâlî, Yârî, Müstakîm, Nûrî, İdrîs* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2022); Çetin Kaska, *Osmanlı Sahasında Yazılan On Farsça Eser Ârîfî, Basîrî, Bîrcendî, Hamidî, Niyazî, İdrîs, Sayilî, Riyazî, Yağlıkçızade* (İstanbul: İlahiyat Yayınları, 2023).

³⁴ Çetin Kaska, “Abdurrahman Câmî'nin Çihil Hadîs Adlı Eseri”, *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 8, sy 22 (2020): 241-58.

³⁵ Abdurrahman Câmî, *Erba'în* (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Farsça Yazmalar, No. 494., t.y.), 8b.

³⁶ Kaska, “Cüneyd-i Şîrâzî Divanı (Metin-İnceleme)”.

³⁷ Ebu'l-Kâsım Cüneyd-i Şîrâzî, *Divân*, ed. Saîd Nefîsî (Tahran, 1320); Mû'înüddîn Cüneyd-i Şîrâzî, *Divân*, ed. Ahmed Keremî (Tahran: Neşr-i Mâ, 1379); Mû'înüddîn Ebu'l-Kâsım Cüneyd bin Mahmûd Şîrâzî, *Divân-i Cüneyd-i Şîrâzî*, ed. Umîd Surûrî (Tahran: Müze ve Merkez-i İsnâd-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 1391).

doktora tezi olarak hazırladığı³⁸ divanın bir yayını³⁹ yazarın tezlerinden önce yayınlanmıştır. Aynı şekilde bu tezlerin de bilimsel yönden incelenmesi gerekir.

Son olarak dikkatimi çeken başka bir husus daha vardır. Yazar kısa meslek hayatında onlarca makale yayınlamıştır. Hakemli dergilerde yayımlanan makalelerinin hiçbiri için, Türkiye’de Fars dili ve edebiyatı alanında otuz yıldan fazla çalışan az sayıda akademisyenden biri olarak bana hakemlik değerlendirmesi teklifi gelmedi. Tanıdığım meslektaşlarımın da bu makalelere hakemlik yapmadıklarını öğrendim. Anlaşıldığı kadarıyla bu makaleler büyük çoğunlukla alanıyla ilgisi olmayan dergilerde ve yine alanıyla ilgili olmayan kişilerin hakemliğiyle yayınlanmıştır.

---

³⁸ Çetin Kaska, “Tashîh-i Dîvân-ı Hamîdî-yi İsfahânî” (Doktora Tezi, Tahran, Tahran Üniversitesi, 2016).

³⁹ Hamîdî, *Külliyât-ı Dîvân-ı Mevlânâ Hamîdî*, ed. İsmail Hikmet Ertaylan (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1949).

Sonuç

Yukarıda anlatıldığı üzere Çetin Kaska, tarafımdan yazılmış eserlerden kaynak göstermeden yaklaşık bir sayfa kadar metni alıp tezine koymuş, açık intihal yapmıştır. Bu eserimden aldığı kısma ilgisiz başka bir eseri kaynak göstermiş, eserime kaynakçasında da yer vermemiştir. İki başka makalemi de hemen hemen tamamıyla alıp bazı kısaltmalarla kitabına koymuş, kaynak da göstermemiştir. Yazar bu yayınlarıyla Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nu, YÖK Bilimsel Araştırma ve Etik Yönetmeliği'ni ve Üniversitelerarası Kurul Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'ni, akademisyenlik meslek etiği kurallarını ihlal etmiştir. Yine yukarıda anlatıldığı gibi, bu kabilden başka yayınları olduğu da görülmektedir. Ayrıca yazarın kısa sürede çok sayıda yayın yapması, çoğunlukla yazarın yayınlarının aynı konuda daha önceki yayınların tekrarı, ansiklopedik kaynaklardan derlenen bilgilerle özensizce hazırlanmış olduğu, yeni bulgu ve bilgiler içermediği dikkat çekmektedir. Bu makalede bu hususlardan bazıları şahitleriyle gösterilmiştir. Bunun dışında bazı dikkat çeken yayınlara da işaret edilmiştir. Diğer yayınları için de bu yazının boyutlarını aşan daha detaylı incelemeye ihtiyaç vardır.

Bu telif hakları ve yayın etiği ihlallerini incelemek ve takip etmek hem resmi mercilerin, hem de ilgili alanın çalışanlarının sorumluluğundadır. Özellikle kamu kaynaklarının kullanıldığı durumlarda daha duyarlı olmak gerekir. Bu makaleyi yayınlamak hem kendi hakkımı korumak, hem de bu konuda duyarlı davranılması gereğine dikkat çekmek istedim.

Kaynakça

Atalay, Mehmet. *Selçuklular Devri İran Edebiyatı Tarihi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2000.

———. “Unsurî”. İçinde *DİA*, 42:162-63. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012.

———. “Zahîr-i Faryâbî”. İçinde *DİA*, 44:87-88. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2013.

Câmî, Abdurrahman. *Erba‘în*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Farsça Yazmalar, No. 494., t.y.

“DergiPark”. Erişim 19 Haziran 2023.
<https://dergipark.org.tr/tr/search?aggs%5Bpubyear%5D%5B15%5D=2019&section=articles&q=author%3A+%C3%87etin+Kaska%3B+year%3A+2019>.

Ebu'l-Kâsım Cüneyd-i Şîrâzî. *Dîvân*. Editör Saîd Nefîsî. Tahran, 1320.

Efşârî, Mîhrân. “Zerrin-kûb”. *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*. Erişim 19 Haziran 2023.
<https://rch.ac.ir/>.

Hakikat, Abdürefî. *Ferheng-i Şâirân-i Zebân-i Pârsî*. Tahran: Şirket-i Müellefat ve Mütercem, 1368.

Halhâfî, Seyyid Abdulhamîd. *Tezkire-i Şu‘arâ-yi Mu‘âsir-i İran*. C. 2. Tahran: Kitâbhâne-i Tahûrî, 1337.

Hamîdî. *Külliyât-ı Dîvân-ı Mevlânâ Hamîdî*. Editör İsmail Hikmet Ertaylan. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1949.

Kanar, Mehmet. “Emîrî Fîrûzkûhî”. İçinde *DİA*, 11:155. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1995.

Karaismailoğlu, Adnan. “Abdülvâsi-i Cebelî”. İçinde *DİA*, 1:283. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988.

Kaska, Çetin. “Abdurrahman Câmî’nin Çihil Hadîs Adlı Eseri”. *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 8, sy 22 (2020): 241-58.

———. *Anadolu Sahasında Farsça Yazılan Altı Divan ve Dört Risale : Şâdî, Adnî, Nevâlî, Yârî, Müstakîm, Nûrî, İdrîs*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2022.

———. “Cüneyd-i Şîrâzî Divanı (Metin-İnceleme)”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

———. *İran Şairleri Sözlüğü*. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2020.

———. “İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde Bulunan Farsça Yazmalar”. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 11 (31 Ekim 2020): 72-99.

———. *Osmanlı Sahasında Yazılan On Farsça Eser Ârifî, Basîrî, Bîrcendî, Hamidî, Niyazî, İdrîs, Sayılî, Riyazî, Yağlıkçızade*. İstanbul: İlahiyat Yayınları, 2023.

———. “Tashîh-i Dîvân-ı Hamîdî-yi İsfahânî”. Doktora Tezi, Tahran Üniversitesi, 2016.

Kurtuluş, Rıza. “Hasan Dihlevî”. İçinde *DİA*, 16:316. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997.

Kut, Günay. “Ali Şîr Nevâî”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2:449-53. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Morrison, George, Julian Baldick, Muhammed Şefîî Kedkenî, ve Felix Tauer. *Târîh-i Edebiyât-i İrân: Ez Âğâz tâ İmrûz*. Çeviren Ya’kûb Âjend. Tahran: İntişârât-i Gustere, 1380.

Mu’înuddîn Cüneyd-i Şîrâzî. *Dîvân*. Editör Ahmed Keremî. Tahran: Neşr-i Mâ, 1379.

Mu’înuddîn Ebu’l-Kâsım Cüneyd bin Mahmûd Şîrâzî. *Dîvân-i Cüneyd-i Şîrâzî*. Editör Umîd Surûrî. Tahran: Müze ve Merkez-i İsnâd-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 1391.

Örs, Derya. “Zerrînkûb, Abdülhüseyn”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 44:296-97. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Öztürk, Mürsel. “Hâtîfî”. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 16:468. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

“Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü”. Erişim 19 Haziran 2023. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-ara>.

İBN FADLULLAH EL-ÖMERİ'NİN ŞİİRLERİNDE METİNLERARASILIK

*Abdussamed YEŞİLDAĞ****Öz**

Metinlerarasılık, teorik anlamda 1960'lı yıllarda Julia Kristeva tarafından ortaya konmuş bir kuramdır ve böylece sanatsal biçimler arasındaki alışverişler kuramsal bir temele oturtulmuştur. Metinlerarasılık, Arap edebiyatında Tazmin, iktibas ve telmih gibi terimlerle kullanılmış, varlığı çok eskilere dayanan bir kavramdır. Günümüzde bu kavram için "Tanas" kelimesi kullanılmaktadır.

Bu çalışmada Memlüklüler döneminde Dîvân-ı İnşâ'da sır kâtipliği yapmış olan ve resmi yazışmalarla ilgili önemli eserler veren İbn Fadlullah El-Ömerî'nin şiirlerinde Ayetlerden metinlerarasılığa yer verilerek şairin metinlerarasılığı kullanma biçimleri ve işlevleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *İbn Fadlullah El-Ömerî, Metinlerarasılık, Tazmin, İktibas, Telmih.*

INTERTEXTUALITY IN POEMS OF IBN FADL ALLĀH AL-'UMĀRĪ

Abstract

Intertextuality was theoretically presented by Julia Kristeva in the 1960s, thus the exchanges between artistic forms have been predicated on a theoretical basis. Intertextuality is a concept that exists since ancient times and has been used in Arabic literature with terms such as compensation (tazmin), quotation (iktibas), and reference (telmih). Today, the term "Tanas" is used for this concept.

This study includes the intertextuality of the verses in the poems of İbn Fadlullah El-Ömerî, who worked as a private secretary in the Office of the Private Secretary (Dîvân-ı İnşâ) during the period of Mamluks and composed important works on official correspondences, for disclosing the use of intertextuality by the poet and functions thereof.

Keywords: *Ibn Faḍl Allāh al-'Umārī, Intertextuality, Compensation, Quotation, Reference.*

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arapça Mütercim-Tercümanlık Bölümü, abdussamed@kku.edu.tr. Orcid: 0000-0002-7898-1553.

Giriş

“Bütüncül bir yapıya kavuşturulması amacıyla bir edebî metnin dokusuna hem edebiyat alanından hem de başka alanlardan metin parçalarının katılması”¹ şeklinde tanımlanan Metinlerarasılık kavramı, 1960 sonrası araştırmacıların ve eleştirmenlerin kullandıkları modern bir tabirdir.²

Her edebi metin, ıktibas, tazmin ya da işaret yoluyla kendinden önceki metinden, yeni bir metin oluşturarak metin veya fikir alışverişinde bulunur.³ Hiçbir edebi eserin metinlerarasılık yapmaması da mümkün değildir⁴. Her yeni metin, önceki metinden alıntılama yapsa da kendine has bir anlam oluşturmakta ve içerdiği anlam, önceki metininkinden farklı bir şekilde kendini göstermektedir.⁵

1960’larda Metinlerarasılık kavramının kuramsal kurucusu olan Julia Kristiva da tüm metinlerin kendinden önceki metinlerden beslendiğini⁶ yine aynı şekilde Ronald Bart da tüm metinlerin birbirinden alıntılandığını vurgulamaktadırlar.⁷ (Bart, 1988: 97) demektedir.

Günümüzde “Metinlerarasılık” kelimesiyle ifade edilen kavram, eski belagat kitaplarında ıktibas, tazmin ve telmih vb. kavramlarla farklı anlamlarda kullanılmaktaydı.⁸

İktibas, edebiyat sahasındaki terimsel anlamıyla “Kur’an ve hadisten alınmış bir ibare ile sözü süslemek ve manayı kuvvetlendiren⁹, ifadeye canlılık kazandıran ilm-i

¹ Akalın, Şükrü Haluk, “Metinlerarasılık”, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s.1667.

² Gezeroğlu, Senem, “Güray Süngü’nün Öykülerinde Metinlerarası İlişkiler”, *Söylem Filoloji Dergisi*, 2016, Cilt 1, Sayı 2, ss. 196-220, s. 197; Bulut, Feyza, “Metinlerarasılık Kavramının Kuramsal Çerçevesi”, *Edebi Eleştiri Dergisi*, 2018, Cilt 2, Sayı 1, ss. 1-19.

³ ez-Zuğbî, Ahmed, *et-Tanâs Nazriyyen ve Tatbikiyyen*, Muesssetu Ammân li'n-Neşr ve't-Tevzî, Amman, 2000, s. 11.

⁴ el-Kayrevânî, *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'ri ve Âdâbihi*, Thk: Muhammed Muhyeddin Abdulhamid, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1981, II/280.

⁵ Miftâh, Muhammed, *el-Mefâhîmu Me'âlim: Nahve Te'vîlin Vâkı'yyin*, Dâru'l-Beydâ, Beyrut, 1999, s. 41-44.

⁶ Kristiva, Julia, *İlmu'n-Nas*, trc: Fu'âd ez-Zâhî, Dâru'l-Beydâ, Beyrut, 1997, s. 13, 19.

⁷ Bart, Roland, "Nazariyyetu'n-Nas", Trc: Muhammed Hayru'l-Bukâ'î, *Mecelletu'l-'Arab ve'l-Fikru'l-'Âlemî*, yıl 3, Beyrut, 1988, ss. 87-103, s. 97.

⁸ Kara, İbrahim, “Arap Belâgatında İktibas Sanatı” *Artuklu Akademi*, 8/1 (Haziran 2021), ss. 77-98, s. 86-92.

⁹ er-Râzî (606), *Nihâyetu'l-İcâz*, thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu, Dâru Sadr, Beyrut, 2004, s. 173; et-Taftâzânî (729), *Muhtasaru'l-Me'ânî*, el-Mektebetu'l-Buşrâ, Karaçi, 2010, I/323; en-Nuveyrî (733), *Nihâyetu'l-Ereb*, Thk: Mufid Kumayha, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, VII/105-106, 150; es-Suyûtî (911), *el-İtkân*, Thk. Merkezu'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Tsz., I/719; el-Curcânî (1078), *et-Ta'rîfât*, Mektebetu Lübnân, Beyrut, 1985, s. 33-34; Ebu'l-Bekâ (1094), *el-Kulliyât*, Thk. Adnân Derviş, Muesssetu'r-Risâle, Beyrut, 1419/1998, s. 156; el-Kazvîni (1338), *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, Thk: İbrahim Şemsuddîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, s. 312-313; Ahmed Matlûb, *Mu'cemul-Mustalahâti'l-Belâğiyye ve Tatavvuruhâ*, Matba'atu'l-Mecma'i'l-İlmi'l-İrâkî, 1403/1983, I/271.

Bedi'in kapsamındaki edebî bir sanat"tır¹⁰. Kur'an'la süslenmeyen eserlere *güdük*, *hayırsız* anlamına gelen "el-betrâ" denilmiş ve bunlara iyimser bir bakışla bakılmamıştır.¹¹

Hız Peygamber döneminde dualarda başlayan ayetlerin iktibas edilmesi zamanla şiirde ayet ve hadis kullanımında kendini göstermiş¹², dil ve edebiyat sahasına da kaymış, edebî bir söz söyleme sanatına dönüşmüştür. Ayetlerden yapılan iktibaslar ayetin tamamen alınması, ayetten bir veya bir kaç kelimenin alınması ya da ayete ima ile olabilmektedir.¹³ Hadislerden de aynı şekilde iktibaslar yapılmıştır.¹⁴

Tazmin, şairin ve yazarın eserine yüklediği anlamı daha da kuvvetlendirmek için önceki eserlerden bir şeyler alıntılmasıdır¹⁵ İbnu'l-Esîr, bunu, 3 kısma ayırmıştır. 1. en-Nesh: metni ve içeriği olduğu gibi almak. 2. Selh: içeriği almak. 3. Mesh: içeriği farklı bir biçime sokarak almak¹⁶.

Postmodern bir kavram olan "metinlerarasılık/intertextuality" kavramı, Arap edebiyat çevrelerinde revaç bulmasıyla, Araplar bu kelimenin karşılığı olarak "نص" kökünden "التناص/et-Tanâs" kelimesini üretmişlerdir ve klasik kavramları terketmeye başlamışlardır.¹⁷

İbn Fadlullah el-Ömerî'nin Hayatı ve Eserleri:

Adı, Ahmed b. Yahya b. Fadlullah b. Yahya b. el-Mucelî İbn Da'cân b. Halef b. Ebi'l-Fadl Nasr b. Mansûr b. 'Ubeydullah b. 'Ady İbn Muhammed b. Ebî bekr b. Abdullah b. 'Ubaydullah b. Ebî Bekr b. 'Ubeydullah es-Sâlih b. Ebî Seleme Abdullah b. 'Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb'dır.¹⁸ Künyesi Ebû'l-Abbâs¹⁹, lakabı da Şehâbetin²⁰'dir. Nesebi Hz. Ömer'e dayandığı için kendisine Ömerî denmektedir.

¹⁰ Ya'kûb, Emil Bedî, Mîşâl 'Âsî, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fi'l-luğa ve'l-Edeb*, Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Melâ'în, 1987, I/193.

¹¹ el-Câhiz (869), *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Thk: Abdusselâm Muhammed Hârûn, Kahire, Mektebetu'l-Hâncî, 1998, II/6; Matlûb, *Mu'cemu'l-Mustalahâtu'l-Belâğîyye ve Tatavvuruhâ*, I/270.

¹² Çinkılıç, Recep, "Lebîd b. Rabîa ve Divanındaki Dinî Şiir Örnekleri", *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:53, Temmuz-Aralık 2021, ss. 213-242, s. 216

¹³ Yeşildağ, Abdussamed, "Arap Şiirinde Ayet İktibası", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası*, 2015, sayı27, cilt: 2, ss. 43-66.

¹⁴ Sağlam, İbrahim, "Arap Şiirinde Hadis ile İktibâs", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2022, sayı: 21, s. 111-141.

¹⁵ İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir fi'l-Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir*, Thk: Muhammed Muhyeddin Abdulhamid, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1995, II/326.

¹⁶ İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir fi'l-Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir*, II/222.

¹⁷ Yeşildağ, Abdussamed, "التناص الأدبي في شعر عبدالله بن خميس / Intertextuality in The Poems Of Abdullah Bin Khamees", *UHIVE*, yıl: 17, Sayı: İstanbul, Aralık 2017, ss. 401-430, s. 403.

¹⁸ es-Safedî, Salahuddin Halil b. Ebîk(h. 764), *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, Thk: Muhammed Yusuf Necm, Dâru Neşri Franz Center, Wiesbaden, 1981, VIII/252; İbn Râfi', Takiyyuddin Ebu'l-Me'âlî Muhammed es-Selâmî(h.774), *el-Vefeyât*, Thk: Salih Mehdi Abbas, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1982, II/212; İbn Habîb, el-Hasen b. Ömer b. El-Hasen(h.779), *Tezkiretu'n-Nebîh*, Thk: Muhammed Muhammed Emin, Dâru'l-Kutub,

3 Şevval 700²¹,de (11 Haziran 1301) Şam'da doğdu. Edebi, bir aile ortamında büyüdü. Şam'da ve Kahirede dönemin önemli isimlerinden dersler aldı. Bunlardan bazıları: Kemaleddin b. Kadı Şubhe²² ve Şemseddin b. Müslim²³,den Arapça²⁴; Şehabuddin b. el-Mecd Abdullah²⁵ ve Şeyh Burhaneddin²⁶,den Fıkıh²⁷; İbn Teymiye²⁸,den el-Ahkâmü's-Suğrâ²⁹; Şemseddin es-Sâîğ ve Alaeddin el-Vedâ'iden Aruz; Şehabuddin Mahmud el-Halebî'den Meânî ve Beyan; Şemseddin el-İsfahânî'den Usûl; Şeyh Esfîrûddin'den de Dil dersleri aldı.³⁰

Aile mensupları 100 yıl aşkın, devletin yazışmalarının yürütüldüğü Dîvân-ı İnşâ'da sır kâtipliği görevinde bulundular.³¹ Babası Şam'da katiplik yaparken sonrasında Mısır'a taşındı ve görevini sürdürdü ve babasından sonra Mısır'da kadılık yaptı.³² Şemseddin el-İsfahânî tarafından kendisine Şâfi mezhebini ilgilendiren meselelerde fetva yetkisi verildi.³³ İbn Fadlullah, önemli devlet görevlerinde bulundu. Kendisi, fıkıh, edebiyat, tarih ve yazı yazma sanatında uzmandı. Sert mizacı dolayısıyla kısa sürede sultanla arası açıldı ve görevinden azledildi, hapse atıldı ve eli kesildi. Daha sonra Yahya el-Kayserânî'nin yerine Şam'a görevlendirildi.³⁴ Şam'da hakkında şikayetler artınca Sultan, onun Kahire'ye getirilmesini istedi ancak kendisi sır kâtibi olan kardeşi Alâeddin Ali'nin ricası üzerine

Kahire, 1986, III/125; İbn Hacer, Şehâbuddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-'Askâlânî(h.852), *ed-Dureru'l-Kâmine Fî A'yâni'l-Mi'eti's-Sâmine*, Thk: Abdolvâris Muhammed Ali, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, I/194; İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Fellâh Abdulhay el-Hanbelî(h.1089), *Şezerâtu'-Zeheb Fî Ahbârin min Zeheb*, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut, Ts., VI/160; ez-Ziriklî, Hayruddin, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1999, I/268; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Müellifin*, Dâru't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1957, II/204.

¹⁹ es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, VIII/252; İbn Râfi', *el-Vefeyât*, II/212; İbn Habîb, *Tezkiretu'n-Nebîh*, III/125; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'-Zeheb*, VI/160; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, II/204.

²⁰ es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, VIII/252; İbn Râfi', *el-Vefeyât*, II/212; İbn Habîb, *Tezkiretu'n-Nebîh*, III/125; İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kâmine*, I/194; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'-Zeheb*, VI/160; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, I/268; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, II/204.

²¹ Doğum günü ve tarihi bazı kaynaklarda farklı gösterilmiştir. es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, VIII/254; İbn Habîb, *Tezkiretu'n-Nebîh*, III/126; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'-Zeheb*, VI/160; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, I/268; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, II/204.

²² İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kâmine*, II/261.

²³ Buğyetu'l-Vu'âd, s. 105.

²⁴ İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kâmine*, I/194.

²⁵ İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kâmine*, II/284.

²⁶ İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kâmine*, I/26.

²⁷ İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kâmine*, I/194.

²⁸ İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kâmine*, I/88-96.

²⁹ İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kâmine*, IV/92.

³⁰ el-Ömerî, İbn Fadlullah (h.749), *et-Ta'rif bi'l-Mustalahi's-Şerîf*, Thk: Muhammed Hüseyin Şemseddin, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, s.4(Naşirin Mukaddimesi).

³¹ el-Ömerî, *et-Ta'rif bi'l-Mustalahi's-Şerîf*, s. 3, 4(Naşirin Mukaddimesi).

³² İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kâmine*, I/194.

³³ es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, VIII/254

³⁴ el-Makrîzî, Takiyyuddin Ahmed b. Ali(h.845), *el-Mukaffa'l-Kebîr*, Thk: Muhammed el-Ya'lâvî, Dâru'l-Çarbi'l-İslâmî, Beyrut,1991, I/735; İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kâmine*, I/194.

Şam'da kalmasına izin verildi.³⁵ Şam'da taun çıkınca, bundan korunmak ve de hac vazifesini yerine getirmek üzere ailecek hac için yola çıktılar. Eşi, Kudüste vefat edince Hac'dan vaz geçip Şam'a döndü ve kısa bir süre sonra 9 Zilhicce 749 / 28 Şubat 1349 tarihinde Şam'da vefat etti.³⁶

Eserleri:

İbn Fadlullah, kısacık hayatına rağmen, kendisinden sonra gelenlere kaynak olacak pek çok eser bıraktı geride. Hakkında bilgilerin olduğu kaynaklarda geçtiği şekliyle başlıca eserleri şunlardır:

1. Mesâlikü'l-Ebsâr Fî Memâlikü'l-Emsâr: Çoğu kaynakta eserin adı bu şekildedir.³⁷ Bazı bazı kaynaklarda “*Mesâlikü'l-Ebsâr Fi'l-Aktâri ve'l-Emsâr*”³⁸ ve “*el-Mesâlik fi't-Tarih*”³⁹ şeklinde de geçmektedir. Kaynaklar, eserin kaç cilt olduğu konusunda farklı bilgiler vermektedir. es-Safedî 10 kitap⁴⁰, İbnü'l-Gazzî 20 cilt⁴¹, İbn Hacer ve Kehhâle 20 ciltten fazla⁴², İbnü'l-İmâd 27 cilt⁴³ Brockelmann da 22 veya 27 cilt⁴⁴ olduğunu yazmıştır. Eser, tarih ve coğrafya üzerine yazılmıştır. Memlûklular dönemini ve dönemin siyasi, kültürel ve sosyal durumlarını ele alan en eski kaynaktır. Müellif eserini iki bölüme ayırmıştır. Birinci Bölüm'e “*el-Ard*” adını vermiş ve bu bölümde fiziki coğrafya konularını; İkinci Bölüm'e “*Sukkânü'l-Ard*” ismini vermiş ve bu bölümde de beşeri coğrafya konularını ele almıştır. Bu bölümde ayrıca, şairler, edebiyatçılar, fıkıhçılar, hadisçiler, tıpçılar, mutasavvıflar ve diğer önemli şahsiyetlerden de bahsetmiştir.⁴⁵

Çeşitli kütüphanelerde bulunan yazmalarından bir bütün oluşturularak, 1988-89 yıllarında Fuat Sezgin tarafından tıpkıbasım olarak neşredilmiştir.⁴⁶ 2001-2004 yılında

³⁵ el-Makrîzî, *el-Mukaffa'l-Kebîr*, I/735; İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kâmine*, I/194.

³⁶ es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, VIII/255; el-Ömerî, *et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-Şerîf*, s. 5(Naşirin Mukaddimesi).

³⁷ es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, VIII/255; İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kâmine*, I/194; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'Zeheb*, VI/160; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, I/268; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, II/205.

³⁸ es-Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman(h.902), *el-İ'lânu bi't-Tevbih li men Zemme Ehle't-Târih*, Thk: Franz Rosenthal, Trc: Salih Ahmed el-'Ali, Bağdat, 1963, s. 290.

³⁹ İbnü'l-Gazzî, Şemseddin Ebu'l-Me'âli Muhammed b. Abdurrahman (h.1167), *Dîvânü'l-İslâm*, Thk: Seyyid Kesrevî Hasan, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, III/442.

⁴⁰ es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, VIII/255.

⁴¹ İbnü'l-Gazzî, *Dîvânü'l-İslâm*, III/242.

⁴² İbn Hacer, *ed-Dureru'l-Kâmine*, I/194; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, II/205.

⁴³ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'Zeheb*, VI/160.

⁴⁴ Brockelmann, Carl, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî*, Trc: Mahmud Fehmî Hicâzî, el-Hey'etu'l-Mısriyyeti'l-Âmmeti li'l-Kitâb, yy, 1995, VI/593.

⁴⁵ el-Ömerî, Ahmed b. Yahya b. Fazlullah(h.749), *Mesâlikü'l-Ebsâr Fî Memâlikü'l-Emsâr*, thk: Abdullah b. Yahya es-Serîhî, Dâru'l-Kutubi'l-Vataniyye, Abudabi, 2003, s. I (Naşirin Mukaddimesi).

⁴⁶ el-Alevî, Abdülazîz, “İbn Fazlullah el-Ömerî”, *TDVİA*, 1999, XIX/483-484, s. 484.

Abudabi’de Dâru’l-Kutubi’l-Vataniyye tarafından içerdiği konu başlıklarına göre 14 cilt halinde tahkikli olarak yayınlanmıştır.⁴⁷

2. et-Ta’rîf bi’l-Mustalahi’s-Şerîf: el-Kalkaşandî’nin “Anayasa” diye tabir ettiği kitap.⁴⁸ Müellif bu eserde, Dîvân-ı İnşâ’da sır katipliği esnasında elde ettiği tecrübelerini kaleme almıştır. Tek cilt halinde yazılan bu eser, yazışma kuralları; diplomasi ve protokol kuralları; cenaze törenleri, ateşkesler, şartnameler; ülkeler, şehirler, köyler; Posta teşkilatı; savaş, müzik ve oyun aletleri hakkında bilgilerin yer aldığı 7 bölümü içermektedir.

3. el-Örfü’t-Ta’rîf bi’l-Mustalahi’s-Şerîf: eserin adı Dublin’deki Chester Beatty kütüphanesi ndeki adı bu şekilde kayıtlıdır⁴⁹ ancak bazı kaynaklarda farklıdır örneğin İbnu’l-Gazzî’de “*el-Örfü’t-Ta’rîf bi’l-Mustalahi’s-Şerîf Fî Tertibi’l-Mukâtebât*”⁵⁰ ve Kehhâle’de “*el-Örfü’t-Ta’rîf bi’l-Mustalahi’s-Şerîf Fî Rutebi’l-Mukâtebât*”⁵¹ şeklindedir.

Lakaplar ve özellikleri konusunda yazılmış ilk eserdir. 5 bölümden oluşur ve sırasıyla Sultanlar/Krallar, vezirler, kadılar ve bilginler, salihler ve özel lakapları ele almıştır. Elli kadar şairden de şiirler vardır.

4. Fevâdilü’s-Semer fî Fedâ’il Âli Ömer: Bazı kaynaklarda eserin adı bu şekildedir.⁵² Kimi kaynaklarda “*Fevâdilü’s-Semer fî Fedâ’il Âli Ömer*”⁵³, kimilerinde “*Fevâsilü’s-Semer fî Fedâ’il Âli Ömer*”⁵⁴ kimilerinde de “*Fevâdilü’s-Seher fî Fedâ’il Âli Ömer*”⁵⁵ şeklinde geçmektedir. Dört cilt olan bu eser, el-Ömeri ailesinin önde gelenleri hakkındadır. Ve nesebinin Hz. Ömer’e istinat ettiğini kanıtlamak amacıyla yazmıştır⁵⁶ ama günümüze gelememiştir.⁵⁷

⁴⁷ BAE milli kütüphanesindeki katalog için bkz. <https://library.dctabudhabi.ae/multisearch?bentoq=%D9%85%D8%B3%D8%A7%D9%84%D9%83+%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%A8%D8%B5%D8%A7%D8%B1&catalog=bento> (ET: 8.12.2022)

⁴⁸ el-Kalkaşandî, Ebu’l-Abbas Ahmed b. Ali(821), *Subhu’l-A’sâ fî Sinâ’ati’l-İnşâ*, Thk: Muhammed Şemseddin, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1987, I/7.

⁴⁹ el-Ömerî, Ahmed b. Yahya b. Fazlullah(h.749), *el-Örfü’t-Ta’rîf bi’l-Mustalahi’s-Şerîf*, Chester Beatty kütüphanesi, Dublin, Kayıt no: 3849, bkz. <https://ketabonline.com/ar/books/24756/read?part=1&page=47&index=3932442#p-24756-47-5>, S. 47.

⁵⁰ İbnu’l-Gazzî, *Dîvânü’l-İslâm*, III/442.

⁵¹ Kehhâle, *Mu’cemu’l-Müellifîn*, II/205.

⁵² es-Safedî, *el-Vâfi bi’l-Vefeyât*, VIII/255; Halife, Hacı, Mustafa b. Abdullah(h.1068), *Keşfu’z-Zunûn*, Matba’atu’l-Hukümet, İstanbul, 1943, II/1293.

⁵³ İbnu’l-İmâd, *Şezerâtu’-Zeheb*, VI/160; İbnu’l-Gazzî, *Dîvânü’l-İslâm*, III/442.

⁵⁴ İbn Hacer, *ed-Dureru’l-Kâmine*, I/194; Kehhâle, *Mu’cemu’l-Müellifîn*, II/205.

⁵⁵ İbn Hacer, *ed-Dureru’l-Kâmine*, I/194.

⁵⁶ el-Alevî, “İbn Fazlullah el-Ömerî”, *TDVİA*, XIX/484.

⁵⁷ el-Ömerî, *et-Ta’rîf bi’l-Mustalahi’s-Şerîf*, s. 7(Naşirin Mukaddimesi).

5. **Sabâbetu'l-Muşâtak fi'l-Medâihi'n-Nebeviyye**⁵⁸: Hz. Peygambere yazdığı methiyedir. Bu kitabın ismi kaynaklarda “*Sabâbetu'l-Muşâtak fi'l-Medhi'n-Nebi*”⁵⁹ ve “*Sabâbetu'l-Muşâtak fi'l- Bedâi 'i'n-Nebeviyye*”⁶⁰ şeklinde de gelmiştir.

6. **Memâliku 'Ubbâdu's-Salîb**: Almanya, Fransa ve İtalya gibi dönemin haçlı devletlerini, siyasi durumlarını ve İslam devletleri ile olan ilişkilerini ele aldığı kitabıdır.⁶¹ 1883 yılında İtalyanca'ya tercüme edilerek Roma'da basılmıştır.⁶²

7. **eş-Şiteviyyât**. 744 yılında⁶³ dönemindeki âlimlerle kış aylarında yaptığı yazışmalardan oluşan eserdir.⁶⁴

Ayrıca şu eserleri de vardır:

“*Dem'atu'l-Bakî ve Yakizatu's-Şâkî*”⁶⁵ bu kitap edebiyat alanındadır,

“*en-Nebzetu'l-Kâfiye fi'l-Ma'rifeti'l-Kitâbeti ve'l-Kâfiye*”⁶⁶,

“*ed-Durru'l-Ferâid*”, bu eser Ebu'n-Nasr el-Feth b. Hakan(h.535)'e ait olan ve Mağrib'deki sultanlar, vezirler, kadılar, alimler, edebiyatçılar, ve şairlerinden bahsettiği “*Kalâidu'l-İkyân fî Mehâsini'l-A'yân*” adlı eserinin özetidir.⁶⁷

“*ed-Dâiretu Beyne Mekke ve'l-Bilâd*”⁶⁸

“*Tezkiretu'l-Hâtur*”⁶⁹

“*Husnu'l-Vefâ li-Meşâhiri'l-Hulefa*”, Keşfü'z-Zunûn'da müellifin güzel bir kasidesi olduğu bilgisi vardır.⁷⁰

“*Zehebiyyetu'l-'Asr*”, 3 bölümden oluşan bu eser 8.yy.'daki Şam'da bulunan şairlerden bahseden bir biyografi kitabıdır. Birinci bölümde Yemen, Bahreyn ve Irak

⁵⁸ el-Makrîzî, *el-Mukaffa'l-Kebîr*, I/733; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, II/205.

⁵⁹ Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, II/1070.

⁶⁰ Ferrûh, Ömer, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1979, III/763.

⁶¹ Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, III/763;

⁶² el-Ömerî, *et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-Şerîf*, s. 7 (Naşirin Mukaddimesi).

⁶³ Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, , VI/596.

⁶⁴ Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, VI/596; el-Ömerî, *et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-Şerîf*, s. 7 (Naşirin Mukaddimesi).

⁶⁵ es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, VIII/255; el-Makrîzî, *el-Mukaffa'l-Kebîr*, I/733; Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, II/761.

⁶⁶ Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, , VI/596; Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, III/763.

⁶⁷ Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, III/763; el-Ömerî, *et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-Şerîf*, s. 7 (Naşirin Mukaddimesi).

⁶⁸ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, I/144; el-Ömerî, *et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-Şerîf*, s. 8 (Naşirin Mukaddimesi).

⁶⁹ Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, I/992; el-Ömerî, *et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-Şerîf*, s. 8 (Naşirin Mukaddimesi).

⁷⁰ Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, I/668; el-Ömerî, *et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-Şerîf*, s. 8 (Naşirin Mukaddimesi).

tarafları; ikinci bölümde Suriye Filistin tarafları; üçüncü bölümde de Şam, Baalbek ve Humus tarafları hakkında ansiklopedik bilgiler vermektedir.⁷¹

“*ed-Da'vetü'l-Mustecâbe*”⁷²

“*Sufretu's-Sâfir ve Yakizatu'l-Musâfir*” eserin adı Hediyetu'l-Ârifin⁷³, de bu şekilde geçmektedir. Ama bazı kaynaklarda farklılıklar vardır. “*Sufretu's-Sefere*”⁷⁴, “*Sufretu's-Sefer*”⁷⁵, “*Sufretu's-Sâfir*”⁷⁶.

“*el-Cevâhiru'l-Multekata*” el-Ömerî'nin yazışmalarından oluşan kitabıdır.⁷⁷

“*Nefhatu'r-Ravd*”, edebiyat alanında yazdığı eseridir.⁷⁸

İbn Fadlullah El-Ömerî'nin Şiirlerinde Dini Metinlerarasılık

Şairin müstakil bir divanı yoktur. Bu çalışmada kullanılan beyitler, el-Ömerî'nin “*Mesâliku'l-Ebsâr Fî Memâliki'l-Emsâr*” adlı eserindeki beyitleri incelenerek çıkartılmıştır.

Müslümanlar, başta dualar olmak üzere hayatın tüm noktalarında Ayetler ve hadisleri kullanmışlardır. İbn Fadlullah el-Ömerî de şiirlerinde ayetlerden alıntılar yaparak, dini eserlerden metinlerarasılık kavramına örnekler vermiştir.

أقسمت منه قسماً بالغاً بالفجر والليل إذا يسر⁷⁹

“Çokça yemin ettim,

Şafak vaktine ve geçip gitmekte olan geceye.”

Şair, bu beyitlerinde Şafak vaktine, geceye, çift ve tek olan şeylere yemin ifadesinin olduğu Fecr Suresi 1-4 ayetlerden⁸⁰ metinlerarasılık yapmış ve burada, Kur'an-ı Kerim'den

⁷¹ el-Ömerî, Ahmed b. Yahya b. Fazlullah(h.749), *Zehebiyyetu'l-Asr*, Thk: İbrahim Salih, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2011.

⁷² es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, VIII/255; el-Makrîzî, *el-Mukaffâ'l-Kebîr*, I/733; Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, I/756; Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, III/763.

⁷³ el-Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediyetu'l-Ârifin*, Matba'atu'l-Behiyye, İstanbul, 1955, V/110.

⁷⁴ es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, VIII/255.

⁷⁵ el-Makrîzî, *el-Mukaffâ'l-Kebîr*, I/733.

⁷⁶ Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, II/992.

⁷⁷ el-Kalkaşandî, *Subhu'l-A'sâ fî Sinâ'ati'l-İnşâ*, IX/320.

⁷⁸ es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, VIII/255; el-Makrîzî, *el-Mukaffâ'l-Kebîr*, I/733; Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, II/1968.

⁷⁹ es-Safedî, Salahuddin Halil b. Ebîk(h. 764), *A'yânu'l-Asr ve A'yânu'n-Nasr*, Thk: Ali Ebu Zeyd v.diğ., Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir, Beyrut, 1998, I/422.

⁸⁰ Fecr: 1-4. ﴿١﴾ وَالْفَجْرِ ﴿٢﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴿٣﴾ وَالشُّعْرِ وَالْوُتْرِ ﴿٤﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرُ ﴿١﴾ “*Yemin olsun şafak vaktine; (2) On geceye; (3) Çift olana ve tek olana; (4) Geçip gitmekte olan geceye.*”

iki ayrı ayeti güzel bir şekilde aktarmıştır. Fecr sûresinin ilk âyetini (والفجر) zikretmiş, sonra iki âyet atlayarak dördüncü âyet (والليل إذا يسر) almıştır. “Vav” harfi, şiddetli yemin edeceğini bildirdiği için birinci ayetten yemini çıkarmıştır. Bu, şairin Kur'an-ı Kerim ayetlerini kullanma yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Şairin, iki ayeti atlayıp dördüncüye geçmesi, şafaktan gecenin sonuna kadar çektiği ızdırabına işarettir.

يا واحدا لست أستثني به أحدا من الأنام ولا أبقـي ولا أذر⁸¹

Ah, ben kimseyi dışlamam uykudan

Kalmam ve de bırakmam yok olsun.

Bu beyitlerde de Müddesir suresinin 28. Ayetini⁸² almıştır. Bu ayet, Allah'ın, kâfirleri, kâfirlerden hiçbirini esirgemeyen ve onlardan ayrılmayan cehennem ateşine sevk edeceğinden bahseden bir ayettir. Ancak şair burada fiili kendisine atfetmiştir. Ayetteki kelimeler, 1. Şahıs kipinde kullanılmış ve ayetlerde (تبقى) ve şiirde (أبقي) ve ayette (تذر) ve şiirde (أذر) şeklinde gelmiştir. Bu değişiklikle Allah'ın bir olduğunu ve ortağı olmadığını ispatlamak istemiştir.

Şiirlerinde ayetlerden alıntıya yaptığı bir başka ayette de el-Murselat suresinin 30 ve 31. Ayetleridir.⁸³

حوى العذار فقاذا نهـر وظل ظليل

“Güzel kızlar:

Nehirler ve gölgelikler.”

Bu alıntı, bu beyitteki amacına mükemmel bir şekilde uymaktadır. Şair burada güzel kızların olduğu altından ırmakların aktığı ağaçların gölgesinin bulunduğu yerin güzelliğini dile getirmiş ve burayı Cennet'e benzetmiştir.

Başka bir şiirinde de Hac Suresinin 2. Ayetinden⁸⁴ alıntı yapmıştır.

⁸¹ el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr Fî Memâlikü'l-Emsâr*, 5/707; el-Makrîzî, *el-Mukâffa'l-Kebîr*, s. 291.

⁸² Müddesir: 28. {٢٨} لا تُبقي ولا تذر *“Bitirir ama yok olmaya da bırakmaz.”*

⁸³ el-Murselat: 30, 31. {٣٠} إنطلقوا إلى ظل ذي ثلث شغب {٣١} لا ظليل ولا يُغني من الهمم *“Üç kola ayrılmış, (ama) ne gölgelendiren ne de alevden koruyan bir gölgeye gidin.”*

⁸⁴ Hac: 2. {٢} *“Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirdiği çocuğu unutacak, her gebe kadın karnındaki çocuğu düşürecek. Ve insanları sarhoş olmadıkları halde sarhoş gibi göreceksin; çünkü Allah'ın azabı (kıyametin dehşeti) çok çetindir!”*

وأرتتا يوم الرّهان أناسي سكارى وما هم بسكارى⁸⁵

“Kıyamet günü gösterdi bize, insanlar

Sarhoş olmadan sarhoş gibiydiler.”

Şair, Kıyamet Günü sahnesini Hac Suresi’nden alıntılararak, Kıyamet Günü’nü “Yevmu’r-Rihân” veya “Allah’ın bize vaat ettiği gün” olarak adlandırmaktadır. Sanki insanların sarhoşluk veren bir şey içmişler gibi sarhoş gibi bir halde olduklarını, şaşkınlık içinde o günkü insanların sahnesini aktarmaktadır. Şair, sahneyi Hac Suresi’ndeki usule yakın bir üslupla anlatmaktadır.

Ayetlerden alıntı yaptığı şiirlerinde birinde de Yusuf hapse atılmasına değinmiştir.

في يوسف في دخول السجن منقبة لمن يكابد ما يلقى ويصطبر⁸⁶

“Yusuf’un (As) hapse girmesinde vardır bir kıssa,

Başına gelenlere katlanıp sabredenlere.”

Şair bu ayette Hz. Yusufu ve haksız yere girdiği hapisaneyi anlatmaktadır. Bu alıntıyla, hapse girmenin baskıdan kurtulmanın başlangıcı olabileceğini teyit etmek istemektedir. Ve her mazlum kişinin Hz. Yusuf’un öyküsünden ders çıkarabileceğine ve Allah’ın, zalimi zulmünde bırakmayacağını, bilakis mazlumun hakkını zalimden alıp iade edeceğine değinmiştir.

Başka bir beytinde de Hz. Musa ile Firavun’dan bahsetmektedir.

هلا جمعتم له من قومكم مالا كفعل فرعون مع موسى لتعتبروا³⁷

“Toplayacak mısınız halkınızdan bir kalabalık onun için?

Firavun’un Musa’ya yaptığı gibi,”

Bu ayette şair, Firavun’un sihirbazları toplayıp Hz. Musa’yla rekabet etmelerini emrettiği ve Musa’nın da Allah’ın emriyle onları mağlup etmesinden bahsetmektedir. Şair, yaptığı bu alıntı ile muhaliflerine, Hz. Musa’nın Firavun’a galip geldiği gibi ben de size

⁸⁵ el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr Fî Memâlikü'l-Emsâr*, IV/330.

⁸⁶ el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr Fî Memâlikü'l-Emsâr*, V/705.

⁸⁷ el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr Fî Memâlikü'l-Emsâr*, V/705.

galip gelebilirim, çünkü Allah benimledir, çünkü Musa aleyhisselamın hakkı gibi benim de hakkım var demek istemektedir.

Sonuç

Her bir edebi metin, dini, edebi, tarihi, kültürel veya düşünsel açıdan kendinden önceki yazılmış eserlerle bağlantılıdır.

Metinlerarasılık denen bu kavram, edebi hayatın bir parçasıdır. Klasik Arap Edebiyatçıları, kadim eserlerde iktibas, tezmin ve telmih gibi kavramlar kullanmışlardır. Post modern döneme gelindiğinde 1960'lı yıllarda Julia Kristiva "metinlerarasılık" kavramını ortaya atmış ve kadim kavramlar bu kavram çatısı altında toplanmıştır. Modern dönem Arapedebiyatçıları bu kavramı "et-Tanâs" kelimesiyle isimlendirmişlerdir.

İbn Fadlullah el-Ömerî, Memlûkluler döneminde yaşamış, devletin üst düzey protokol yazışmalarını yapmış ve bu konuda çeşitli eserler kaleme almış biridir.

Yazdı çeşitli esrelerin yanı sıra şiirler de yazmış ama bu şiirleri bir divanda toplamamıştır. Bu çalışmada kullanılan beyitler, yazarın kaleme aldığı "*Mesâliku'l-Ebsâr Fî Memâliki'l-Emsâr*" adlı eserinden kendi yazdığı şiirlerden seçilmiştir.

Kendisinin Müslüman bir kimliğe sahip olması, şiirlerinde de kendini göstermektedir. Bunun en önemli örneği şiirlerinde ayetlerden metinlerarasılık yapmasıdır.

Kaynakça

- Ahmed Matlûb, *Mu‘cemul-Mustalahâti’l-Belâğîyye ve Tatavvuruhâ*, Matba‘atu’l-Mecma‘î’l-‘İlmi’l-‘Îrâkî, 1403/1983.
- Akalın, Şükrü Haluk, “Metinlerarasılık”, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- el-Alevî, Abdülazîz, “İbn Fadlullah el-Ömerî”, TDVİA, 1999, XIX/483-484.
- el-Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediyetu’l-Ârifîn*, matba‘atu’l-Behiyye, İstanbul, 1955.
- Bart, Roland, "Nazariyyetu'n-Nas", Trc: Muhammed Hayru'l-Bukâ‘î, *Mecelletu’l-‘Arab ve’l-Fikru’l-‘Âlemî*, yıl 3, Beyrut, 1988, ss. 87-103.
- Brockelmann, Carl, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*, Trc: Mahmud Fehmî Hicâzî, el-Hey‘etu’l-Mısriyyeti’l- ‘Âmmeti li’l-Kitâb, yy, 1995.
- Bulut, Feyza, “Metinlerarasılık’ Kavramının Kuramsal Çerçevesi”, *Edebi Eleştiri Dergisi*, 2018, Cilt 2, Sayı 1, ss. 1-19.
- el-Câhiz (869), *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, Thk: Abdusselâm Muhammed Hârûn, Kahire, Mektebetu’l-Hâncî, 1998.
- el-Curcânî (1078), *et-Ta‘rifât*, Mektebetu Lübnân, Beyrut, 1985.
- Çinkılıç, Recep, “Lebîd b. Rabîa ve Divanındaki Dinî Şiir Örnekleri”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:53, Temmuz-Aralık 2021, ss. 213-242.
- Ebu’l-Bekâ (1094), *el-Kulliyât*, Thk. Adnân Dervîş, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut, 1419/1998.
- Ferrûh, Ömer, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, Beyrut, 1979.
- Gezeroğlu, Senem, “Güray Süngü’nün Öykülerinde Metinlerarası İlişkiler”, *Söylem Filoloji Dergisi*, 2016, Cilt 1, Sayı 2, ss. 196-220.
- Halife, Hacı, Mustafâ b. Abdullah(h.1068), *Keşfu’z-Zunûn*, Matba‘atu’l-Hukümet, İstanbul, 1943.
- İbn Habîb, el-Hasen b. Ömer b. El-Hasen(h.779), *Tezkiretu’n-Nebîh*, Thk: Muhammed Muhammed Emin, Dâru’l-Kutub, Kahire, 1986.

- İbn Hacer, Şehâbuddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-‘Askâlânî(h.852), *ed-Dureru’l-Kâmine Fî A’yâni’l-Mi’eti’s-Sâmine*, Thk: Abdolvâris Muhammed Ali, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1997.
- İbn Râfi‘, Takiyyuddin Ebu’l-Me‘âli Muhammed es-Selâmî(h.774), *el-Vefeyât*, Thk: Salih Mehdi Abbas, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut, 1982.
- İbnu’l-‘Îmâd, Ebu’l-Fellâh Abdulhay el-Hanbelî(h.1089), *Şezerâtu’-Zeheb Fî Ahbârin min Zeheb*, Dâru’l-Âfâkî’l-Cedîde, Beyrut, Ts.
- İbnu’l-Esîr, *el-Meselu’s-Sâir fî’l-Edebi’l-Kâtib ve’s-Şâ’ir*, Thk: Muhammed Muhyeddin Abdulhamid, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrut, 1995.
- İbnü’l-Gazzî, Şemseddin Ebu’l-Me‘âli Muhammed b. Abdurrahman (h.1167), *Dîvânü’l-İslâm*, Thk: Seyyid Kesrevî Hasan, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1990.
- el-Kalkaşandî, Ebu’l-Abbas Ahmed b. Ali(821), *Subhu’l-A’sâ fî Sinâ’ati’l-İnşâ*, Thk: Muhammed Şemseddin, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1987.
- Kara, İbrahim, “Arap Belâgatında İktibas Sanatı” *Artuklu Akademi*, 8/1 (Haziran 2021), ss. 77-98, ss. 86-92.
- el-Kayrevânî, *el-‘Umde fî Mehâsini’s-Şi’ri ve Âdâbihi*, Thk: Muhammed Muhyeddin Abdulhamid, Dâru’l-Cîl, Beyrut, 1981.
- el-Kazvîni (1338), *el-İdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, Thk: İbrahim Şemsuddîn, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2003.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu‘cemu’l-Müellifîn*, Dâru’t-Turâsi’l- ‘Arabî, Beyrut, 1957.
- Kristiva, Julia, *‘İlmu’n-Nas*, trc: Fu’âd ez-Zâhî, Dâru’l-Beydâ, Beyrut, 1997.
- el-Makrîzî, Takiyyuddin Ahmed b. Ali(h.845), *el-Mukaffa’l-Kebîr*, Thk: Muhammed el-Ya’lâvî, Dâru’l-Ġarbi’l-İslâmî, Beyrut,1991.
- Miftâh, Muhammed, *el-Mefâhîmu Me‘âlim: Nahve Te’vîlin Vâkı’yyin*, Dâru’l-Beydâ, Beyrut, 1999.
- en-Nuveyrî (733), *Nihâyetu’l-Ereb*, Thk: Mufid Kumayha, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2004.

- e-Ömerî, Ahmed b. Yahya b. Fadlullah(h.749), *Mesâlikü'l-Ebsâr Fî Memâlikü'l-Emsâr*, thk: Abdullah b. Yahyaes-Serhî, Dâru'l-Kutubi'l-Vataniyye, Abudabi, 2003.
- e-Ömerî, Ahmed b. Yahya b. Fadlullah(h.749), *Mesâlikü'l-Ebsâr Fî Memâlikü'l-Emsâr*, BAE milli kütüphanesindeki katalog için bkz. <https://library.dctabudhabi.ae/multisearch?bentoq=%D9%85%D8%B3%D8%A7%D9%84%D9%83+%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%A8%D8%B5%D8%A7%D8%B1&catalog=bento> (ET: 8.12.2022)
- e-Ömerî, Ahmed b. Yahya b. Fazlullah(h.749), *el-Örfü't-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-Şerîf*, Chester Beatty kütüphanesi, Dublin, Kayıt no: 3849, bkz. <https://ketabonline.com/ar/books/24756/read?part=1&page=47&index=3932442#p-24756-47-5>, S. 47.
- e-Ömerî, Ahmed b. Yahya b. Fazlullah(h.749), *Zehebiyyetu'l-'Asr*, Thk: İbrahim Salih, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2011.
- e-Ömerî, İbn Fadlullah (h.749), *et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-Şerîf*, Thk: Muhammed Hüseyin Şemseddin, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
- er-Râzî (606), *Nihâyetü'l-Îcâz*, thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu, Dâru Sadr, Beyrut, 2004.
- Sağlam, İbrahim, “Arap Şiirinde Hadis ile İktibâs”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2022, sayı: 21, ss. 111-141.
- es-Safedî, Salahuddin Halil b. Ebîk(h. 764), *A'yânu'l-'Asr ve A'vânu'n-Nasr*, Thk: Ali Ebu Zeyd v.diğ., Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, Beyrut, 1998.
- es-Safedî, Salahuddin Halil b. Ebîk(h. 764), *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, Thk: Muhammed Yusuf Necm, Dâru Neşri Franz Center, Wiesbaden, 1981
- es-Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman(h.902), *el-İ'lânu bi't-Tevbîh li men Zemme Ehle't-Târîh*, Thk: Franz Rosenthal, Trc: Salih Ahmed el-'Ali, Bağdat, 1963.
- es-Suyûtî (911), *el-İtkân*, Thk. Merkezi'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Tsz.
- et-Taftâzânî (729), *Muhtasarü'l-Me'ânî*, el-Mektebetü'l-Buşrâ, Karaçi, 2010.

Ya'kûb, Emil Bedî', Mişâl 'Âsî, *el-Mu'cemu'l-Mufassal fi'l-luġa ve'l-Edeb*, Beyrut, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1987.

Yeşildaĝ, Abdussamed, "Arap Şiirinde Ayet İktibasî", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası*, 2015, sayı 27, cilt: 2, ss. 43-66.

Yeşildaĝ, Abdussamed, "التنصص الأءبى فى شعر عبدالله بن خمىس / Intertextuality in The Poems Of Abdullah Bin Khamees", *UHİVE*, yıl: 17, Sayı: 17, İstanbul, Aralık 2017, ss. 401-430.

ez-Ziriklî, Hayruddin, *el-A'lâm*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1999.

ez-Zuĝbî, Ahmed, *et-Tanâs Nazriyyen ve Tatbîkiyyen*, Muesssetu Ammân li'n-Neşr ve't-Tevzî', Amman, 2000.

İŞLEVSEL KURAM BAĞLAMINDA EDHEMÎ'NİN DEH HÎTÂB ADLI
ESERİNDE KULLANILAN ATASÖZLERİ VE KİNAYELER İLE İKTİBAS
EDİLEN AYET VE HADİSLER

Muhammed Furkan ŞAHİN*

Öz

Atasözleri, atalarımızın yüzyıllar boyunca karşılaştıkları olay ve tecrübelerden aldıkları dersleri bir nasihat şeklinde dilden dile dolaşarak gelecek nesillere aktardıkları kalıplaşmış özlü sözlerdir. Geçmişten geleceğe kültür taşıyıcılığı işlevi gören atasözleri aradan geçen zamana bakmaksızın geçerliliğini korumakta, üretildiği coğrafyadan başka alanlara göçse de anlamından bir şey kaybetmemektedir. Hicri 10. yüzyılda Anadolu sahasında Farsça şiir söylemiş şairlerden olan Edhemî, Deh Hitâb adlı eserinde öğüt vermeyi kendisine amaç edinmiş ve bu bağlamda atasözlerinden, kinayelerden, ayet ve hadislerden sıklıkla faydalanmıştır. Çalışmamızda eserde geçen atasözleri, kinayeler, ayet ve hadisler verilecek ve işlevsel kuram açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Farsça Şiir, Atasözleri, İşlevsel Kuram, Edhemi.*

THE PROVERBS AND THE VERSES AND HADITHS USED IN EDHAMÎ'S DEH
KHITAB IN THE CONTEXT OF FUNCTIONAL THEORY

Abstract

Proverbs are stereotyped aphorisms that our ancestors have passed on to future generations in the form of advice from the events and experiences they have encountered over the centuries. Proverbs, which serve as cultural carriers from the past to the future, maintain their validity regardless of the time that has passed, and they do not lose anything from their meaning even if they migrate to other areas from the geography where they were produced. Edhamî, one of the poets who sang Persian poetry in the Anatolian field in the 10th century Hijri, aimed to give advice in his work called Deh Khitâb, and in this context, he often benefited from proverbs, allusions, verse of the Quran and hadiths. In our study, the proverbs, verse of the Quran and hadiths in the work will be given and the functional folklor theory will be explained.

Key Words: *Persian poetry, Proverbs, Functional Theory, Edhami.*

* Araştırma Görevlisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Furkan.sahin@medeniyet.edu.tr. Orcid No: 0000-0002-1368-2827.

Giriş

Dil; işlevsel halk bilimi çerçevesinde bakıldığında insanların geçmişten geleceğe deneyimleyerek elde ettikleri bilgilerin en önemli aktarım olguları arasında gelmektedir. İnsanların yazılı ve sözlü sosyal birikimleri ve yaşamsal deneyimleri çağın gereklerine göre değişim göstererek günümüze kadar ulaşmaktadır. Dolayısıyla insanın olduğu her alanda muhakkak bir deneyimleme ve her toplumda din, dil ve coğrafi sebeplerden ötürü farklılaşarak yoğurulan bir kültürel birikimden söz edilebilir. Elbette deneyimlerin ve kültürlerin nesilden nesile aktarılmasını sağlamak için dil; önemli bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Gelecek nesiller; atalarından sözel veya yazınsal olarak dil yoluyla aktarılan kültürel mirası hayatlarında uygulayabilecek ve geçmişten gelen tecrübelerle kendi deneyimlerini harmanlayarak gelecek nesillere aktarabileceklerdir. İlk sözel olarak nesilden nesile aktarılan atasözleri; yazının icadıyla tablet, parşömen, papirüs vb. çağın teknolojisine göre geliştirilmiş kağıtlarla bir sonraki nesile aktarılmıştır.

Dilimizde *sav*, *darbı mesel* ve *atalar sözü* olarak anılan atasözleri; deyimler ve kinayeler gibi kalıp ifadeler olmakla birlikte geçmişten günümüze toplumların bir olay veya durum karşısındaki düşünce ve hislerini gizli veya açık yoldan söylemek amacıyla kullandıkları terkiplerdir. Kimi zaman bir öğüt, kimi zaman ise kapalı bir anlamda iğnelemek/eleştirmek maksatlı olarak kullanılan bu söz öbekleri, toplumların sosyal yaşantılarının ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumların milli kültürlerinden izler taşıyan bu söz öbekleri, belirli bir deneyimlemenin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu ifadeler birdenbire oluşmuş ifadeler olmamakla birlikte uzun yıllar, kullanılagelen ifadelerdir. Bu kalıp ifadeler üzerine düşünüldüğünde, onların alelade sözler olmadıkları içerisinde gizli mesajlar barındırdıkları ve genel olarak öğüt-yergi gibi anlamlar içerdikleri rahatlıkla anlaşılabilir. Atasözleri, deyimler ve kinayeler genellikle bir durumu veya olayı ifade etmemizde kolaylık sağlayan söz öbeklerinden meydana gelmektedir. İnsanlar bu kalıp ifadeleri sadece edebî metinlerde değil aynı zamanda günlük yaşantılarında da bu kalıp ifadeleri sıklıkla kullanmaktadırlar.

Türk Dil Kurumu “atasözü” kavramını şu şekilde açıklamaktadır:

“Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici

nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel¹.”

Bununla birlikte TDK *“halka mâl olmuş söz”* diye tanımlarken Nazım Hikmet’in *“Her atasözü yerleşmiş bir itiyadın, bir âdetin, bir huyun söz biçimine girmesi, böylelikle perçinleşmesi demektir².”* Sözü nü örnek olarak göstermektedir.

Aksoy atasözlerini şu şekilde tanımlamaktadır:

“Bizim, gelenekle yerleşmiş bir atalarsözü almayışımız vardır. Bu anlayışa göre atasözleri, ulusal varlıklardır. Tanrı ve peygamber sözleri gibi ruha işleyen bir etki taşırlar. İnandırıcı ve kutsaldırlar.³“

Bu çerçevede bakıldığında da yukarıda bahsettiğimiz üzere toplumların yüzyıllar boyunca deneyimlemeleri yoluyla elde ettikleri bilgi ve birikimlerin sonucunda ortaya çıkmışlardır. Unutulmamalıdır ki atasözleri; toplumların ortak düşüncelerini, inanışlarını ve tutumlarını içermektedir. Atasözlerinde ortaya konan tutum, herkes tarafından kabul edilen olgular içermektedir.

Başka bir kaynakta ise atasözleri şu şekilde açıklanmaktadır:

“Atasözleri doğruluğu, halkın yüzyıllar alan deneyimlerine dayanan, halkın sinamayılma yoluyla bulunduğu doğruları anlatan bir tür kalıplaşmış sözlerdir⁴.”

İzbudak ise atasözünü;

“Atalarsözünü, Türk’ü anlamak için en yüksek ve en doğru, her veçhile en birinci sermaye saydığının sebebi bir kere bu kabil sözler ayet irat eder gibi söyleyerek - artık buna da diyeceğimiz yok-, atalarımız böyle buyurmuşlardır⁵.”

Şeklinde tanımlamakta ve şöyle devam etmektedir:

“Bu sözler öyle alelâde laflar değildir. Asırlarca tecrübe mahsulüdür. Bir halde ki, şüphesizdir ki birçok ağızlardan bu kabil sözler sudur etmiştir de kısmı azamı âmmenin kabulüne mazhar olmayarak dökülmüş kalmış ve en nihayet süzüle süzüle o manada bir veya birkaç tanesi dillerde destan olabilmıştır. Veyahut bazı vekayi

¹ Türk Dil Kurumu, **“atasözü”**, Erişim Tarihi: 08.03.2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

² Türk Dil Kurumu, **“atasözü”**, Erişim Tarihi: 08.03.2023, <https://sozluk.gov.tr/>.

³ Aksoy, Ömer Asım, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I: Atasözleri Sözlüğü**, İnkılâp Kitabevi Yayın, 7. bs. 1993, s. 15.

⁴ Akalın, Şükrü – Tolkun, Selahittin – Cavkaytar, Serap – vd., **Türk Dili II**, Anadolu Üniversitesi Yayınevi, Eskişehir, 2019, s. 7.

⁵ İzbudak, Velet, **Atalar Sözü**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936, s. 4.

neticesi halka iyilik veya fenalık cihetinden tesir yapıp o tesir mahsulü de bir cümle suretiyle dillerde dönmüş dolaşmıştır⁶.”

Yukarıdaki tanımlamalardan da; toplumların milli kültürlerinden izler bulabileceğimiz bu söz öbeklerinin, belirli bir deneyimlemenin sonucunda ortaya çıktığı ve nesilden nesile aktararak topluma mâl olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızda Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi Hüdâi Efendi Koleksiyonu 1314 Demirbaş numarasıyla kayıtlı *Deh Hitâb* adlı eserde geçen *atasözleri, deyimler, kinayeler* ile *ayetler* ve *hadisler* incelenecektir.

1. İşlevsel Kuram

Günümüz Halkbilimi (folklor) çalışmalarında yaygın olarak kullanılan bu kuram temelde antropoloji alanında çalışmalarda bulunan antropologlar tarafından geliştirilmiştir. “Antropolojik Yöntem” olarak da bilinen bu kuram Kaspar Bronislaw Malinowski, Franz Boas ve Radcliffe Brown tarafından gerçekleştirilen antropolojik çalışmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Malinowski’ye göre her bir toplumun kendine özgü karakteristik özellikleri ve orijinalliği vardır. Kültürün her ögesi bir gereksinimi karşılamaktadır. Bunlar gereksinimler için yararlı ve zorunludur. Böylece geçmişten geleceğe kültür aktarımı sürekli olarak devam eder. Kültür aktarımında dil de oldukça önemlidir. Bu nedenle Malinowski çalışmalarında masalları ve mitleri incelemiştir. Böylelikle işlevsel kuramı edebiyatında bir parçası haline getirmiştir. Malinowski’nin gerçekleştirdiği çalışmaların ardından işlevsel kuram için sözlü ve yazınsal kültürün aktarımı konusundaki tanımlamaları yeniden yapılmaya başlanmış, yapılan tanımlamalar geliştirilerek devam etmiştir. Bu bağlamda bakıldığında işlevsel halk bilimi kuramı için; halk yaratmalarını icra yahut bağlamsal olarak araştırmakta ve incelemkte olduğu söylenebilir. Bu kurama göre ortaya çıkarılan her icranın – bu bir söylem, dinleme veya anlatı şeklinde olabilir – ortaya çıktığı bağlamda birer nedeni vardır. Kavramsal ve kuramsal düzlemde halen daha çalışmaların devam ettiği folklorun insanın yaşamındaki rolünü kavramak önemlidir. İşlevsel kurama göre bir anlatı kendisini okuyan, dinleyen ve yorumlayan olmadığı müddetçe işlevsiz kalmaktadır. Bu kuramda sözlü ve yazılı kültür ürünleri anlatıcının icrasına göre değerlendirilmektedir. Bağlam ve icraya dayalı olarak sentezlenen her bir öge, halk bilimi alanında yaşayan

---

⁶ a.g.e., s. 4.

olgular olarak değerlendirilmektedir.⁷ Türk ve Fars kültür coğrafyasında yaygın ve önemli bir yere sahip olan atasözleri, halkın tecrübelerini içinde barındıran yaygın bir öğüt verme yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Edhemî'nin Hayatı ve Deh Hitab İsimli Mesnevisi

Gerçek adı Deh Hitâb adlı eserinde geçirdiği şekilde “İsmail bin İbrahim Şah”tır. Eserinde Tebriz doğumlu olduğunu ve Türk olduğunu ifade eder. Nitekim babasının adını da “Edhemî İbrahîm Şah-ı Türkmen” olarak söyler. Babası, Ali Şîr Nevâî'nin Mecâlisü'n-Nefâis adlı eserinde “Edhemî İbrahim” olarak altıncı mecliste anılmakta ve şöyle denilmektedir: “Şah Türkmen'in mahlasıdır. Türkmen beyleri arasında önde gelen, hoş tabiatlı ve zarif kişi idi. Divanı da var⁸.” Hem kendi ifâdesinden hem de Nevâî'nin ifâdesinden yola çıkarak Edhemî'nin hem bir şairliği bilinen bir Türkmen beyinin oğlu olduğu anlaşılmaktadır.

Edhemî'nin doğum ve ölüm tarihi belli değildir. Edhemî'nin günümüze kadar ulaşmış biri divan, ikisi mesnevi olmak üzere üç eseri bulunmaktadır. Eserlerini sunduğu kişilerden yola çıkarak anadolu sahasında Farsça şiir söylemiş şairlerden olduğu anlaşılmaktadır. Eserlerini ahlakî tasavvufî tarzda kaleme alan Edhemî, Ferîdüddin Attâr, Sa'dî-i Şîrâzî, Hâfız-ı Şîrâzî, Mevlâna, Abdurrahman-ı Câmî ve Ali Şîr Nevâî gibi şahsiyetlerden etkilenmiş kaleme aldığı eserlerinde bu kişilerin eserlerinden alıntılardan bulunarak övgüyle bahsetmiştir.

Anadolu sahasında yazılmış Farsça eserlerden biri olan Deh Hitâb, hicri 10. yüzyılda yaşadığı bilinen İsmail bin İbrahim Şah Edhemî tarafından yazılmış tasavvufî bir eserdir. Edhemî eserini 931 h. Yılında yazmaya başlamıştır. Ancak eserin bitiş tarihi ile ilgili bir bilgi yoktur. Eserin dili genel olarak anlaşılır olmakla birlikte yer yer anlaşılması güç kapalı ifadelere de yer verilmiştir. Edhemî, Deh Hitab'ta düşüncelerini hikayeler yoluyla aktarmayı tercih etmiştir. Deh Hitâb'ta geçen hikayelerde anlatımı güçlendirmek maksatlı olarak ayet, hadis ve darbı mesellerden sıklıkla faydalanılmıştır. Edhemî'nin “Deh Hitâb” ve “Deh Makâl” olarak iki ayrı onluk olarak tertip ettiği bu eser ilk bakışta bir dehname izlenimi vermiş olsa da muhtevası ayrıntılı bir şekilde ele alındığında dehname olmadığı

⁷ Ekici, Metin. **Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri**, Geleneksel Yay., Ankara, 2007 , s. 124, 125.; Çobanoğlu, Özkul, **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yay., Ankara 2008, s. 265-266.

⁸ Ali Şîr Nevâî, Mecâlisü'n Nefâyis, Haz. Kemal Eraslan, A. Naci Tokmak. TDK yay., 2.Bsk., Ankara 2015 s. 506.; Taki-î Evhadî, Arafatü'l 'Âşıkîn ve Ârafatü'l 'Ârifîn, C.1, Brill, 2019, s.448.

ortaya çıkmaktadır. Bu bölümlerde tevhid konusu temelinde aşk, insaf, cömertlik, ihlas, hilm, rıza, vefâ, sabır ve tövbe konuları ele alınmıştır. Eserin işleniş metodu ise öncelikle konuyu açıklayan bir makale yazılmış daha sonrasında ise konuyu destekleyici örnek hikayelerle öğüt vermek amaçlanmıştır.

3. Deh Hitâb'ta Kullanılan Atasözleri, Deyimler ve Kinayeler

Edhemî'nin Deh Hitâb adlı eserinde kullandığı tespit edilen atasözleri ve kinayeler aşağıda şahit beyitleriyle beraber aktarılmıştır. Eserde kullanılan atasözleri ve kinayelerin varsa farklı versiyonları ilgili maddede verilmiştir.

3.1. Atasözleri ve Deyimler

«چشم بد دور - از چشم بد دور⁹»

çeşm-i bed dūr
ez çeşm-i bed dūr

جان ايشان تا ابد مسرور باد چشم بد از وقت ايشان دور باد¹⁰

Cân-ı îşân ta ebed mesrūr bâd
Çeşm-i bed ez vaqt-i îşân dūr bâd

“Onların canı ebediyete kadar sevinç içinde olsun! Kötü göz onların kaderinden uzak olsun.”

ماه پیش عارضش بی نور بود چشم بد حاشا از رویش دور بود¹¹

Mâh pîşî ‘arîzeş bî nūr būd
Çeşm-i bed hâşâ zî rûyeş dūr būd

“Ay onun yüzünün önünde nursuz kaldı, Haşa ki, kötü göz yüzünden uzaktı.”

مطربا مستیم ساقی حور بود چشم بد از مجلس ما دور بود¹²

mūṭribâ mestîm sakî hūr būd
Çeşm-i bed ez meclis-i mâ dūr būd

Ey Mutrib biz sarhoşuz, bizim sakimiz huri idi, kötü göz bizim meclisimizden uzaktı.

« شب آبستن است چه زاید سحر¹³ - سحر تا چه زاید شب آبستن است.¹⁴ »

⁹ Sadık Âzimî; Mehdî Muhakkîk, *Ferheng-i Bist Hezar Hikmet, Emsâl û İstılah*, İntişarat-ı Ferheng-i İrşâd-î İslamî, Tehran, 1382 hş., s. 278.

¹⁰ Metin be. 86.

¹¹ Metin be. 920.

¹² Metin be. 1000.

Şeb âbesten est çe zâyed seher
Seher tâ çe zâyed şeb âbesten est
“Gün doğmadan neler doğar.”

گرچه یکشب ماند روزت روشنست   تا چه زاید روز شب آبستن است¹⁵

Gerçe yek şeb mând rûzet rûşen est
Tâ çe zâyed rûz-i şeb âbesten est

“Her ne kadar bir gece kaldıysa senin günün aydındır, gün doğmadan neler doğar.”

«هیچ گل بی خار نیست¹⁶»

Hîç gol bi hâr nist.

“Dikensiz gül olmaz.¹⁷”

مُزدِ خود بی‌کار نتوان یافتن   هیچ گل بی‌خار نتوان یافتن¹⁸

Mozd-i hüd bî kâr netevân yâften
Hîç gol bî hâr netevân yâften

“Çalışmadan karşılık bekleme alamazsın, hiçbir gülü dikensiz bulamazsın.”

«سر به جیب خویشان دزدین / فرو بردن»

Ser be cîb-i hîştên dozdîden / furûborden

“Kendi halini düşünme, düşünceye dalmak.”

عیب خود بین و مبین از دگران¹⁹

‘ayb-i hüd bîn mebîn ez digêrân

“Başkalarının ayıbını görmemek.”

سر به جیب خویشان بر یکزمان   تا نبینی هیچ عیبِ دیگران²⁰

Ser be cîb-i hîştên ber yek zemân
Tâ nebînî hîç âyb-i digêrân

Başkalarının ayıbını görmemek için, bir müddet başını ey.

¹³ Ali Ekber Dihhuda, *Emsâl û Hikem*, C 2, Çaphne-î Sipehr 6. Bs., Tahran, 1363 hş., s. 1013

¹⁴ a.g.e., s. 948.

¹⁵ Metin be. 708.

¹⁶ Muhammed Taki' Muktederi, *Zarbo'l-Meselha-yi Farsî der Afganistan*, Çaphane-î Daneşgah, Tahran, 1338hş., s. 234.

¹⁷ Yusuf Çotuksöken, *Atasözlerimiz*, Varlık Yayınları 1988, s. 77.

¹⁸ Metin be. 798.

¹⁹ İbrahim Şükürzade, *Deh Hezar Mesel-i Farsi ve Bist û Penc Hezar Mûadil-î Ânha*, s. 436.

²⁰ Metin be. 1041.

«خوی نیکو بهتر از شاهمی و ملک بی کران²¹»

huy-i nîkū bihter ez şahî ve mülk-ü bî-kıran

“Güzel huy, sonsuz zenginlik ve şahlıktan evlâdır.”

«خوی نیکو مایه نیکویی است.²²»

huy-i nîkū maye-i nîkūyi est

«نیکو خو بهتر از هزار بار نیکو رو»

Nîkū hu bihter ez hezâr bar nîkū rû

خوی نیکو تو را چو شیر کند خوی بد عالم از تو سیر می کند²³ [سنائی]

hūy-i nîkū to râ çu şîr koned

hūy-i bed ‘alem ez to sîr mî koned

“Güzel huy güzel yüzden daha iyidir.”

“Yüzü güzele kırk günde doyulur, huyu güzele kırk yılda doyulmaz.²⁴”

نیست فتح‌الباب جز روی نکو بهتر از خوی نکو روی نکو

Nist fethü'l-bâb coz rûy-i nîkū

Bihter ez rûy-i nîkū hūy-i nîkū

İyi yüzden güzel hiçbir fetih kapısı yoktur lakin güzel huy güzel yüzden daha iyidir.

«الصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ»

Es-sabr mifâhü'l-fürûc

“Sabır huzurun anahtarıdır.²⁵”

بر بلا صبر تو می‌ریزد حرج ز آنکه گفت الصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ²⁶

Ber belâ sabr-ı to mî rîzed hurûc

Zânkî goft Es-sabr mifâhü'l-fürûc

Bela senin sabrını zorladı, “Sabır huzurun anahtarıdır” Dedi.

²¹ Sadık Âzimî; Mehdî Muhakkîk, *Ferheng-i Bist Hezar Hikmet, Emsâl û İstılah*, s. 352.

²² İbrahim Şükürzade, *Deh Hezar Mesel-i Farsi ve Bist û Penc Hezar Mûadil-i Ânha*, s. 345.

²³ Sadık Âzimî; Mehdî Muhakkîk, *Ferheng-i Bist Hezar Hikmet, Emsâl û İstılah*, s. 352.

²⁴ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 481.

²⁵ Sadık Âzimî; Mehdî Muhakkîk, *Ferheng-i Bist Hezar Hikmet, Emsâl û İstılah*, s. 88.; Ali Hasan Ali el-Halebî, Hamdi Muhammed Murad, İbrahim el-Gaysa, *El-Hadîsu'l Zaiife ve'l Mevzu'a*, Mektebetül Mearif ve Neşrül Tevarih, C 15, Riyad, s. 224.

²⁶ Metin be. 1406.

«مثل خر در گل 27 - مثل خر در گل ماندن - مثل خر توی گل واماندن»

mişl-i her der gil
mişl-i her der gil mânden
mişl-i her tûy-i gil vâ mânden

“Eşek gibi çamura saplanmak / batmak.”

این همه بشنیده‌ای و خوانده‌ای همچو خر بهر چه در گل مانده‌ای²⁸

În heme beşenîdeî ve to hÿ'ândeî
Hemçû her behr çe der gîl mândeî

Sen bu kadar duydun ve okuduğun halde neden eşek gibi çamura saplandın?

«العدل اساس الملك و الظلم فساد الملك²⁹»

El-adl esâsü'l-mülk ve ez-zûlm fesâdü'l-
mülk

“Adalet mülkün temelidir, fesat ise mülkün bozulup yok olmasıdır.”³⁰

سلطنت را عدل بنیاد آمدست سلطنت ز عدل آباد آمدست³¹

Saltanat ra 'adl bünÿâd âmedest
Saltanat zî 'adl âbâd âmedest

Adalet mülkün temelidir, saltanat adaletle âbâd olmuştur.

«کار را به کاردان باید بسپارد³²»

Kâr ra be kârdârân bâyed besipâred

“İş ehline verilmelidir.”

کار بر نادان مفرمای امیر گرچه باشد آن به‌غایت ناگزیر³³

Kâr ber nâdân mefermâ ey Emîr
Gerçe bâşed ân begayet nâ-gozîr

Ey emir! Her ne kadar çaresiz kalsan dahi, işi bilmeyene verme.

«گوسفند را به گرگ سپردن³⁴»

²⁷ Sadık Âzimî; Mehdî Muhakkîk, *Ferheng-i Bist Hezar Hikmet, Emsâl û İstılah*, s. 673.

²⁸ Metin be. 1729.

²⁹ Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Arapça Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü*, C 1, Sütün Yayınları, İzmir 2008, s. 18.

³⁰ a.g.e., s. 18.

³¹ Metin be. 1784.

³² Gulâmırza Âzerlî, *Zarbo'l-Meselha-yi Meşhûr-î İnan*, İntişarat-ı Erguvan, y.y., 1368 hş., s. 288.

³³ Metin be. 1799.

Güsfend ra be gorg sipürden
 “Kuzuyu kurda teslim etmek / bırakmak.”

هم ديبران را به کشور سرمده گـرگ را در گوسفندان بر مـده³⁵

Hem debîrân râ be kîşver ser mede
 Gork râ der güsfend ber mede
Devlet adamlarına ülkende çok yetki verme, kuzuyu kurda teslim etme.

«الوضوء سلاح المؤمن³⁶»

El-vüḍ-u silahü'l-müminîn

“Abdest müminin silahıdır.”

بی وضو آن به که ننشینی به زین چون وضو آمد سلاح المؤمنین³⁷

Bî vüḍü ân beh kî neşînî be zîn
 Çün el-vüḍ-u silahü'l-müminîn
,Abdest müminlerin silahı olduğu için abdestsiz eyere dahi oturma.

«از بزرگان عفو بوده است از فروستان گناه³⁸»

Ez büzürgân ‘afv bûde-est, ez fûrûdestân
 gûnâh

“Büyükler küçüklerin ayıplarını / kusurlarını affeder, görmezden gelirler.”

لاجرم آوردم این زر نزد شاه از شاهان عفو از فروستان گناه³⁹

Lâcerem âverdem îñ zer nezd-î şâh
 Ez Şâhân ‘afv bûde-est, ez fûrûdestân gûnâh
Çaresizlikle bu altını şahın huzuruna getirdim, Şahların işi aftır, düşkünlerin ise günah işlemek.

«فرصت را غنیمت دانستن⁴⁰»

³⁴ Gulâmırza Âzerlî, *Zarbo'l-Meselhay-î Meşhûr-î İnan*, s. 327.

³⁵ Metin be. 1800.

³⁶ Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Arapça Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü*, C 2, Sütün Yayınları, İzmir 2008, s. 944.; Ali Hasan Ali el-Halebî, Hamdi Muhammed Murad, İbrahim el-Gaysa, *El-Hadisü'z-Zaife ve'l Mevzu'a*, Mektebetü'l Mearif ve Neşrû't-tevarih, C 15, Riyad, s. 224.; Sadık Âzimî; Mehdî Muhakkîk, *Ferheng-i Bist Hezar Hikmet, Emsâl û İstılah*, İntişarat-ı Ferheng-i İrşâd-î İslamî, Tehran, 1382 hş., s. 88.

³⁷ Metin be. 1893.

³⁸ İbrahim Şükürzade, *Deh Hezar Mesel-i Farsi ve Bist û Penc Hezar Mûadil-î Ânha*, Sazman-î Çap û İntişarat-ı Âstan-ı Kuds-i Razavî-ı Kuds-i Razavî, Meşhed, 1372 hş., s. 60.

³⁹ Metin be. 2050.

Forset ra ğanimet danisten

“Fırsatı ğanimet bilmek.”⁴¹”

«فرصت غنیمت است نباید ز دست داد»⁴²

“Fırsat ğanimettir, onu elden kaçırmamak gerekir.”

- فرصت غنیمت است⁴³

“Fırsat ğanimettir.”

- فرصت را غنیمت شمردن⁴⁴

“Fırsatı ğanimet bilmek.”

پس چرا فرصت غنیمت نشمردی در سپاس و شکر شاه و لشکری⁴⁵

Pes çerâ forset râ ğanimet neşomorî

Der sepâs-ü şükr şâh-ü leşkerî

Hamd ve şükürde; şah ve ordusu gibisin, öyleyse neden fırsatı ğanimet saymıyorsun?

«قطره قطره جمع می گردد وانگهی دریا شود»⁴⁶

kaatre kaatre cem' mî gerded vângehî deryâ
şevad

“Damlaya damlaya göl olur.”

چشم از اشک ندامت واکنند قطره قطره چشمه را دریا کند⁴⁷

Çeşmet ez eşk-i nedâmet vâ koned

kaatre kaatre çeşme râ deryâ koned

Gözlerinden nedamet yaşları akıyordu, “damlaya damlaya göl olur.”

«در خون نشستن»

Der hûn nişesten

“Kederden neredeyse ölmek.”

⁴⁰ Rahîm Afifî, **Ferhengname-i Şi'rî**, İntişarat-î Surûş, 3. Bs., C 3, 1391 hş., s. 1902.

⁴¹ Asım Bezirci, **Deyimlerimiz Sözlüğü**, Genpaş Yayınları, 1990, s. 153.

⁴² Sadık Âzîmî; Mehdî Muhakkîk, **Ferheng-i Bist Hezar Hikmet, Emsâl û İstılah**, s. 559.

⁴³ A. Naci Tokmak, **Teleffuzlu Türkçe – Farsça Ortak Deyimler Sözlüğü**, Simurg Yay., İstanbul, 2001, s. 193.

⁴⁴ a.g.e., s. 93.

⁴⁵ Metin be. 2133.

⁴⁶ A. Naci Tokmak, **Teleffuzlu Türkçe – Farsça Ortak Deyimler Sözlüğü**, s. 64.

⁴⁷ Metin be. 2217.

پادشاه از درد او در خون نشست رفت عقل هوش چون مجنون نشست⁴⁸

Padişâh ez derd-i U der hûn nîşest
Reft ‘aql-ı hûş çûn mecnun nîşest

Padişah onun kederinden dolayı bîtab düştü. Akli gitti mecnun gibi kaldı.

«سپر انداختن⁴⁹»

Sîper endâhten

“Aciz kalmak, teslim olmak.”

هر مرض را چاره‌ای در ساختیم مرگ چون آمد سپر انداختیم⁵⁰

Her maraz râ çâre-i der sâhtîm
Merg çûn âmed siper endâhtîm

Her hastalığa karşı çare bulduk ama iş ölüme gelince hep teslim olduk.

«پشت دست داغ کردن⁵¹ - پشت دست خائیدن⁵² - پشت دست گزیدن⁵³»

Pūşt-i dest-i dağ kerden

Pūşt-i dest hâiden

Pūşt-i dest geziden

Bir işi yapmamak üzere tövbe etmek. Pişman olmak.

موسئوردن داغ سوزاندن به دست نیست نزد هیچ گبر بت پرست⁵⁴

Mû sutürden dâğ sūzanden be dest
Nîst nezd-i hîç gebr-i putperset

Hiçbir putperest mecusi'nin mayasında tövbe etmek ve pişmanlık yoktur.

3.2. Kinayeler

«دست - سرو پا گم کردن⁵⁵»

Dest – ser ū pa gom kerden

“Şaşkınlık verici bir olay karşısında ne yapacağını bilememek, şaşırıp kalmak, dona

⁴⁸ Metin be. 428.

⁴⁹ Rahîm Afifî, **Ferhengname-i Şi'rî**, İntişarat-î Surûş, 3. Bs., C 2, 1391 hş., s. 1341.

⁵⁰ Metin be. 463.

⁵¹ Ali Ekber Dihhuda, **Emsâl ū Hikem**, C 1, Çaphne-î Sipehr 6. Bs., Tahran, 1363 hş., s. 508.

⁵² a.g.e., s. 508.

⁵³ a.g.e., s. 508.

⁵⁴ Metin be. 2191.

⁵⁵ Rahîm Afifî, **Ferhengname-i Şi'rî**, İntişarat-î Surûş, 3. Bs., C 2, 1391 hş., s. 983.

kalmak anlamlarından kinaye oluşturmaktadır.”

در جلال کبریٰ حیران شده   پا و سر گم کرده سرگردان شده⁵⁶

Der celâl-i kibriyâ heyran şode
Pâ ü ser gom kerde sergerdân şode

Allah'ın büyüklüğü önünde sersemlemiş, eli ayağına dolaşmış halde gezinmişti.

«از ماه [مه] تا ماهی, گاو ماهی⁵⁷ - از ماهی تا ماه⁵⁸»

Ez mâh ta mâhî / gâv mâhî
Ez mâhî ta mâh

Bu terkip “Yerden göğe kadar” ve “bütün âlemler” anlamında kinaye oluşturmaktadır.

ملک خورسندی چه شاهنشاهیست   که اولین گامش ز مه تا ماهیست⁵⁹

Mülk-i hürsendî çe şâhenşahîst
Ki evvelîn gâmeş zî meh tâ mâhist

Rızayet mülkü ne hoş şahıktır, onun ilk adımı yerden göğe kadardır.

«گوهر چیدن – گهرچین»

Gevher çîden
Goher çîn

Beyitte geçen « گهرچین » kelimesi esasen mücevherleri toplayan kişi anlamına gelse de burada “güzel, mana dolu fasih ve belîğ sözler” anlamına gelmekte ve bu manasıyla kinaye oluşturmaktadır.

چشم داده تا جهان بینی کنی   سمع داده تا گهرچینی کنی⁶⁰

Çeşm dâde tâ cihânbînî konî
Sem' dâde tâ goherçînî konî

“Dünyayı görebilesin diye gözlerini, Fasih ve belîğ konuşmaları duyusun diye kulaklarını verdi. “

« انگشت بر دندان⁶¹ – انگشت بر دهان⁶² »

⁵⁶ Metin be. 112.

⁵⁷ Rahîm Afifî, **Ferhengname-i Şi'rî**, İntişarat-î Surûş, 3. Bs., C 1, 1391 hş., s. 138.

⁵⁸ a.g.e., s.138.

⁵⁹ Metin be. 1350.

⁶⁰ Metin be. 1133.

⁶¹ Ali Güzelyüz, Hasanzade Niri, Örneklî Türkçe-Farsça Deyimler Sözlüğü, Demavend Yay., İstanbul, 2023, s. 39.; Rahîm Afifî, **Ferhengname-i Şi'rî**, İntişarat-î Surûş, 3. Bs., C 1, 1391 hş., s. 174.

Engoşt ber dendân
Engoşt ber dehân

“Bir olay karşısında çok üzölmek, şaşırarak, hayret etmek.”

رفت زندان بان به نزد شاه گفت   شه ز غم انگشت بر دندان گرفت⁶³

Reft zindânban be nezd-î şâh goft
Şeh zî gam engoşt ber dendân gîrift

*Muhafız Şah’ın huzuruna gitti ve meydana gelen hadiseyi ilettili. Şah bu hüzünden dolayı
dişiyile parmağını ısırıldı.*

« کاف و نون⁶⁴ »

Kâf ü nûn

Kur’an’da geçen ve Allah’ın “Ol! Der ve oluverir.” ayetine kinayedir.

مالک الملکی کز امر کاف و نون   داد تحت و فوق را سیرو سکون⁶⁵

Mâlîke’l-mülk-i kez emr-i Kâf ü nûn
Dâd taht-ü fûk-ü seyr-ü sükûn

به فریادرس⁶⁶

Be feryâd res

“Kurtuluş yolu bulmak, imdadına yetişme anlamında kinayedir.”

عاجز و بیچاره و بی دسترس   ماندهام یکره به فریادم برس⁶⁷

‘acîz-ü bîçare-ü bî destres
Mânde-em yek reh be feryâdem res

Aciz, çaresiz ve desteksiz kaldım, bir an olsun imdadıma yetiş.

آب حیات⁶⁸

Âb-ı hayât

Ölümsüzlük anlamında kinaye oluşturmaktadır.

⁶² a.g.e., s. 176.

⁶³ Metin be. 1556.

⁶⁴ Rahîm Afifi, *Ferhengname-i Şi’rî*, C 3, s. 2012.

⁶⁵ Metin be. 5.

⁶⁶ Rahîm Afifi, *Ferhengname-i Şi’rî*, C 3, s. 1913.

⁶⁷ Metin be. 132.

⁶⁸ Rahîm Afifi, *Ferhengname-i Şi’rî*, C 1, s. 12.

در سیاهی چون سکندر مانده مات ره نمایم شو سوی آب حیات⁶⁹

Der siyahî çün sikender mânde mât
Reh nümayem şev süy-i âb-ı hayat

Ben İskender gibi karanlıkta şaşırđım kaldım, âb-ı hayâta doğru rehberlik yap.

آب حیوان⁷⁰

Âb-ı hayân

Âb-ı Hayat mefhumuna kinayedir.

بازی اندر دشت شه کردی طلب چون سکندر آب حیوان خشک لب⁷¹

Bâzî ender deşt-i şeh kerdî taleb
çün sikender âb-ı heyvân hoşk leb

Kurumuş dudaklarıyla Sultan-ı Sahra'dan İskender gibi âb-ı hayâtı talep etti.

پای طاووس بودن کسی⁷²

Pây-i tâvûs bûden kesî

Ayıplı, kusurlu ve kötü görüntüslü olmak.

تو مبین در پای طاووس آن غبار در تنش بین خلههای زرنگار⁷³

To mebîn der pâ-y-i tâvûs ân gabbâr
Der teneş bîn hûlehay-i ser nîgâr

Sen o tavusun ayaklarındaki tozları görme, vücudundaki altın işlemeli kıyafetine bak.

لیلیوش⁷⁴

Leylâ-veş

Güzellik ve aşkta Leyla gibi olmak.

گفت باتو چون کنم مفتون نهای وز غم لیلیوشی مجنون نهای⁷⁵

⁶⁹ Metin be. 130.

⁷⁰ a.g.e., s. 13.

⁷¹ Metin be. 1466.

⁷² Rahîm Afifî, *Ferhengname-i Şi'rî*, C 1, s. 357.

⁷³ Metin be. 1040.

⁷⁴ Rahîm Afifî, *Ferhengname-i Şi'rî*, C 3, s. 2285.

⁷⁵ Metin be. 882.

Goft bâ to çün konem meftun ne[^]î
Vez gam-ı leylâveşî mecnun ne[^]î

Ben seni ne yapayım, âşık değilsin, Leyla gibilerin hüznü için Mecnun değilsin! Dedi.

دو آهوختن⁷⁶

Do âhuy-i hoten

Sevgilinin güzel ve gönülçelen gözleri

چشم او سر دفتر کوی فتن
نی غلط گفتم دو آهووی ختن⁷⁷

Çeşm-i U ser defter-i kūy-i fiten
Nî galet gofem do âhūy-i hoten

Fitneci köyünde onun gözü baştaydı. Hayır yanlış söyledim onun gözleri iki Hoten ceylanı misalidir.

چار رکن - چار ارکان⁷⁸

Çâr rükn – çâr erkân

İfadesiyle dünyanın oluşumunda ortaya çıkan dört elemente kinaye yapılmaktadır.

Bunlar; ateş, su, toprak ve havadır.

چار رکن شش جهات آمد پدید
هم طلسم کاینات آمد پدید⁷⁹

Çâr rükn şeş cihât âmed pedîd
Hem tılsım-ı kâinât âmed pedîd

Dört unsur ve altı yön oluştu, bir de kainatın tılsımı ortaya çıktı.

شش جهات - چار جهت⁸⁰

Şeş cehât – çâr cehet

Bu ifade “ön, arka, sağ, sol, üst ve alt” olmak üzere nesnelere üç boyutlu olmaları ve dünyanın da bu üç boyut sistemi üzerine inşa edilmesine kinaye yapılmaktadır.

چار رکن شش جهات آمد پدید
هم طلسم کاینات آمد پدید⁸¹

Çâr rükn şeş cihât âmed pedîd

⁷⁶ Rahîm Afifî, *Ferhengname-i Şi'rî*, C 2, s. 1053.

⁷⁷ Metin be. 915.

⁷⁸ Rahîm Afifî, *Ferhengname-i Şi'rî*, C 1, s. 594.

⁷⁹ Metin be. 237.

⁸⁰ Rahîm Afifî, *Ferhengname-i Şi'rî*, C 2, s. 1571-1572.

⁸¹ Metin be. 237.

Hem tılsım-1 kaînât âmed pedîd

Dört unsur ve altı yön oluştu, bir de kainatın tılsımı ortaya çıktı.

شش روز⁸²

Şeş rûz

Dünyanın altı günde yaratılışına yapılan kinayedir. Ayrıca Hûd Sûresi 7. Ayete işarettir.

« وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتُمْ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ »

“O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için, henüz Arş’ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratandır. Böyle iken “Ölümden sonra şüphesiz diriltileceksiniz” desen, inkârcılar “Mutlaka bu, apaçık bir büyüdür” derler”⁸³

هفت انجم را به شش روز ای عجب داد سیر این ده و دو روز شش⁸⁴

Heft encûm râ be şeş rûz ey ‘aceb

Dâd seyr îh deh-û dū rûz-û şeb

Yedi yıldız, altı günde, gece ve gündüz on iki burcu gezdi, ne acep!

چار یار⁸⁵

Çâr yâr

Hz. Peygamber sonrası devletin başına geçen dört halifedir.

چار یاراناش که دین را سرورند اُمتِ دینِ نبی را رهبرند⁸⁶

Çâr yârâneş kî dîn râ serverend

Ümmet-i dîn-i nebî râ rehberend

Dört halife dinin serverleridir. Peygamberinin ümmetinin rehberleridir.

روز ازل⁸⁷

Rûz-i ezel

Yaratılışın başlangıcına kinayedir.

⁸² Rahîm Afifi, *Ferhengname-i Şi’rî*, C 2, s. 1573.

⁸³ *Kur’an-ı Kerim Mealî*, s. 239.

⁸⁴ Metin be. 236.

⁸⁵ Rahîm Afifi, *Ferhengname-i Şi’rî*, C 1, s. 606.

⁸⁶ Metin be. 52.

⁸⁷ Rahîm Afifi, *Ferhengname-i Şi’rî*, C 2, s. 1177.

آنچـــه در روزِ ازل تقدیر شد
آن رسد زیرا که بی تغییر شد⁸⁸

Ânce der rûz-i ezel taqdîr şod
Ân resed zîra kî bi tağîr şod

Ezelde takdir edilenden başkası başımıza gelmiyor, Zira ezelde takdir olunan asla değişmiyor.

روز جزا⁸⁹

Rûz-i cezâ

İslam inancına göre insanların bu dünyada işledikleri günahların karşılığını bulacakları kıyamet gününe kinayedir.

دیگر اندر گرمی روز جزا
در ظلال او نشینند اولیا⁹⁰

Dîger ender germî rûz-i cezâ
Der zülâlî ü neşîmend evliyâ

Kıyamet gününün sıcaklığında evliyalar onun gölgesinde oturuyorlar.

روز شمار⁹¹

Rûz-i şomâr

İnsanların öldükten sonra yeniden diriltileceği kıyamet gününe kinayedir.

روز قیامت⁹²

rûz-i kıyâmet

İnsanların yeniden diriltileceği hesap gününe kinayedir.

ای شفیع اُمتان روز شمار
چون شود روز قیامت آشکار⁹³

Ey şefî'î ümmetân rûz-i şomâr
Çün şevêd rûz-i kıyâmet âşîkâr

Kıyamet günü aşîkar olduğı zaman, Hesap günü Ey ümmetlerine Şefaathçi.

چار رکنِ شرع و دین

Çâr rûkn-i şer'-ü dîn

⁸⁸ Metin be. 2150.

⁸⁹ Rahîm Afîfî, *Ferhengname-i Şi'rî*, C 2, s. 1179.

⁹⁰ Metin be. 2270.

⁹¹ Rahîm Afîfî, *Ferhengname-i Şi'rî*, C 2, s. 1181.

⁹² Rahîm Afîfî, *Ferhengname-i Şi'rî*, C 2, s. 1182.

⁹³ Metin be. 2274.

İfadesiyle İslâm dininin dört ana unsuru ifade edilmiştir. Bunlar; “İnanç, İbadet, Ahlak ve Muamelat”tır.

مصطفیٰ را همدم و همسایه‌اند چار رکنِ شرع و دین را پایه‌اند⁹⁴

mustafa râ hemdem- ū hemsâye-end
Çâr rûkn-i şer’-û din râ pâye-end

Mustafa’yla (Hz. Muhammed) hem dost hem yoldaşlardı. Dinin dört ana unsurunun temelleriydi.

« هفت دریا⁹⁵ »

Heft deryâ

İnsanlar önceden dünya üzerindeki denizleri yedi kısma ayırmışlardı.⁹⁶

بگذرم از هفت دریا همچو باد تا نبینم خاکِ این آتش نهاد⁹⁷

Bogzerem ez heft deryâ hemçü bâd
Tâ nebînem hâk-ı in âteş nihâd

Bu ateşin ana yurdunu görmemek için yedi denizden bir rüzgar gibi geçerim.

4. Eserde Geçen Ayetler ve Hadisler

4.1. Ayetler

رحمة للعالمین پیرایه‌اش برتر از افلاک و انجم پایه‌اش⁹⁸

Rahmeten lil ‘alemîn pîrâye-eş
Berter ez eflâk-û encûm paye-eş
[انبیا – 107] « وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ »

“(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.⁹⁹”

قُربِ او’آدنی چو آمد به‌ره‌اش مُطربِ مجلس از آن شد زهره‌اش¹⁰⁰

qurb-i ev-ednâ çü âmed bihre-eş

⁹⁴ Metin be. 83.

⁹⁵ Rahîm Afifî, *Ferhengname-i Şi’ri*, C 3, s. 2631.

⁹⁶ Bkz. هفت دریا «Yedi Denizler» ; Rahîm Afifî, *Ferhengname-i Şi’ri*, C 3, s. 2631.

⁹⁷ Metin be. 352.

⁹⁸ Metin be. 40.

⁹⁹ *Kur’an-ı Kerim Mealfi*, s. 362.

¹⁰⁰ Metin be. 48.

mutrib-i meclis ez ân şod zühre-eş
[النجم – 9] « فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ »

“(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha
az oldu.¹⁰¹”

فتح رهبر پيش رو روح القدس   كمترين فتحش ردوس يا انگرؤس¹⁰²

Feth-i rehber-i pişrū ruhū'l-kūds
Kemterin fetheş Rodos yâ ingürüs

[البقرة – 87] « وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَإِنَّهُ بِرُوحِ
الْقُدُسِ أَفْكَلَمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ »

“Andolsun, Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik. Ondan sonra
ard arda peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya mucizeler verdik. Onu Ruhū'l-
Kudūs (Cebrail) ile destekledik. Size herhangi bir peygamber, hoşunuza gitmeyen bir şey
getirdikçe, kibirlenip (onların) bir kısmını yalanlayıp bir kısmını da öldürmediniz mi?¹⁰³”

هفت انجم را بهشش روز ای عجب   داد سیر این ده و دو روز شب¹⁰⁴

Heft encûm râ be şeş rûz ey 'aceb
Dâd seyr îh deh-û dū rûz-û şeş

[هود – 7] « وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا
وَلَئِنْ قُلْتُمْ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ »

“O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi
imtihan için, henüz Arş'ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı
gün içinde (altı evrede) yaratandır. Böyle iken “Ölümden
sonra şüphesiz diriltileceksiniz” desen, inkârcılar “Mutlaka
bu, apaçık bir büyüdür” derler.¹⁰⁵”

دين مادیده ز هر دين برتری   از نگرین خاتم پیغمبری¹⁰⁶

¹⁰¹ Kur'an-ı Kerim Mealî, s. 586.

¹⁰² Metin be. 193.

¹⁰³ Kur'an-ı Kerim Mealî, s. 18.

¹⁰⁴ Metin be. 236.

¹⁰⁵ Kur'an-ı Kerim Mealî, s. 239.

¹⁰⁶ Metin be. 250.

Dîn-i mâ dîde zî her dîn berterî
Ez negîn-i hatîm-i peygamberî

[الاحزاب – 40] « مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا »

“Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah’ın Resûlü ve nebîlerin sonuncusudur. Allah, her şeyi hakıyla bilendir¹⁰⁷”

نى گلىم بورىيا و نى حصير شاييد ار نامش كنم بئس المصير¹⁰⁸

Nî gelîm-i buriya-û ni hasir
Şâyed er nâmeş konem bî-se’l-masîr

[الملك – 6] « وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ »

“Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. Ne kötü varılacak yerdir orası!¹⁰⁹”

عشق مقناطيس عقلست از الست جز بلى گفتن ندارد عقل دست¹¹⁰

‘aşk-ı mîknatîs ‘akl est ez elest
Coz belâ goften nedared ‘akl dest

[الاعراف – 172] « وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ »

“Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demişti. Onlar da, “Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)” demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, “Biz bundan habersizdik” dememeniz içindir.¹¹¹”

گرچه اين امریست مارا رهنما نیسن للإنسان إلا ما سعی¹¹²

Gerçe in emrîst mâ râ râhnüma
Leyse lil insânü illâ mâ sa’a

[النجم -39] « وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى »

¹⁰⁷ Kur’an-ı Kerim Mealî, s. 467.

¹⁰⁸ Metin be. 525.

¹⁰⁹ Kur’an-ı Kerim Mealî, s. 633.

¹¹⁰ Metin be. 870.

¹¹¹ Kur’an-ı Kerim Mealî, s. 187.

¹¹² Metin be. 989.

“İnsan için ancak çalıştığı vardır.”¹¹³

از سقاہم ربہم چو جام را جام بشکن بـ اداة کلفـ ام را¹¹⁴

Ez sekâhum rabbehum çū câm râ
Câm beşiken bade-i gülfâm râ

[İnsan – 21] « عَالِيَهُمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا »

“Üstlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır. Gümüş bileziklerle süsleneceklerdir. Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir.”¹¹⁵

نوش انگاری تو نیش زهر را کاظمین الغیظ باشی قهر را¹¹⁶

Nûş engâri to niş zehr râ
Kâzımîne’l-gayz bâşi kâhr râ

[آل عمران – 134] « الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ »

“Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanları sever.”¹¹⁷

از و اوفو والعهد اگرداری خبر در وفای مهر نه چون ذره سر¹¹⁸

Ez- ü üfvü’l-‘ahd eger darî haber
Der vefâyi mihr nih çün zerre ser

[الاسراء – 34] « وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا »

“Rüştüne erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın, verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz (veren sözünden) sorumludur.”¹¹⁹

ببـرق فسق و فـجـور انداختن سنجق يوم النشور را افراختن¹²⁰

Bayrak-ı fişk-ü fecr endâhten
sancağ-ı yevme’l-nuşür râ efrâhten

¹¹³ Kur’an-ı Kerim Mealî, s. 588.

¹¹⁴ Metin be. 1165.

¹¹⁵ Kur’an-ı Kerim Mealî, s. 660-661.

¹¹⁶ Metin be. 1278.

¹¹⁷ Kur’an-ı Kerim Mealî, s. 76.

¹¹⁸ Metin be. 1380.

¹¹⁹ Kur’an-ı Kerim Mealî, s. 305.

¹²⁰ Metin be. 1618.

[الفرقان – 40] « وَلَقَدْ آتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أَمْطَرْنَا مَطَرًا سَوِيًّا أَلَمْ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا بَلْ كَانُوا لَا يَتْلُونَ نُشُورًا »

“Andolsun, senin kavmin, belâ yağmuruna tutularak yok edilen kente uğramışlardır. Yoksa onu görmüyorlar mıydı (ki ibret almadılar)? Hayır! (Görüyorlardı fakat) tekrar dirilmeyi umuyorlardı.¹²¹”

چون تو ظلّ پاک یزدان آمدی آیتى از عدل و احسان آمدی¹²²

Çün to zell-i pâk-ı yezdân âmedî
Âyetî ez ‘adl-ü ihsân âmedî

[النساء – 58] « إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا »

“Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.¹²³”

گر نه امر و نهی را اجرا کند خلق را بر ناراوا اغوا کند¹²⁴

Gerne emr-ü nehyi râ icrâ koned
halk râ ber nârevâ âgvâ koned

[آل عمران – 104] « وَلَتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ »

“Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.¹²⁵”

هم بد آوازی که از صوت الحمير مرغ و ماهی را در آرد در نفیر¹²⁶

Hem bed âvazî ki ez süte’l-ḥamîr
Mürğ-ü mâhî râ der âred der nefîr

[لقمان – 19] « وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ »

“Yürüyüşünde tabii ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, şüphesiz eşeklerin

¹²¹ Kur’an-ı Kerim Mealî, s. 398.

¹²² Metin be. 1781.

¹²³ Kur’an-ı Kerim Mealî, s. 98.

¹²⁴ Metin be. 1925.

¹²⁵ Kur’an-ı Kerim Mealî, s. 72.

¹²⁶ Metin be. 2031.

sesidir!¹²⁷”

باشد آن یوم یفر از دوستان در نخواهد سیر باغ و بوستان¹²⁸

Bâşed ân yevme yefr ez dūstân
Der neḥahed seyr-i bâg-ū būstân
[عبس – 34] «يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ»

“Kişi o gün, kendi kardeşinden kaçar.”¹²⁹”

«اطيعو الله و اطيعو الرسول و اولى الامر منكم»

[النساء – 59] «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اطِيعُوا اللَّهَ وَاطِيعُوا الرَّسُولَ وَاطِيعُوا الَّذِينَ آمَنُوا فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا»

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hu susta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inaniyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.”¹³⁰”

احسن صورت عنایت ساخته هر مهمی ما کفایت ساخته

Âḥsen-i suret inâyet sâhte
Her mühimmî-i mâ kifâyet sâhte
[مومن – 64] «اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَصَوَّرَكُمْ بِنَآءٍ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ذَلِكَ اللَّهُ رَبُّكُمُ فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ»

“Allah, yeryüzünü sizin için karar kulma yeri, göğü de binâ yapan; size şekil verip de şekillerinizi güzel kılan ve sizi temiz şeylerle rızıklandırandır. İşte Rabbiniz Allah!

Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!¹³¹”

4.2. Hadisler

Eserin içerisinde tespit edilen hadisler aktarılmıştır. Hadisler arasında sahih veya mevzû’ hadis ayırımına gidilmemiştir.

¹²⁷ Kur’an-ı Kerim Mealî, s. 455.

¹²⁸ Metin be. 2275.

¹²⁹ Kur’an-ı Kerim Mealî, s. 671.

¹³⁰ Kur’an-ı Kerim Mealî, s. 97-98.

¹³¹ Kur’an-ı Kerim Mealî, s. 524.

ای بیرون از عقل و ادراک آمده   عقل از ان در ما عرفناک آمده¹³²

Ey bîrûn ez ‘akl-û idrâk âmede
‘akl ez ân der mâ ‘arefnak âmede
« سُبْحَانَكَ مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ يَا مَعْرُوفُ »

“Ey noksan sıfatlardan münezzehe olan Rabbimiz, seni hakkıyla bilemedik,¹³³”

پایه او برتر از افلاک بود   زان جهت تشریفش از لولاک بود¹³⁴

Pâye-i ü berter ez eflâk bûd
Zân cihet teşrîfeş ez levlâk bûd
« لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ »

“Sen olmasaydın alemleri yaratmazdım.¹³⁵”

عیسی مریم همی شد در رهی   یافتنه از کُنْتَ كُنْزاً أَهْهِ¹³⁶

‘isâ-i Meryem hemî şod der rehî
Yâfte ez kûnte kenzen âgehî
« كُنْتُ كُنْزًا مَخْفِيًّا فَأَحْبَبْتِ أَنْ أَعْرِفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لِأَعْرِفَ »

“Ben gizli bir hazineydim; beni bilsinler diye alemleri yarattım.¹³⁷”

قول موتوا آن تموتوا را بخوان   مُرده گرد و زنده شو جاویدمان¹³⁸

qavl-i mûtva ân temûtû râ beḥân
Morde gerd ü zinde şev cavidmân
« مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا »

“Ölmeden önce ölüünüz.¹³⁹”

بر بلا صبر تومی ریزد حرج   زآنکه گفت الصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ¹⁴⁰

¹³² Metin be. 9.

¹³³ Abdullah b. Hicazi eş-Şerekavî, Şerhu Virdî's-Settâr ve Şerhü'l-Esma'ül-Hüsna, Darûl Kûtûbil İlmîyye, 2008, Beyrut, s. 52.

¹³⁴ Metin be. 47.

¹³⁵ Şeyh İsmail Hakkı Bursevî; Şerhu'l-Muhammedîye el-müsemmâ bi-Ferahu'r-rûh C 2, Matbaa-i Fünûn-i Ulûm, 1870, s. 148; Ali Hasan Ali el-Halebî, Hamdi Muhammed Murad, İbrahim el-Gaysa, El-Hadisü'l Zaife ve'l Mevzu'a, Mektebetül Mearif ve Neşrül tevarih, C 14, Riyad, s. 383.

¹³⁶ Metin be. 536.

¹³⁷ İsmail b. Muhammed Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, C 3, Beka Yay. s. 372

¹³⁸ Metin be. 1170.

¹³⁹ Muhammed b. Halil el-Favgicî el-Trablûsi Ebu el-Mehasîn, Lü'lu'ül-Mersu û Mevzû, s. 95.

¹⁴⁰ Metin be. 1406.

Ber belâ sabr-ı to mî rîzed hurûc
Zânkî goft Es-sabr mîfaḥü'l-fürûc
« الصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرْجِ »

“Sabır kurtuluşun anahtarıdır.¹⁴¹”

بی وضو آن به که ننشینی به زین   چون وضو آمد سلاح المؤمنین¹⁴²

Bî vūḍū ân beh kî neşînî be zîn
Çün el-vūḍ-u silahü'l-mūminîn
« الوضوء سلاح المؤمن »

“Abdest müminlerin silahıdır.¹⁴³”

عالمان بر گنج دانش حارثند   انبیاء مرسلین را وارثند¹⁴⁴

‘alimân ber gencî danîş ḥârişend
Enbiyâ-i mürselîn râ vârişend
« العلماء ورثة الأنبياء »

“Alimler peygamberlerin varisleridir.¹⁴⁵”

همچو عثمان با حیا و حلم باش   همچو حیدر باب شهر علم باش¹⁴⁶

Hemçü ‘Oşman bâ ḥâyâ ve ḥilm bâş
Hemçü ḥaydar bâb-ı şehr-i ‘ilm bâş

« أنا مدينة العلم و علي بابها فمن اراد العلم فليأت الباب » يا « انا دار الحكمة و علي بابها »

“Ben ilim şehriyim, Ali’de onun kapısı, öyleyse ilmi isteyen kapıdan girsin.¹⁴⁷”

وارد آمد از نبی المرسلین   علم الأبدان گفت و آنکه علم دین¹⁴⁸

¹⁴¹ Ali Hasan Ali el-Halebî, Hamdi Muhammed Murad, İbrahim el-Gaysa, **El-Hadisü’z-Zaife ve’l Mevzu’a**, Mektebetü’l Mearif ve Neşrü’t-tevarih, C 15, Riyad, s. 224; Sadık Âzîmî; Mehdî Muhakkîk, **Ferheng-i Bist Hezar Hikmet, Emsâl û İstılah**, İntişarat-ı Ferheng-i İrşâd-î İslâmî, Tehran, 1382 ḥş., s. 88.

¹⁴² Metin be. 1893.

¹⁴³ İsmail el-Ankaravî, **Kitab-î Minhac el-Fukara**, 1840. y.y. s. 86.

¹⁴⁴ Metin be. 1922.

¹⁴⁵ [Sahih-i Buhârî, Ebû Davûd, Tirmîzî, İbn Mâce, "İlim" 1]; Bârî ibnî Hacer el-Askalanî, **Fethu’l Bari**, C 1, s. 192.

¹⁴⁶ Metin be. 1956.

¹⁴⁷ İbnu’l Cevzi, **Mevzuât-î İbn Cevzi**, C 2, s. 339.

¹⁴⁸ Metin be. 1982.

Vârid âmed ez nebiyye'l-mürselin
 'ilmü'l-ebdân goft ū ânkî 'ilm-i dîn
 « العلم علمان، علم الأبدان وعلم الأديان »

“İlim iki türdür, beden ilmi ve din ilmi.”¹⁴⁹

گوش می‌گیرند از قولى چو در   چون حدیث صادقست الحق و مر¹⁵⁰

Güş mî gîrend ez kavî-i çû der
 Çün hadîs sadîkest el-ħaḫḫ-ū mer
 « قل الحق ولو كان مرّاً »

Acı da olsa doğruyu söyleyin.¹⁵¹

Değerlendirme

Anadolu sahasında yazılmış Farsça eserlerden biri olan Deh Hitâb, hicri 10. yüzyılda yaşadığı bilinen İsmail bin İbrahim Şah Edhemî tarafından yazılmış tasavvufi bir eserdir. Edhemî'nin “*Deh Hitâb*” ve “*Deh Makâl*” olarak iki ayrı onluk olarak tertip ettiği bu eser ilk bakışta bir dehname izlenimi vermiş olsa da muhtevası ayrıntılı bir şekilde ele alındığında dehname olmadığı ortaya çıkmaktadır. İçinde barındırdığı hikâyelerle insanlara doğruyu ve güzeli öğütlemeye amacı da taşıyan bu eser kaynağını İslamî anlatılardan, hayatın içinden ve menkıbelerden almaktadır. Edhemî okuyucusuna vermek istediği öğütlerini sıklıkla atasözlerinden istifade ederek kimi zaman ise ayet ve hadislerle başvurarak şiirsel olarak aktarmıştır. Metinde geçen atasözleri, deyimler, kinayeler, ayet ve hadisler; işlevsel kuram açısından bağlamsal olarak incelendiğinde günümüzde kullanılan atasözleri ile kavramsal bazda farklılaşmanın olmadığı gözlemlenmektedir. Bu durum Malinowski'nin de işlevsel kuramı oluştururken öne sürdüğü hipotezle örtüşmektedir. Daha açık bir ifadeyle toplumların milli kültürlerinden izler bulabileceğimiz bu söz öbeklerinin, belirli bir deneyimlemenin sonucunda ortaya çıktığı ve nesilden nesile aktararak topluma mâl olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu da atasözleri, deyimler ve kinayelerin; nesiller, coğrafyalar ve devletler gibi bağlamların değişse de sözel doku ve metnin varlığını devam ettirdiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

¹⁴⁹ Es-Sikatî, *Mezûât-î Sikatî*, s. 38.; Sadık Âzîmî; Mehdî Muhakkîk, *Ferheng-i Bist Hezar Hikmet, Emsâl ū İstılah*, İntişarat-ı Ferheng-i İrşâd-î İslamî, Tehran, 1382 hş., s. 88.

¹⁵⁰ Metin be. 1710.

¹⁵¹ *Keşfûl-Hafa* Hadis No: 1890, 865, *Müsne'd* 5/159.

Kaynakça

- Aclûnî: **Keşfu'l-Hafâ**, C 3, Beka Yay.
- Affî, Rahim: **Ferhengname-i Şi'rî**, İntişarat-î Surûş, 3. bs., C 1, 1391 hş.
- : **Ferhengname-î Şi'rî**, İntişarat-î Surûş, 3. bs., C 2, 1391 hş.
- : **Ferhengname-î Şi'rî**, İntişarat-î Surûş, 3. bs., C 3, 1391 hş.
- Akaln, Şükrü;
Tolkun, Selahittin;
Cavkaytar, Serap
vd., **Türk Dili II**, Anadolu Üniversitesi Yaynevi, Eskişehir, 2019
- Aksoy, Ömer
Asım: **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I: Atasözleri Sözlüğü**, İnkılâp Kitabevi Yayın, 7.bs.
- Azerî, Gulâmırıza: **Zarbo'l-Meselhay-î Meşhûr-î İran**, İntişarat-ı Erguvan, y.y., 1368 hş.
- Azîmî, Sadık;
Muhakkîk, Mehdi: **Ferhengi Bist Hezar Hikmet, Emsâl ve İstılah**, İntişarat-ı Ferhengi İrşâd-î İslamî, Tehran, 1382 hş.
- Bezirci, Asım: **Deyimlerimizin Sözlüğü**, Genpaş Yayınları, 1990
- Bursevî, Şeyh
İsmail Hakrı: **Şerhu'l-Muhammedîye el-müsemmâ bil-Ferah-ur-rûh** C 2, Matbaa-i Fünûn-i Ulûm, 1870.
- Çobanoğlu, Özkul: **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yay., Ankara 2008
- Çotuksöken,
Yusuf: **Atasözlerimiz**, Varlık Yayınları, 1988.
- Dihhuda, Ali
Ekber: **Emsâl ü Hikem**, C 1, Çaphne-i Sipehr 6. bs., Tahran, 1363 hş.
- : **Emsâl ü Hikem**, C 2, Çaphne-i Sipehr 6. bs., Tahran, 1363 hş.
- Edhemî: **Deh Hitab**, Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi Hüdai Efendi Koleksiyonu 1314 Demirbaş Numaralı El Yazma Nüsha
- Ekici, Metin: **Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri**, Geleneksel Yay., Ankara, 2007
- el-Ankaravî,
İsmail: **Kitab-ı Minhac el-Fukara**, y.y., 1840.

- el-Askalanî, Bârî
İbn. Hacer: **Fethu'l-Bari**, C 1, Mektebetü'l Melik Fahdel-Vataniyye, Riyad, 1421 h.
- el-Halebî, Ali
Hasan; Murad,
Hamdi
Muhammed; el-
Gaysa, İbrahim:
El-Hadisü'l Zaife ve'l Mevzû'a, Mektebetül Mearif ve Neşrül tevarih, C 14, Riyad.
- el-Trablusî,
Muhammed b.
Halil; Ebu el-
Mehasîn:
Lû'luû'l-Mersu û Mevzû, t.y., y.y.
- es-Segatî:
Mevduât-î Segatî, y.y., t.y.
- eş-Şerekavî,
Abdullah b. Hicazî:
Şerhu Virdi's-Settâr ve Şerhü'l-Esmaû'l-Hüsna, Darül Kûtûbil İlmîyye, 2008, Beyrut
- Evhadî, Taki-î:** **Arafatü'l 'Âşıkîn vü Ârafatü'l 'Ârifin**, C.1, Brill, 2019.
- Fesayî, Mansûr
Rûstegâr:
Envâ-î Şi'ri Farsî, İntişarât-î Nevîd, 2.bs., Şiraz, 1380 hş.
- Güzelyüz, Ali; Nîrî
Hasanzadeh:
Örneklî Farsça-Türkçe Deyimler Sözlüğü, Demavend Yayınları, İstanbul 2023.
- :
Farsça-Türkçe Deyimler Sözlüğü, Demavend Yayınları, İstanbul 2019.
- İbnü'l Cevzî:
Mevduât-î İbni Cevzi, C 2, Mektebetü's Selef, Beyrut, 1418 h.
- İzbudak, Velet:
Atalar Sözü, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936.
- Kaleli, Lütfü:
Atasözleri, Deyimler, Deyişler ve Öğütler Sözlüğü, Berfin Yay., İstanbul 2015.
- Kur'an-ı Kerim
Mealî**,
Haz. Halil Altuntaş, Muzaffër Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 12. bs., Ankara, 2011.
- Muktederi,
Muhammed Taki':
Zarbo'l-Meselha-yi Farsî der Afganistan, Çaphane-î Daneşgah, Tahran, 1338hş.
- Nevâî, Alî Şîr:
Mecâlisü'n Nefâyis, Haz. Kemal Eraslan, A. Naci Tokmak. TDK yay., 2. Bs., Ankara 2015.
- Şükürzade,
İbrahim:
Deh Hezar Mesel-i Farsi ve Bist û Penc Hezar Mûadil-î Ânha, Sazman-î Çap ve İntişarat-î Âstan, Meşhed, 1372 hş.

Tokmak,
Abdurrahman
Naci:

Teleffuzlu Türkçe – Farsça Ortak Deyimler Sözlüğü, Simurg
Yay., İstanbul, 2001.

Yılmaz, Mehmet:

Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü I,
Sütun Yay., İzmir, 2008.

Çevrimiçi Kaynaklar:

Türk Dil Kurumu, “**atasözü**”, Erişim Tarihi: 08.03.2023, <https://sozluk.gov.tr/>

ANA DİLİ ARAPÇA OLMAYANLARA ARAPÇA ÖĞRETİMİNDE FONETİK PROBLEMLER VE ZORLUKLAR -TÜRK ÖĞRENCİ MODELİ-

Mesut CEVHER*

Nazir ALCHICKH**

Öz

Bu çalışmanın amacı, anadili Arapça olmayan öğrencilerin -Türk öğrenci modeli- karşılaştığı fonetik problemleri ve zorlukları belirlemek ve Arap dili öğretmenin karşılaştığı zorlukları ele almaktır. Bu amaç yalnızca fonetik sistemin en önemli sorunlarına dikkat çekerek ve bu sistemdeki hataların diğer dil seviyelerindeki sarf, delâli, heceleme, dil bilgisi, lügat vb. hatalar ile ilişkisi hakkında bilgi edinerek gerçekleşecektir. Bu noktada çalışmamız, fonetik seviye ve problemlerini analiz etmekte ve akabinde birtakım uygun yöntem ve çözüm yolları önermektedir. Sunmuş olduğumuz çözüm yolları ve öneriler, nicel araştırma yöntemi (anket) sayesinde elde edilip, aktarılmaktadır. Anket çalışmamızda seslerin telaffuzundaki problem ve zorlukların en önemlileri incelenerek bu örnekler karşılaştırma ve analiz yolu ile ele alınmaktadır. Örneğin boğaz harflerinden; “ء, ع, ه, ح, ق, خ”, dil ve üst damak arasından çıkan harflerden; “ظ, ط, ض, ص”, ünlü ve ünsüz sesler öğrencilerin yaşamış olduğu sorunların başında gelmektedir. Çalışmamızın devamında ise, yapmış olduğumuz anket çalışmasına ek olarak, daha önce yapılmış olan bazı araştırmalara da, çalışmamızın teorik çerçevesi dâhilinde, modern ilmi metotlar aracılığıyla yer verilmektedir. Çalışmamız sonuç ve kaynakça başlıkları ile tamamlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arapça öğretimi, fonetik problemler, fonetik teoriler, zorluklar.

PHONETIC PROBLEMS AND CHALLENGES IN TEACHING ARABIC FOR THOSE WHOSE MOTHER TONGUE IS NOT ARABIC-TURKISH STUDENT MODEL-

Abstract

The aim of this study is to identify the challenges and audio problems facing the non-Arabic speaking student (Turkish students as a model), as well as identifying the challenges facing the teacher of this language, by identifying the most important problems of the audio system and insight into the intersection of errors in the audio system With other linguistic levels (morphological, semantic, spelling, grammatical and lexical), and this study proceeds to analyze

* Doç. Dr., Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslami İlimler Fakültesi, Kırıkkale Üniversitesi, mgouhar@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-6050-0029.

** Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, İslami İlimler Fakültesi, Kırıkkale Üniversitesi, n1959alchik@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5495-3881.

this linguistic level (phonetic level) and its problems, then suggest some solutions and appropriate mechanisms for it, as this study approaches the quantitative survey method (resolution), will be counted, analyzed, and the most important challenges and problems in the difficulty of pronouncing sounds such as the ring sounds: (hamza, eye, haa, qaf, haa and kha) and the applied sounds such as: (sad, zad, ta', and za'), vowels and consonants. To some previous studies within the theoretical framework of the study through a modern scientific method with a statement of the results and recommendations and the most important sources and references.

Keywords: *Arabic language education, phonetic problems, phonetic theory, challenges.*

Giriş

Arap dili, farklı kültür ve dile sahip insanlardan büyük bir ilgi ve rağbet görmektedir. Bu durumun birçok sebebi bulunmaktadır ancak en önemlileri: dinî, iktisadî, siyasî, ticarî ve coğrafi etkenlerdir. Başta Türkiye olmak üzere birçok ülke Arap dilini öğrenme noktasında eşsiz bir talep göstermektedir. Ülkemizde Arap dili aynı zamanda İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri aracılığıyla devlet okullarında bir ders olarak öğrencilere sunulmaktadır. Öyle ki bazı istatistiklere göre Arapça öğrenen öğrencilerin sayısı bir milyonu aşmaktadır Osmanlı devleti ile başlayan ve İslam dininin Türkiye’de yayılmaya başlaması ile günümüze kadar gelen Arapça ve Türkçe arasında birçok ortak kelime bulunduğunu belirtmekte fayda vardır. Nitekim bu durum Arap diline dair değişmezlerin korunmasında da son derece etkili olmuştur.

Arap dili bazı siyasî dalgalanmalara maruz kalmasına ve bu dalgalanmalar sonucunda uzun bir süre yasaklanmasına rağmen, hala canlılığını korumaktadır. Nitekim Arapça birçok türetme, çağrışım ve anlama sahip olması nedeni ile en üretken ve güçlü dillerden biri kabul edilmektedir. Dolayısıyla Arap dili üzerine uygulamalı çalışmalar yapıp, bu dilin yaygınlaşmasını ve öğretilmesini kolaylaştıran tüm araçlar kullanılmalı, ana dili Arapça olmayanlara Arapça öğretmek ile ilgilenen kişilerin bilimsel araştırmaya önem vermeleri ve bu dili konuşmayanların zihinlerindeki zorluk duvarlarını yıkmaları gerekmektedir.

Arap dili birçok insanın zihninde yer ettiği gibi zor bir dil değildir, fakat bahsi geçen zorluk, dil öğretiminde başvurulan yöntem ve metotlardan kaynaklanmaktadır (Hadîdi, 1967, s. 135). Ayrıca öğrenmedeki zorluk, dilin doğasına ve dil seviyelerinden kaynaklanan dilsel problemlere göre farklılık göstermektedir; tıpkı kişinin ana dilinde bulunan yazılarda veya seslerdeki benzerlikler ve farklılıklar gibi. Örneğin bir Arap için Farsça veya Urduca öğrenmek çok daha kolay olabilir ancak Çince öğrenmek onu zorlayacaktır (Hatîb, 2003, s. 40). Ana dili Arapça olmayanların Arapça öğrenirken karşılaştıkları en önemli zorluklardan birisi ise ana dillerinden etkilenmeleridir. Nitekim bu dili öğrenirken ana dillerinde bulunan bazı dilsel yönleri doğrudan Arap diline aktarmaktadırlar. Bu durum, fonetik sistemde öğrencinin doğru öğrenme sürecini engelleyebilecek sorunlara neden olmaktadır (Berâzi, 1989, s. 11).

Dilsel Problemler

Dil olgusu ile ilgili tüm bu problemler ses, sarf, terkiib, anlam ve imla olmak üzere beş başlık altında sınıflandırılmaktadır.

“غ,ع,ظ,ط,ض,خ,ح” gibi harfleri telaffuz etmek Türk öğrencilerin karşılaştığı en önemli sorunlardandır. Bu dilde eğitim gören bir Türk öğrenci, harflerin telaffuzundaki zorluğu doğrudan araştırmacının gözlemlerinden ve notlarından edinebilmektedir. Öğrencilerin bazı harflerin telaffuzunda zorlanmalarının ise birçok sebebi bulunmaktadır. Örneğin bu fonemlerin veya ses kesitlerinin ana dillerinde karşılığı olmayabilir. Ki bu da harflerin telaffuzunda önemli bir zorluğa neden olmaktadır. Telaffuzunda zorlanılan bir diğer örnek ise; Türkçe ve Arapça arasındaki birçok ortak kelimedede bulunan “خ” harfidir. “خير” kelimesi öğrenciler tarafından, telaffuzundaki zorluk sebebi ile “هیر” şeklinde, bir diğer örnek olan “ح” harfi ise öğrenciler tarafından “ه” şeklinde telaffuz edilmektedir (هامد-حامد). İki dil arasında bu şekilde doğru telaffuzu değiştirilmiş birçok kelime görmemiz mümkündür. Nitekim öğrencilerin bu dili öğrenirken karşılaştığı zorluklardan birisi de, mahreçleri birbirine yakın olan sesleri telaffuz etmek ve bu seslerin çıkışlarını kontrol edebilmektir.

“بعض” ve “ضد” kelimelerinde de görüldüğü üzere “د-ض”, “صوص” kelimesinde görüldüğü üzere “س-ص”, “حامد” kelimesinde görüldüğü üzere “ه-ح”, “خوف” kelimesinde görüldüğü üzere “ح - خ”, ve mahreçleri yakın olan “ت - ط”, “ك - ق”, “ز - ظ”, “ع - غ” ve “ض - سوس” harfleri birbirlerine karışmaktadır. Aynı şekilde “صوص” ve “صلصال” kelimeleri “سوس” ve “سلسال” şeklinde telaffuz edilmekte ve bu durumda seslerin yanı sıra manalar da farklılaşmaktadır. Bu noktada sorumuz şu ki: “بعض” kelimesini “بعد” şeklinde telaffuz eden birinden “عُضد” kelimesini telaffuz etmesi istendiğinde nasıl doğru bir şekilde telaffuz edebilir?

Verilen tüm bu örneklere dayanarak fonemik sorunlara karar verip, bu sorunlar için nicel, analitik ve karşılaştırmalı bir anket çalışması doğrultusunda uygun çözüm önerileri sunmaktayız. Yapmış olduğumuz çalışmaya ek olarak, bazı uygulamalı dilbilim uzmanlarının, yabancı öğrencilerin dil eğitiminde yaptıkları hatalara dair sınıflandırmalarını sunmanın faydalı olacağını düşünmekteyiz. Bunlar:

- İki dil arasındaki seslerin çıkışı ile ilgili farklılıklar,
- İki dil arasındaki fonetik oluşum farklılıkları,
- İki dil arasındaki harmoni, solfej ve vurgu konularındaki farklılıklar ve buna bağlı konuşma alışkanlıkları (eş-Şeyh, 2006, s. 44),

- Boğaz ve damak harfleri ile ilgili telaffuz zorlukları,
- İki dil arasındaki bazı seslerin birbirine karışmış halde bulunması,
- Birbirine yakın yerlerden çıkan ve benzer olan seslerin ayrt edilememesi, kısa hareketlerin konumlarının bilinmemesi (Maosiri, 2012, s. 9),
- Şedde ve tenvinin bilinmeyip, ayrt edilememesi.

Dilsel Olmayan Problemler

Bahsi geçen bu yeni problemler; sosyal, kültürel, bilişsel, tarihsel, ekonomik, psikolojik, telaffuz ile ilgili, eğitim ve öğretim yöntemleri gibi dilin doğası ile ilgili olmayan fakat dil öğretimini doğrudan etkileyen problemlerdir (Gerges, s. 83-84). Etkisini inkâr edemeyeceğimiz bu problemlerin, araştırmamızın sınırlılığı sebebi ile kısaca psikolojik ve öğretim metotları yönlerini ele alacağız.

Psikolojik Yön

Psikolojik durum, sesin çıkma süreci de dâhil olmak üzere insana dair tüm faaliyetleri olumlu veya olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir. Çünkü korkmuş veya paniğe kapılmış bir kişi, psikolojik olarak rahatlık derecesi en üst konumda olan birinin aksine belirsiz ve karışık sesler çıkarmaktadır. Görüldüğü üzere psikolojik yön seslerin nasıl çıktığını etkilemektedir ki bu da ses organının tabii olduğu psikolojik standarda göre değişiklik göstermektedir (Kutub, 2009, s. 110-125-140) Kişilerin doğru telaffuz noktasında sorun yaşamasına ve konuşma ile ilgili problemlere sebep olan bazı etkenler mevcuttur, bunlar:

Panik ve şiddetli anksiyete, hastalık derecesinde korku ve duygusal travma vakaları (Keleş, 1988, s. 33),

Korku, çekinme, utanma ve şaşkınlık duyguları, kargaşanın patlak vermesine neden olmakla birlikte bu durum net bir şekilde kişinin diline yansımakta ve onu devre dışı bırakmaktadır. Ki bu da farklı duygu ve hislerden kaynaklanan fizyolojik değişimin en şiddetli etkisidir. Bu durum; 'kekemelik' yani telaffuzun akıcı olmamasını ve bunun ses, kelime ve cümle üretmenin akıcılığı üzerindeki etkisini gösteren iki olgu şeklinde ifade edilmektedir (Kutub, 2009, s. 125).

Şiddetli depresyon ve özgüvenin zayıflaması ile birlikte gelen kendini ifade edememe durumu (Kutub, 2009, s. 125),

Ebeveyn şefkatinden mahrum kalmak veya onlardan korkmak, ortam değişikliğinde bulunmak, kendisinden büyük biri ile karşı cins ile veya bir topluluğun önünde konuşmak (Kâsımî, 1947, s. 86) vb. durumlar işitmekte, görmekte, konuşmakta, hatırlamakta zorluk, algıda seçici davranmamak ve zekâ seviyesinde düşüklük gibi bazı psikolojik etkenleri kapsamaktadır.

Tüm bunlar dili öğrenen kişilerin sesleri doğru kullanma ve doğru cümle kurma konusunda problemlerle karşılaşmalarına ve dolayısıyla sesleri doğru telaffuz edememelerinden kaynaklı olarak çabalarının boşa çıkmasına neden olmaktadır.

2.1.1.2. Öğretim Yöntemleri ve Eğitim Yönü:

Öğretim yöntemleri ve eğitim yönüne gelince, bu noktada kaliteli bir eğitimin ihtiyaçlarını karşılayacak yeni metotları takip etmemiz gerekmektedir. Ana dili Arapça olmayanlara Arapça öğretimi için hazırlanan bu metotların, dil öğretiminin amaçlarına ulaşmasını sağlayacak birtakım nitelik ve özellikleri içermesi gerekmektedir. Bu özellikler yalnızca dilsel ve bilimsel yönler ile sınırlı değildir. Bilakis kültürel, insanî ve eğitim ile ilgili yönleri de içermektedir. Bu nedenle, bu çalışma, müfredatın takip etmesi gereken yöntemlerin yanı sıra öğrencilere sağlanan işitsel materyali sunarken takip etmesi gereken yöntemleri ortaya çıkarmaya ve müfredatın yazılmasına dâhil olanların modern bilim ve teknolojiden ne ölçüde yararlandığını doğrulamaya çalışacaktır. Eğitim sürecini geliştirmedeki büyük rolünün farkında olarak dilsel ve işitsel materyali sunmada eğitim yöntemleri. Öğretmen ve öğrenci, eğitim sürecinin üç temel ayağını temsil eder. Eğitim müfredatı, birden fazla yönü içeren genel bir kavramdır. Hedeflenen bilimsel materyali belirli kriterlere göre öğrencilere sağlamak ve temel unsurları içeren bir sisteme göre eğitim sürecini desteklemek ve geliştirmek için psikolojik: hedefler, içerik, değerlendirme ve eğitim yöntemleri. Bu sebeple ana dili Arapça olmayanlara Arapça öğretmek için müfredat hazırlamak isteyen kişi aşağıdaki hususları dikkate almalıdır: (Luviza, 2015, s. 103)

2.1.1.3. Hedeflerin Belirlenmesi

Öncelikle dil öğretiminde kullanılacak olan kitabın belirli eğitim hedeflerini içermesi gerekmektedir. Eğitim için izlenilecek olan nihâi yol ve diğer ibareler titizlikle tanımlanmalı ve öğrencinin ders kitabından alacağı eğitimin bitmesinin ardından ulaşılması beklenen dil seviyesinin belirlenmesi gerekmektedir (Kâsımî, 1947, s. 87). Aynı zamanda hedefler belirlenirken genelden kaçınmak, basit cümleleri formülize edebilmek, belirli

sayıda kelime bilmek, isim cümlesine vakıf olmak gibi örneklerde özelleştirmeye başvurulması da gerekmektedir. Ayrıca gerçekçi olmayan hedeflerden uzaklaşmak ve gerçekleştirilecek olan hedefleri elde etmeye yönelik hırslarımız da göz ardı edilmemelidir (Cevherî, 2002, s. 74).

2.1.1.4. Ders Materyali ve Dilsel İçeriği

Ana dili Arapça olmayanlara Arapça öğretimi için hazırlanmış olan bir kitabın oldukça kapsamlı, tamamlayıcı (bütünlük) ve dilsel açıdan gelişmiş olması gerekmektedir. Bu nedenle dil öğretiminde kullanılacak materyal, bünyesinde aşağıda belirtilen nitelikleri barındırmalıdır:

Konular ve bu konuların düzeni arasındaki bağlantıyı titiz bir şekilde sağlayarak, dildeki dört yetenek olan; işitme, konuşma, okuma ve yazmayı bütünsel bir şekilde geliştirmelidir. Nitekim dil becerilerinin birbirleri ile bütünlük ve dört dil becerisi arasındaki tamamlayıcılık (Muhînî, 2015), dilsel materyali entegre bir şekilde organize etmek için kullanılması gereken bir yöntem olarak tanımlanmaktadır. Bahsi geçen dört beceri aynı zamanda dilbilgisi yönergeleri, dil becerileri ve gereken performans türü ile de ilişkilidir (Yakut, 1985, s. 49).

Dil ile ilgili ders materyali seçme işlemi, bilimsel temellere ve kriterlere dayanmalıdır.

Bu materyalin yenilik, titizlik, derinlik ve kapsamlılık gibi nitelikleri taşıması ve içerdiği bilgilerin ise öğrencilerin buldukları okul kademelerindeki dil ve kültür seviyelerine uygun olması gerekmektedir (Tahlavî, 1932, s. 22).

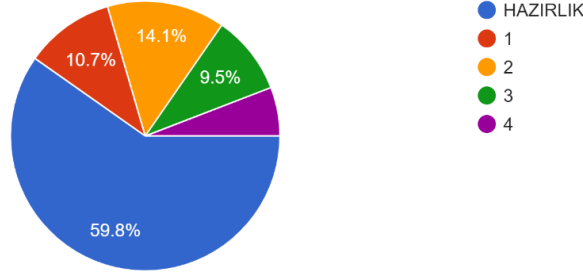
Materyalin içeriğinin nahiv, sarf ve ses bilimi kurallarına ait mantıksal sıralamayı dikkate alması son derece önemlidir. Ayrıca öğrencinin daha önce öğrendiği bilgileri göz ardı etmemesi gerekmektedir. Bilakis önceki deneyimlerinin öğrencinin yeni ses kurallarını öğrenirken kullandığı bir araç haline gelebilmesi için sonradan öğrendiği bilgiler bir öncekine bağlı veya yakından ilişkili olmalıdır. Ayrıca kullanılan materyalin her ünitesinin sonunda o üniteye geçen Arapça kelimelere ve oluşumuna yönelik bir tablo sunulması da gerekmektedir (Abdullah, 2001, s. 45)

Anket Değerlendirmesi

Anketimizi 419 tane öğrenci doldurmuş olup, kontrol aşamasında on anketin geçersiz olduğu tespit edilmiştir. Geriye kalan 409 anketin sınıf ve cinsiyet ayrımı aşağıdaki gibidir.

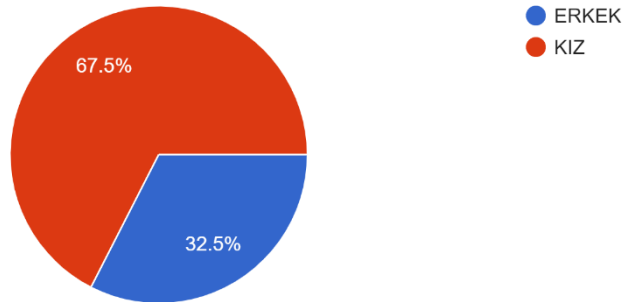
SINIF
410 responses

Şekil 2. 1

Katılımcılarımızın %59,8'i hazırlık sınıfında, %10,7'si birinci sınıfta, %14,1'i ikinci sınıfta, %9,5'i üçüncü sınıfta ve %5,9'u dördüncü sınıfta eğitim görmektedir. Anketimize katılımın, Arapça fonetik sistemin öğretildiği ve öğrencilerin bu sistemle ilk karşılaşmalarının gerçekleştiği hazırlık sınıflarından oldukça fazla olması, çalışmamızın niteliği açısından son derece önemlidir.

CİNSİYET
409 responses

Şekil 2.2.

Çalışmamızın hedeflerini gerçekleştirebilmek adına, katılımcılarımıza 31 adet anket maddesi sunmuş bulunmaktayız. Bu maddeler ünsüz harfleri ve uzun ünlü harfleri kapsamaktadır. Uzun ünlü denilmesinin sebebi ise onların “ا, و ve ي” harfleri ile birlikte

yazılmalarıdır. Araştırmamız ses ile ilgili kaynaştırma, değiştirme ve tenvin gibi diğer olgulardan bağımsız bir şekilde yalnızca ünlü ve ünsüz harfler ile sınırlandırılmaktadır. Ek olarak sunmuş olduğumuz anketi hazırlarken takip ettiğimiz adımlar aşağıda yer almaktadır:

- 1- Araştırmanın konusu ile ilgili kitapların ve önceki çalışmaların gözden geçirilmesi,
- 2- Araştırma örneklemini tarafından cevaplanmak üzere katılımcılara 31 maddenin yöneltmesi.
- 3- Anketin, uzmanlardan oluşan bir hakem heyeti aracılığıyla kendilerine sunulduktan sonra geçerliliğinin sağlanması.

Ankette yer alan soruları üç aşamalı zorluk derecelendirmesine göre kategorize etmiş ve her maddenin sonuna aşağıda olduğu gibi üç seçenek kutusu yerleştirmiş bulunmaktayız.

Anket

Değerli katılımcı, Türk öğrenciler için Arapça seslerin telaffuzunun zorluğu üzerine bir çalışma yürütmekteyiz. Bu nedenle sizden istenen bilgileri doldurup akabinde anketin maddelerini okumanızı rica ederiz. Harfi telaffuz ederken size göre uygun olan zorluk derecesinin önündeki kutucuğa bir işaret koyunuz. Sizin için harfin telaffuzunun ne kadar zor veya kolay olduğunu öğrenmek için harfi yüksek sesle okumanız gerekmektedir.

Çizelge 2.1.

İsim Soy isim

Sınıf

Cinsiyet

Erkek

Kadın

Genel Talimatlar:

1. Bilimsel araştırmaya hizmet etmek amacıyla verileri doldurunuz,
2. Anketin zorluk derecesi “zor- orta- kolay” olmak üzere üçe ayrılmaktadır.
3. Örneği dikkatlice okuyunuz, ardından zorluk derecesine göre uygun olan kutucuğun önüne işaret koyunuz.

Çizelge 2.2.

Örnek	Kolay	Orta	Zor
“ا” harfi örneği: فأس	338	59	16
“ب” harfi örneği: حُبْرٌ	373	35	6
“ت” harfi örneği: مِثْرٌ	368	36	9
“ث” harfi örneği: مُثَبِّتٌ	280	104	28
“ج” harfi örneği: مَجْلِسٌ	376	26	12
“ح” harfi örneği: مَحْمُودٌ	319	75	29
“خ” harfi örneği: نَخْلَةٌ	256	113	44
“د” harfi örneği: قِدْرٌ	324	65	25
“ذ” harfi örneği: عِذْرٌ	284	96	31
“ر” harfi örneği: بَرَجٌ	356	45	12
“ز” harfi örneği: نَزْرٌ	329	59	25
“س” harfi örneği: مَسْجِدٌ	390	16	18
“ش” harfi örneği: مَشْوَى	349	49	15
“ص” harfi örneği: قَصْرٌ	319	86	26
“ض” harfi örneği: عَضْوٌ	165	131	118
“ط” harfi örneği: سَطْرٌ	269	112	33
“ظ” harfi örneği: عَظْمٌ	276	104	34
“ع” harfi örneği: وَعْدٌ	276	95	42
“غ” harfi örneği: مَغْرَبٌ	304	82	28
“ف” harfi örneği: مِفْتَاحٌ	385	22	7
“ق” harfi örneği: فِقْهَةٌ	310	89	15
“ك” harfi örneği: مَكْتَبٌ	385	22	7

“ل” harfi örneği: قَلْبٌ	389	19	5
“م” harfi örneği: سَمْعٌ	374	32	7
“ن” harfi örneği: مَنْزِلٌ	383	20	10
“ه” harfi örneği: نَهْرٌ	354	49	11
“و” harfi örneği: يَوْمٌ	378	27	9
“ي” harfi örneği: بَيْتٌ	390	16	8
Med harfi olan “ا” örneği: مَالٌ	371	34	9
Med harfi olan “و” örneği: نُورٌ	374	30	9
Med harfi olan “ي” örneği: فَيْلٌ	370	31	13

Hazırlamış olduğumuz anketi oluşturma aşamasında iken, görüşlerini almak amacı ile deneyim ve uzmanlık sahibi birçok hakeme sunmuş bulunmaktayız. Bu noktada hakemlerimizin araştırma ile ilgili notlarını ve tercihlerini dikkate aldığımızı da belirtmek isteriz.

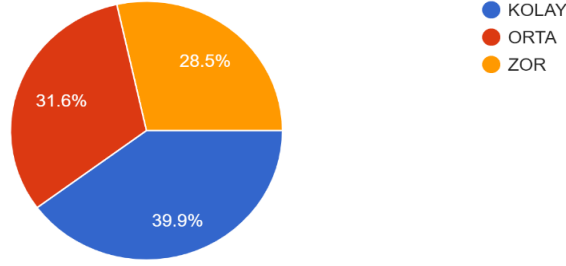
Yukarıda gömüştüğümüz anket çalışmasını öğrencilere sunduktan ve öğrencilerin yanıtlarını aldıktan sonra, açıklayıcı olması amacı ile zorluk derecesi en yüksek olan harften en düşük olan harfe doğru bir sıralama yapılmıştır:

Çizelge 2.3.

Örnek	Kolay	Orta	Zor
“ض” harfi örneği: عَضُو	165	131	118
“خ” harfi örneği: نَخْلَةٌ	256	113	44
“ع” harfi örneği: وَعْدٌ	276	95	42
“ظ” harfi örneği: عَظْمٌ	276	104	34
“ط” harfi örneği: سَطْرٌ	269	112	33
“ح” harfi örneği: مَحْمُودٌ	214	59	24

“غ” harfi örneği: مَغْرِبٌ	304	82	28
“ت” harfi örneği: مُتَبِّتٌ	200	73	24
“ق” harfi örneği: فِقْهٌ	217	69	11

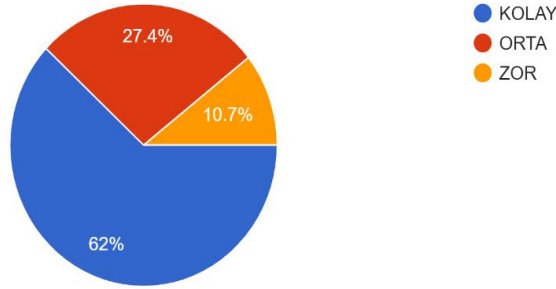
حرف الضاد (ض) المثال: غَضُو
414 responses

Şekil 2.3.

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere, katılımcıların bilişsel seviyelerindeki farklılıklar sebebi ile “ض” harfinin telaffuzu için öğrencilerin %28.5’i zor, %31.6’sı orta ve %39.9’u ise kolay olduğu yönünde görüş bildirmektedirler.

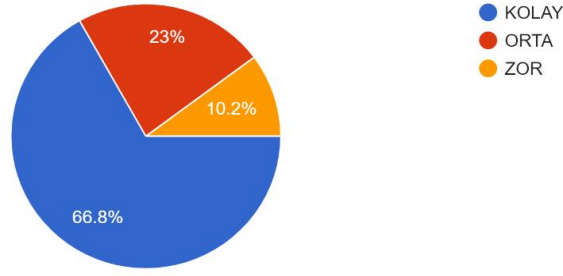
حرف الخاء (خ) المثال: نَخْلَةٌ
413 responses

Şekil 2.4.

Aktarmış olduğumuz tabloya göre telaffuzu zor ikinci harf olan “خ” harfinin telaffuzu için katılımcıların %10,7’si zor, %27,4’ü orta ve %62’si ise kolay olduğu yönünde görüş bildirmektedirler.

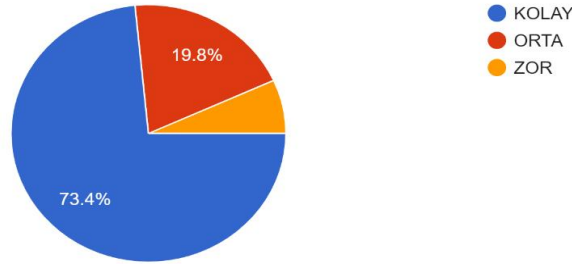
حرف العين (ع) المثال: وُعْدُ
413 responses

Şekil 2.5.

Aktarmış olduğumuz tabloya göre telaffuzu zor üçüncü harfolan “ع” harfinin telaffuzu için katılımcıların %10.2’si zor, %23’ü orta, %66.8’i ise kolay olduğu yönünde görüş bildirmektedirler.

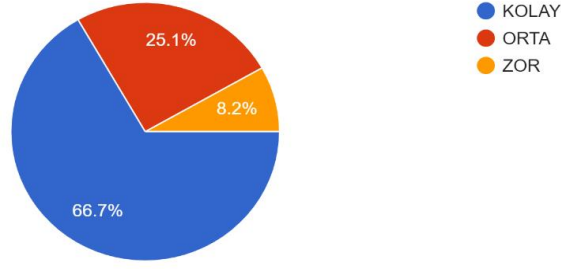
حرف الغين (غ) المثال: مَغْرِبٌ
414 responses

Şekil 2.6.

Aktarmış olduğumuz tabloya göre telaffuzu zor dördüncü harf olan “غ” harfinin telaffuzu için katılımcıların %6.8’i zor, %19.8’i orta, %73.4’ü ise kolay olduğu yönünde görüş bildirmektedirler.

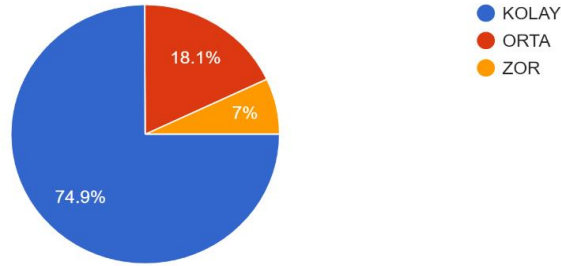
حرف الظاء (ظ) المثال : عَظْمٌ
414 responses

Şekil 2.7.

Kapama seslerinin, boğaz ve tüm kapama seslerindeki zorluk derecesine göre birinci grup içinde yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle “ظ” harfi dezor olarak nitelenen harfler arasında yer almaktadır. Nitekim katılımcılarımızın %8.2’si zor, %25.1’i orta ve %66.7’si kolay olduğu yönünde görüş bildirmektedirler.

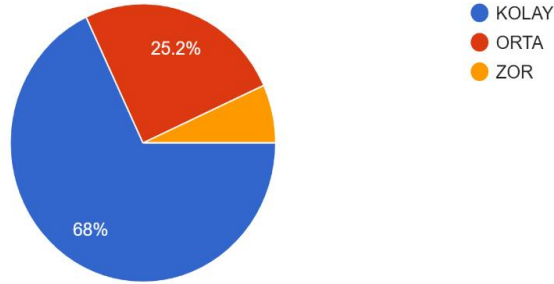
حرف الحاء (ح) المثال: مَحْمُودٌ
415 responses

Şekil 2.8.

Aktarmış olduğumuz tabloya göre telaffuzu zor yedinci harf olan “ح” harfinin telaffuzu için katılımcıların yalnızca %7’si zor, %18,1’i orta ve %74,9’u kolay olduğu yönünde görüş bildirmektedirler.

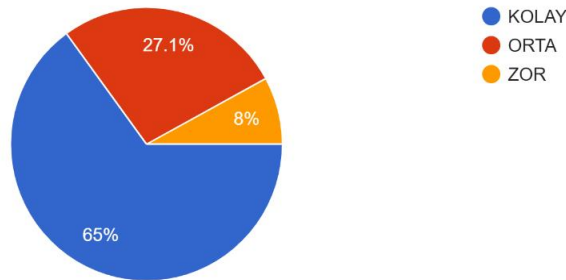
حرف الثاء (ث) المثال : مُثَبِّثٌ
412 responses

Şekil 2.9.

Türkçe’de bulunmaması ve dış harflerinden biri olarak kabul edilmesi ile farklılaşan “ث” harfi, zorluk seviyesine göre 8. sırada yer almaktadır. Nitekim katılımcıların %6,8’i bu harfin zor, %25,2’si orta ve %68’i ise kolay olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir.

حرف الطاء (ط) المثال : سَطْرٌ
414 responses

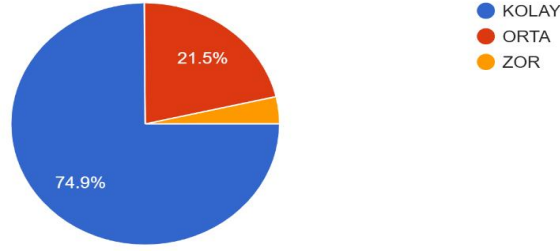

Şekil 2.10.

“ط” harfi kapama seslerinden birisi olması sebebi ile doğal olarak Türk öğrencilerin telaffuz etmekte zorlandıkları harfler arasında yer almaktadır. Öğrencilerin %8’i bu harfin zor, %27,1’i orta ve %65’i ise kolay olduğu yönünde görüş bildirmektedirler.

حرف القاف (ق) المثال : فففة
414 responses

Şekil 2.11.

Sunmuş olduğumuz anket çalışmasından elde ettiğimiz verilere göre zorluk derecelerinin en sonunda “ق” harfi gelmektedir. Nitekim katılımcıların %74,9’u kolay, %21,5’i orta derecede zor olduğunu belirtirken, yalnızca %3,6’lık bir kesim tarafından telaffuzunun zor olduğu yönünde bir bulguya rastlanmaktadır.

Aşağıda görmüş olduğunuz tabloda ana dili Arapça olmayanlar için -Türk öğrenci modeli- seslerin zorluk derecelerinin en yüksekten en düşüğe göre sıralanışı açık bir şekilde gösterilmektedir.

Çizelge 2.4.

Örnek	Kolay	Orta	Zor
“ض” harfi örneği: عَضُو	165	131	118
“خ” harfi örneği: نَخْلَةٌ	256	113	44
“ع” harfi örneği: وَعْدٌ	276	95	42
“ظ” harfi örneği: عَظْمٌ	276	104	34
“ط” harfi örneği: سَطْرٌ	269	112	33
“ذ” harfi örneği: عَذْرٌ	284	96	31
“ح” harfi örneği: مَحْمُودٌ	319	75	29
“غ” harfi örneği: مَغْرِبٌ	304	82	28
“ث” harfi örneği: مُثَبِّتٌ	280	104	28
“ص” harfi örneği: قَصْرٌ	319	86	26
“د” harfi örneği: قَدْرٌ	324	65	25
“ز” harfi örneği: نَزْرٌ	329	59	25
“ا” harfi örneği: فَأْسٌ	338	59	16
“ق” harfi örneği: فِقْهٌ	310	89	15
“ش” harfi örneği: مَشْنَوِيٌّ	349	49	15
Med harfi olan “ي” örneği: فَيْلٌ	370	31	13
“ر” harfi örneği: بَرْجٌ	356	45	12
“ج” harfi örneği: مَجْلِسٌ	376	26	12
“ه” harfi örneği: نَهْرٌ	354	49	11
“ن” harfi örneği: مَنْزِلٌ	383	20	10
“و” harfi örneği: يَوْمٌ	378	27	9
“ت” harfi örneği: مِثْرٌ	368	36	9
Med harfi olan “ا”	371	34	9

örneği: مَالٌ

Med harfi olan “و”	374	30	9
örneği: نُورٌ			
“س” harfi örneği: مَسْجِدٌ	390	16	8
“ي” harfi örneği: بَيْتٌ	390	16	8
“م” harfi örneği: سَمْعٌ	374	32	7
“ف” harfi örneği: مِفْتَاحٌ	385	22	7
“ك” harfi örneği: مَكْتَبٌ	385	22	7
“ب” harfi örneği: خُبْرٌ	373	35	6
“ل” harfi örneği: قَلْبٌ	389	19	5

Uygulamış olduğumuz anketin sonuçları aracılığıyla Türk öğrenciler nezdinde zorluk teşkil eden sesleri görmüş bulunmaktayız. Ek olarak, anket yorumumuzda kullanmış olduğumuz kapama sesler kavramı; bazı sesleri ya da harfleri telaffuz ederken dilin kapanma pozisyonu aldığını göstermek için kullanılmaktadır. Bu pozisyon, dilin üst damağa baskı uyguladığı ve iç bükey bir şekil aldığı durumu temsil etmektedir. Böylelikle ağzın arka noktası, kapama pozisyonu seslerinin kaynağı olmaktadır. Kapama harfleri “ظ, ط, ض, ص” harflerini kapsamaktadır.

Fonetik Farklılıklar

Fonemik seviye, dil sistemi seviyelerinden birisi olup, kelimelerin sesleri ve yapıları ile ilgilenmektedir. Nitekim Arap diline ait tüm seslerin belirli bir anlamı bulunmaktadır ve kelimelerdeki seslerin bazılarındaki küçük, basit farklılıklarla bile kelimelerin manaları değişebilmektedir (Suad bisnani -tahavulat el savtiye s. 35). Bu noktada fonetik seviye, harflerin çıkışları ve sesleri ile ilgilenmektedir. Arap dilinde 34 farklı ses bulunmakta ve bu sesler aşağıdaki gibi iki gruba ayrılmaktadır (Saran, 1997, s. 125)

Ünsüz Harfler

“ح، خ، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ك، ل، م، ن، ه، و، ي، الهمزة، ب، ت، ث، ج” olmak üzere Arap alfabesinin 28 harfinden oluşmaktadır.

Ünlü Harfler

Bu sesler altı tane olup, hareketlerden oluşmaktadırlar. Bunlar: ( ) görmüş olduğunuz sembol ile sembolize edilen kısa fetha, (l) ile sembolize edilen uzun fetha, (´) ile sembolize edilen kısa damme, (و) ile sembolize edilen uzun damme, (.) ile sembolize edilen kısa kesra ve (ي) ile sembolize edilen uzun kesradır. Bu noktada “ي” harfinin hem ünlü hem de ünsüz harf olabileceğine dair bir yorum gelmesi mümkündür. Bizim bu konudaki görüşümüz şu ki; ünsüz “ي” harfi uzatmalı değildir fakat ünlü “ي” harfinde uzatma (med) bulunmaktadır. Ve bu da uzun hareke şeklinde ifade edilmektedir. Nitekim aynı durum “و” harfi için de geçerlidir. Harflerin çıkışı insan vücudundaki belirli sistem ve organlar tarafından sağlanmakta ve bu sistemlerin her biri kendi görevini yerine getirmektedir. Bunların başında ise konuşma sistemi gelmektedir. Tüm seslerin çıkış noktaları insan vücudunda mevcuttur ve bu çıkış noktalarını üç farklı organ oluşturmaktadır. Bunlar: boğaz, damak ve dildir.

Boğaz, kendi içinde seslerin çıkışı için üç farklı noktayı barındırmaktadır. Birincisi; boğazın sonudur ve buradan “ء” ve “و” olmak üzere iki farklı harf çıkmaktadır. İkincisi; boğazın ortasıdır ve buradan “ع” ve “ح” olmak üzere iki farklı harf çıkmaktadır. Üçüncüsü ise; boğazın alt bölümüdür ve buradan da boğazın diğer bölümlerinde olduğu gibi iki farklı harf çıkmaktadır. Bunlar: “خ” ve “غ” harfleridir. Bahsi geçen ses ayrımının Türkçe’de karşılığı bulunmamaktadır. Bunun sebebi ise Türkçe’nin “h/و” harfi dışında herhangi bir boğaz harfi içermemesidir. (Cemil, 2010, s. 753-784)

Arap dilindeki zorlukların birisi de damak seslerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bu kavram Türkçe’deki damak harfi kavramı ile uyuşmamaktadır. Bu noktada sorun, ünsüz harflerin telaffuzundaki zorlukla sınırlı kalmamaktadır. Ünsüz harflerin içerisindeki sert ünsüzler yanında bulunan diğer sesleri de etkileyerek harflerin telaffuzundaki zorluğu üst seviyeye taşımaktadır (eI-Emîn, s. 50). Dildeki bu zorluk, yalnızca diğer dillerde aynı özelliğin var olmamasına değil, aynı zamanda bu seslerin mahreçlerindeki yakınlığa ve komşuluğa da dayandırılmaktadır. Çünkü onların mahreçleri dilin ön kısmı, kökü ve üst tarafı arasında sınırlı kalmaktadır. Örneğin; “ص” harfi ile “س” harfinin telaffuzları birbirlerine oldukça benzemektedir (Sinî, 1982 el takabul elluğavi ve tahlil al ahta / kiral suud üniversitesi. 1. cüz). Fakat aralarındaki fark, “ص” harfinin telaffuzu esnasında dilin arka tarafının da yükselmesidir. Aynı durum “ت-ط”, “د-ض” ve “ذ-ظ” harflerinin telaffuzlarında da meydana gelmektedir. Bu seslerin arasındaki tek fark, damaktan çıkan, kapama dediğimiz bir ses olmaları; yani vurgulu olmalarıdır. Vurgulu harfler, Arap

olmayan fakat Arap dilini öğrenen kişilerin birçoğuna göre zorluk teşkil etmektedir (Bışr, 2000, s. 156). Türkçe’de her ses için özel bir fonem ayrılmamış olması, hatta ve hatta Türkçe’de onları açıklayan tek bir fonemin bulunması bu zorluğu pekiştirmektedir. Örneğin; “Salı” kelimesinin telaffuzu Arapça’daki “ص” harfine karşılık gelmekte, fakat “sahil” kelimesini telaffuzu “س” harfine karşılık gelmektedir. Kanaatimizce bu durum oldukça karmaşık ve zor olan bir durumdur. Nitekim bu konuda Robert LaDeux’un görüşleri şu şekildedir: “En zor ve karmaşık problemlerden birisi de, fonemin ana dil içerisinde bir kısmının diğer kısımlarından ayırt edilmesi mümkün olabiliyorken, yabancı dilde bu ayırımın yapılmasının oldukça zor olmasıdır.” (Abdurrâcihî, 1995, s. 46). Aynı zamanda Kemal Bışr de bu konu ile ilgili, Türkçe’de ses biliminde yabancı kelimeler dışında uzun harflerin bulunmadığını, uzun ve kısa seslerin aynı özellikleri taşıdığını ve aralarındaki tek farkın kısa ve uzun şeklinde nitelendirilmeleri olduğu yorumunu yapmaktadır (el-Hûli, s. 88).

Arap diline ait fonemik seviye ile Türkçe’ye ait fonemik seviyeyi karşılaştırmalı analiz hipotezine dayanarak karşılaştırdığımızda her iki dilin arasındaki benzer ve farklı yönleri listelememiz mümkündür. Bu da, Türk asıllı olup Arapça öğrenen bir kişinin karşılaşılabileceği sorunları ön görmemize yol açmaktadır. Karşılaştırmalı analiz fikri, “bir kişinin yabancı dil öğrenirken öğrenmekte kaydettiği ilerlemenin yoktan gelmeyip, daha önce öğrenmiş olduğu temel bilgilerden yola çıkarak söz konusu bu dili öğrenmeye başlamasıdır” cümlesinden kaynaklanmaktadır (İşler, 1. Baskı/2018)

Türkçe’de sekiz tane ünlü harf bulunmaktadır. Bunlar: “a, e, ı, i, o, ö, u, ü” harfleridir. Zikrettiğimiz harfler temel olarak dört ses başlığına ayrılmaktadır.

- 1- Dilin bir kısmının yukarıda olduğu,
- 2- Dudakların yuvarlak bir hal aldığı,
- 3- Dil ile damak arasındaki boşluk,
- 4- Zaman.

Görüldüğü üzere Arapça ve Türkçe kelimeler arasında büyük oranda benzerlik bulunmaktadır. Bu noktada Türk öğrencilerin kullandıkları kelimeleri, Türkçe kelimeler ile karşılaştırarak sorunun çözülebilir olduğunu ön görmekteyiz. Türk dili, uzun ve kısa şeklindeki basit zamansal bir farkla beraber Arap dilindeki ünlü ve ünsüz tüm sesleri içermektedir. Ancak Arapça’daki sesler Türk dilindeki seslerin tamamını kapsamamaktadır. Nitekim Arapça’da bulunmayan fakat Türkçe’de var olan dört adet ses

(ı, ö, o, ü) mevcuttur. Bu durum da bizlere, Türklerin tüm Arapça sesleri telaffuz etme noktasında pek zorluk çekmediği ile ilgili net bir sonuç vermektedir. Bunun sebebi ise, ana dillerinde bu sesleri aktif bir şekilde kullanmalarıdır. Arap öğrencilere baktığımızda ise, tahmin edileceği üzere onlar Türkçe öğrenimlerinde bu seslerde zorlanmaktadırlar.

Sunmuş olduğumuz bilgiler ışığında, öğrenciler tarafından yapılan hatalar belirlenip, titiz bir şekilde incelenmiştir. Bu durum bize, varsayımda bulunma fırsatı ve hataların tespiti için uygun analizler sunmaktadır. Nitekim öğrencilerin telaffuzundaki bazı fonemik uygulamaların sistematik bir doğası olduğu tespit edilmiştir. Bu uygulamalar arasında dış harflerinden olan “س,ث,ز,ظ,ذ” seslerinin, “ه,ح,خ,ك,ق” seslerinin ve harekesine göre “ع” harfinin telaffuzu yer almaktadır. Bu harfler kendilerinden önce damme varsa damme, kesra varsa kesra ve fetha varsa fetha şeklinde telaffuz edilmektedir. Ek olarak, zaman zaman “ج” harfi “g” harfi şeklinde telaffuz edilebilmektedir. “ط.ص.ض” harflerine gelince, bu harfler kapama olmayan muadilleri gibi, “ط” harfi “ت”, “ص” harfi “س” ve “ض” harfi “د” şeklinde telaffuz edilmektedir.

Ancak bu belirli seslerdeki durumlarda oklüzyonu, konuşma mekanizmalarını ve telaffuz esnasında dilin bulunduğu konumu açıklayarak verilen eğitime hızlı bir şekilde yanıt alınması gerekmektedir. Ana dili Türkçe olan insanlar dillerini, tıpkı Türk fonetik sisteminin ana parçalarından biri olan vurgulu “ل” sesinde olduğu gibi, ağır seslerin meydana geldiği vokal bağlamlarda kapatmaya alışmışlardır. Kısacası anlatılmak istenen, Türkçe konuşan bir kişinin telaffuz sisteminin oklüzal pozisyondaki kaslara alışmasıdır ki bu da eğitim ile birlikte kapama seslere hâkim olma konusunda konuşmacının yeteneğini göstermektedir.

Öğrenciler tarafından yapılan hataları iki başlık altında incelememiz mümkündür. Birincisi, dili doğru bir şekilde kullanamamakla ilgili olan yetenek hatalarıdır ki bu hatalar genellikle işitme veya konuşma güçlüğünden kaynaklanan performans bozukluğu veya doğal bir kusur ile ilintilidir. İkincisi ise, uygulama hatalarıdır. Eğitime rağmen düzelmesi zor olan ses sorunlarının tamamı neredeyse bu tür hatalardan meydana gelmektedir. Sonuç olarak bu hatalar kaslardan oluşan artikülasyon sistemi ile ilgili olduğu için, verilen eğitime biyolojik açıdan cevap verme süresi geçilmiştir. Bu noktada uygulama hatalarının nitelikleri de son derece önemlidir. Zira Türkçe öğrenen bir kişi, sesleri doğru almasına rağmen ana dilinde karşılığını bulamadığı için telaffuz edememektedir. Ancak telaffuz hususundaki performansının pratiklerle birlikte son derece üst seviyelere çıkacağını söylemek mümkündür.

Peki, bahsedilen hataları düzeltme işlemi nasıl olmalıdır? Uygulamalı dilbiliminde öğretilen her şey bilimsel problemlerin çözümüne katkıda bulunmak için incelenmektedir. Dolayısıyla hatalar tek başlarına ele alınmamakta ve öğretilmemektedirler. Bu çalışmada önemli olan ise, sorunlar veya hatalarla nasıl yüzleştikimizdir. Nitekim sebepleri bilinmeden hataların düzeltilmesi mümkün değildir. Kanaatimizce bu hataların gerçek sebeplerine ulaşmak ise hiç kolay olmayacaktır. Çünkü bu sebepler, öğrencinin izlediği iç stratejisine ve kendisine sunulan dilsel materyallere atıfta bulunabilmekte veya ana dil ile hedef dilin karışmasından kaynaklanabilmektedir. Bu nedenle hataların analizi ve yorumlanmasında son derece titiz davranılması gerekmektedir. Titiz davrandığımız takdirde hatalardan kaçınmak adına uygun metot seçiminde bulunmamız mümkün gözükmemektedir. Unutulmamalıdır ki hatalar, öğrencinin bilgisinin güçlenmesi için pozitif birer yatırım olarak kabul edilmektedirler. Ayrıca hata analizi ve karşılaştırmalı analiz, dillerin ortak özelliklerinin belirlenmesine de katkı sağlamakta ve birçok dil fakültesini ortaya çıkarmaktadır.

Çalışmamızın bu kısmına kadar ünsüz ve ünlü (kısa ve uzun) seslerin yanlış etkileşimden kaynaklanan hatalarından, çözümlemelerinden ve düzeltmelerinden bahsettik. Akabinde ise, dilin bir pratik işi olduğunu, düzeltme ve tekrarlama yolu ile dil öğrenimindeki anlama seviyesinin yüksek seviyelere çıkabileceğini tespit etmiş bulunmaktayız. Bu noktada dil öğretiminin, inovasyona ve takibe dayalı yeni bir yaklaşımla, Cenab-ı Hakk'ın yarattığı fitrat yönü ile bütün insan topluluklarında çocukluktan itibaren anne-baba tarafından gerçekleştirildiğini söyleyebilmekteyiz. Nitekim çocuk, annesinin kucağındaiken sesleri daha kolay ve basit bir şekilde kavrayabilmektedir. Örneğin gramerden, mazi, muzâri ve emir çekimlerinden uzak bir şekilde “ب ve ا”ın yanyana gelmesi ile “baba”, “م ve ا” in yanyana gelmesi ile “mama” kelimelerini kolaylıkla söyleyebilmektedir. Buna ek olarak konuşmayı basit ve kademeli bir şekilde öğrettiğimiz takdirde sonuç yüzde yüz garantili olacaktır. Çünkü gramer öğretimine başlamadan önce Kur'an-ı Kerim'i yoğun bir şekilde dinlemek ve bir konuşma üslubu kullanmak zihnimizi kurallarla meşgul etmeyecektir. Edinmiş olduğumuz tecrübeler aracılığıyla, eğitimin birinci döneminin başlarının, öğrencinin dil yeteneğini geliştirme ve telaffuzları öğrenmede son derece önemli olduğunu söyleyebilmekteyiz. Şayet öğretmen sesleri doğru bir şekilde telaffuz ederse, öğrenci de aynı şekilde doğru telaffuz edecektir. Çünkü bu aşamada dil öğrenen kişi, sisteme giren bir bilgisayara benzer. Eğer materyaller, veriler doğruysa sonuç doğru, yanlışsa sonuç yanlıştır. Birçok araştırma, eğitim müfredatından sorumlu kişilerin

dil öğretiminde yeni yaklaşımlarda bulunmasının daha iyi olduğu görüşündedir. Nitekim dil öğretimi alanında uzman kişiler tarafından ilkokul aşamasından itibaren verilmektedir. Çünkü “Küçükken alınan eğitim taşı işlemeye, büyükken alınan eğitim ise suyu işlemeye benzer.” sözünde de olduğu gibi alıcı kolay ve zahmetsizce dilsel alımı gerçekleştirebilecek yaşıdır. Bu nedenle ana dili Arapça olmayan kişilere Arapça sesleri öğretme sürecinde, sürekli konuşarak uygulamalı bir şekilde aktarmanın önemini unutmamalıyız. Dil yeteneği sağlam bir şekilde yerleşene kadar, dil kasları ve telaffuz sistemi alışana kadar ve zihinsel simülasyondaki yanıt öğrenci için kolaylaşmıncaya kadar bu işleme devam edilmelidir. Çünkü öğretmen fonetik olguyu ne kadar iyi açıklayabilirse bu konu o kadar iyi öğrenilip, telaffuz edilecektir. Nitekim hataların olumlu bir şekilde kullanılmasının, öğrencinin bilgisini ve dilsel uygulamalarını geliştirmek için güçlü bir araç olduğunu savunmaktayız.

Sonuç

Arap dili oldukça köklü bir dildir ve fasih Arapça'nın farklı seviyeleri bulunmaktadır. Nitekim Arapça, ilk aşamada günlük konuşma diline yakinken son aşamada yüksek edebî bir dil özelliği taşımaktadır. Bu nedenle eğitim metodu, bir yandan öğrencilerin dil seviyelerine kıyasla dil düzeylerini, diğer yandan da bu dili öğrenmedeki amaçlarını dikkate almalıdır.

Yapmış olduğumuz çalışma, Arapça ve Türkçe arasında betimleyici ve analitik bir karşılaştırma metodu kullanarak, Türk öğrencilerin bazı Arapça sesleri telaffuz ederken karşılaştıkları zorlukları ve sorunları ele almıştır. Anket çalışmamız aracılığı ile katılımcılara sunmuş olduğumuz fonetik testler ise şunları göstermektedir: öğretim metotlarında öğrencinin anadilindeki seviyesi dikkate alınmalı ve Türk öğrencilerin Arapça öğrenme süreçlerinde fonetik seviyenin etkisinin diğer unsurlara göre daha fazla olduğu unutulmamalıdır. Nitekim kişi, dil oluşum aşamasının sonu kabul edilen 13 yaşını geçmiş ise, dil öğrenimi onun için zor olacaktır. Çünkü konuşma sistemi başka bir ses sisteminin telaffuzuna tabidir. Ancak bazı sesler belirli bir dil grubu için kolay sayılabilirken, başka bir grup için zor olabilmektedir (Abdurrahîm). Bu durum öğrenilmek istenen sesin anadilde var olup olmadığına veya benzer ses çıkışına sahip bir sesin bulunup bulunmadığına yani konuşma sisteminin daha önce öğrenilecek olan sesin telaffuzu için kullanılıp kullanılmadığına göre değişiklik göstermektedir. Örneğin Türkçe'deki "Dağ" kelimesinde bulunan "ğ" harfi, Arapça'daki "ع" harfine yakın olduğu için, Arapça öğreniminde "ع" harfini telaffuz etmek Türk öğrenciler için kolay olacaktır. Ek olarak "قونية -Konya" örneklerinde olduğu gibi "ق" harfi de damağın uzak bölgesinin, dilin arka kısmı ile tam veya yarım bir şekilde kapanmaya alışması halinde telaffuz edilebilmektedir. Böylece o bölgedeki kasların ses alıştırmalarına cevap vermesi mümkündür. Arapça öğrenen Türk öğrencilerin fonetik yeterlilikleri dilsel oluşum çağından sonra da geliştirilip, güçlendirilebilmektedir. Çünkü Türk öğrencilerin konuşma sistemleri, Müslüman olmaları sebebi ile Kur'an-ı Kerîm öğrenirken, dilsel oluşum aşamasında "ع, خ, ق" gibi Arapça seslerin telaffuzuna maruz kalmıştır. Bu seslere telaffuzu zor kabul edilen "ض" harfi de eklenebilir. "ض" harfi Türkçe'deki "Adana" kelimesinde gördüğümüz "d" harfi ile temsil edilebilmektedir. Nitekim bahsi geçen kelimedeki "ض" harfi hafifletilmiş bir şekilde telaffuz edilmektedir ve hemen hemen tüm Arapça seslerin bu şekilde telaffuz edilmesi mümkündür. Çünkü bu sesler, Arap öğrencilerin aksine, Türk öğrencilerin anadilinde mevcuttur. Buna ek olarak Türkçe'de var olup, Arapça'da olmayan "ö,ı,ü,u" gibi sesler de

bulunmaktadır. İkinci dil olarak Arapça öğrenen kişilerin bazı hatalarının, kısa ünlüyü uzatmak ve uzun ünlüyü kısaltmak gibi, seslerin yanlış etkileşiminden ve değişiminden kaynaklanan hatalar olduğunu söylememiz mümkündür. Ki bu da, kelimeler arasındaki fonemik birimlerin yerlerini değiştiren yapısal bir kusura yol açmaktadır. Örneğin “صبر” kelimesinin “سبر” şeklinde okunarak harf değişikliği yapılması kelimelerin anlamlarının değişmesine neden olmaktadır.

Ek olarak dil ile yaşamak ya da ikinci dili Arapça olan kişiler ile bolca pratiğin yapıldığı bir eğitim ortamı yaratılması gerekmektedir. Şayet bu mümkün değilse, ses cihazlarının ve uygulamalarının kullanılması güzel bir alternatif olabilir. Nitekim hedef dile ait sesleri anadili Arapça olan kişilerden bağımsız olarak öğrenmek bir problemdir. Çünkü dil öğrenen kişi hedef dilin seslerinin doğru telaffuzundan uzak kalmış olacaktır. Öyle ki doğru bir ses girişi ile etkileşime girmeden doğru bir ses çıkışı elde edilmesi mümkün değildir (Ebu A'mşe). Bu şekilde hedef dildeki seslerin telaffuzunda başarılı olmak kişiye konuşma esnasında güven verecektir. Bu durum ancak sohbet aracılığı ile gerçekleşecektir. Nitekim bir çocuk kurallara dikkat etmeden, önem vermeden, Kur'an-ı Kerim'i okuyarak tedrici bir şekilde seslerin telaffuzunu ve konuşmayı öğrenmeye, konuşma sistemindeki kaslarını çalıştırmaya başlar. Bu nedenle “Çocuklukta ilim, taş üzerine oyma gibidir ve yaşlılıkta ilim, su üzerine oyma gibidir” atasözünde de belirtildiği gibi, kişinin yaşı göz önünde bulundurulmalı ve dil öğrenmeye ilkökul aşamasında başlanmalıdır.

Ulaştığımız sonuçları maddeler halinde görebilirsiniz:

Arapça ve Türkçede “ل, ب, م” ve ana harekeler gibi bir grup ortak ses bulunmaktadır.

Türklerin Arapça öğrenme süreçlerindeki fonetik seviyenin etkisinin diğer seviyelere göre daha fazla olduğu görülmektedir.

“ق, ث, ع, غ, ح, خ, ط, ظ, ض” harfleri Türk öğrenciler nezdinde zor seslerden sayılmaktadırlar. Bu nedenle öğrenciler bu harfleri “الضالين” ve “الظالين” örneğinde olduğu gibi, kendilerine en yakın gelen sesler ile değiştirmektedirler.

Arapça öğrenen Türk öğrencinin fonemik yeterliliği geliştirilip, güçlendirilebilir.

İkinci dil öğrenen kişilerin yapmış olduğu bazı hataların yanlış etkileşimden kaynaklandığını söylemek mümkündür. (Kelimenin özünü temsil eden sesler arasında herhangi bir silmek, eklemek, değiştirme yapmak, kısa bir ünlüyü uzatmak veya uzun bir ünlüyü kısaltmak gibi.)

Türkçe ve Arapça ünsüz fonemler arasında uyum ve benzerlik bulunmaktadır.

Türkçe'deki ses sistemi ön ve arka ünlü seslerin aynı kelimedede olmasını kabul etmemektedir.

Türkçe'de “ث” harfi gibi dişlerin arasından çıkan bir ses bulunmamaktadır.

Türk dil sisteminde orta boğaz harfleri olan “ح, ع” ve alt boğaz harfleri olan “خ, غ” harfleri bulunmamaktadır.

Kaynakça

Abdurrâcihî. (1995). *Uygulamalı Dilbilim ve Arapça Öğretimi*. Kahire: Bilgi Üniversite Yayınevi.

Abdurrahîm. (tarih yok). Arapça Öğrenen Kişilerin Seslerdeki Hataları.

Berâzi, M. M.-B. (1989). *Müşkilatu el luğa el arabiye el muasira* (1989 b., Cilt 1). Amman, Ürdün: Mektebit el risale el hadise.

Bişr, K. (2000). *Fonoloji*. Garib Yayınevi.

Cemil, D. İ. (2010). *Arapça fonetik* (Cilt 2). Amman: İslam Üniversitesi Dergisi.

Cevherî, Z. B. (2002). Umman Krallığı Ortaokulu Birinci Sınıf Öğrencilerine Okuma ve Metin Öğretiminde İstenen Hedeflere Ulaşmada Bütünleşik Yöntemin Etkinliği. *Yüksek Lisans Tezi*, 74.

Ebu A'mşe, H. (tarih yok). Ana Dili Arapça Olmayanlara Arapça Öğretim Sürecinin Temelleri (Etkileşim/İşlemler) ve Dilsel Girdi ve Çıktılar. *Arapça Dizin Ağı*.

el-Emîn, M. İ. (tarih yok). *Dilsel Müdahale Sorunları*.

el-Hûlî, M. A. (tarih yok). *Dilsel Sesler, Arap Dilinin Fonetik Sistemi*.

Gerges, M. (tarih yok). *Modern Dilbilimine Giriş*. Lübnan : Çağdaş Kitap Vakfı.

Hadîdi, A. (1967). *Müşkiletu talim el lluğa el arabiye li gayri el arab* (Cilt 1). Kahire, Mısır: Dar El kitap El Arabi.

Hatîb, M. İ. (2003). *Taraiku talim el luğa el arabiye* (Cilt 1). Riyad, Suudi Arabistan: Mektebet ettevbe.

Kâsmî, A. (1947). Ana Dili Arapça Olmayanlara Arapça Öğretimi Ders Kitabı. *Ana Dili Arapça Olmayanlara Arapça Öğretimi Uluslararası I. Sempozyum*. Riyad: Kral Suud Üniversitesi.

Keşaş, M. (1988). *Dildeki İllet ve Dilsel Hastalıkların Toplumsal Yansımaları - Dilsel Teori Vizyonu-* (1. b.).

Kutub, M. s. (2009). *el asvat ve tashih uyub el nutuk ve el kelam* (Cilt 1). kahire/ Mısır: matbatu el sahva.

Luviza, H. (2015). *el kitabu el medresi beyn mukarrar ve musaid* (Cilt 1). Ürdün Üniversitesi: Arapça Dili Öğretimi 2. Uluslararası Konferansı.

Maosiri, D. (2012). Ana Dili Arapça Olmayanlara Arapça Öğretiminde Fonetik Problemler. Malezya: Uluslararası Şehir Üniversitesi.

Muhînî, F. N. (2015). Dil Becerilerinin Öğretiminde Bütünleşik Yaklaşım. *II. Uluslararası Arapça Öğretimi Konferansı Bildirileri*. Umman: Ürdün Üniversitesi.

Saran, D. E. (1997). *Okuyucuya dil bilimi tanıtımı* (Cilt 2). Kahire: Dar elfikir el arabi.

Smî, M. İ. (1982). *Dilsel Karşılaştırma ve Hata Analizi* (Cilt 1). Riyad: lisanu el arab yaynevi.

Tahlavî, C. M. (1932). *Sami Dilleri Tarihi*. Öğrenci Yaynevi.

Yakut, A. S. (1985). *Karşılaştırmalı Dilbiliminde Uygulamalı Bir Çalışma*. Marife Yaynevi.

MEVLÂNÂ'NIN RUBAİLERİNİN FARŞÇA NEŞİRLERİ VE TÜRKÇE ÇEVİRİLERİ HAKKINDA BAZI TESPİTLER*

Gülşah ERTÜRK**

Öz

Eserleri günümüzde dünya çapında büyük ilgi çeken ve birçok dilde okuyucuyla buluşan Mevlânâ'nın rubailerinin Farsça neşirleri ve Türkçe çevirileri, bu yazıda nicel olarak karşılaştırılacak ve dikkat çeken bazı hususlar hakkında tespitlerde bulunulacaktır. Bu rubailerin birçok neşri ve Türkçe çevirisi bulunmaktadır. Ancak bu yazıda sadece Mevlânâ'nın rubailerinin öne çıkan neşirleri ve Türkçe çevirileri inceleme konusu olacaktır.

Bu çalışmada sırasıyla Farsça neşirlerden; Veled Çelebi'nin Rubâiyyât-ı Hazret-i Mevlânâ, Bedüzzaman Furûzanfer'in Kulliyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr neşrinin rubaileri içeren 8. cildi ve Tevfik H. Subhânî'nin Dîvân-ı Kebîr ile Kulliyât-ı Şems-i Tebrîzî adlarını birlikte yer verdiği neşri incelenecektir. Türkçe çevirilerden ise M. Nuri Gençosman'ın Mevlânâ'nın Rubaileri I - II (Tam metin), Şefik Can'ın Hz. Mevlânâ'nın Rubaileri I - II ve Ziya Avşar'ın Mevlânâ Celâleddin Rumi Sırların Dili -Bütün Rubailer- adlı eserine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Dîvân-ı Kebîr, Rubailer, Farsça Neşir, Türkçe Çeviri.

SOME FINDINGS ON THE PERSIAN PUBLICATIONS AND TURKISH TRANSLATIONS OF RUMI'S RUBAIS

Abstract

The Persian publications and Turkish translations of the Rubais of Rumi, whose works attract worldwide attention and find readers in many languages, are compared numerically in this article and some points that appeal to us are determined. There are many publications and Turkish translations of these rubais. However, only the most outstanding publications of Rumi's rubais and their Turkish translations will be examined in this study.

In this study, respectively one of the Persian publications; Veled Çelebi's Rubaiyyât-e Hazret-i Mevlana, Bedüzzemân Furûzânfer's Kulliyât-e Şems yâ Divân-e kabîr volume 8 containing the rubais, and Tevfik H. Subhânî's Divân-e kabîr or Kulliyât-ı Şems-i Tebrîzî will be examined. Among the Turkish translations; M. Nuri Gençosman's Mevlana's Rubais I - II (Full text), Şefik Can's Hz. Mevlana's Rubais I - II and Ziya Avşar's work titled Mevlana Celâleddin Rumi The Language of Secrets - All Rubais will be included.

Keywords: Rumi, Divân-e kabîr, Rubais, Persian publication, Turkish translation.

* Bu çalışma Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu danışmanlığında yürütülen “Mevlânâ'nın Rubâileri-Tenkitledi Metin ve İnceleme (1000-1866)” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, e-posta: erturkgulsah21@gmail.com, Orcid No: 0000-0003-4343-6755

Giriş

Geçmişten günümüze kadar sözleriyle insanlar üzerinde olumlu etkiler bırakan Mevlânâ Celâleddin'in eserleri ile ilgili yapılan çalışmaların sayısı oldukça fazladır. *Dîvân-ı Kebîr*'in sonunda yer alan rubailer ile ilgili yapılan mevcut çalışmaların ise diğer eserlere oranla daha az olduğu düşünülmektedir. Elbette bu rubailerin de yayınlanan birçok Farsça neşri ve Türkçe çevirisi bulunmaktadır. Mevlânâ rubailerini üzerinde çalışmalarını yürüten çoğu araştırmacının, ilk başta Bedüzzaman Fûrûzanfer'in *Kulliyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr* neşrinin rubailerini içeren 8.cildine başvurduğu görülmektedir. Rahmân Muştâkmîhr'e göre, Fûrûzanfer neşrinden sonra yayınlanan baskılar arasında sadece, Tevfik Hâşimpûr Subhânî'nin iki cilt halinde yayınladığı *Dîvân-ı Kebîr ve Kulliyât-ı Şems-i Tebrîzî* adlı neşri kayda değer bulunmaktadır.¹ Mevlânâ rubailerinin Farsça asıllarını ihtiva eden ve bazı noksanlıkları olmasına rağmen muteber eserler arasında yer alan diğer bir kaynak ise Veled Çelebi İzbudak'ın *Rubaiyyât-ı Hazret-i Mevlânâ* adlı çalışmasıdır.

Ziya Avşar, *Sırların Dili* adlı eserinde, Türkiye'de, Mevlânâ rubailerini ile ilgili çeviri faaliyetlerinin Veled Çelebi'nin bu çalışmasının ardından başladığını ve bu çevirilerin de mensur ve manzum olmak üzere iki şekilde yürütüldüğünü belirtmiştir.² Avşar, ayrıca bu çalışmasında Türkiye'deki rubai çeviri çalışmaları hakkında uzun bir bilgi vermiştir.³ Rubailerini mensur şekliyle ilk kez Hasan Ali Yücel, "Hayat" mecmuasında Farsça asılları ile birlikte 107 rubaiyi neşredip Türkçeye aktarmıştır. 1932 yılında ise tercüme ettiği bu seçkiyi *Mevlânâ'nın Rubailerini* adı ile kitaplaştırma kararı almıştır. Asaf Halet Çelebi, tıpkı H. Ali Yücel gibi bir rubai seçkisi hazırlayıp *Mevlânâ'nın Rubailerini* adıyla 1939'da yayınlamıştır. Asaf Halet, ayrıyeten çevirdiği bu 276 rubaiyi Fransızcaya da aktararak önemli bir esere imza atmıştır. Merhum Abdülbaki Gölpınarlı, 1945 yılında 210 rubaiyi İstanbul'da, 27 rubaiyi ise Konya'da *Seçme Rubailer* adıyla 1963 yılında neşretmiştir. Mevlânâ rubailerini ile ilgili çalışmaları bununla sınırlı kalmayan Gölpınarlı, 1765 rubai ihtiva eden *Rubailer* adlı eserini 1964 yılında yayınlamıştır. Bu eserle birlikte Mevlânâ'nın tüm rubailerini ilk defa toplu olarak tercüme edilmiştir. Şefik Can, Mevlânâ ile ünlü filozof Eflatun'un düşünce yapısını incelediği ve bu konuyla ilgili 87 rubaiye yer verdiği *Mevlânâ ve Eflatun* adlı eserini 1965'te yayınlamıştır. Mehmet Nuri Gençosman, İzbudak'ın Farsça neşrini esas alarak hazırladığı *Mevlânâ'nın Rubailerini I -II (Tam metin)* adlı çeviri kitabını

¹ Rahmân Muştâkmîhr, "Şems-i Tebrîzî Dîvânı'nın Tenkitli Neşirleri ve Baskıları Hakkında Tenkitli Bir İnceleme", çev. Güngör Levent Menteşe, *Mevlânâ Araştırmaları 8*, Ankara, 2023, s.137.

² Ziya Avşar, *Mevlânâ Celâleddin Rumi Sırların Dili Bütün Rubailer*, Kökler Yayınları, Konya 2007, s. 575.

³ Rubai çevirilerinin kronolojik sıralamasında, Ziya Avşar'ın *Sırların Dili* adlı çalışmasından yararlanılmıştır. (s. 575-577.)

1974'te yayınlamış ve bu eser Mevlânâ rubailerinin ikinci tam neşri olarak kabul edilmiştir. Bu zamana kadarki en hacimli mensur rubai çevirisi ise önceki yıllarda rubai seçkisi yayımlayan Şefik Can tarafından yapılmıştır. Toplam rubai sayısı 2217 olan *Hz. Mevlânâ'nın Rubailerini I - II* adlı kitabın birinci cildi 1990 yılında, ikinci cildi ise 1991 yılında yayınlanmıştır.⁴

Avşar'a göre, Mevlânâ rubailerinin manzum çevirileri; mensur olarak yapılan tercümelemelerine kıyasla eksiklikler barındırmakta ve sadece rubai seçmelerinden oluşmaktadır.⁵ Bu rubailerin ilk manzum tercümesi 1937'de Hüseyin Rıfat Işıl tarafından 50 rubaiden oluşan *Mevlânâ Rubailerinden Manzum Tercemeler* adlı çalışmasıyla başlamıştır. Aynı mütercim sonraki yıllarda bu eserine yeni rubailer ilave ederek *Mevlânâ Rubailerinden Seçilmiş Türkçe Manzum Tercemeler* adıyla ikinci basımını gerçekleştirmiştir. 1964 yılında M. Nuri Gençosman *Mevlânâ'dan Seçme Rubailer* adıyla 128 rubai, 1971'de Basri Gocul *Mevlânâ'dan Rubailer* adıyla 30 rubai, 1986'da Feyzi Halıcı *Mevlânâ Celâleddin Rubailer* adıyla 120 rubaiyi manzum olarak çevirmiştir. Hamza Tanyaş, 1987 yılında *Mevlânâ'dan Rubailer* adıyla 220 rubaiyi aruzla nazmen çevirmiş, ardından yine aynı eser adı altında 431 rubainin Farsça telaffuzlarını yanında vererek rubai vezinleri ile Türkçeye aktarmıştır. 2000 yılında, Talat Sait Halman 157 rubai ihtiva eden *Candan Cana- Mevlânâ Celâleddin Rumi'den Seçme Rubailer* adlı çeviri çalışmasını sonraki yıllarda *Sevda Yüce Gözlerle* (2004) adıyla yayınlamıştır.⁶ Günümüzde Mevlânâ rubailerinin en kapsamlı ve en hacimli manzum çevirisi Ziya Avşar'a aittir. Avşar'ın 2007 yılında yayınladığı *Mevlânâ Celâleddin Rumi Sırların Dili -Bütün Rubailer-* adlı çevirisinde 2188 rubai bulunmaktadır. Avşar tarafından yapılan bu çalışma birçok açıdan araştırmacılara kolaylık sağlamaktadır.⁷

VELED ÇELEBİ İZBUDAK HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

Asıl adı Mehmed Bahâeddîn olan Veled Çelebi İzbudak, 1867 yılında Konya'da soyu Mevlânâ Celâleddin'e dayanan bir ailede dünyaya gelmiştir.⁸ Küçük yaşta kendi isteğiyle rüştiyeden ayrılıp medrese eğitimine yönelmiş ve önce Hacı Eyüp Efendi'den

⁴ Avşar, a.g.e, s. 576.

⁵ Avşar, a.g.e, s. 576.

⁶ Avşar, a.g.e, s. 576-577.

⁷ M. Ziya Bağnaçık, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Sırların Dili Bütün Rubailer", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 23, 2008, s. 224.

⁸ Yakup Şafak, "Veled Çelebi ve Çelebilik Makamında Geçen Yıllar" *Aşkın Sultanları Son Dönem İstanbul Mevlevileri Ulusal Sempozyumu*, İstanbul, 2010.

ardından da Sıdkı Dede'den mesnevî dersleri almıştır.⁹ Böylelikle Farsça ve Arapçasını ilerleten İzbudak, on altı yaşındayken annesinin isteği üzerine tahsil hayatını sonlandırıp Konya Vilayeti Mektubî Kalemünde mülâzım olarak göreve başlamıştır. Nazım Hikmet'in dedesi olan şair Mehmed Nazım Paşa'nın teşvikiyle Konya Vilayet Gazetesi'nde yazılar yayınlamaya başlamış ve 1889'da ise İstanbul'a gitme kararı almıştır.¹⁰ İstanbul'da Ahmed Mithat Efendi, Muallim Nâci, Necib Âsım, Sâmih Rifat ve Fâik Reşad gibi önemli şahsiyetlerle tanışmış, 1890 senesinde ise Bab-ı Ali'deki Matbuat-ı Dâhiliye Kalemine memur olarak atanmıştır. Veled Çelebi, Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte bu görevinden istifa edip edebi alanda eserler vermeye yönelmiştir.¹¹

Sultan Reşad'ın emriyle Mevlânâ Dergâhı postnişini olarak, Mevlevîlik kültürüyle yakından ilgilenen Veled Çelebi getirilmiştir ancak Sultan Reşad'ın ölümü sebebiyle 1919'da çelebilik makamından azledilmiştir.¹² Bu olayın ardından Ankara Lisesinde Farsça dersler vererek geçimini sağlayan İzbudak, bir süreliğine Kastamonu ve Yozgat milletvekili olarak TBMM'de görev yapmıştır. Bu ağır çalışma şartlarının yanı sıra Türk Dil Kurumunda ilmî çalışmalarda bulunmuş ve ardında birçok eser bırakmıştır.¹³ Eserlerinden bazıları şunlardır:

Leyla ile Mecnun, Birbirimizi Kırmayalım (1311), *Rubâiyyât-ı Hazret-i Mevlânâ* (1312), *Arapça Gramer* (1324), *Letâif-i Hoca Nasreddin* (1325-1327), *Lisân-ı Fârisî* (1327), *Darülfünun Dersleri* (1328). *Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ* (1332), *Türk Diline Medhal* (1339), *Ferhengnâme-i Sadî Tercümesi* (1340-1342), *Dîvân-ı Türkî-i Sultân Veled*, (1341), *Mesnevî Tercümesi I - II* (1942-1946).

RUBAİYYÂT-I HAZRET-İ MEVLÂNÂ NEŞRİ

Veled Çelebi'nin, Mevlânâ rubailerinin Farsça asıllarından oluşturduğu bu neşir, İstanbul'daki Ahter Matbaasında basılmıştır.¹⁴ Her ne kadar basım tarihi hakkında muhtelif görüşler bulunsun da neşrin tanıtımındaki hicri 1312 (1894) yılı ibaresi konuya açıklık getirmektedir. Ziya Avşar'a göre, bu eser Türkiye'deki Mevlânâ rubailerinin bir araya getirildiği ilk çalışma olma özelliğini taşımakta ve çeviri çalışması olmayıp bir tespit

⁹ Mustafa Kara, "Veled Çelebi İzbudak", *DİA*, İstanbul, 2001, C 23, s. 503-505.

¹⁰ Kara, "Veled Çelebi İzbudak", s. 503-505.

¹¹ Geniş bilgi için bkz. Şafak, "Veled Çelebi ve Çelebilik Makamında Geçen Yıllar" *Aşkın Sultanları Son Dönem İstanbul Mevlevileri Ulusal Sempozyumu Özet Kitabı*, 2010, s. 26-28.

¹² Kara, a.g.m, s. 503-505.

¹³ Kara, a.g.m, s. 503-505.

¹⁴ Mehmet Nuri Gençosman, *Mevlânâ'nın Rubaileri I-II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1994, 2. bs., s. 2.

çalışması formatındadır.¹⁵ Rubailerin Farsça asıllarını ihtiva etmesi vesilesiyle Mevlânâ rubailerinin Türkçeye tercüme edilmesine kolaylık sağlamıştır ancak Veled Çelebi'nin, mukaddimede neşirdeki toplam rubai sayısı, esas aldığı nüsha ve rubai farklılıklarının tespitinde yararlandığı nüshalar hakkında bilgi vermemiş olması bir takım görüş ayrılığına yol açmıştır. Abdülbaki Gölpınarlı, mukaddimede verilmeyen genel neşir özelliklerinin Veled Çelebi neşirindeki tek eksik yön olduğunu savunmaktadır.¹⁶

Mevlânâ Celâleddin hakkında çalışma yapan değerli üstatların tereddütte kaldığı diğer bir husus ise Veled Çelebi neşirindeki toplam rubai sayısıdır. Abdülbaki Gölpınarlı ve Feyzi Halıcı'ya göre Çelebi'nin *Rubaiyyât-ı Hazret-i Mevlânâ* neşirinde 1642 rubaiye yer verilmiştir.¹⁷ Ziya Avşar ise bu sayının 1644 olduğunu savunmuştur. Avşar ile aynı görüşte olan bir başka isim Hamza Tanyaş'tır. Tanyaş, Çelebi neşirindeki rubailerin toplamda 1644 olduğunu ifade etmiştir.¹⁸ Mevlânâ hakkında birçok çalışma yapan Şefik Can, bu neşirde 1942 rubainin yer aldığını söylemiştir.¹⁹ M. Nuri Gençosman ise Veled Çelebi neşirini esas alarak hazırladığı *Mevlânâ'nın Rubaileri I - II* adlı eserinde, Çelebi'deki rubailerin 1646 olduğunu belirtmiştir.²⁰

Bu görüşlerin birbirine yakın olduğu ancak kesin bir bilgiye ulaşılmadığı görülmektedir. Bahsi geçen bütün hususlar göz önünde bulundurularak elde edilen bilgilere göre, Veled Çelebi İzbudak'ın 400 sayfa halinde basılan *Rubaiyyât-ı Hazret-i Mevlânâ* neşirinin basım tarihinin hicri 1312 ve toplam rubai sayısının ise 1646 olduğu tarafımızca tespit edildi.

Bunun yanı sıra neşirde kaydedilen 22 adet rubainin birkaç kelime harici birbirine benzer olduğu ve 2 rubainin de ilk beyitlerinin aynı ikinci beyitlerinin ise farklı olduğu belirlendi. Yani Veled Çelebi neşirinde 24 adet benzer rubainin mevcut olduğu kanısına varılmıştır.

Veled Çelebi Neşirindeki Kısmen Benzer Olan 22 Rubai ve Diğer Tespit Edilen Rubailer

چشم توز روزگار خونریز تراست...²¹

¹⁵ Avşar, a.g.e, s. 575.

¹⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, *Rubailer*, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara, 1982, s. 8 (Sunuş).

¹⁷ Gölpınarlı, *Rubailer*, 1982, s. 8; Feyzi Halıcı, *Mevlânâ Celâleddîn Rubailer*, Doğuş Ofset Matbaa, Konya, 1986, s. 7 (Sunuş).

¹⁸ Avşar, a.g.e, s. 575; Hamza Tanyaş, *Mevlânâ'dan Rubailer*, Doğuş Matbaacılık, Ankara, 1987, s. 47.

¹⁹ Şefik Can, *Hz. Mevlânâ'nın Rubaileri I-II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, C I, 1990, s. 7.

²⁰ Gençosman, *Mevlânâ'nın Rubaileri I-II*, s. 3 (Önsöz).

²¹ Çelebi neşri sayfa 48'deki birinci rubai ve sayfa 65'teki dördüncü rubaidir.

- 22 با دشمن من چو یار بسیار نشست...
- 23 ای سروران باد خزانة مرصاد...
- 24 امشب چیزی در سر ما می‌گردد...
- 25 سروی که ز باغ پاکبازان باشد...
- 26 آن دیده که هست عاشق گلزارش...
- 27 از فر تو من بلندقد می‌گردم...
- 28 از روی تو من همیشه گلشن بودم...
- 29 باز آمد و باز آمد ره بگشاییم...
- 30 در باغ نهانست و درختان پنهان...
- 31 ای قاصد جان من به جان می‌ارزی...
- 32 اندر دو جهان دلبر و جانم تو بسی...

BEDÛZZAMAN FÜRÛZANFER HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

Bedûzzaman Fürûzanfer olarak bilinen Muhammed Hüseyin Buşrovîye (Buşrolu), 1897 yılında İran'ın Horasan bölgesine bağlı Buşro'da doğmuştur.³³ Babası Horasan'ın ileri gelenlerinden Şeyh Ali Buşrovîye, Meşrutiyet dönemi şairlerindendi. Fürûzanfer, ilköğrenimini tamamladıktan sonra 1919'da Meşhed'e gitmiştir. Orada mantık, fıkıh gibi ilimlerin yanı sıra Arap ve Fars dili edebiyatlarıyla yakından ilgilenmiştir.³⁴ Abdu'l-cevâd Becengerdî Edîb-i Nişâbûrî ve Seyyid Ahmed Edîb-i Pişâverî gibi büyük âlim ve şairlerin tecrübelerinden yararlanmış. Tahran Üniversitesinde (1926) ve Mekteb-i Hukukta Edebiyat öğretmenliği (1927), Tahran Yüksek Öğretmen Okulunda ise Arapça ve Farsça

²² Çelebi neşri sayfa 38'deki ikinci rubai ve sayfa 72'deki ikinci rubaidir.

²³ Çelebi neşri sayfa 5'teki dördüncü rubai ve sayfa 90'daki birinci rubaidir.

²⁴ Çelebi neşri sayfa 94'teki ikinci rubai ve sayfa 98'deki dördüncü rubaidir.

²⁵ Çelebi neşri sayfa 127'deki ikinci rubai ve sayfa 141'deki dördüncü rubaidir.

²⁶ Çelebi neşri sayfa 176'daki ikinci rubai ve sayfa 187'deki dördüncü rubaidir.

²⁷ Çelebi neşri sayfa 201 ve 211'deki birinci rubailerdir. Bu iki rubainin ilk beyitleri aynı, ikinci beyitleri farklıdır.

²⁸ Çelebi neşri sayfa 201'deki ikinci rubai ve sayfa 217'deki üçüncü rubaidir.

²⁹ Çelebi neşri sayfa 217'deki ikinci rubai ve sayfa 260'daki dördüncü rubaidir.

³⁰ Çelebi neşri sayfa 281'deki üçüncü rubai ve sayfa 287'deki ikinci rubaidir.

³¹ Çelebi neşri sayfa 334 ve 337'deki birinci rubailerdir.

³² Çelebi neşri sayfa 341 ve 374'deki üçüncü rubailerdir.

³³ Orhan Bilgin, "Bedûzzaman Fürûzanfer", *DİA*, İstanbul, 1992, C 5, s. 327-328.

³⁴ Bilgin, "Bedûzzaman Fürûzanfer", s. 327-328.

öğretmenliği (1928) yapmıştır.³⁵ 1935 yılında *Tahkik der Zindegânî-i Mevlânâ Celâleddin-i Belhî* adlı teziyle doktora pâyesini almış ve yeni kurulan Yüksek Öğretmen Okulu (Dânişserây-i Âlî) ile İlahiyat Fakültesi profesörlüğüne tayin edilmiştir. 1944'te başladığı Tahran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlık görevini emekli olduğu tarihe (1967) kadar devam ettirmiş ve bundan üç sene sonra vefat etmiştir.³⁶

Bedüzzaman Fürûzanfer, eğitim ve idarî görevlerinin yanı sıra Mevlânâ Celâleddin'in edebi kişiliği, eserleri ve düşünce yapısı ile yakından ilgilenmiştir. Fürûzanfer'in Mevlânâ'ya duyduğu sevgi ve hayranlık hem onun eserlerini tahkik ve neşretmesine hem de Mevlânâ hakkında eserler vermesine vesile olmuştur. Bu sebeple kendi döneminin ve günümüzün en önemli Mevlânâ araştırmacıları arasında yer almayı başarmıştır. Öte yandan Fürûzanfer, Mevlânâ'ya yakın olan isimlerin eserlerini de inceleme gayreti göstermiştir.³⁷ Fürûzanfer'in ilmi dergilerde yayımlanan kırk dokuz makalesine ilaveten telif eserleri ve metin tahkiki ile metin neşirlerinin olduğu bilinmektedir. Telif eserleri: *Suhan u Suhanverân I – II* (1312), *Risâle der Tahkik-i Ahvâl u Zindegânî-i Mevlânâ Celâleddin Muhammed Meşhûr be Mevlevî* (1315), *Târîh-i Edebiyyât-ı İrân* (1318), *Ferheng-i Tâzî* (1319), *Hulâsa-i Mesnevî-i Mevlevî* (1321)'dir.

Fîh-i mâ fîh-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (1335), *Kulliyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr I-X* (1336-1346), *Maârif-i Bâhaeddîn Veled* (1352), *Maârif-i Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî* (1340), *Terceme-i Risâle-i Kuşeyriyye* (1345), *Menâkıb-ı Evhadüddîn-i Kirmânî* (1348) adlı eserler ise Fürûzanfer'in metin tahkiki ve neşirleri arasında yer alır.

KULLİYÂT-I ŞEMS yâ DÎVÂN-I KEBÎR NEŞRİ

Mevlânâ Celâleddin'in gazel, terci' ve rubailerden oluşan eseri *Dîvân-ı Kebîr*'in ilk tenkitli neşri, Bedüzzaman Fürûzanfer'in *Kulliyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr* adıyla yayınladığı eserdir. Eser, dünyanın farklı kütüphanelerinde bulunan *Dîvân-ı Kebîr* nüshaları karşılaştırılarak hazırlanmış ve 1336-1346 yıllarında Emîr-i Kebîr Yayınları tarafından on cilt halinde basılmıştır.³⁸ Neşrin I-VII. ciltleri gazel ve terci'leri, VIII. cildi rubailer, IX ve X. ciltleri ise kafiye düzeni fihristini içermektedir. *Kulliyât-ı Şems* neşrinde

³⁵ Bilgin, a.g.m, s. 327-328.

³⁶ Bilgin, a.g.m, s. 327-328.

³⁷ Geniş bilgi için bkz. Orhan Bilgin, "Bedüzzaman Fürûzanfer", s. 327-328.

³⁸ Muştâkmîhr Rahman, "Tâ Tashih-i Nihâyî-i Dîvân- Kebîr: Nushe-i Konya yâ Tashih-i Furûzânfer (Berresî-i İntikâdî-i Çâp-i Nushe-i Konya)", *Edebiyyât-ı İrfânî (Ulûm-i İnsânî el-zuhra)*, 1391, S. 3, s. 179-143.

gazel sayısı 3.229, tercîî sayısı 44 ve rubai sayısı 1.983'tür. Fürûzanfer neşrinde bulunan toplam beyit sayısı ise 40.326 olarak bilinmektedir.³⁹

Bedüzzaman Fürûzanfer'in *Kulliyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr*'i hazırlarken yararlandığı nüsha sayısı 10 olarak bilinmektedir. Ayrı bir cilt halinde basılan rubailerin tenkitli metnini oluşturma aşamasında ise bu 10 yazmanın sadece 6 tanesinden istifade etmiştir.⁴⁰ Bedüzzaman'ın faydalandığı nüshalar, *Kulliyat*'ın ilk cildinin mukaddimesinde kendisinin tanıtımıyla şunlardır:⁴¹

1. İstanbul'daki Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Kütüphanesi:⁴² Bu nüshada 10.372 beyit vardır ve nüsha için "عد" rumuzu kullanılmıştır.

2. Konya Mevlânâ Müzesi'ne ait yazmanın fotoğrafı:⁴³ Bu nüshada 10.810 beyit vardır ve rumuzu "قو"dur.

3. Chester Beatty Kütüphanesi'ne ait nüshanın fotoğrafı:⁴⁴ Bu nüshada 38.124 beyit vardır ve rumuzu "چت"dir.

4. Konya Mevlânâ Müzesi'nde muhafaza edilen yazmanın fotoğrafı:⁴⁵ Bu nüshada 30.535 beyit vardır ve rumuzu "مق"dir.

5. İstanbul Kütüphanesi'ne ait nüshanın fotoğrafı:⁴⁶ Bu nüsha *Dîvân-ı Kebîr*'den bir seçkidir ve 660 gazel (?) ve 1937 rubai ihtiva eder. Seçilmiş olması bakımından "خب" rumuzuyla tanıtılmıştır.

6. Afyonkarahisar'daki Ahmed Paşa Kütüphanesi'ne ait yazmanın fotoğrafı:⁴⁷ Bu yazma nüshada 5876 beyit vardır ve rumuzu "قح"dir.

³⁹ Adnan Karaismailoğlu, "Dîvân-ı Kebîr'in Tıpkı Basımı için Sunuş", *Dîvân-ı Kebîr Tıpkı Basım-Takdim/Fihrist*, Ankara, 2013, Ptt Genel Müdürlüğü, Takdim/Fihrist s. 7.

⁴⁰ Bu hususa ilerleyen kısımlarda değinilecektir.

⁴¹ Nüshalar ile ilgili bilgiler; Muştâkmîhr, Rahmân, "Şems-i Tebrîzî Divânı'nın Tenkitli Neşirleri ve Baskıları Hakkında Tenkitli Bir İnceleme", çev. Güngör Levent Menteşe, *Mevlânâ Araştırmaları 8*, Ankara, 2023, s.137-162. adlı makaleden alınmıştır.

⁴² Mevcut Yazmanın Kaydı: İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nu. 2693, VII/XIII, 348 yk., 17str., 223x159; 185x133 mm.

⁴³ Mevcut Yazmanın Kaydı: Konya Mevlânâ Müzesi, Müzelik Yazma Eserler, Nu. 2105, 245 yk., 23 str., 225x150 – 182x120 mm.

⁴⁴ Mevcut Yazmanın Kaydı: Chester Beatty Kütüphanesi, Nu. 116, VII/XIII, 354 yk., 27 str., 338x252 mm.

⁴⁵ Mevcut Yazmanın Kaydı: Konya Mevlânâ Müzesi, Müzelik Yazma Eserler, Nu. 70, 805/1402, 511 yk., 25 str, 320x230 mm.

⁴⁶ Mevcut Yazmanın Kaydı: İstanbul Belediye Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı - Muallim Cevdet, Nu. 17, 723/1323, Ahmed b. Muhammed el-Mevlevî, 300 yk., 19 str., 220x125 mm.

⁴⁷ Mevcut Yazmanın Kaydı: Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk kütüphanesi, Nu. 1605 (18233 nolu nüsha), 727/1327, Ahmed b. Muhammed el-Mevlevî, 2+202+4 yk., 17 str., 220x150-180x120 mm.

7. Afyonkarahisar'daki Ahmed Paşa Kütüphanesi'ne ait başka bir yazmanın fotoğrafı:⁴⁸ Bu nüshada 10.737 beyit vardır ve rumuzu “قص”dır.

8. Hacı Muhammed Ağa Nahcivânî Kütüphanesi'ne ait yazma nüsha.⁴⁹ Beyit sayısı belirtilmemiştir. Rumuzu “خج”dır.

9. Konya Mevlânâ Müzesi'nde muhafaza edilen nüshanın fotoğrafı.⁵⁰ Bu nüshada 40.380 beyit vardır ve rumuzu “فد”dır.

10. Türkiye'nin ünlü şahsiyetlerinden Hasan Ali Yücel Bey'e ait sağlam ve tashih edilmiş yazma nüshanın fotoğrafı.⁵¹ Bu nüshada 12.927 beyit vardır ve rumuzu “عل”dır.

Kulliyât'taki rubailerin tenkitli metninin hazırlanma aşamasında ise yukarda bahsi geçen yazmaların sadece altı tanesinden istifade edildiği, VIII. cildin tanıtım kısmında şu şekilde yer almıştır:

1. 1937 rubai içeren ve rumuzu “خب” olan nüshadır.
2. 1817 rubai içeren ve rumuzu “چت” olan nüshadır.
3. 1812 rubai içeren ve rumuzu “فد” olan nüshadır.
4. 1596 rubai içeren ve rumuzu “مق” olan nüshadır.
5. 643 rubai içeren ve rumuzu “فا” olan nüshadır.⁵²
6. 365 rubai içeren ve rumuzu “عد” olan nüshadır.⁵³

Bu yazı kapsamında asıl üzerine yoğunlaşılacak 8.ciltte toplam 1.983 rubai neşredilmiştir. Tarafımızca yapılan incelemeler doğrultusunda neşirde 38 benzer rubainin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu 38 benzer rubainin, 27 tanesinin birkaç kelime harici birbirine benzediği, 11 tanesinin ise mısra veya beyit farkı bulunmasına rağmen benzerlik

⁴⁸ Mevcut Yazmanın Kaydı: Afyon Gedik Paşa İl Halk Kütüphanesi, Nu. 18225, 730/1329, Mehmed b. Yusuf Kırşehrî, Baştan eksik olup, 278 yk.

⁴⁹ Mevcut Yazmanın Kaydı: Hacı Muhammed Ağa Nahcivânî Kütüphanesi, Nu. 567, VIII.yy başları ya da öncesi.

⁵⁰ Mevcut Yazmanın Kaydı: Konya Mevlânâ Müzesi, Müzelik Yazma Eserler, Nu. 68-69, Şevval 768-Rebiulevvel 770/1366-1368, Hasan b. Osman el-Mevlevî, 153 yk., 33 str., 460x320 mm.

⁵¹ Mevcut Yazmanın Kaydı: Konya Mevlânâ Müzesi, Müzelik Yazma Eserler, Nu. 1352, 793, Sirozlu Derviş Muhammed, 413 yk., 17 str., 275x195 mm.

⁵² Bu yazma hakkında *Kulliyât-ı Şems yâ Dîvân-ı Kebîr* neşrinin ön sözünde şu bilgi yazmaktadır: “İstanbul Fatih Kütüphanesi'ndeki Nu. 5408, 751 tarihli Fihî Mâ Fih nüshasıdır. Bu nüshada 643 rubai mevcuttur, “پا” kafiye harfli rubailer ise yazılmamıştır.

⁵³ Bu yazma hakkında *Kulliyât-ı Şems ya Dîvân-ı Kebîr* neşrinin ön sözünde şu bilgi yazmaktadır: 365 rubai içermektedir. “ز” ile “میم” arasındaki rubailerin olduğu sayfalar eksik ve “پا” kafiye harfli rubailer tamamlanmamıştır.

barındırdığı kanısına varılmıştır. Ayrıca neşredilen 2 rubainin de bir beyitten teşkil olduğu dikkat çeken hususlar arasında yer almıştır.

Bedüzzaman Fürûzanfer Neşrindeki Kısmen Benzer Olan 27 Rubai

42 ile 448	1181 ile 1205
499 ile 591	1536 ile 1538
677 ile 727	1796 ile 1802
753 ile 773	1805 ile 1806
886 ile 887	1825 ile 1826
942 ile 948	1873 ile 1880
1107, 1108 ve 1109	

Fürûzanfer Neşrindeki Mısra/Beyit Farkı Olan 11 Rubai ve Tespit Edilen Diğer Rubailer

152 ile 153
484 ile 485
1154 ile 1155
1390 ile 1440
1463,1464 ve 1465
1443 ve 1767 ⁵⁴

TEVFİK HAŞİMPÛR SUBHÂNÎ HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

Tevfik Subhânî, 1938 yılında Tebriz’de doğmuştur. İlkokul, ortaokul ve liseyi doğduğu topraklarda tamamlayan Subhânî, lisans hayatına Tebriz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümünde başlamıştır.⁵⁵ Yüksek Lisansını ise Tahran’daki Terbiyet-i Muallim Öğretmen Okulunda tamamlamıştır. Daha sonra Türkiye’ye gelen Subhânî, Tahsin Yazıcı hocayla tanışmış ve 1969-1974 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Arapça ve Farsça Bölümünde doktora eğitimini sürdürmüştür.⁵⁶ 1980 yılında İran’a geri dönüş kararı almış ve orada yaşamına devam etmiştir. Gilan Üniversitesinde sekiz yıl görev yapan Tevfik Subhânî, daha sonrasında Peyâm-i Nûr

⁵⁴ Bu iki rubai, sadece tek bir beyitten teşkil olmaktadır.

Üniversitesine tayin olmuştur. Aynı zamanda Gilan Üniversitesi ile olan bağı koparmayıp Fars Dili ve Edebiyatı Bölümünde kürsü başkanlığı görevini ifa etmiştir.⁵⁷

1997 yılında profesörlük unvanı alan Subhânî, emekli oluncaya kadar Peyâm-ı Nûr Üniversitesinde başkanlık görevini sürdürmüştür. Doktora eğitimini aldığı dönemlerde merhum Abdülbaki Gölpınarlı hoca ile tanışmış ve Gölpınarlı'nın Mevlânâ ve İran Edebiyatı üzerine yazdığı eserlerini, Farsçaya kazandırmanın gerekli olduğunu düşünüp tercüme faaliyetlerine başlamıştır.⁵⁸ *Mevlânâ Celâleddin'in Hayatı, Felsefesi ve Eserleri, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik, Mesnevî Şerif Şerhi, 100 Soruda Tasavvuf, Melamilik ve Melamiler* Gölpınarlı'dan Farsçaya aktardığı eserler arasında yer alır. Tevfik Subhânî'nin bu tercüme dışında yaptığı çalışmalardan bazıları şunlardır: *Delhi Üniversitesindeki Farsça Elyazması Nüsha Kataloğu, Hindistan'da Fars Edebiyatına Bir Bakış, Bursa Kütüphanesindeki Farsça Elyazması Nüshaların Kataloğu, Mecâlis-i Saba, Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşilik Tarikatı, Hatîb-i Farisî'nin Kalendernâmesi Hakkında Bir Makale, Moskova Kütüphanesindeki Şahnâme Nüshası Üzerine Çalışma.*

DÎVÂN-İ KEBİR ve KULLİYÂT-İ ŞEMS-İ TEBRİZİ NEŞRİ

Bu yazının giriş kısmında Bedüzzaman Fürûzanfer'in ilk tenkitli neşrinden sonra birçok baskının yapıldığı bilgisine yer verilmişti. Bu baskılardan biri de Tevfik Subhânî'nin hicri 1382 yılında *Dîvân-ı Kebîr ve Kulliyât-ı Şems-i Tebrîzî* adıyla yayınladığı neşirdir. Abdülbaki Gölpınarlı'nın *Dîvân-ı Kebîr* yazmalarının en tamı ve en doğrusu olarak ifade ettiği Konya Mevlânâ Müzesi, Müzelik Yazma Eserler Bölümünde numara 68-69'da bulunan 768-770 tarihli yazma nüsha, Subhânî neşrinin hazırlanmasında esas alınmıştır.⁵⁹ İki cilt halinde okuyucularla buluşan bu neşirde rubai dışında toplam beyit sayısı 36.560'dır. 1866 adet olan rubailerin beyit sayısı ise 3732 olarak kayıtlara geçmiştir. Ayrıca neşirde, "Tevzihât, fihrist ve keşfü'l-ebiyât" bölümleri de yer almaktadır.⁶⁰

Subhânî, bahsi geçen Konya nüshasındaki rubailerini, kendi neşrinin ikinci cildinde neşretmiştir ve böylelikle yazma nüshayı okurken yaşanacak zorluğu en aza indirmiştir.

⁵⁵ Ali Dehbâşî, "Guft û Gu bâ Doktor Tevfik-i Subhânî", *Câme'e-i Ulûm-i Ensânî*, 1381, S. 23, s. 215.

⁵⁶ Ali Dehbâşî, "Guft û Gu bâ Doktor Tevfik-i Subhânî", s. 215.

⁵⁷ Erol Ersöz, "https://silo.tips/download/abdlbaki-glpnarilya-tanmam-beni-mevlana-aratrmalama-ynlendirdi#modals", Erişim Tarihi: 2017.

⁵⁸ Geniş bilgi için bkz. Erol Ersöz, 2017.

⁵⁹ Adnan Karaismailoğlu ve Güngör L. Menteşe, "Dîvân-ı Kebîr Seçkisi Şemsu'l Hakâyik", *Doğu Araştırmaları Dergisi*, C 2, S. 26, s. 82.

⁶⁰ Adnan Karaismailoğlu, "Dîvân-ı Kebîr Seçkisi Şemsu'l Hakâyik", s. 82.

Bu makale kapsamında, Tevfik Subhânî'nin neşrettiği rubailer ile ilgili bir takım incelemeler yapıldı. Bu incelemelere göre toplam rubai sayısı 1866 olan neşirde, toplam 112 benzer rubai tespit edildi. Bu 112 benzer rubainin 40 tanesi aynen tekrar edilmiştir. Geri kalan 72 benzer rubaiden 68 tanesinin ise birkaç kelime harici benzer olduğu anlaşılmıştır. 4 adet rubainin ise mısra farklılıkları mevcuttur. Bunun yanı sıra, Subhânî neşrindeki bazı rubailerin 68-69 nolu nüshadaki yazılışlarıyla uyumlu olmadığı görülmektedir. Muştâkmîhr bu konuya dair şöyle bir söylem de bulunmuştur; “Hızlıca hazırlanmış olan bu baskı piyasaya çıktı ve kitabın yayınlanmasından sonra baskı ve baskı dışı yüzlerce yanlışın bu baskıda yer aldığı anlaşıldı”.⁶¹ Muştâkmîhr'in de bahsettiği söz konusu yanlışların üzerinde daha kapsamlı bir inceleme yapılmalıdır zira yanlışların çokluğu yeni bir makaleyi teşkil edecek kadar fazladır.

Tevfik Subhânî Neşrindeki Kısmen Benzer Olan 68 Rubai

5 ile 1155	291 ile 1772	551 ile 1363	1080 ile 1853
10 ile 337	300 ile 1500	609 ile 1377	1081 ile 1856
11 ile 1162	305 ile 1799	625 ile 1420	1095 ile 1495
117 ile 1295	315 ile 1551	898 ile 1470	1315,1343 ve 1759
187 ile 1326	318 ile 1625	1028 ile 1460	1425 ile 1445
213 ile 1352	346 ile 1520	1066 ile 1130	1482 ile 1821
239 ile 1810	38 ile 1656	1074 ile 1857	1506 ile 1803
245, 1765 ve 1797	457 ile 1630	1075 ile 1861	1510 ile 1770
1562 ile 1575			

Tevfik Subhânî Neşrindeki Tekrar Eden 40 Rubai

⁶¹ Muştâkmîhr, “Şems-i Tebrîzî Dîvânı'nın Tenkitli Neşirleri ve Baskıları Hakkında Tenkitli Bir İnceleme”, s.149.

99 ile 1229	1064 ile 1108
119 ile 1276	1065 ile 1128
274 ile 431	1067 ile 1150
366 ile 1773	1068 ile 1817
475 ile 1671	1069 ile 1820
637 ile 1393	1071 ile 1845
978 ile 1822	1072 ile 1846
1010 ile 1456	1102 ile 1111
1062 ile 1103	1255 ile 1265
1063 ile 1107	1273 ile 1519

Tevfik Subhânî Neşrindeki Mısra/Beyit Farkı Olan 4 Rubai

885 ile 1447	882 ile 1464

MEHMET NURİ GENÇOSMAN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

Mehmet Nuri Gençosman⁶², 1897 yılında Elazığ'ın Ağın ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlköğrenim yıllarını Ağın'da geçiren Nuri, ortaöğrenimine Elazığ, Diyarbakır ve Konya gibi farklı şehirlerde devam etmiştir. Elazığ'da Mektûbî Kalemi mümeyyizliğinde memuriyete başlamış ve Birinci Dünya Savaşı'nda askerliğini yedek subay olarak yapmıştır.⁶³ Harpte esir düşen Almanları nakletme görevi verildiği için Almanya'ya gitmiş ve Türkiye'ye geri döndükten sonra Nâfia Fen Mekteb-i Âlisi'nde Edebiyat öğretmenliği yapmaya başlamıştır. Gençosman, ayrıyeten tercüme bürosunda çalışmış olup bunun yanı sıra uzun yıllar TDK üyeliği görevinde bulunmuştur. Daha sonraki faaliyetlerine Sayıştay'da devam edip 1961 senesinde buradan emekli olan Gençosman, Türk edebiyatına büyük katkıda bulunmuş ve 1976 yılında vefat etmiştir.⁶⁴

Mehmet Nuri, edebi anlamdaki ilk yazılarını Diyarbakır'daki "Dicle" gazetesinde yayınlamıştır. "Mamuretü'l-aziz ve Şark" isimli gazetelerde başyazarlık yapmış ve 1939 yılında şiirlerini *Kırkıdan Sonra: Gönül Sazı* adlı eserinde bir araya getirerek

⁶² "Mehmet Nuri Gençosman" yerine "Mehmet Nuri Gençosmanoğlu" yazmaktadır; bkz. Tahsin Yazıcı, "Mehmet Nuri Gençosmanoğlu", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, C 3, Dergâh Yayınları, s. 323.

⁶³ Necati Tonga, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/gençosmanoğlu-mehmet-nuri>, Erişim Tarihi: 2019.

⁶⁴ Yazıcı, "Mehmet Nuri Gençosmanoğlu", s. 323.

yayınlanmıştır.⁶⁵ 1969’da ise mizahi şiirlerinin derlemesi olan “*Nükteler Bahçesi*” adlı eserini yayınlamıştır. Aynı zamanda çevirmen olan Gençosman, önemli şahsiyetlerin kaleme aldığı bazı eserleri Türkçeye kazandırarak sonraki nesillere ışık tutmuştur. İbn-i Bibi’nin *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi* (1941), Ferîdüddîn Attâr’ın *Pendnâme* (1958), Nizâmî’nin *Mahzen-i Esrâr* (1960), İbn-i Arâbî’nin *Füsusü’l-hikem* (1964), Mevlânâ’nın *Seçme Rubailer* (1964) ve *Mevlânâ Rubaileri I - II* (1974), Mollâ Câmî’nin *Bahâristân* (1985) ve Şems-i Tebrîzî’nin *Makâlât* (2006) adlı eserleri Mehmet Nuri Gençosman tarafından tercüme edilmiştir.

MEVLÂNÂ’NIN RUBAİLERİ I – II (Tam Metin)

Makalenin başında, Veled Çelebi neşrini Türkçeye kazandıran kişinin Mehmet Nuri olduğu bilgisi aktarılmıştır. Gençosman’a göre, Veled Çelebi’nin neşirdeki rubaileri muteber kabul edilen Konya Müzesi kitaplığındaki *Dîvân-ı Kebîr*’den derlemiş olması, bu çeviride esas metin olarak kullanılmasının asıl sebebidir.⁶⁶ Mehmet Nuri’nin *Mevlânâ’nın Rubaileri I – II (Tam metin)* adlı çeviri kitabı, 1974 yılında Milli Eğitim Basımevi tarafından 346 sayfa olarak yayınlanmıştır. Kitabın son sayfalarında ise sözlük ve açıklama kısmı bulunmaktadır. Tarafımızca iletilen çalışma sonucu elde edilen bilgilere göre, Mehmet Nuri ön sözünde, Veled Çelebi neşrinde 1646 rubainin olduğunu ve bunların hepsinin Mevlânâ’ya ait olduğunu ifade etmiştir.⁶⁷ Buna karşılık, Nuri eserinde sadece 1644 rubai tercümesine yer vermiştir. Bunların 16 tanesi ise birbiriyle benzerdir. Mehmet Nuri’nin eseri dikkatle incelenince; Veled Çelebi neşrinde bulunmayan 5 adet farklı rubaiyi çevirisine eklediği; aynı şekilde Çelebi’de bulunan 6 rubaiyi de tercüme etmediği anlaşılmıştır. Tespit edilen bir diğer husus ise 2 rubai tercümesinin Çelebi neşrindeki Farsça asıllarıyla uyumlu olmamasıdır.

Mehmet Nuri Çevirisindeki Benzer Olan 16 Rubai Çevirisi

10 ile 404	749 ile 795
197 ile 333	849 ile 913
421 ile 439	912 ile 1086
553 ile 611	1409 ile 1541

⁶⁵ Geniş bilgi için bkz. Yazıcı, “Mehmet Nuri Gençosmanoğlu”, s. 323.

⁶⁶ Gençosman, *Mevlânâ’nın Rubaileri I-II*, s. 2.

⁶⁷ Geniş bilgi için bkz. Gençosman, *Mevlânâ’nın Rubaileri I-II*, s. 1-3.

Veled Çelebi’de Bulunmayan Ancak Gençosman’ın Çevirdiği 5 Rubai

1192	1275
1202	1391
1272	236 ile 307 ⁶⁸

Veled Çelebi’de Bulunan ancak Gençosman’ın Çevirmediği 6 Rubai

- از فر تو من بلندقد می‌گردم...⁶⁹
- گل باغ نهانست و درختان پنهان...⁷⁰
- ما زیبایییم خویش را زیباکن...⁷¹
- گر قدر کمال خویش بشناختمی...⁷²
- کی پست شود آن که بلندش تو کنی...⁷³
- ای فاصد جان من به جان می‌ارزی...⁷⁴

ŞEFİK CAN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

1909 yılında Erzurum’un Tebricik köyünde doğmuştur. Annesi soylu bir aileden gelen Gülşen Hanım, babası ise ilim irfan ehli bir aileye mensup olan Teflik Efendi’dir.⁷⁵ Küçük yaşta hem Kurtuluş Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı’nın getirdiği zorlu yaşam koşullarıyla, hem de annesini kaybetmenin vermiş olduğu içsel sıkıntıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. 1916 yılında Sivas’ta ilkokula başlayan Şefik Can, 1923-1924 eğitim yılında Tokat Askeri Ortaokuluna kaydolmuş ve buradaki eğitimini başarıyla tamamlamıştır. 1926-1927 yıllarında eğitim hayatına İstanbul Kuleli Askeri Lisesinde devam etmiştir.⁷⁶

Lisans hayatını İstanbul Üniversitesi Edebiyat ve Tarih bölümünde sürdüren Can, gönlünde hep öğretmenlik yapma arzusu taşımıştır. Bunun için birçok kez öğretmenlik başvurusunda bulunmuş lakin Alay kumandanı İshak Avni Paşa tarafından isteği her

⁶⁸ Bu iki rubai çevirisi, Farsça asılları ile uyumlu değildir.

⁶⁹ Çelebi neşri sayfa 201’deki birinci rubaidir.

⁷⁰ Çelebi neşri sayfa 287’deki ikinci rubaidir.

⁷¹ Çelebi neşri sayfa 289’daki dördüncü rubaidir.

⁷² Çelebi neşri sayfa 307’deki ikinci rubaidir.

⁷³ Çelebi neşri sayfa 308’deki birinci rubaidir.

⁷⁴ Çelebi neşri sayfa 337’deki birinci rubaidir.

⁷⁵ Hayat Nur Artıran, “Sertarık Mesnevîhân Şefik Can Dede” *Aşkın Sultanları Son Dönem İstanbul Mevlevileri Ulusal Sempozyumu*, İstanbul, 2010.

⁷⁶ Hayat Nur Artıran, “Sertarık Mesnevîhân Şefik Can Dede” *Aşkın Sultanları Son Dönem İstanbul Mevlevileri Ulusal Sempozyumu Özet Kitabı*, 2010, s. 80-81.

defasında geri çevrilmiştir. Şefik Can, son çareyi İshak Paşa'ya bir mektup yazmakta bulmuştur. Mektuptan çok etkilenen Paşa, en sonunda Can'ın bu isteğini kabul etmiştir.⁷⁷

Şefik Can, 1935 senesinde Tahirü'l Mevlevi gözetiminde stajını tamamlayıp öğretmenliğe ilk adımını atmıştır. Bütün ömrünü ilme adayarak geçirmiş olup edebiyat ve tarih alanına yakından ilgili duyan Can, iyi derecede Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce ve Rusça bilmekteydi.⁷⁸ Tahirü'l Mevlevi sayesinde Mevlânâ'ya olan hayranlığı gün geçtikçe büyümüş ve onun eserleri ile yakından ilgilenmiştir. 1960 yılında Tahirü'l Mevlevi'den aldığı icazetle birlikte 1960 yılında Mesnevihanlık yapmaya başlamıştır. Mesnevi dersleri vermeyi ömrünün sonuna kadar devam ettiren Şefik Can, 2005 tarihinde 95 yaşındayken hayata gözlerini yummuştur.⁷⁹ Ardında sayısız eser bırakan Şefik Can hocanın eserlerinin büyük bir bölümü Mevlânâ ile ilgilidir.

Bu eserler arasında yayımlananlar şunlardır: *Mevlânâ ve Eflatun* (1965), *Hz. Mevlânâ'nın Rubaileri* (1990-1991), *Mevlânâ Hayatı, Şahsiyeti ve Fikirleri* (1995), *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi* (1997), *Divân-ı Kebîr Seçmeler* (1999), *Cevâhir-i Mesneviyye* (2001), *Mesnevi Hikâyeleri* (2003), *Okullar için Mesnevi'den Seçmeler* (2005) ve *Hz. Mevlânâ'nın Rubailerinden Seçmeler* (2006).

HZ. MEVLÂNÂ'NIN RUBAİLERİ I - II

Şefik Can'ın çeviri kitabı üzerinde tarafımızca bir takım incelemeler yapıldı ve bazı bilgiler elde edildi. Bu bölümde, elde edilen bilgilere değinilecek ve ardından rubai çevirilerinde tespit edilen bazı hususlar aktarılacaktır. Şefik Can'ın Mevlânâ rubaileri üzerine kaleme aldığı *Hz. Mevlânâ'nın Rubaileri I – II* adlı çeviri kitabı iki cilt halinde basılmıştır. 1990 yılında birinci, 1991 yılında ise ikinci cildi yayınlanmıştır. Birinci ciltte toplam rubai sayısı 1004, ikinci ciltte ise 1213'tür. Can, ilk cildin önsözünde rubai nazım şekli hakkında kısa bir bilgilendirme yaptıktan sonra, "Mevlânâ'nın Türkiye'de Basılan Rubaileri ve Tercümeleri" başlığı altında kendinden önce yapılan tercüme faaliyetlerine değinmiştir.

Kitabın önsözünde yukarıda bahsi geçen konulara ilaveten; Şefik Can'ın bu eseri hazırlama nedeni, çeviride kullandığı yöntemler ve yararlandığı Farsça metinler hakkında bilgilere de yer verilmiştir. Bu bilgilerin ardından Mevlânâ rubailerinin özellikleri ve bu

⁷⁷ Hayat Nur Artıran, "10. Vuslat Yıldönümünde Şefik Can", *Merhaba-Akademik Sayfalar*, 2015, C 15, s. 565-566.

⁷⁸ Geniş bilgi için bkz. Artıran, "10. Vuslat Yıldönümünde Şefik Can", s. 567.

⁷⁹ Geniş bilgi için bkz. Artıran, *Aşkın Sultanları Son Dönem İstanbul Mevlevileri Ulusal Sempozyumu Özet Kitabı*, s. 80-81.

eserin genel özelliklerinden bahsedilmiştir. Kitabın sonuna alfabetik olarak Mevlânâ'nın rubailerinde temas ettiği mevzulara ve isimlere dair "İsimler ve Konular Genel İndeksi" adıyla karma bir fihrist eklenmiştir. Eserde, rubailerin hem Farsçası hem de Türkçesi yer almaktadır. Ayrıyeten Şefik Can, okuyucularına "Bu rubailer birbirine çok benziyor" izlenimini vermemek için tekrar eden rubaileri dipnotta belirterek bu durumu en aza indirmeye çalışmıştır.

Bu makale kapsamında Şefik Can'ın *Hız. Mevlânâ'nın Rubaileri I – II* adlı eserinde toplam rubai sayısının 2217 olduğu ve bunların 125 tanesinin birbiriyle benzer olduğu kanısına varılmıştır. Bu 125 benzer rubaiden 76 tanesinin birkaç kelime harici birbiriyle benzer olduğu saptanmıştır. Geriye kalan 49 benzer rubainin 39 tanesinde ise beyit veya mısra farkları mevcuttur. Bunun dışında eserde aynen tekrar eden rubailer de bulunmaktadır ve bu rubailerin sayısı ise 6'dır. Ayrıyeten 2 adet rubainin de tek bir beyitten teşkil olduğu görülmektedir. Geriye kalan son 2 rubainin ise Farsçalarının benzer ancak Türkçe çevirilerinin birbirinden tamamen farklı olduğu tespit edilmiştir.

Şefik Can'ın Çevirisindeki Kısmen Benzer Olan 76 Rubai

42 ile 503	535 ile 957	1198 ile 2174	1712 ile 1714
187 ile 449	539 ile 540	1245, 1246 ve 1247	1763 ile 2090
284 ile 448	640 ile 963	1284 ile 1514	1839 ile 2162
290 ile 482	646 ile 925	1287 ile 1288	1854 ile 1881
294 ile 2217	707 ile 977	1304 ile 1505	1911 ile 2185
353 ile 470	956 ile 1292	1500 ile 1506	1998 ile 1999
490 ile 979	994 ile 995	1591 ile 1686	2005 ile 2186
529, 964 ve 978	1057 ile 1063	1620 ile 1684	2006 ile 2178
534 ile 938	1129 ile 1166	1685 ile 2094	2018 ile 2019
2029 ile 2209			

Şefik Can Çevirisindeki Mısra/Beyit Farkı Olan 39 Rubai

110 ile 2216	1553 ile 1603
170 ile 171	1626,1627 ve 1628
195 ile 196	1742 ile 1771

201 ile 2213	1884 ile 2176
903 ile 914	1989 ile 1995
911 ile 912	2029,2030 ve 2183
1262 ile 1263	2030 ile 2209
1281 ile 1516	2143 ile 2177
1374, 1375 ve 1376	2177 ile 2149

Şefik Can Çevirisindeki Tekrar Eden 6 Rubai ve Tespit Edilen Diğer Rubailer

649 ile 944
1845 ile 2161
2030 ile 2183
956 ile 1292 ⁸⁰
1606 ile 1960 ⁸¹

ZİYA AVŞAR HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

Ziya Avşar, 1962 yılında Kırşehir'in Kaman ilçesine bağlı Sarıömerli köyünde doğmuştur. İlkokulu köyünde tamamlayan Avşar, ortaöğrenim hayatına Kırşehir'de devam etmiştir. 1981-1985 yılları arasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eski Türk Edebiyatı Kürsüsünde lisans eğitimini sürdürmüştür. 1991 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı anabilim dalında başladığı yüksek lisans eğitimini, 1992'de *Revanî Dîvânından Elli Gazelin Şerhi* adlı tez çalışmasıyla bitirmiştir. Doktora eğitimini ise 1998 yılında *Edirneli Nazmi, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri-Türki-i Basit ve Gazelleri Dışındaki Nazım Şekil ve Türleri* adlı tez çalışması ile Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlamıştır.⁸²

Avşar, Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde görevini sürdürmektedir. Akademik çalışmaları ile Türk edebiyatı alanında araştırma yapanlara sunduğu katkılara ilaveten, iyi derecede Farsça bilmesi vesilesiyle de

⁸⁰ Bu iki rubai çevirisi, Farsça asılları ile uyumlu değildir.

⁸¹ Bu iki rubai, sadece tek bir beyitten teşkil olmaktadır.

⁸² Geniş bilgi için bkz. Avşar, *Mevlânâ Celâleddin Rumi Sırların Dili -Bütün Rubailer-*, 2007 (Kitap Tanıtım Bölümü).

Fars dili ve edebiyatı araştırmacılarına katkı sağlamıştır.⁸³ Özellikle de Mevlânâ Celâleddin'e duyduğu derin sevgi sayesinde, birçok eser kaleme almıştır.

Yazarın ilgi gören eserlerinden bazıları şöyledir: *Aşk Meclisi-Mesnevi Şerhi* (2019), *Mevlânâ Celâleddin Rumi Sırların Dili -Bütün Rubailer* (2007), *Mana Âleminin Üç Efendisi - Şems-i Tebrîzî-Mevlânâ-Yunus Emre* (2016), *Revanî Dîvânı* (2017), *Türkî-i Basit* (2007), *Aşk Meclisi- Mesnevi'ye Yeniden Uyanmak* (2011).

MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RUMİ SIRLARIN DİLİ -BÜTÜN RUBAİLER-

Mevlânâ rubailerinin günümüze kadar yapılan bütün manzum çevirileri, seçmeler halinde okuyucuyla buluşmuştur. Ziya Avşar'ın Mevlânâ rubailerinin tamamını manzum olarak tercüme ettiği *Mevlânâ Celâleddin Rumi Sırların Dili-Bütün Rubailer-* adlı eseri ise bu alandaki en hacimli çeviri kitabı olma özelliğini taşımaktadır.⁸⁴ Ziya Avşar, eserinin Mevlânâ rubailerinin tamamını manzum olarak Türkçeye aktarması itibarıyla alanında tek olduğunu ve bu sebeple rubai seçkilerinden oluşan diğer manzum çevirilerle karşılaştırılmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁸⁵ Bu makale doğrultusunda, tarafımızca *Sırların Dili adlı eser* detaylı bir şekilde incelendi ve aşağıdaki bilgilerin aktarılması gerekli görüldü.

Ziya Avşar, kitabın ön sözünde bu çeviri çalışmasına başlama serüvenini okuyucuda merak uyandıracak bir şekilde anlatmıştır. Ayrıyeten ön sözde çevirileri yaparken Şefik Can ve Bedüzzaman Fûrûzanfer neşirlerinden yararlandığını, bu iki neşirde tekrar eden rubailerini ayıklayıp 2217 olan toplam rubai sayısını 2188'e indirgediğini ifade etmiştir. Bazı beyitlerin ise müşterek olan kısımlarını dipnotta (*) işaretiyle belirttiğini ve rubailerin etkileyici bir başlık altında verildiğini yazmış; tercüme ettiği her rubainin de bu zamana kadar yapılan Türkçe mensur-manzum çevirilerde hangi rubai sırasına denk geldiğini kısaca anlatmıştır.

Kitabın sonunda yer alan Ekler'in ilk kısmında "Mevlânâ'nın Hayatı" adı altında; Mevlânâ'nın doğumu ve ailesi, sefer yılları, Seyyid Burhaneddin, Şems-i Tebrîzî, Selahaddin-i Zerkûb ve Hüsameddin Çelebi hakkında detaylı bir bilgilendirme yapılmıştır. Ekler'in ikinci kısmında ise önce Türkiye'de Mevlânâ rubailerini ile ilgili bu zamana kadar yapılan mensur ve manzum çevirilere dair geniş bir bilgi verilmiştir. Daha sonrasında ise

⁸³ Akademik çalışmaları hakkındaki bilgiler, "https://akapedia.ohu.edu.tr/cv/ziyaavsar" sitesinden derlenmiştir.

⁸⁴ Bağrıaçık, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Sırların Dili Bütün Rubailer", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 23, 2008, s. 224.

⁸⁵ Avşar, a.g.e, s. 11.

Avşar'ın "Türkçe Söyleme Sorunu Olarak Mevlânâ'nın Rubailerı" adlı bildirisinden alınan metin, "Manzum Metinlerdeki Söyleyiş Sorunları" başlığı ile bu bölümde verilmiştir. Bu içerikte birçok örnek bulunduğu görülmektedir. "Kaynakça" kısmıyla biten kitap, Ziya Avşar'ın sekiz yıllık azmi ve özverisi sayesinde Mevlânâ severlerle ve araştırmacılarla buluşmuştur.

Şefik Can'da mükerrer olan rubailerini ayıkladığını ifade eden Avşar'ın çeviri kitabında bulunan 2188 rubai incelendikten sonra, 51 adet rubainin birbiriyle benzer olduğu tespit edilmiştir. Bunun sebebi ise Ziya Avşar'ın, Şefik Can çevirisindeki tekrar eden rubailerini bazen bir kez bazen de iki kez kaydetmiş olmasıdır. Ayrıca *Sırların Dili* kitabında bulunan 2 adet rubainin sadece tek bir beyitten oluştuğu, 2 adet rubainin sadece Asaf Halet'in çevirisinde bulunduğu ve bunları Avşar'ın kendi çevirisine eklediği; 2 adet rubai çevirisinin ise Farsça asıllarıyla uyumlu olmadığı görülmektedir.

Ziya Avşar Çevirisindeki Tespit Edilen Benzer 51 Rubai

110 ile 2188	1255 ile 1256
187 ile 449	1280 ile 1281
195 ile 196	1289 ile 2029
201 ile 1293	1626, 1627 ve 1628
284 ile 448	1685 ile 2094
290 ile 482	1763 ile 2090
294 ile 944	1839 ile 2162
490 ile 976	1911 ile 2185
529 ile 963	1989 ile 1995
646 ile 925	1998 ile 1999
903 ile 914	2006 ile 2178
911 ile 912	2030 ile 2183
1123 ile 1160	

Ziya Avşar Çevirisindeki Tespit Edilen Diğer Rubailer1606 ile 1960⁸⁶171 ile 957⁸⁷956 ile 1285⁸⁸**Sonuç**

Hz. Mevlânâ'nın insanların iç dünyasını sevgi, hoşgörü ve umutla aydınlatan rubailerinin muteber neşir ve Türkçe tercümeleri titizlikle incelenmiştir. Bu incelemeler doğrultusunda Veled Çelebi'nin, Bedüzzaman Fürûzanfer'in ve Tevfik Subhânî'nin Farsça neşirlerinde bazı dikkat çeken hususlar tespit edilmiştir. Bu hususlar; makale içerisinde "Benzer olan rubailer", "Mısra ya da beyit farklılığı olan rubailer" ve "Birkaç kelime harici benzer olan rubailer" şeklinde değerlendirilmiştir. Aynı benzer duruma, eserini hazırlarken Veled Çelebi neşirini esas alan Mehmet Nuri Gençosman'ın ve Şefik Can tercümesini kaynak olarak gösteren Ziya Avşar'ın çeviri kitaplarında da rastlanmıştır.

Bu yazıda, neşirler ve yazarlara ilişkin yapılan kısa bir bilgilendirmenin ardından neşirleri ve çeviri kitapları ile ilgili genel özellikler ve esas aldıkları nüshalar hakkında bilgi verilmiştir. Ardından bu eserlerde bulunan toplam rubai sayıları ve tespit edilen benzer rubai verileri nicel olarak sunulmuştur. Bu çalışmayla, Mevlânâ rubailerini ile ilgilenen ve bu konu dâhilinde araştırmalar yapan kişilere kolaylık sağlaması hedeflenmiştir.

⁸⁶ Bu iki rubai, sadece tek bir beyitten teşkil olmaktadır.

⁸⁷ Bu iki rubai, sadece Asaf Halet Çelebi'de yer almış ve Ziya Avşar kendi çevirisine eklemiştir.

⁸⁸ Bu iki rubai çevirisi, Farsça asılları ile uyumlu değildir.

Kaynakça

- Arıran, Hayat Nur, "Sertarık Mesnevîhân Şefik Can Dede", *Aşkın Sultanları Son Dönem İstanbul Mevlevileri Ulusal Sempozyumu*. İstanbul, 2010.
- Arıran, Hayat Nur, "Sertarık Mesnevîhân Şefik Can Dede", *Aşkın Sultanları Son Dönem İstanbul Mevlevileri Ulusal Sempozyumu Özet Kitabı*, 2010, s. 80-81.
- Arıran, Hayat Nur, "10. Vuslat Yıldönümünde Şefik Can", *Merhaba-Akademik Sayfalar*, C.15, S. 36, s. 562-575.
- Avşar, Ziya, *Mevlânâ Celâleddin Rumi Sırların Dili (Bütün Rubailer)*, Kökler Yayıncılık, Konya, 2007.
- Bağrıçık, M. Ziya, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Sırların Dili Bütün Rubailer", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 23, 2008, s. 223-226.
- Bilgin, Orhan, "Bedüzzaman Fûrûzanfer", *DİA*, C.5, İstanbul, 1992, s. 327-328.
- Can, Şefik, *Hz. Mevlânâ'nın Rubailerini I-II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990-1991.
- Çelebi, Asaf Halet, *Mevlânâ'nın Rubailerini*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939.
- Dehbâşî, Ali, "Guft û Gu bâ Doktor Tevfik-i Subhânî", *Câme'e-i Ulûm-i Ensânî*, C.23, s. 215-223.
- Ersöz, Erol, *silo.tips*. <https://silo.tips/download/abdlbaki-glpnarlyla-tanmam-beni-mevlana-aratrmalarna-ynlendirdi#modals> adresinden alındı.
- Gençosman, Mehmet Nuri, *Mevlânâ'nın Rubailerini I -II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, bs.2, 1994.
- Gölpnarlı, Abdülbaki, *Rubâiler*, Ajans Türk Yayıncılık, Ankara, 1982.
- Halıcı, Feyzi, *Mevlânâ Celaleddin Rubailer*, Doğu Ofset Matbaa, Konya, 1986.
- Halman, Talat Sait, *Sevda Yüce Gözlerle*, Hece Yayınları, bs.2, Ankara, 2004.
- Işıl, Hüseyin Rifat, *Mevlânâ Rubailerinden Manzum Tercümeler*, Numune Matbaası, 1937.
- Kara, Mustafa, "Veled Çelebi İzbudak", *DİA*, C.23, İstanbul, 2001, s. 503-505.
- Karaismailoğlu, Adnan, "Dîvân-ı Kebîr'in Tıpkı Basımı için Sunuş", *Dîvân-ı Kebîr Tıpkı Basım-Takdim/Fihrist*, Ankara, 2012, Ptt Genel Müdürlüğü, Takdim/Fihrist s.7-55.

- Karaismailoğlu, Adnan, MenteŒe, Güngör Levent, "Dvn-ı Kebr Seçkisi Œemsu'l Hakyık", *Doğu AraŒtırmaları Dergisi*, C.2, S 26, 2022, s. 75-90.
- MuŒtkmihr, Rahmn, "T Tashh-i Nihy-i Dvn-ı Kebr: Nushe-i Konya y Tashh-i Furznfer (Berres-i İntikd-i p-i Nushe-i Konya)", *Edebiyt-i İrfn (Ulm-i Ensn el-zuhr)*, 1391, s. 179-143.
- MuŒtkmihr, Rahmn, "Œems-i Tebrz Dvnnn Tenkitli NeŒirleri ve Baskıları Hakkında Tenkitli Bir İnceleme", *Mevln AraŒtırmaları Dergisi* 8, ev. Güngör Levent MenteŒe, Akçağ Yayınları, Ankara, 2022, s. 137-162.
- Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, *Akademik Performans Değerlendirme ve İzleme Platformu*. <https://akapedia.ohu.edu.tr/cv/ziyaavsar> adresinden alındı.
- Œafk, Yakup, "Veled elebi ve elebilik Makamında Geçen Yıllar", *AŒkın Sultanları Son Dönem İstanbul Mevlevileri Ulusal Sempozyumu*, 2010.
- Œafk, Yakup, "Veled elebi ve elebilik Makamında Geçen Yıllar", *AŒkın Sultanları Son Dönem İstanbul Mevlevileri Ulusal Sempozyumu zet Kitabı*, 2010, s. 26-28.
- TanyaŒ, Hamza, *Mevln'dan Rubailer*, DođuŒ Matbaacılık, Ankara, 1987.
- Tonga, Necati, *teis.yesevi*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/gencosmanoglu-mehmet-nuri> adresinden alındı
- Yazıcı, Tahsin, "Mehmet Nuri Gençosmanoğlu" *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler/ İsimler/ Terimler*, Dergh Yayınları, C.3, İstanbul, 1979, s. 323.
- Yücel, Hasan Ali, *Mevln'ın Rubailer*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1932.

KİTÂB-I MEVÂ'İZ - ALMATI NÜSHASI'NIN YAZIM ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE*

Orhan TÜRKMEN**

Öz

Çağatay Türkçesi, 1400'li yıllardan 1923'lere kadar Türkistan coğrafyasında edebiyat, sanat, devlet ve diplomasi dili olarak kullanılmıştır. Timurlular döneminde yazı dili olan Çağatay Türkçesi, Ali Şîr Nevâyî'yle birlikte klasik dönemini yaşamış ve 20. yüz yılın ilk çeyreğinin sonlarına kadar bu yazı diliyle çok sayıda eser verilmiştir. Çağatay Türkçesiyle yazılan pek çok eser günümüze ulaşmış ve önemli bir bölümü başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelerde yayımlanmıştır. Son yıllarda bu döneme ait eserler üzerinde yapılan çalışmalar artarak devam etmektedir. Çalışmamıza konu olan eser ise yazım, dil özellikleri ve üzerinde yer alan 1858 ve 1865 tarihlerinden Çağatay Türkçesinin son dönemine ait olduğu anlaşılan ve Kazakistan Almatı El-Farabi Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan Kitâb-ı Mevâ'iz adlı 149 varaklık bir vaaz kitabıdır. Harekesiz ta'lik hatla kaleme alınan eser, ağırlıklı olarak Uygur yazım geleneğinin özelliklerini yansıtır. Yazım özelliklerinde tutarsızlık görülen eserde bazen aynı kelime ve eklerin farklı biçimde yazılmış örnekleri bir arada görülür. Bu çalışmada Kitâb-ı Mevâ'iz - Almatı Nüshası'nın yazım özellikleri detaylı olarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Türkçesi, Kitâb-ı Mevâ'iz, Vaaz, Yazım Özellikleri.

ON ORTHOGRAPHY OF KİTÂB-I MEVÂ'İZ -THE COPY OF ALMATY

Abstract

Chagatai Turkish was used as literature, arts, state and diplomatic language from 1400s to 1923s into Turkestan geography. Chagatai Turkish which became a written language in the period of Timurid, had its classical period with Ali Şher Navayi and it was written many literal works in this language till the end of the first quarter of the 20th century. Many works written in Chagatai Turkish have survived and have been published in various countries, particularly in Turkey. In recent years, studies on the works of this period have increased. The work that is the subject of our study is a preach book with 149 pages called Kitâb-ı Mevâ'iz, which is determined to belong to the last period of Chagatai Turkish from 1858 and 1865 dates and is in the Library of Almaty Al-Farabi University of Kazakhstan. The work, written in ta'lik (without vowel points), mainly reflects

* Bu makale Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Doç. Dr. Cahit Başdaş danışmanlığında devam eden "Kitâb-ı Mevâiz - Almatı Nüshası (Dil Özellikleri - Metin - Dizin)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Öğrencisi, e-posta: orhan81turkmen@hotmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1995-503X>

the characteristics of the Uyghur writing tradition. In the work, there is an inconsistency of orthographic features, sometimes the same words and suffixes written in different forms at the same time. In this study, the orthographic features of Kitâb-ı Mevâ'iz will be examined in detail.

Anahtar Kelimeler: *Chagatai Turkish, Kitâb-ı Mevâ'iz, sermon, orthographic features.*

Giriş

15. yüzyılda Ali Şîr Nevâyî döneminde klasik şeklini alan Çağatay Türkçesi, 20. yüzyılın başına kadar oldukça geniş bir coğrafyada sanat, edebiyat, devlet ve diplomasi dili olarak kullanılmıştır. Bu yazı dilinin oluşumunda Türkistan kültürünün, ortak Türkistan yazı dilinin, Moğol istilasından sonra bu bölgedeki yerel şivelerin, İslam kültürünün ve Fars edebiyatının etkili olduğu söylenebilir (Erarslan, 1993: 168). Timurular döneminde (1405-1502) oluşmuş olan bu yazı dili Ali Şîr Nevâyî'nin eserleri sayesinde klasik bir yazı dili haline gelmiştir.

Çağatay Türkçesi için çeşitli adlandırmalar yapılmıştır. Çağatay tili, Çağatay Türkisi, Türk tili, Türkçe elfâzı, Türkî, Türkçe, Çağatay lafzı ve Lügat-i Nevâiyye terimleri kullanılmıştır. (Akar, 2004:188)

Mevâ'iz kelimesi öğütler, nasihatlar, vaazlar anlamına gelmektedir. Bir topluluğa dinî ve ahlakî konularda öğüt vermek, dinleyenleri iyi davranışlara yönlendirecek sözler söylemek, ahiretle ilgili bilgiler vermek biçiminde tanımlanır. Ayetler, hadisler, sahabe sözleri, tâbîn sözleri, kıssalar/hikâyeler, israiliyât, dualar ve şiirler mevâ'izi oluşturan unsurlardır. Mevâ'iz türüne Abdulkadir Geylânî'nin (ö. 1167) *Futûhu'l-Gayb*, *Cilâu'l-hâtır*, *el-Gunye*, *Fethu'r-Rebbânî*; Abdurrahim b. Ahmed el-Kâdî'nin *Dakâiku'l-ahbar fi zikri'l-cenneti ve'n-nar*; Ahmed b. Mervân Ebûbekir ed-Dineverî'nin (ö. 946) *el-Mucâlese ve cevâhiru'l-îlim*; Ebû Abdillâh Muhammed b. Seleme el-Kudâ'î'nin (ö. 1062) *Durretu'l-vizîn ve Zuhru'l-'abidîn*, *Şihâbu'l-Ahbâr fi'l-hikemi ve'l-emsâl ve'l-adâb*; Ebû İshak Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî'nin (ö. 1035) *Arâisu'l-mecâlis*; Ebû Leys es-Semerkandî'nin (ö. 983) *Kurretu'l-'uyûn ve muferrihu'l-kalbi'l-mahzûn*, *Tenbihu'l-gafilin*, *Bustânu'l-'ârifîn*, *Kitabu'l-mev'iza*; Ebû Muhammed Meâfî b. İsmail Hüseyin eş-Şeybânî el-Mevsilî'nin (ö. 1232) *Unsul'-munkat'în fi'l-mev'ize*; Ebû Mutî' Mekhûl b. Mufaddal en-Neseffî'nin (ö. 833) *el-Lu'luiyyât*; Ebû Ubeyde İbn Sellâm'm (ö. 838) *ed-Durru'l-munazzam fi'l-va'zi ve'l-hikem*, *el-Huttâb ve'l-mevâ'iz*; Ebû Velid Süleyman el-Bâcî'nin (ö. 1082) *Nasîhatu'l-velediyye*; Ebu'l-'Alâ el-Me'arrî'nin (ö. 1057) *Mullâkî'sebîl*; Ebu'l-Ferec İbn Cevzî'nin (ö. 1200) *Bahru'd-dumû'*, *Bustânu's-sâdikîn*, *Bustânu'l-vâizîn ve riyâdu's-sâmiîn*, *Diryâku'z-zunûb ve tiryâku'l-kulûb*, *Durru'l-âsâr fi'l-va'zi ve hadisi seyyidi'l-beşer*, *el-Mevâiz ve'l-mecâlis*, *el-Mudahhiş*, *el-Âlâi*, *el-Birru ve's-Sile*, *el-Kussâs ve'l-Muzekkîrîn*, *el-Mensûr*, *el-Mevridu'l-'azb fi'l-mevâizi ve'l-hutâb*, *el-Hadâik li ehli'l-hakâik fi'l-mev'iza*, *eş-Şifa fi mevâizi'l-mulûki ve'l-hulefâ*, *et-Tabsîre*, *et-Tezkire fi'l-v'az*, *Leftetu'l-kebed ilâ nasîhati'l-veled*, *Minhâcu'l-kâsidîn ve mufîdu's-sâdikîn*, *Nesîmu's-seher*

ve menzûme'd-durer, Nuketü'l-mecâlis fi'l-va'z, Nuzhetü'l-Ârifîn ve enîku'n-nâzirîn, Rûhu'l-ervâh, Saydu'l-hatır, Tuhfetu'l-vâiz ve nuzhetü'l-mulâhız, Telbîsu'l-İblis, Tenbîhu'n-nâimi'l-gumri 'alâ mevâsîmi'l-'umri, Unsu'l-mucâlis ve muânesetu'l-mecâlis, 'Uyûnu'l-hikâyat, Yâkûtetu'l-mevâ'iz; Ebu'l-Feth Abdulvahid b. Kâdî Muhammed et-Temimî el-Amidî'nin (ö. 1155) *Gureru'l-hikem*; Ebû Saîd İbnü'l-Hanbelî'nin *Risâle fi'l-mevâ'iz ve'l-fevâ'id*; Gulâmu Halîl'in *Kitâbü'l-Mevâ'iz*; Hafız Ebû Ömer b. Yusuf en-Nemerî el-Kurtubî'nin (ö. 1070) *Behcetü'l-mecâlis ve enisu'l-mucâlis*; İbn Ebî 'Âsım eş-Şeybânî'nin (ö. 900) *el-Muzekkîr ve't-tezkîr ve'z-zikr*; İbn Ved'ân el-Mevsilî'nin (ö. 1101) *Erbe'üne hadis fi'l-hutâb ve'l-mev'iza*; İmam Ebû Hâmid el-Gazâlî'nin (ö. 1111) *Bidâyetü'l-hidaye, Bidâyetü'l-Hidaye fi'l-mev'iza, el-Murşidu'l-emîn ilâ mev'izeti'l-müminîn, Eyyuhal-veledu, İhyâu 'ulûmi'd-Dîn, Nasihatu'l-Mulûk, Minhâcu'l-'ârifîn, Minhâcü'l-'âbidîn ilâ cenneti Rabbi'l-'âlemîn*; İsmail el-Bâcî'nin (ö. 1083) *Sunenu's-sâlihîn ve senenu'l-'âbidîn*; İzzudin İbn Ganim el-Makdisî'nin (ö. 1280) *Hallü'r-rumûz ve mefâtîhu'l-künûz*; Kadî'l-kudât Ali b. Hasan el-Mâverdî'nin (ö. 1059) *Nasihatu'l-Mulûk*; Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî'nin (ö. 1144) *Etvâku'z-zeheb fi'l-mevâizi ve'l-hutab*; Mekhûl b. Fazl en-Nesefî'nin *el-Lü'lü'iyât fi'l-mevâ'iz*; Muhammed b. Ebubekir İmâmzâde el-Hanefî'nin (ö. 1177) *Şir'atü'l-İslâm*; Muhammed İbn Sem'ûn'un (ö. 997) *Mecâlisu İbn Sem'ûn*; Muhammed şemsuddin el-Kurtubî'nin (ö. 1273) *et-Tezkire*; Muhyiddin İbn Arabî'nin (ö. 1242) *el-Vesâyâ*; Muhyiddin Şeref b. Şeref en-Nevevî'nin (ö. 1277) *Bustânu'l-'arifîn*; Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'nin *Kitâbü Mevâ'izi'l-'arifîn*; Şemsuddin Yusuf et-Turkî'nin (ö. 1256) *el-Celîsu's-sâlih ve'l- enîsu'n-nâsîh*; Tâcuddin Muhammed b. Ebî Bekir er-Râzî'nin (ö. 1261) *Hadâiku'l-hakâik fi'l-mev'iza* ve Vehb B. Münebbih'nin *Kitâbü'l-Mübtede, Hikmetü Vehb, Hikmetü Lokman, mev'iza* adlı eserleri örnek teşkil etmektedir (Cirit, 2012:404-407).

Çalışmamızda tanıtacağımız Kazakistan Almatı El-Farabi Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan Kitâb-ı Mevâ'iz - Almatı Nüshası, Çağatay Türkçesinin son döneminde, 1858 / 1865 yılında istinsah edilmiştir. Eser temin edildiğinde (2020 tarihinde) henüz kütüphane sistemine kaydedilmediğinden kayıt bölümü ve numarası yoktur. 149 varaktan ibaret olan eser, harekesiz ta'lik hatla yazılmıştır. Satır sayıları değişkendir. 1b 12, 31a 16 ve diğer varakları 17 satırdan oluşan yazmanın müellifi ve müstensihî hakkında bilgi bulunmamaktadır. Eserde çok sayıda ayet, hadis ve Arapça ifadeler yer almaktadır. Bu bölümlerin üstü kırmızı mürekkeple çizilerek belirgin hâle getirilmiş, konu başlıkları da

kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ciltli olan ve sayfa eksikliği bulunmayan yazmanın herhangi bir yerinde eserin adına dair bilgiye de rastlanmamıştır.

Dinî içerikli olan eser, iki ana bölümden oluşmaktadır. Besmele ile başlayan bu ana bölümlerde on dokuzar başlık altında çeşitli olaylar anlatılmış, ibadet, tövbe, sabır, korku, ümit, şükür gibi bazı davranışların faziletleri hakkında bilgi verilmiştir. Anlatımda hikâye, rivâyet ve haberlerden yararlanılmıştır. Otuz üç hikâye, elli beş rivâyet ve yüz on üç haber yer almaktadır. Aşağıda Kitâb -ı Mevâ'iz -ı Almatı Nüshası'nın konuları ve bölümleri verilmiştir.

Birinci bölümde yer alan konular:

- 1) faşl^{um} fî-şifati'l-kıyâmet
- 2) faşl^{um} fî-şifati'l-bihişt
- 3) faşl^{um} fî't-tesbîh
- 4) der fazîlet-i zıkr
- 5) der fazîlet-i tevâzu'
- 6) der fazîlet-i fî sebîlillâh ok atmak
- 7) der fazîlet-i namâz-ı tetavvu'
- 8) der fazîlet-i tesmiye
- 9) der fazîlet-i şalavât
- 10) der fazîlet-i namâz-ı be-cemâ'at
- 11) der fazîlet-i mescid
- 12) der fazîlet-i şadağa
- 13) der fazîlet-i selâm
- 14) der fazîlet-i namâz-ı çâşt
- 15) der fazîlet-i cum'a
- 16) der fazîlet-i istiğfâr
- 17) der fazîlet-i şabr
- 18) der fazîlet-i du'â
- 19) der fazîlet-i ezân

İkinci bölümde yer alan konular:

- 1) faşl^{lm} fi't-ṭūfān-ı nūh
- 2) hikāyet-i aşhāb-ı fīl
- 3) faşl^{lm} fi't-tevbe
- 4) faşl^{lm} fi'ş-şifati'r-raḥmeti'llāhi te'ālā
- 5) faşl der beyān-ı fazīlet-i 'ālim ü müte'allimning şevābını beyān kılar
- 6) kıssa-ı namāz kılgan ve cemā'atğa barmağını fazīletide aytur
- 7) der fazīlet-i cemā'at
- 8) faşl zıkr ü tesbīh aymağını fazīletide aytur
- 9) faşl^{lm} fi'ş-şifati'ş-şalavāti
- 10) faşl^{lm} fi'ṭ-tahāre
- 11) faşl misvāk kılmağning fazīletide aytur
- 12) faşl burūt almağning fazīletide aytur
- 13) faşl insān merātibining beyānında aytur
- 14) faşl fazīlet-i rūze tutmaq
- 15) der fazīlet-i mäh-ı receb
- 16) der fazīlet-i mäh-ı 'ıydeyn
- 17) faşl^{lm} fi'l-havfi ve'r-recā'
- 18) el-faşlü'ş-şükr ve'ş-şabr
- 19) faşl ramazān ayda rūze tutğan ve terāvīh namāzınıng beyānında aytur

Metinde, 16a/8 ve 9. satırlarda iki mısra, 20b/1, 2 ve 3. satırlarda dört mısra, 27a/12, 13 ve 14. satırlarda 4 mısra ve 112b/6, 7 ve 8. satırlarda dört mısra olmak üzere dört yerde şiir bulunmaktadır.

16a/8 ve 9 satırlar:

āhiretdin her kim kılsa bil yaman ⁽⁹⁾

sūd kılmās ki anıng bolsa cihān

“ahiret işine dikkatsiz kişi

dünya onun olsa kâr etmez işi”

20b/1, 2 ve 3. satırlar:

köz ⁽²⁾ yaşı birlen seher tahâret kıla kör

hâk zıkrını etiben harâret kıla kör ⁽³⁾

rûze tutuban namâz kılmak ne bolur

her köngli bozulğannı ‘imâret kıla kör ⁽⁴⁾

“sabahları gözyaşı ile ruhunu yıka

Allah’ın adını anarak kendini hazırla

oruç tutmak namaz kılmak bir iş mi

bir gönlü kırığın gönlünü okşa”

27a/12, 13 ve 14. satırlar:

cefâni tutarlar be-gâyet vefâ

muhibb lâ-nişânî ⁽¹³⁾ kazâğa rızâ

murâdın murâdı içinde tapıp

kılurlar şükr kelse hâk- ⁽¹⁴⁾ -dın belâ

“er olan cefaya vefalı olur

görünmez kazaya dost razı olur

muradını muradı içinde bulup

Allah’tan bela da gelse şükreder.”

112b/6, 7 ve 8. satırlar:

ey bende gâfil bolmağıl hâk yâdım bir lahza

tâ bolmasun dîv-i la‘în ⁽⁷⁾ hem-râz ve hem-şoḥbet sanğa

kirseng anıng yolğa sen nâr u ceḥîmdür meskening ⁽⁸⁾

ëşitmeseng vesvâsını haqđın yağar rahmet saŋga

“ey kul Allah’ı anmaktan bir an uzak kalmayasın

lanet şeytan sırdaşın da dostun da olmasın

onun yolunda gidersen cehennemde yanarsın

vesveseye kulak asma Allah’tan rahmet yağsın”

Eser, benzer içerikli Sirâcü’l-Kulûb ve Kitâb-ı Kırk Suâl gibi tarihî metinlerle karşılaştırılmıştır. Ayrıca eser hakkında bu alanın önemli araştırmacılarından Prof. Dr. Mustafa Sinan KAÇALİN’in görüşleri alınarak yapılan karşılaştırma ve değerlendirmeler sonucunda yazmanın içerik bakımından söz konusu metinlere kısmen benzediği ancak bu eserlerden biri olmadığı, özgün bir vaaz kitabı olduğu sonucuna varılmıştır.

Kitâb-ı Mevâ’iz - Almatı Nüshası’nın Yazım Özellikleri

Arap harfleriyle yazılmış olan Türkçe yazma eserlerin yazım özellikleri, eserin hangi alana (Kuzey-Doğu Türkçesi veya Güney-Batı Türkçesi) ait olduğu konusunda bilgi verir. Bu yazmada, art damak geniz ünsüzü /ŋg/’nin nun-kef (نك) ile, kalın sıradan kelimelerde bulunan /s/ ünsüzünün altında üç nokta bulunan sin (س) harfi ile ve kalın sıradan kelimelerde bulunan /t/ ünsüzünün te (ت) harfi ile yazılması bu yazma eserin Çağatay Türkçesine ait olduğu hususunda bilgi verir. Aşağıda eserin yazım özellikleri ünlülerin yazımı, ünsüzlerin yazımı ve diğer yazım özellikleri olmak üzere üç ana başlık altında incelenmiştir.

1. Ünlülerin yazımı

Metinde genel olarak Uygur yazım geleneğine bağlı kalındığı ve sınırlı sayıdaki örnek dışında ünlülerin düzenli olarak yazıldığı görülmektedir. Yabancı kökenli Arapça ve Farsça kelimelerin imlâsı genel olarak korunmuştur.

1.1. /a/ ünlüsünün yazımı

1.1.1. Ön seste

/a/ ünlüsü ön seste elif (ا) ve medli elif (آ) ile yazılmıştır. *Andın* kelimesindeki /a/ ünlüsü bir örnekte ayn-elif (عاندین 41a/9) ile yazılmıştır. Medli elif (آ) ile yazılan kelimelerin sayısının daha çok olduğu görülür.

Elif (ا) ile yazımı:

<i>ayğay</i>	ايغاي	(8b/1)	<i>arķam</i>	ارقام	(113b/17)
<i>anam</i>	انام	(9b/5)	<i>aĝa</i>	اغا	(141b/8)
<i>andaķ</i>	انداق	(17a/2)	<i>arasida</i>	اراپيدا	(90a/11)
<i>anĝa</i>	انكا	(19b/2)	<i>artmas</i>	ارتماپس	(145a/6)
<i>arig</i>	اريج	(36a/2)	<i>arpa</i>	ارپه	(43b/6)

Medli elif (Ā) ile yazımı:

<i>açlık</i>	آچليق	(4b/3)	<i>aĝır</i>	آغير	(28b/10)
<i>aĝu</i>	آغو	(39b/13)	<i>aĝzida</i>	آغزيدا	(42b/2)
<i>aķ</i>	آق	(10a/5)	<i>alıp</i>	آليب	(33a/3)
<i>ant</i>	آنت	(40b/16)	<i>artuķ</i>	آرتوق	(38b/15)
<i>atlar</i>	آت لار	(36b/16)	<i>ay</i>	آی	(8a/5)

1.1.2. İç seste

/a/ ünlüsü iç seste elif (l) ile yazılmış veya herhangi bir işaret kullanılmamıştır.

Elif (l) ile yazımı:

<i>ayaĝı</i>	اياغی	(22a/2)	<i>başı</i>	باشی	(22a/2)
<i>bay</i>	باى	(3a/2)	<i>buĝday</i>	بوغداى	(43b/6)
<i>ķan</i>	قان	(37a/5)	<i>ķar</i>	قار	(98b/7)
<i>ķarı</i>	قارى	(139a/9)	<i>ķatig</i>	قَاتِيغ	(2b/14)
<i>yaş</i>	ياش	(37a/5)	<i>yıraķ</i>	يراق	(2b/7)

İşaretsiz yazımı:

<i>balık</i>	بليق	(114a/14)	<i>ķalkān</i>	قلقان	(24b/1)
<i>ķanatĝa</i>	قنات غه	(68b/3)	<i>ķat</i>	قت	(20b/9)
<i>ķayda</i>	قيدا	(129a/8)	<i>yaĝraĝ</i>	يفراغ	(25a/8)
<i>yaķasıĝa</i>	يقايسیغه	(130a/1)	<i>yaķın</i>	يقين	(95a/13)
<i>yalanĝ</i>	يلانك	(16a/7)	<i>yalĝuz</i>	يلغوز	(100b/8)

1.1.3. Son seste

Türkçe kelime ve eklerde bulunan /a/ ünlüsü son seste elif (ا) ve güzel he (ه) ile yazılmıştır. Bazı Arapça kelimelerde ise /ā/ ünlüsü ye (ي) ile yazılmıştır.

Elif (ا) ile yazımı:

<i>ağa</i>	اغا	(52a/8)	<i>ana</i>	انا	(60b/12)
<i>ata</i>	اتا	(2b/15)	<i>qara</i>	قرا	(70a/17)
<i>qaşıda</i>	قاشيدا	(18a/9)	<i>qayda</i>	قيدا	(72a/1)
<i>qutulsa</i>	قوتولپسا	(10a/17)	<i>salsa</i>	پسالپسا	(10b/4)
<i>songra</i>	پسونگرا	(17a/15)	<i>turganda</i>	تورغاندا	(2b/13)

Güzel he (ه) ile yazımı:

<i>anqa</i>	انجه	(108b/4)	<i>arpa</i>	ارپه	(38b/7)
<i>barqa</i>	بارجه	(99a/8)	<i>başqa</i>	باشقه	(45a/15)
<i>bolqanda</i>	بولغانده	(2b/11)	<i>bolsa</i>	بولپسه	(4a/14)
<i>qılsa</i>	قيلپسه	(102b/6)	<i>qılurqa</i>	قيلورغه	(5a/10)
<i>tağıqa</i>	تاغيغه	(129b/3)	<i>taşqa</i>	تاشقه	(39b/8)

Ye (ي) ile yazımı:

Bazı Arapça kelimelerin son sesinde yer alan ve uzun ā olarak söylenen /ā/ sesi elif-i maksûre (ي) ile gösterilmiştir.

<i>isā</i>	عيسى	(98a/14)	<i>kübrā</i>	كُبرى	(116b/17)
<i>ma'nā</i>	معنى	(41b/5)	<i>mevlā</i>	مولى	(6b/10)
<i>mūsā</i>	موسى	(2a/8)	<i>muştafā</i>	مصطفى	(4b/8)
<i>şuğrā</i>	صغرى	(116b/17)	<i>te'ālā</i>	تعالى	(13b/17)
<i>vuşṭā</i>	وسطى	(116b/17)	<i>yaḥyā</i>	يحيى	(67b/1)

1.2. /e/ ünlüsünün yazımı

1.2.1. Ön seste

/e/ sesi ön seste sadece elif (ا) ile yazılmıştır.

Elif (ا) ile yazımı:

Sadece iki örnek tespit edildi.

etidin اتیدین (13b/1) *evürdi* اوردی (21b/13)

1.2.2. İç Seste

/e/ ünlüsü iç seste elif (l) ile yazılmış veya herhangi bir işaret kullanılmamıştır.

Elif (l) ile yazımı:

bölek بولاك (42a/15) *ilgeri* ایلکاری (96b/14)

kerek كراك (10b/6) *örgetmek* اوركاتماك (83b/4)

ötegil اوتاکیل (107a/4) *ötkegey* اوتکارکای (77b/13)

seksen سکسان (95a/7) *südrepe* سودراب (77a/2)

tükendi توکاندی (35b/6) *yiberdi* ییاردی (39b/2)

İşaretsiz yazımı:

çerik چریك (41b/9) *keyik* كيك (79a/3)

men من (38a/14) *sekiz* سکیز (93b/12)

sen سن (119b/2) *tengiz* تنگیز (29a/6)

tengri تنگری (7a/7) *töşekler* توشک لار (12b/5)

yengil ینگیل (69a/7) *yeti* یتى (108b/2)

1.2.3. Son seste

/e/ ünlüsü son seste elif (l) ve güzel he (o) ile yazılmıştır.

Elif (l) ile yazımı:

bilse بیلپسا (3a/7) *birle* برلا (102b/5)

ërse ایرپسا (4b/16) *içide* ایجیدا (5a/7)

kölege کولاکا (28b/17) *nerse* نارپسا (2b/17)

özge اوزکا (147a/11) *tengrilikke* تنگری لیک کا (7a/3)

üstige اوپستیکا (6b/2) *yerde* یردا (98b/14)

Güzel he (o) ile yazımı:

birle برله (3b/9) *ërte* ایرته (82b/14)

kéce کیجه (58b/5) *kéme* کیمه (33a/3)

<i>ne</i>	نه	(79b/4)	<i>néçe</i>	نيجه	(78a/9)
<i>nèmerse</i>	نيمارپسه	(58a/1)	<i>tève</i>	تيوه	(110a/4)
<i>yigirme</i>	يکيرمه	(35a/6)	<i>yine</i>	ينه	(79a/9)

1.3. /è/ ünlüsünün yazımı

Belirli kelimelerin ilk hecesinde kullanılan ve elif-ye (اي) ile gösterilen ünlünün e-i arası yarı dar kapalı /è/ olduğu anlaşılmaktadır. Diğer harekesiz tarihî metinlerde olduğu gibi bu ünlünün tespiti güçtür. Metinde tespit edilen örneklerde kapalı /è/ olduğu düşünülen ünlü Eski Türkçede /i/ ile karşılanmıştır. Çağatay Türkçesinin devam niteliğindeki Özbek, Uygur lehçelerinde ise aynı ünlü genellikle /e/ ile gösterilmiştir. Dolayısıyla Çağatay döneminde bu ünlünün i>e genişlemesinin ara devresini oluşturduğu (è) anlaşılmaktadır. Tespit edilen örneklerde Ana Türkçedeki uzun i ünlüsü genişleyerek kapalı e'ye, daha sonra da açık e'ye (i>è>e) dönüşmüştür (Başdaş, 2006: 23).

1.3.1. Ön seste

/è/ ünlüsü ön seste elif-ye (اي) ile yazılmıştır.

Elif-ye (اي) ile yazımı:

<i>èl</i>	ايل	(34b/15)	<i>èletkey</i>	ايلتكاي	(99b/13)
<i>èlig</i>	ايليک	(5b/17)	<i>èlik</i>	ايليک	(99a/3)
<i>èrdi</i>	ايردى	(34a/14)	<i>èrenler</i>	ايران لار	(13a/3)
<i>èrigey</i>	ايريكاي	(22b/9)	<i>èşik</i>	ايشيک	(110b/11)
<i>èşitgeç</i>	ايشيتکاج	(29a/6)	<i>ètkil</i>	ايتکيل	(27a/11)

1.3.2. İç seste

/è/ ünlüsü iç seste ye (ى) ile yazılmıştır.

Ye (ى) ile yazımı:

<i>bèlige</i>	بيليکا	(41a/5)	<i>bèrgil</i>	بيرغيل	(5b/16)
<i>bèş</i>	بيش	(58b/7)	<i>dèk</i>	ديک	(2b/12)
<i>kèce</i>	کيجه	(18b/2)	<i>kètse</i>	کيتسا	(22a/6)
<i>tèdi</i>	تيدى	(79a/2)	<i>tèrgil</i>	تيرکيل	(104b/8)
<i>yègey</i>	يکاي	(146a/5)	<i>yèl</i>	ييل	(140b/17)

1.4. /v/ ünlüsünün yazımı

1.4.1. Ön seste

/v/ ünlüsü ön seste elif-ye (ای) ile yazılmıştır.

Elif-ye (ای) ile yazımı:

<i>ılmağıl</i>	ایلماغیل	(17a/1)	<i>ırak</i>	ایراق	(107a/2)
<i>ıralmas</i>	ایرالماس	(52b/7)	<i>ırılğunça</i>	ایریلگونجه	(55b/8)
<i>ırmağıl</i>	ایرماغیل	(55b/5)	<i>ıssığdın</i>	ایسسیغیدین	(28b/17)

1.4.2. İç seste

/v/ ünlüsü iç seste genellikle ye (ی) ile yazılmıştır. Herhangi işaretle gösterilmeyen /v/ ünlüsünün örneği azdır.

Ye (ی) ile yazımı:

<i>balık</i>	بلیق	(98a/6)	<i>çakır</i>	چقیر	(112a/17)
<i>katıg</i>	قاتیغ	(91b/3)	<i>kılğıl</i>	کیل غیل	(2b/3)
<i>kış</i>	قیش	(118a/6)	<i>kurıdı</i>	قوریدی	(35b/8)
<i>okımak</i>	اوقیماق	(131a/12)	<i>sarıg</i>	پساریغ	(4b/14)
<i>tanığıl</i>	تانیغیل	(107a/3)	<i>yarlıkayur</i>	یرلیقاییور	(131a/12)

İşaretsiz yazımı:

<i>cırlağuçı</i>	جر لاغوجی	(29a/1)	<i>kılıp</i>	قلیب	(4b/11)
<i>kırk</i>	قرق	(57a/4)	<i>sıgındı</i>	پسغیندی	(64b/3)
<i>yaratıp</i>	یراتب	(2a/2)	<i>yarlıkadı</i>	یرلقادی	(4a/9)
<i>yığaç</i>	یغاج	(38a/10)	<i>yıglap</i>	یغلاب	(80a/12)
<i>yıpardın</i>	یپاردین	(10b/9)	<i>yırak</i>	یراق	(98b/14)

1.4.3. Son seste

/v/ ünlüsü son seste ye (ی) ile yazılmıştır.

Ye (ی) ile yazımı:

<i>altı</i>	آلتی	(123a/3)	<i>arı</i>	آری	(114b/2)

<i>kanı</i>	قانى	(36b/6)	<i>kanı</i>	قارى	(40a/2)
<i>katı</i>	قتى	(68b/11)	<i>kaıysı</i>	قايپى	(65b/9)
<i>koşnu</i>	قوشنى	(120b/7)	<i>kuıyı</i>	قویى	(129a/16)
<i>tağı</i>	تقى	(14b/14)	<i>yağışı</i>	يخشى	(13a/2)

1.5. /i/ ünlüsünün yazımı

1.5.1. Ön seste

Bir örnek dışında /i/ ünlüsü ön seste elif-ye (اي) ile yazılmıştır. Bir örnek ise elif (i) ile yazılmıştır.

Elif-ye (اي) ile yazımı:

<i>içinde</i>	ايچندا	(29b/12)	<i>içkey</i>	ايچكاي	(13a/13)
<i>iki</i>	ايكى	(50a/6)	<i>ilgeri</i>	ايلكارى	(41b/17)
<i>ilindim</i>	ايلنديم	(114a/3)	<i>incüdin</i>	اينجودين	(3b/14)
<i>İnçkerür</i>	اينچكارور	(48b/13)	<i>iniğa</i>	اينى غه	(141b/8)
<i>iş</i>	ايش	(16a/6)	<i>itke</i>	ايت كا	(42a/16)

Elif (i) ile yazımı:

ister-sen اڤستار سڤين (91a/9)

1.5.2. İç seste

/i/ ünlüsü iç seste ye (ى) ile yazılmış veya herhangi bir işaretle gösterilmemiştir.

Ye (ى) ile yazımı:

<i>bildürse</i>	بيلدورسڤه	(87b/3)	<i>elik</i>	ايليك	(99a/3)
<i>emişik</i>	ايشيك	(110b/11)	<i>kiçik</i>	كيچيك	(26b/11)
<i>kümüşdin</i>	كوميش دين	(10a/3)	<i>mingil</i>	مينگيل	(99b/4)
<i>siz</i>	سڤيز	(113b/12)	<i>til</i>	تيل	(57b/3)
<i>tirildim</i>	تيريلديم	(104b/9)	<i>tişke</i>	تيشكا	(120a/17)

İşaretsiz yazımı:

<i>bir</i>	بر	(149a/10)	<i>birle</i>	برلا	(88a/4)

<i>bitiklik</i>	بیتک لیک	(68b/2)	<i>bitip</i>	بیتب	(2a/3)
<i>çift</i>	چفت	(149b/2)	<i>dil</i>	دل	(18b/4)
<i>tikip</i>	تکیب	(54b/5)	<i>titrep</i>	تتراب	(129a/13)
<i>yiberdi</i>	ییاردی	(39b/2)	<i>yigirme</i>	یکیرمه	(100b/15)

1.5.3. Son seste

/i/ ünlüsü son seste ye (ی) ile yazılmıştır.

Ye (ی) ile yazımı:

<i>böri</i>	بورى	(98b/8)	<i>ëmdi</i>	ایمدى	(83a/6)
<i>iki</i>	ایكى	(3b/3)	<i>ilgeri</i>	ایلکاری	(13a/10)
<i>ini</i>	اینى	(141b/8)	<i>kişi</i>	کیشى	(52a/8)
<i>kökdegi</i>	کوکداكى	(39b/3)	<i>tengri</i>	تنکرى	(7a/7)
<i>yiberdi</i>	ییاردى	(107b/15)	<i>yigitni</i>	یکیت نى	(56a/14)

1.6. /o/ ünlüsünün yazımı

1.6.1. Ön seste

/o/ ünlüsü kelime başında her zaman elif-vav (و) ile yazılmıştır.

Elif-vav (و) ile yazımı:

<i>oñg</i>	اونك	(139a/3)	<i>oğlan</i>	اوغلان	(119b/8)
<i>oğşar</i>	اوخشار	(104b/7)	<i>ol</i>	اول	(103a/12)
<i>olturup</i>	اولتوروب	(133b/10)	<i>on</i>	اون	(109a/11)
<i>ortaq</i>	اورتاق	(8b/17)	<i>otudın</i>	اوتیدین	(105a/1)
<i>otuz</i>	اوتوز	(13a/4)	<i>oynap</i>	اویناب	(134b/14)

1.6.2. İç seste

/o/ ünlüsü iç seste her zaman vav (و) ile yazılmıştır.

Vav (و) ile yazımı:

<i>boğaziğa</i>	بوغزیغه	(121b/16)	<i>bolup</i>	بولوب	(75b/1)
<i>koşnu</i>	قوشنى	(120b/6)	<i>song</i>	سونك	(70a/9)

<i>sorsa</i>	سورسه	(116a/9)	<i>toğmış</i>	توغمیش	(118b/9)
<i>toğ</i>	توق	(132b/14)	<i>ton</i>	تون	(136a/7)
<i>yoğ</i>	یوق	(72a/2)	<i>yol</i>	یول	(69a/12)

1.7. /ö/ ünlüsünün yazımı

1.7.1. Ön seste

/ö/ ünlüsü kelime başında her zaman elif-vav (و) ile yazılmıştır.

Elif-vav (و) ile yazımı:

<i>öçürdi</i>	اوجوردی	(79b/13)	<i>öğretti</i>	اوكراتى	(44a/12)
<i>ölçep</i>	اولجاب	(93a/1)	<i>ölüm</i>	اولوم	(16b/4)
<i>öpti</i>	اوبتى	(49b/12)	<i>örgetür</i>	اوركاتور	(6b/14)
<i>örüm</i>	اوروم	(147a/8)	<i>ötemiş</i>	اوتاميش	(3a/13)
<i>ötken</i>	اونتكان	(45a/14)	<i>özge</i>	اوزكا	(2b/1)

1.7.2. İç seste

/ö/ ünlüsü iç seste vav (و) ile yazılmış sadece bir örnek işaretli yazılmıştır.

Vav (و) ile yazımı:

<i>bölek</i>	بولاك	(42a/15)	<i>könğlüm</i>	كونكلوم	(59a/14)
<i>köçseng</i>	كوج پىنگ	(68b/14)	<i>kök</i>	كوك	(48a/7)
<i>köp</i>	كوب	(32b/16)	<i>körüp</i>	كوروب	(35b/9)
<i>köz</i>	كوز	(36a/9)	<i>sözni</i>	پوزنى	(32a/1)
<i>tökkey</i>	توككاي	(58b/17)	<i>tört</i>	تورت	(37b/13)

İşaretsiz yazımı:

<i>kördi</i>	کردى	(56a/11)

1.8. /u/ ünlüsünün yazımı

1.8.1. Ön seste

/u/ ünlüsü kelime başında her zaman elif-vav (و) ile yazılmıştır.

Elif-vav (و) ile yazımı:

<i>uci</i>	اوجى	(20b/9)	<i>uçup</i>	اوجوب	(143b/10)
<i>uluğ</i>	اولوغ	(25a/5)	<i>unutsa</i>	اونوتپسا	(23b/1)
<i>urdi</i>	اوردى	(58b/4)	<i>uruğ</i>	اوروغ	(5a/4)
<i>uyalsa</i>	اويالپسه	(68a/7)	<i>uykusı</i>	اويقوپسى	(49a/5)
<i>uzalıp</i>	اوزالپب	(130a/2)	<i>uzun</i>	اوزون	(54a/6)

1.8.2. İç seste

/u/ ünlüsü iç seste vav (و) ile yazılmış sadece bir örnek işaretsiz yazılmıştır.

Vav (و) ile yazımı:

<i>burun</i>	بورون	(136a/12)	<i>korkuç</i>	قورقوج	(121a/11)
<i>munça</i>	مونجه	(136a/8)	<i>oğul</i>	اوغول	(119b/10)
<i>oğumak</i>	اوقوماق	(104a/7)	<i>otluğ</i>	اوتلوغ	(135a/4)
<i>otuz</i>	اوتوز	(104b/16)	<i>uluğluğı</i>	اولوغلوعى	(27b/10)
<i>uruşqay</i>	اوروشقاي	(30a/11)	<i>yaruk</i>	ياروق	(136b/7)

İşaretsiz yazımı:

<i>kullar</i>	قل لار	(8b/13)

1.8.3. Son seste

/u/ ünlüsü son seste her zaman vav (و) ile yazılmıştır.

Vav (و) ile yazımı:

<i>ağı</i>	اغو	(39b/13)	<i>ayru</i>	ايرو	(71b/9)
<i>bu</i>	بو	(1b/8)	<i>karanggu</i>	قرانگو	(16b/11)
<i>karangu</i>	قرانغو	(5a/7)	<i>kaygu</i>	قيغو	(16b/12)
<i>kayu</i>	قايو	(4b/9)	<i>su</i>	پسو	(7a/10)
<i>yaraşu</i>	يراششو	(12b/9)	<i>yarlıkayu</i>	يرليقايو	(119a/15)

1.9. /ü/ ünlüsünün yazımı

1.9.1. Ön seste

/ü/ ünlüsü kelime başında her zaman elif-vav (و) ile yazılmıştır.

Elif-vav (و) ile yazımı:

<i>üç</i>	اوج	(38b/7)	<i>üçün</i>	اوجون	(27b/7)
<i>ün</i>	اون	(56b/11)	<i>ürgey</i>	اوركاي	(6a/9)
<i>üstide</i>	اوپتيدا	(37b/7)	<i>üstinde</i>	اوپتينا	(88b/7)
<i>üy</i>	اوى	(37b/7)	<i>üze</i>	اوزا	(147a/4)
<i>üzgil</i>	اوزكيل	(103a/6)	<i>üzükde</i>	اوزوكدا	(13b/17)

1.9.2. İç seste

/ü/ ünlüsü iç seste vav (و) ile yazılmış ancak harf veya işaret kullanılmadan yazılan örnekleri vardır.

Vav (و) ile yazımı:

<i>kücing</i>	كوجونك	(5a/10)	<i>kün</i>	كون	(136b/2)
<i>ögürdüm</i>	اوگوردوم	(22a/3)	<i>öltürdi</i>	اولتوردى	(63b/14)
<i>ölükler</i>	اولوكلار	(5a/16)	<i>sözlük</i>	سوزلوك	(147b/1)
<i>töküldi</i>	توكولدى	(39b/4)	<i>tüşkey</i>	توشكاي	(7a/12)
<i>üçün</i>	اوجون	(36a/12)	<i>yüzi</i>	يوزى	(136b/7)

İşaretsiz yazımı:

<i>köngül</i>	كونكل	(82a/15)	<i>kül</i>	كل	(39b/9)
<i>kümüşdin</i>	كموشدين	(10b/9)	<i>kün</i>	كن	(37ab/1)

1.9.3. Son seste

/ü/ ünlüsü son seste her zaman vav (و) ile yazılmıştır.

Vav (و) ile yazımı:

<i>bêlgü</i>	بيلكو	(116a/15)	<i>biregü</i>	براکو	(104b/5)
<i>dêgü</i>	ديكو	(19a/10)	<i>ilgerü</i>	ايلكارو	(51b/9)
<i>kök mü</i>	كوك مو	(56b/2)	<i>kördüng mü</i>	كوردونك مو	(52a/4)
<i>têgrü</i>	تيكرو	(137a/12)	<i>têgü</i>	تيكو	(72a/6)
<i>teyü</i>	تيو	(60a/10)	<i>yyü</i>	بيو	(133b/15)

2. Ünsüzlerin yazımı

2.1. /b/ ünsüzünün yazımı:

/b/ ünsüzü her zaman be (ب) harfi ile yazılmıştır.

<i>bağışlang</i>	باغیشلانک	(66b/11)	<i>bağladı</i>	باغلادی	(41a/5)
<i>bağğıl</i>	باقغیل	(96a/7)	<i>bardım</i>	باردیم	(60a/4)
<i>barça</i>	بارجه	(108b/17)	<i>barmağım</i>	برماغیم	(108a/17)
<i>bergen</i>	برکان	(24b/16)	<i>bir</i>	بر	(22b/17)
<i>bitigey</i>	بتیکای	(19a/11)	<i>bolğay</i>	بولغای	(5a/8)

Arapça ve Farsça kelimelerin yazım kuralına uygun olarak be (ب) ile yazılmıştır.

<i>bahā</i>	بها	(6a/2)	<i>bāng</i>	بانک	(29a/6)
<i>belā</i>	بلا	(58b/17)	<i>bende</i>	بنده	(115b/4)
<i>bes</i>	بیس	(66b/12)	<i>beşāret</i>	بشارت	(33b/10)
<i>bisyār</i>	بیسیار	(5b/14)	<i>bülbül</i>	بلبل	(5b/3)
<i>cevāb</i>	جواب	(5b/14)	<i>edeb</i>	ادب	(42a/3)

2.2. /c/ ünsüzünün yazımı:

/c/ ünsüzü Türkçe ve alıntı kelimelerde cim (ج) ile yazılmıştır. Eserde Türkçe yansıma iki kelimenin başında /c/ ünsüzü bulunmaktadır.

<i>cırlağuçı</i>	جر لاغوچی	(29a/1)	<i>cırmağaylar</i>	جر ماغی لار	(124a/17)

Alıntı kelimeler:

<i>cādū</i>	جادو	(34b/11)	<i>cān</i>	جان	(6b/6)
<i>cemī'</i>	جمیع	(8b/10)	<i>cihet</i>	جهت	(24b/17)
<i>ecel</i>	اجل	(26b/17)	<i>hac</i>	حج	(87a/3)
<i>icābet</i>	اجابت	(119b/6)	<i>mevc</i>	موج	(35b/1)
<i>mi'rāc</i>	معراج	(69b/6)	<i>secde</i>	سجده	(143a/10)

2.3. /ç/ ünsüzünün yazımı:

/ç/ ünsüzü Uygur yazım geleneğine bağlı olarak çoğunlukla cim (ج) ile yazılmıştır. çim (چ) harfiyle yazılan çok az örnek vardır.

<i>aç</i>	أج	(16a/7)	<i>bergüçi</i>	برکوجی	(57a/10)
<i>bolgaç</i>	بولغاج	(60a/11)	<i>çağmak</i>	چقماق	(98b/9)
<i>çalğay</i>	جالغای	(7b/8)	<i>çaptı</i>	جابتی	(98b/8)
<i>çatıp</i>	چتیپ	(62a/5)	<i>çeker</i>	چیکار	(43a/9)
<i>çift</i>	چفت	(14a/12)	<i>munça</i>	مونجه	(30a/7)

Çim (چ) harfiyle yazılanlar:

<i>üçün</i>	اوچون	(2a/3)	<i>üçün</i>	اوچون	(7b/5)

Türkçe kelimelerin yanı sıra alıntı kelimeler de cim (ج) ile yazılmıştır.

<i>çābük-süvār</i>	جایک سپوار	(41a/2)	<i>çare</i>	چاره	(6b/1)
<i>çaşt</i>	چاشت	(25a/11)	<i>çend</i>	چند	(32b/8)
<i>çendān</i>	چندان	(17a/15)	<i>çendin</i>	چندی	(66b/5)
<i>çeşme</i>	چشمه	(11b/3)	<i>çerāğ</i>	چراغ	(36b/12)
<i>çün</i>	چون	(3b/5)	<i>pārçe</i>	پارچه	(38b/15)

2.4. /d/, /d/ ünsüzünün yazımı:

Eserdeki Türkçe kelimelerde /d/ ünsüzü için dal (د) harfi kullanılmıştır.

<i>dēdi</i>	دیدى	(81a/6)	<i>dēgü</i>	دیگو	(19a/10)
<i>dēk</i>	دیک	(5b/3)	<i>dil</i>	دل	(78a/14)
<i>munda</i>	موندا	(100a/6)	<i>sorganda</i>	سورغاندا	(94a/9)
<i>üyde</i>	اویدا	(147a/2)	<i>yağdurung</i>	یغدورونک	(7a/4)
<i>yoldın</i>	یولدین	(43b/8)	<i>yudı</i>	یودی	(38b/11)

Alıntı kelimeler aslına uygun olarak dal (د) ve dad (ض) harfi ile yazılmıştır.

<i>'ahd</i>	عهد	(74a/14)	<i>dalālet</i>	ضالالت	(35a/15)
<i>darbıdın</i>	ضربیدین	(5a/1)	<i>diger</i>	دیگر	(98a/10)
<i>dūzah</i>	دوزخ	(93b/16)	<i>dünyā</i>	دنیا	(107b/8)
<i>edā</i>	ادا	(144a/6)	<i>rıdvān</i>	رضوان	(97a/9)
<i>şiddet</i>	شدت	(118a/4)	<i>üstād</i>	اوپستاد	(25a/6)

2.5. /f/ ünsüzünün yazımı:

/f/ ünsüzü fe (ف) harfi ile yazılmıştır.

<i>faķīr</i>	فقير	(57a/15)	<i>felek</i>	فلک	(70a/2)
<i>fermān</i>	فرمان	(108b/6)	<i>feryād</i>	فرياد	(6b/7)
<i>fīl</i>	فيل	(42a/1)	<i>firişte</i>	فرشته	(72a/14)
<i>ğaffār</i>	غفار	(8b/9)	<i>misāfir</i>	ميسافرلار	(126a/11)
<i>şaf</i>	صف	(74b/12)	<i>şarf</i>	صرف	(127b/17)

2.6. /g/, /ğ/ ünsüzlerinin yazımı:

İnce sıradan kelimelerde bulunan /g/ ünsüzü kef (ك) harfi ile kalın sıradan kelimelerde bulunan /ğ/ ünsüzü gayn (غ) harfi ile yazılmıştır.

<i>ağır</i>	أغیر	(133a/1)	<i>alğay</i>	الغای	(6b/9)
<i>andağ</i>	انداغ	(16a/13)	<i>ğam</i>	غم	(135a/3)
<i>günāh</i>	كناه	(59a/9)	<i>katığ</i>	قاتیغ	(5a/1)
<i>kişige</i>	کیشیکا	(136a/8)	<i>körgey</i>	کورکای	(95a/8)
<i>mağribğa</i>	مغرب غه	(72a/6)	<i>tégü</i>	تیگو	(97a/3)

2.7. /h/, /h/, /h/ ünsüzlerinin yazımı:

/h/ ünsüzü güzel he (ه) ile yazılmıştır. Güzel he (ه)'nin kelimenin başında her zaman altında çift esre gibi bir işaret kullanılarak yazılmasının amacı mim (م) harfinden ayırt etmek olabilir. /h/ ünsüzü hı (ح) ile yazılmış ve bu harfin de her zaman altında çift esre gibi bir işaret kullanılmıştır. /h/ ünsüzü ha (خ) ile yazılmıştır. /h/ ve /h/ ünsüzü Türkçe kökenli beş kelime de kullanılmıştır.

<i>ağşam</i>	أخشم	(93b/15)	<i>hatun</i>	خاتون	(51a/6)
<i>höl</i>	هول	(112b/4)	<i>oğşağay</i>	اوخشاغای	(11a/16)
<i>yağşı</i>	یخشی	(11b/13)			

Alıntı kelimelerde geçen bu seslere örnekler:

<i>haber</i>	خبر	(25b/13)	<i>hak</i>	حق	(10a/2)
<i>her</i>	هر	(21a/10)	<i>hür</i>	حور	(44a/4)

<i>şubh</i>	صبح	(88a/9)	<i>şāhāne</i>	شاهانه	(3b/7)
<i>ṭahāret</i>	طهارت	(117a/2)	<i>taḥt</i>	تخت	(50a/5)
<i>toḥum</i>	تخم	(43b/6)	<i>vahy</i>	وحی	(26a/16)

2.8. /j/ ünsüzünün yazımı:

Alıntı -Farsça kökenli- kelimelerde bulunan /j/ ünsüzü je (ژ) harfi ile yazılmıştır.

<i>jende-pūş</i>	ژنده پوش	(81a/3)	<i>müjde</i>	مژده	(57a/12)
<i>ejderhā</i>	اژدرها	(138b/16)	<i>ejdehāyī</i>	اژدهایی	(139a/7)

2.9. /k/, /k/ ünsüzlerinin yazımı:

Kalın sıradan kelimelerde bulunan /k/ ünsüzü kaf (ق) harfi ile, ince sıradan kelimelerde bulunan /k/ ünsüzü kef (ك) harfi ile yazılmıştır.

<i>ḳarılıḳ</i>	قریلق	(68a/8)	<i>ḳatıḳraḳ</i>	قاتیق راق	(75a/5)
<i>ḳız</i>	قیز	(60b/12)	<i>ḳoştı</i>	قوشتی	(54b/8)
<i>kök</i>	کوک	(6a/11)	<i>köp</i>	کوب	(115a/6)
<i>kördi</i>	کوردی	(54a/13)	<i>köz</i>	کوز	(20b/1)
<i>ḳulaḳ</i>	قولاق	(10a/14)	<i>künlük</i>	کون لوک	(9b/8)

2.10. /l/ ünsüzünün yazımı:

/l/ ünsüzü lam (ل) harfi ile yazılmıştır.

<i>ḳaralığı</i>	قرالیغی	(70b/3)	<i>ḳızıl</i>	قزیل	(115a/2)
<i>köngül</i>	کونکل	(82a/15)	<i>laḥd</i>	لحد	(5a/7)
<i>laḥza</i>	لحظه	(27a/6)	<i>loḳma</i>	لقمه	(121b/16)
<i>luṭf</i>	لطف	(88a/6)	<i>saḳal</i>	پسقال	(67a/12)
<i>salḡul</i>	پسالغیل	(39a/6)	<i>sol</i>	پسول	(8a/10)

2.11. /m/ ünsüzünün yazımı:

/m/ ünsüzü mim (م) harfi ile yazılmıştır.

<i>mamuḡı</i>	ماموغی	(81b/14)	<i>men</i>	مَنْ	(53b/14)
<i>mīng</i>	مینک	(121b/13)	<i>mingey</i>	مینکای	(99b/5)

<i>munda</i>	موندا	(52a/2)	<i>nèmerse</i>	نیمارپسه	(58a/1)
<i>örüm</i>	اوروم	(147a/8)	<i>ölüm</i>	اولوم	(135a/16)
<i>ötkermiş</i>	اوتکارمیش	(132a/7)	<i>tanıdım</i>	تانیدیم	(127a/13)

2.12. /n/ ünsüzünün yazımı:

Ön damak geniz ünsüzü /n/ nun (ن) harfi ile yazılmıştır.

<i>қан</i>	قان	(60a/1)	<i>necāt</i>	نجات	(105a/1)
<i>neteg-kim</i>	نتاک کیم	(14b/9)	<i>nèyerve</i>	نیارپسه	(4a/10)
<i>ni'met</i>	نعمت	(27a/4)	<i>nūḥ</i>	نوح	(37b/5)
<i>on</i>	اون	(24b/15)	<i>ün</i>	اون	(99a/5)
<i>yılan</i>	ییلان	(139a/1)	<i>yine</i>	ینه	(131b/9)

2.13. /ñ/, /ng/ ünsüzünün yazımı:

Art damak geniz ünsüzü bir örnekte [baralıñ بارالیک (83a/6)] kef (ك) harfi ile yazılmıştır. Diğer bütün örnekler Uygur yazım geleneğinin etkisi doğrultusunda nun (ن) ve kef (ك) harflerinin birleşmesi sonucu oluşan nun-kef (نك) ile yazılmıştır.

<i>ayağınñg</i>	ایاغی نینک	(5a/5)	<i>köñglekler</i>	کونکلاکلار	(14a/7)
<i>köñgül</i>	کونکل	(65b/14)	<i>mengizlik</i>	منکیزلیک	(72a/5)
<i>mengzer</i>	منکزار	(42a/16)	<i>miñg</i>	مینک	(89b/17)
<i>onğ</i>	اونک	(72a/9)	<i>song</i>	سونک	(84b/17)
<i>süñgeleri</i>	سونکاک لاری	(7b/9)	<i>tanisañg</i>	تانیسینک	(144b/17)

2.14. /p/ ünsüzünün yazımı:

Zarf-fiil eki (-p) başta olmak üzere Türkçe kelimelerde /p/ sesi Uygur yazım geleneğine bağlı olarak çoğunlukla be (ب) harfi ile yazılmıştır.

<i>bilip</i>	بیلیب	(80b/5)	<i>bolup</i>	بوواب	(127a/14)
<i>dèp</i>	دیپ	(116b/3)	<i>qoptı</i>	قوبتی	(105a/9)
<i>köp</i>	کوب	(4b/3)	<i>köprek</i>	کوبراک	(14b/12)
<i>tapındılar</i>	تابیندی لار	(36a/6)	<i>tapşurğay</i>	تابشورغای	(6b/9)
<i>taptım</i>	تابتیم	(60a/11)	<i>yaptım</i>	یابتیم	(63a/12)

Az sayıda örnekte ise pe (پ) harfi kullanılmıştır.

<i>köprük</i>	كوپروك	(60b/15)	<i>yapıp</i>	ياپيب	(145b/11)
<i>yapuşturup</i>	ياپوشتوروب	(25a/7)	<i>yip</i>	ييب	(77a/2)
<i>yıpar</i>	يپار	(13a/12)			

Yabancı kökenli (Far.) kelimelerin başında bulunan /p/ ünsüzü pe (پ) harfi ile yazılmıştır. pe (پ)'den sonra ye (ي) gelmesi durumunda nokta tasarrufuna gidilerek sadece üç nokta konulmuştur.

<i>pādişāh</i>	پادشاه	(145a/10)	<i>pāk</i>	پاک	(30a/6)
<i>pāre</i>	پاره	(8a/1)	<i>pelīd</i>	پليد	(41b/8)
<i>penāh</i>	پناه	(149b/10)	<i>perde</i>	پرده	(122a/2)
<i>perī</i>	پری	(44b/1)	<i>perverdgār</i>	پروردگار	(90a/5)
<i>peydā</i>	پیدا	(121b/11)	<i>peyğāmbēr</i>	پیغامبر	(53b/11)

2.15. /r/ ünsüzünün yazımı:

/r/ ünsüzü re (ر) harfi ile yazılmıştır.

<i>bir</i>	بر	(21a/12)	<i>burun</i>	بورون	(51a/6)
<i>çeşmeler</i>	چشمه لار	(35b/6)	<i>çıkarur</i>	چيقارور	(25b/9)
<i>rāh</i>	راه	(44a/10)	<i>rahmet</i>	رحمت	(85b/6)
<i>resül</i>	رَسُول	(56b/6)	<i>sarāy</i>	پسرای	(148b/8)
<i>sarı</i>	پساری	(95b/17)	<i>sefer</i>	سفر	(123a/2)

2.16. /s/, /s/, /ş/ ünsüzlerinin yazımı:

/s/ ünsüzü Uygur yazım geleneğine bağlı olarak Türkçe kalın ve ince sıradan kelimelerde altında üç nokta bulunan sin (سین) ile yazılmıştır.

<i>saklamas</i>	پسقلاماس	(6b/14)	<i>sarığ</i>	پساریغ	(4b/14)
<i>seksen</i>	پسکسان	(99a/15)	<i>sıgınsa</i>	پسغینسا	(66a/13)
<i>sınsa</i>	پسینسه	(117b/15)	<i>song</i>	سونک	(109a/8)
<i>sol</i>	پسول	(95b/16)	<i>sovuğda</i>	پسوق دا	(118a/9)
<i>su</i>	پسو	(118a/12)	<i>sundum</i>	پسوندوم	(59a/15)

Arapça ve Farsça kelimeler asıllarına uygun olarak yazılmıştır. Sadece silah kelimesi üç yerde geçmekte ve bunun ikisi sad (ص) ile biri de sin (س) ile yazılmıştır.

<i>başra</i>	بصره	(64a/5)	<i>rāst</i>	رايست	(19a/1)
<i>šan'at</i>	صنعت	(40b/6)	<i>sevāb</i>	ثواب	(109a/1)
<i>silāh</i>	پسلاح	(15b/5)	<i>šilāh</i>	صلاح	(15b/5)
<i>sūd</i>	پسود	(131b/4)	<i>šūr</i>	صور	(6a/9)
<i>taqšīr</i>	تقصير	(94a/14)	<i>vāšıl</i>	واصل	(51b/10)

2.17. /ş/ ünsüzünün yazımı:

/ş/ ünsüzü şin (ش) harfi ile yazılmıştır.

<i>aḥşam</i>	أخشم	(93b/15)	<i>bēş</i>	بيش	(28a/6)
<i>šām</i>	شام	(88a/9)	<i>şefkat</i>	شفقت	(76b/2)
<i>serzeniş</i>	پسرزنش	(101b/10)	<i>şehīd</i>	شهيد	(137a/13)
<i>şeytān</i>	شيطان	(112a/7)	<i>şükr</i>	شكر	(97b/7)
<i>tapşurgıl</i>	تابشورغیل	(79b/7)	<i>taş</i>	تاش	(74a/15)

2.18. /t/, /t/ ünsüzlerinin yazımı:

Türkçe kelimelerde /t/ ünsüzü bir örnek dışında Uygur yazım geleneğine bağlı olarak [tağning (طاغ نینگ (100b/6)] te (ت) harfi ile yazılmıştır.

<i>tağ</i>	تاغ	(29a/5)	<i>tamdı</i>	تامدى	(39b/5)
<i>tanuq</i>	تانوق	(19a/2)	<i>taş</i>	تاش	(41b/12)
<i>tëve</i>	تيوه	(41b/3)	<i>tiş</i>	تيش	(121a/10)
<i>tofrağ</i>	توفراق	(59a/5)	<i>toq</i>	توق	(107b/5)
<i>toquz</i>	توقوز	(136a/11)	<i>turdı</i>	توردى	(38b/12)

Arapça ve Farsça kelimeler ise özgün yazımlarına uygun olarak te (ت) ve tı (ط) harfi ile yazılmıştır.

<i>ta'ām</i>	طعام	(133b/11)	<i>tahāret</i>	طهارت	(117a/2)
<i>tahta</i>	تخته	(37b/14)	<i>taleb</i>	طلب	(26b/15)
<i>ṭarafdın</i>	طرفدين	(138b/13)	<i>ṭavāf</i>	طواف	(40b/13)

<i>terāzū</i>	ترازو	(69a/6)	<i>tesbīh</i>	تسبیح	(100a/15)
<i>tevāvūt</i>	تفاوت	(90a/12)	<i>tevbe</i>	توبه	(45a/6)

2.19. /v/ ünsüzünün yazımı:

/v/ ünsüzü vav (و) harfi ile yazılmıştır.

<i>cevāb</i>	جواب	(90b/11)	<i>devlet</i>	دولت	(74b/7)
<i>savuğı</i>	پساوغی	(10a/8)	<i>sēver</i>	پسیوار	(127a/16)
<i>suvıdın</i>	پسویدین	(10b/4)	<i>vağt</i>	وقت	(135a/16)
<i>vesvās</i>	ویسواپس	(112a/16)	<i>vücūdğa</i>	وجودغه	(115b/13)
<i>yavuk</i>	یاوق	(142b/1)	<i>yayav</i>	ییاو	(54b/5)

2.20. /y/ ünsüzünün yazımı:

/y/ ünsüzü ye (ی/ی) ile yazılmıştır. Kelimede ye (ی) harfi yan yana geldiğinde müellif veya müstensih nokta tasarrufuna giderek sadece birinin noktasını kullanmıştır.

<i>ay</i>	آی	(69b/8)	<i>barğay</i>	بارغای	(11b/7)
<i>ğayğurğay</i>	قیغورغای	(140b/5)	<i>uyğusu</i>	اویقوسپی	(49a/5)
<i>üy</i>	اوی	(13a/16)	<i>yalğan</i>	یلغان	(125b/13)
<i>yarağın</i>	یراغین	(64a/11)	<i>yılan</i>	ییلان	(139a/1)
<i>yok</i>	یوق	(121b/7)	<i>yüz</i>	یوز	(60b/9)

2.21. /z/, /z/, /z/, /z/ ünsüzlerinin yazımı:

/z/ ünsüzü Türkçe kelimelerde ze (ز) harfi ile yazılmıştır.

<i>azğay</i>	آزغای	(58b/15)	<i>biz</i>	بیز	(127b/1)
<i>ğız</i>	قیز	(141b/8)	<i>közümüz</i>	کوزومیز	(125b/3)
<i>özge</i>	اوزکا	(148a/9)	<i>siz</i>	سیز	(114a/10)
<i>söz</i>	پسوز	(24b/4)	<i>üzükde</i>	اوزوکدا	(13b/17)
<i>yulduz</i>	یولدوز	(13b/16)	<i>yüz</i>	یوز	(27a/1)

Arapça ve Farsça kelimeler ise özgün yazımlarına uygun olarak zel (ذ), ze (ز), dad (ض) ve zı (ظ) harfleri ile yazılmıştır.

<i>zāhid</i>	زاهد	(52a/4)	<i>zāhir</i>	ظاهر	(13a/10)

<i>za'if</i>	ضعيف	(9b/10)	<i>zālim</i>	ظالم	(63b/6)
<i>zamān</i>	زمان	(25a/3)	<i>zarar</i>	ضرر	(15b/5)
<i>zevk</i>	ذوق	(78a/2)	<i>zeytūn</i>	زيتون	(74a/15)
<i>zıkr</i>	نكر	(5b/3)	<i>zulm</i>	ظلم	(66b/11)

3. Diğer Yazım Özellikleri

3.1. Eklerin ayrı ve bitişik yazımı:

Eserde, eklerin ayrı ve bitişik yazımı ile ilgili bir tutarlılık olmadığı için ikili yazımlar görülmektedir.

<i>çıkışlar</i>	جیق قای لار	(7a/13)	<i>barğaylar</i>	بار غایلار	(134b/16)
<i>işni</i>	ایشنی	(53a/12)	<i>sütüni</i>	سوت نی	(46a/1)
<i>koşnılık</i>	قوشنی لیق	(92a/5)	<i>karılık</i>	قریلیق	(68a/8)
<i>tengrilikke</i>	تنگری لیک کا	(7a/3)	<i>kökke</i>	کوککا	(69b/6)
<i>yaşırak</i>	یخشیراق	(40b/8)	<i>yamanrak</i>	یمان راق	(102a/9)
<i>yoğ mu</i>	یوقمو	(10b/16)	<i>bolğay mu</i>	بولغای مو	(51b/11)

3.2. Şeddenin Kullanılması:

Arapça kökenli kelimelerde aynı ünsüzün iki defa kullanıldığını gösteren şedde işareti (◌◌), bazı Türkçe kelime ve eklerin yazımında da kullanılmıştır.

Türkçe kelime ve eklerde:

<i>attı</i>	آتئی	(21b/14)	<i>etti</i>	ایئئی	(51a/2)
<i>ettim</i>	ایئیم	(63a/13)	<i>hamîdde</i>	حمیدّه	(2a/5)
<i>ıssığdın</i>	ایسسیغیدین	(28b/17)	<i>katığ</i>	قتیغ	(107b/7)
<i>ketti</i>	کیئئی	(134b/1)	<i>téggey</i>	تیگای	(120b/7)
<i>yetti (kat)</i>	یئئی	(20b/9)	<i>yettiler</i>	یئئی لار	(135b/11)

Görülen geçmiş zaman eki -tI, /-t/ ile biten fiil tabanları üzerine getirildiğinde /t/ ünsüzü bir defa yazılmış ve bazen şedde işareti (◌◌) kullanılmamıştır.

<i>ağrıttılar</i>	اغریتی لار	(32b/16)	<i>ëşikke</i>	ایشیکا	(86b/7)
<i>ëşitti</i>	ایشیتی	(42a/4)	<i>këttiler</i>	کیئئی لار	(135b/12)

<i>körsettim</i>	کور پساتيم	(35a/12)	<i>ötti</i>	اوتى	(40b/15)
<i>tutti</i>	توتى	(90a/7)	<i>yarattu</i>	يراتى	(31a/13)
<i>(ecel) yetti</i>	يتى	(77a/1)	<i>yetti (kat)</i>	يتى	(20b/8)

Şedde işareti (◌̣) kullanılan alıntı kelimeler:

<i>ammā</i>	اما	(145a/6)	<i>ğaffār</i>	غفار	(8b/5)
<i>‘izzet</i>	عزت	(66b/16)	<i>maḥabbeti</i>	محبتي	(15a/5)
<i>mübeddel</i>	مبدل	(88a/6)	<i>müyesser</i>	ميسير	(127b/12)
<i>nübüvvet</i>	نبوت	(46b/2)	<i>sünnet</i>	سنت	(30b/4)
<i>vaşiyyet</i>	وصيت	(63a/2)	<i>zerre</i>	ذره	(51b/3)

Şedde işareti (◌̣) kullanılmayan alıntı kelimeler:

<i>ammā</i>	اما	(2a/13)	<i>ğaffār</i>	غفار	(8b/9)
<i>‘izzet</i>	عزت	(130b/5)	<i>maḥabbetin</i>	محبتين	(14b/11)
<i>mübeddel</i>	مبدل	(128a/6)	<i>müyesser</i>	ميسير	(2a/15)
<i>nübüvvet</i>	نبوت	(46b/6)	<i>sünnet</i>	سنت	(21b/7)
<i>vaşiyyet</i>	وصيت	(62b/14)	<i>zerre</i>	ذره	(7a/7)

3.3. Harekenin Kullanılması:

Eserin yazımında ayet, hadis ve dinî terimlerin dışındaki kelimelerde hareke kullanılmamıştır. Ancak birkaç örnekte ötre ve üstün işaretlerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

<i>burūt</i>	بُروت	(122b/2)	<i>dürdin</i>	دُردين	(115a/2)
<i>ebed</i>	أَبَد	(123a/6)	<i>kübrā</i>	كُبرى	(116b/17)

3.4. Kelimelerin bitişik yazılması:

Aşağıda belirtilen kelimeler birer örnekte bitişik yazılmıştır.

<i>bāng-ı namāz</i>	بانکنماز	(29a/3)
<i>hoş vakt</i>	خوشوقت	(68b/5)
<i>yok-turur</i>	يوقتورور	(47a/3)

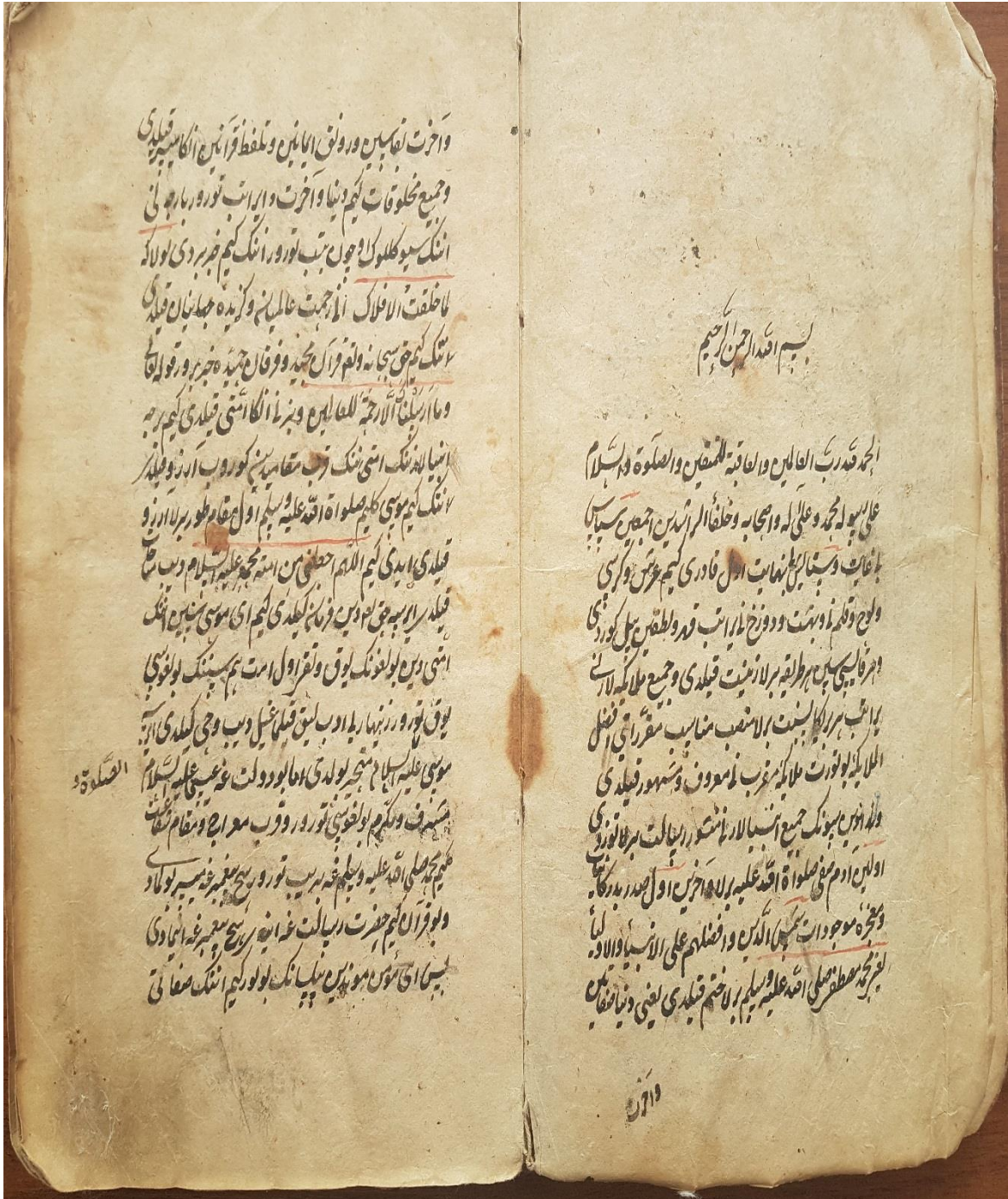
Sonuç

Çağatay Türkçesinin son döneminde 1858 veya 1865 -iki tarih not düşülmüş- istinsah edilen dinî içekli vaaz kitabı olan Kitâb-ı Mevâ'iz – Almatı Nüshası harekesiz ta'lik *hatla* kaleme alınmıştır. Uygur yazım geleneğine bağlı olarak eserdeki Türkçe kelimelerde yer alan bütün ünlüler çoğunlukla gösterilmiştir.

Eserde /p/ ve /ç/ seslerini göstermek için yine Uygur yazım geleneğine bağlı olarak çoğunlukla be (ب) ve cim (ج) harfleri kullanılmıştır. Uygur alfabesinde kalın ve ince sıradan ünlü bulunduran kelimelerdeki /s/ ünsüzü sin (س) ile yazıldığından Çağatay Türkçesinde de Uygur yazım geleneğine bağlı olarak Türkçe kelime ve eklerdeki bütün /s/ ünsüzü altında üç nokta bulunan sin (س) harfi ile yazılmıştır. Art damak geniz ünsüzü de Uygur yazım geleneğinin etkisi altında nun (ن) ve kef (ك) harflerinin birleşmesiyle oluşan nun-kef (نك) ile yazıda gösterilmiştir.

Eklerin kelime kök ve gövdelerine bitişik veya ayrı yazılması yönünde bir tutarlılık yoktur. İç sesteki ünlüler az sayıda örnekte herhangi bir işaretle gösterilmemiştir. Türkçe kelime ve eklerin yazılışında yazım tutarsızlıkları ve düzensizlikleri görülür.

Burada içeriği ve yazım özellikleri incelenen eser, “Kitâb-ı Mevâiz - Almatı Nüshası (Dil Özellikleri-Metin-Dizin)” adlı doktora tezi olarak çalışılmaktadır. Türklük bilimi adına yeni bir eser tanıtılmış ve yazım özellikleri ortaya konulmuştur.

[1b/2a]

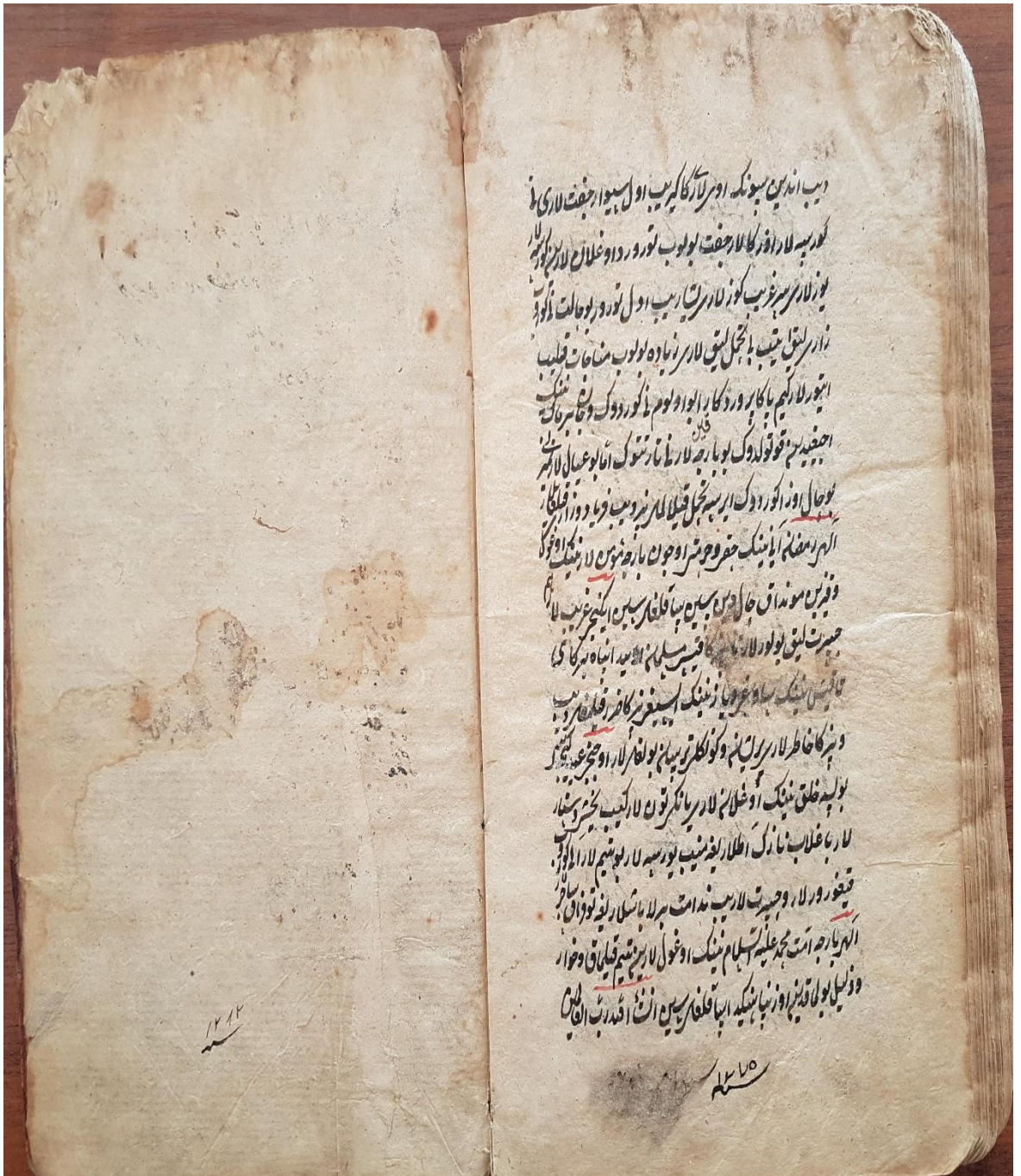
[74b/75a]

اول عهد نامه داخالتیبه نامرئینک از سید ایر و در چینی چون کونست
 بولیه امنا به و صدقا اول عهد نامه داخالتیبه نامرئینک از سید ایر و در چینی چون کونست
 و حق لغو خفته اید و فیلا رله هر ط اول عهد نامه اولیه امنا به و صدقا اول عهد نامه
 قیلتیلا رله ای سون دل آنکار و ای حاضرین که در روزگار نه سیدلای
 کیم حق اول عهد نامه سبب قیلتیله لار آنکه بر لطف و شایسته
 غنایت و سحر حجت و قابل است کور و ب ملک ابر و روزی قیلتیله
 و برتت ناز و لغو بر لار آخر لافای و دولت دید ابر بر لار ای
 موجز بر لار لطف و شرف محمد رسول الله فیصله وین اید و در حجت
 و تعالی اجرت وین اید و الهی باره با هم غنایم صد رحمتیله که است کونست
 پسین است اقدرب العالمین **بجایب** و اینده کینلو که چون
 قیامت کون بولیه خلق اولین ازین بر داخالتیبه لار باره خلتی
 صف صفت لور خلتیلا تمام خلق یوز بیکر به صف اولیلا رله هر بر لطف
 سینگ اوزون لور غنایم قدین مغرب خه تکو لولیا سبک بر لطف
 بولیا رله و قون صفت بر لطف سبک لار سینگ است لار لولیا رله اولی
 عالم لار بولیا ای بکچر صفت داخالتیله لار او بکچر صفت و الله لار
 صفت داخالتیله لار بولیا بر سبب بولیا بر لار لولیا طالع صفت
 بولیا رله لار بولیا اناکاه بر حاضرین کونست و در روزگار کونست

خداوند صف صفت نور و در لار ایفا کیم عالم لار اید سید ایر این بولیا
 کیم بولیا سینگ بر کاتیندا قونست بولوب برتت کاکیر کای این اناکاه اول
 عاشق کور کای لار ایفا کیم لار کیم ای فایق بلیله نالیکار و نیا د سبب
 بختی میزدین قاجار اید سینگ و نیز کاطعنه لار قیله لار اید سینگ بولوب
 کور و سینگ کیم است و سوار بولدی و حجاب قاتیق راق برتت
 دین کسلب بر کاتیندا بولوب سبب ای خدای از ابراق لور سبب
 کیم سینگ شوم لطفکین بر کیم و سوار بولوب سون و سبب اید
 سوار و سبب کای لار سبب بولیا بر لار صفت کور کای اید
 قول غزلار صفت داخالتیله لار بولیا بولوب بولیا سینگ
 اید سبب بر حقیقی بولیا اناکاه کونست کیم سبب اولی سینگ
 علیقه کونست کسلب رسول علیه اسلام سینگ ای غنایم بر لطف
 قولوب اید ای قیلتیله کیم ای رسول بر حق دین سینگ است
 دین اید و دین خدای لغو ایان کینلو رولوب سینگ بر لطف
 اوزار قیلتیله نور دین بولوب کونست نکاشافت قیلتیله ناز و لطف
 منی بر لطف سبب بولیا لار رسول علیه اسلام و عاشق قیلتیله
 اید سبب ناکاه خطاب قمار حضرت بار لطف دین بیکار کیم ای
 بولیا صفت داخالتیله و سینگ حقیقی دعا قیلتیله سبب لار سینگ قیلتیله

خلایق

[149b]

Kaynakça

Akar, A. (2012). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

Başdaş, C. (2006). *Türkiye Türkçesinde Aslı Uzunluk Belirtileri*. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 2004/II, s. 19-30.

Cirit, H. (2012). “Vaaz” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 42. Cilt, İstanbul: TDV İSAM, s. 404-407.

Eraslan, K. (1993). “Çağatay Edebiyatı” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8. Cilt, İstanbul: TDV İSAM, s.168-176.

DİN GÖREVLİLERİNİN ARAPÇALARINDA GÖRÜLEN PROBLEMLER VE ÇÖZÜM YOLLARI: HAVZA İLÇE MÜFTÜLÜĞÜ ÖRNEĞİ*

Adem MORAL**

Ahmet Derviş MÜEZZİN***

Öz

Ülkemizde, İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak din görevlilerinin vazifesidir. Bu vazifeyi yapanların mesleklerinde kaliteli bir din görevlisi olmasının şartlarından birisi İslam'ın dili olan Arapçayı bilmesinden geçmektedir. Bir din görevlisinin Arapça bilmesi, İslam'ın ilk yıllarından itibaren günümüze kadar yazılan İslamî ilimleri okuyup anlayabilmesinde anahtar konumundadır. Araştırmamız Havza İlçe Müftülüğünde vazifeli din görevlilerinin görüşlerine dayalı olarak din görevlilerinin Arapçalarında görülen problemleri tespit edip çözüm yolları üretmek ve Arapça öğrenmelerine katkı sağlamak amacıyla yapılmıştır. Nicel ve nitel yöntemleri kullandığımız araştırmamızda anket ve yüz yüze görüşme yapmak suretiyle betimsel bir çalışma yaptık. Araştırmamız 10-17.10.2022 tarihleri arasında Havza İlçe Müftülüğünden aldığımız izinle gerçekleştirildi. Araştırmamızın ana sorusu olarak "Din görevlileri için Arapça bilmek önemli midir?" diye sorduk. Araştırmamızın bulguları ve çözüm önerilerimiz makale içinde tahlil edildi.

Anahtar Kelimeler: Dil, Arapça, Din Görevlisi, Kur'an, Hadis.

THE PROBLEMS IN THE ARABIC LANGUAGES' OF RELIGIOUS OFFICIALS AND SOLUTIONS: THE EXAMPLE OF HAVZA DISTRICT MUFTI

Abstract

In our country, it is the duty of religious officials to carry out works related to the beliefs, worship and moral principles of the religion of Islam, to enlighten the society about religion and to manage places of worship. One of the conditions for those who do this duty to be a qualified religious officer in their profession is to know Arabic, the language of Islam. Knowledge of Arabic is the key

* Bu makale Havza İlçe Müftülüğünden aldığımız izinle ilçede vazifeli din görevlilerinin Arapçalarında görülen problemler ile çözüm yollarını analitik ve nicel yöntem kullanarak gösterdiğimiz bir araştırma makalesidir.

** Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Bölümü Öğrencisi, Türkiye, ademmoral@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6923-2692>.

*** Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Arapça Mütercim Tercümanlık Bölümü, Türkiye, moazen.ahmad@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-8702-6371>.

for a religious official to be able to read and understand the Islamic sciences written from the first years of Islam to the present day. Our research was carried out in order to determine the problems seen in the Arabic language of the religious officials, to produce solutions and to contribute to their learning of Arabic, based on the opinions of the religious officials in Havza District Mufti. In our research, in which we used quantitative and qualitative methods, we conducted a descriptive study by conducting a questionnaire and face-to-face interviews. Our research was carried out between 10-17.10.2022 with the permission of Havza District Mufti. As the main question of our research, "Is it important to know Arabic for religious officials?" we asked. The findings of our research and our solution suggestions were analyzed in the article.

Keywords: *Language, Arabic, Religious Official, Qur'an, Hadith.*

Giriş

Ülkemizde, İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere; 3 Mart 1924 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur.¹ Kendisine verilen bu görevleri yerine getirmek için Müftü, Vaiz, Kur'an Kursu Öğreticisi, İmam Hatip ve Müezzin-Kayyum görevlerinde çok sayıda personel istihdam etmektedir.

Din görevlilerinin iyi bir şekilde yetişmeleri, toplumun dini konularda daha iyi aydınlatılması ve dini bilgiyi en doğru şekilde öğrenmeleri için büyük önem arz etmektedir. Din görevlisi toplumu İslamî ilimlerin iki temel kaynağı; Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerle aydınlatır. Bu iki temel kaynağı doğru anlayabilmesi için inzal olduğu dil olan Arapçayı² iyi bilmesi gerekmektedir.

Arapça dilbilgisine sahip olmayan bir din görevlisi İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esaslarını topluma doğru bir şekilde anlatmakta, toplumu din konusunda aydınlatmakta yetersiz kalır. Ya da ehlişünnet çizgisinde olmayan bir takım insanların yapmış olduğu çevirileri okumak suretiyle hem onların görüşlerini yaymış hem de din konusunda toplumu yanlış yönlendirmiş olur.

Bu makalede, yaptığımız anket çalışmasıyla Havza İlçesindeki din görevlilerine Arapçayla alakalı bir takım sorular sorduk. İlçe merkezinde vazife yapan bazı din görevlileriyle de yüz yüze görüşmek suretiyle çalışmamızı tamamladık. Bunun neticesinde Arapçalarında görülen problemleri ve noksanlıkları tespit edip bunları gidermede kullanabilecek çözüm yollarını analitik ve nicel yöntem kullanarak anlatmaya çalıştık.

Araştırmanın Problemi

Araştırma grubu olarak seçtiğimiz din görevlilerinin ana problemi Arapçanın din görevlisi için ne ifade ettiği, öğrenmede karşılaştıkları problemler ve görev esnasında Arapça bilmeyince hangi sorunlarla karşılaşacaklarının görevliler tarafından tam bilinmemesidir.

Araştırmanın Önemi

¹ Türkiye Cumhuriyeti anayasası : 1982. (: Yasa Yayınları, ts.); İrfan Yücel, "Diyanet İşleri Başkanlığı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

² Yusuf, 12/2, *Anlayabilesiniz diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik*; Zuhuruf, 43/3, *Anlayıp düşünesiniz diye onu Arapça Kur'an olarak indirdik*.

Din görevlisi olarak vazife yapanların mesleklerinde kaliteli bir din görevlisi olmasının şartlarından birisi İslam'ın dili olan Arapçayı bilmesinden geçmektedir. Bir din görevlisi için Arapça bilmek, İslam'ın ilk yıllarından itibaren günümüze kadar yazılan İslamî ilimleri okuyup anlayabilmesinde anahtar konumundadır. Arapça bir din görevlisinin ayrılmaz parçası, olmazsa olmazdır. Dolayısıyla büyük çoğunluğu Arapça yazılmış eserleri okuyup anlayabilmek ve bunlardan ehlisünnet inancına uygun doğru ve sahih bilgileri insanlara anlatmak din görevlisinin sorumluluğundadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı din görevlilerinin Arapçada karşılaştıkları problemlere ilişkin görüş ve düşüncelerini anket ve yüz yüze yaptığımız çalışmada sorduğumuz sorularla belirlemek, problemlerin çözüm yollarını göstermek, Arapça öğrenmeleri noktasında katkıda bulunmaktır.

Araştırmanın Sorusu

Din görevlileri için Arapça bilmek önemli midir?

Din görevlileri için Arapçada problemler ve çözüm yolları nelerdir?

Araştırma Grubu

Araştırmamızı yapmak için Havza İlçe Müftülüğünden izin alındı. Müftülüğün resmi yazıları personeline ulaştırdığı *Bip* uygulamasından ilçe müftülüğünde vazifeli tüm din görevlilerine anketimiz gönderildi. İlçe merkezinde 3 ayrı camide vazifeli din görevlisi hocalarımızla da yüz yüze görüşme yapıldı.

Araştırmamızın katılımcıları ilçede Müftü, Vaiz, Kur'an kursu öğreticisi, İmam Hatip ve Müezzin Kayyum olarak vazife yapan 200 din görevlisidir. Bunlardan 59 din görevlisi anketimizi cevapladı.

Araştırmanın Zamanı ve Yeri

Havza İlçe Müftülüğünden aldığımız izinle 10.10.2022 tarihinden 17.10.2022 tarihine kadar anket sorularımız ilçe müftülüğünde vazifeli din görevlilerine ulaştırıldı. Yine bu tarih aralığında bazı din görevlileriyle yüz yüze görüşme yapıldı. Yapılan görüşmeler kayıt altına alındı. Araştırma Havza İlçe Müftülüğünde gerçekleştirildi.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma Havza İlçe Müftülüğünde vazifeli din görevlilerinin görüşlerine dayalı olarak din görevlilerinin Arapçalarında görülen problemleri tespit edip çözüm yolları üretmek ve Arapça öğrenmelerine katkı sağlamak amacıyla yapılan betimsel bir çalışmadır. Araştırmamızda nicel ve nitel araştırma yöntemleri kullanılmaya çalışıldı. Katılımcılara 10 sorulu bir anket gönderildi. Anketimizde bulunan 9 soru çoktan seçmeli bir soru ise katılımcıların fikirlerini ve görüşlerini ifade etmeleri için açık uçlu olarak hazırlandı. Ayrıca ilçe merkezinde 3 ayrı camide vazifeli din görevlileri ile de yüz yüze görüşüldü. Bu din görevlilerine 5 adet soru yöneltildi. Nitel araştırma tekniğine uygun olarak verdikleri cevaplardan verilerin yorumlanmasında yararlanıldı.

Anket ve Yüz Yüze Görüşmelerin Soruları

Anket Soruları

Araştırmaya katılan din görevlilerine şu sorular soruldu:

1. Arapça eğitimi ilk defa nerden aldınız?
2. Arapça dil seviyeniz nedir?
3. Arapça seviyenizi kendiniz ve göreviniz için yeterli görüyor musunuz?
4. Arapçayı seviyor musunuz?
5. Din görevlisinin Arapça bilmesi sizce önemli midir?
6. Arapçada en çok nerede zorlanıyorsunuz?
7. Arapçanızı geliştirmek için ne yapıyorsunuz?
8. Mezun olduğunuz okullarda yeterli Arapça eğitimi aldınız mı?
9. Arapça bilmek size ne gibi katkı sağlar?
10. Arapça eğitiminde karşılaştığınız problemler nedir? Yazınız?

Yüz Yüze Görüşme Soruları

1. Arapça eğitimi ilk defa nerden aldınız?
2. Aldığınız Arapça eğitimin mesleğiniz için yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?
3. Din görevlisinin Arapça bilmesi sizce önemli midir?
4. Arapça ile alakalı mesleğinizde yaşadığınız sıkıntılar nelerdir?
5. Din görevlilerinin Arapçalarını geliştirmek için neler yapılabilir?

Araştırmanın Araçları ve Bulguları

Araştırmamız için anket sorularını hazırlarken bizi en doğru neticeye ulaştıracak sorular olmasına dikkat edildi. Anket sorularını tahlil ederken her sorunun altına çözüm önerileri yazıldı. Ankete katılan din görevlilerinin görüş ve önerilerine değer verildiği gibi bilgilerini korumaya, ifşa etmemeye de dikkat edildi. Her katılımcıya sıra numarasıyla rumuz konuldu. Ankete katılanların verdiği cevaplara müdahale edilmedi, onları yönlendirecek hal ve hareketlerden kaçınıldı. Anketimize katılım tamamen gönüllülük esasına dayandırılarak din görevlilerinin ankete katılmaları için zorlama yapılmadı. Yüz yüze görüştüğümüz din görevlilerin isimleriyle görev yaptıkları camiler gizli kalmak şartıyla görüş ve düşünceleri alındı verdikleri cevaplar kaydedildi. Araştırmamızın bulguları "*Analizli Araştırma İstatistikleri*" başlığı altında tahlil edildi.

Arapçanın Önemi

Bugüne kadar dünyada konuşulduğu söylenen 2796³ dilin en önemlilerinden birisi Arapçadır. Dil olarak Arapça, konuşulduğu coğrafyanın büyüklüğü, bu coğrafyada bulunan Müslüman ülkelerin dünyada stratejik öneme sahip olmaları bakımından her geçen gün önem kazanmaktadır. Arapça günümüzde Türkiye'nin bazı şehirlerinde konuşulduğu gibi Arap Yarımadası, Asya, Afrika'nın çoğu bölgesi ile Brezilya, Arjantin gibi ülkelerde de milyonlarca insan tarafından konuşulmaktadır.⁴ Arapçanın konuşulduğu yerler 23 Arap ülkesi, 10 Afrika ülkesi, Nijer ve Çad gibi Arap olmayan ülkeler olarak belirtilmektedir.⁵ Yaygınlık bakımından ise Çince, İngilizce, Hintçe ve İspanyolcadan sonra 5. sırada gelmektedir.⁶ Bundan dolayı Birleşmiş Milletlerin değişik komisyonlarında Arapça çalışma dili olarak kabul edilmektedir.⁷

Arapça İslamiyet'in iki ana kaynağı Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerin dili olduğu için Müslümanların nazarında ayrı yeri vardır. Özellikle Türkler Müslüman olduktan sonra

³ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Ankara : Türk Dil Kurumu, 1979), 101.

⁴ Avram Galanti vd., "Avram Galanti, 'Türkiye ve Sâmî Diller' (Osmanlıcadan Sad. Nurettin Ceviz'le), *Nüsha Dergisi*, S.15, 97-106, (2004)", (28 Ocak 2004), 104.

⁵ Soner Gündüzöz, "Arapça Öğretiminde Başvurulacak Bazı Yöntem ve Teknikler: Pedagojik Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/29 (01 Mart 2010), 35-53.

⁶ Muhammet Vehbi Dereli, "Arap Dili Ve Edebiyatının İslâm Medeniyetine Etkisi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/49 (30 Haziran 2020), 65-88.

⁷ Kamil Coştu, "Arapça Eğitiminde Öğrenmeyi Etkileyen Faktörler", *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/6 (30 Aralık 2015), 29-56.

bu dili kutsal saymışlar ve medreselerinde İslami ilimleri öğrenmek için âlet ilmi olarak okutmuşlardır.⁸

Ayrıca İslam dinini tercih eden Batılı Müslümanlar bu dine girdikten sonra İslam dinini ana kaynaklarından öğrenmek istedikleri için Arapça öğrenmeye yönelmektedir.⁹

Din görevlilerinin bu derece evrensel ve stratejik öneme sahip olan Arapçayı bilmeleri toplumun dini inanç ve yaşamlarında aradığı huzur ve mutluluğa ulaşmalarını sağlayacağı kanaatindeyiz.

Arapçanın önemli olmasının altında yatan asıl nedenleri şu iki başlık altında toplayabiliriz:

Kur'an'ın Arapça Oluşu

Kur'an-ı Kerim, "Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, Mushaflarda yazılan, tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten aciz kaldığı Arapça mûciz bir kelâmdır."¹⁰

Kur'an-ı Kerimin Arapça indirildiğini bildiren ayetlerden bazıları şöyledir:

*"Sana da böylece Arapça bir Kur'an vahyettik."*¹¹

*"Biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik ki anlayasınız."*¹²

*"Hiç şüphe yok ki ez-Zikr'i (Kur'an'ı) biz indirdik ve onu mutlaka koruyacak olan da biziz."*¹³

Kur'an-ı Kerimin Arapça olarak indirildiğine değinen daha birçok ayet-i kerime bulunmaktadır. Bu ayetlerde dikkat çeken husus; Arapça dilinde inzal olan Kur'an-ı Kerimin toplum tarafından kolayca anlaşılacağına yapılan vurgudur. Arapça öğrenmek isteyen herkesin kolaylıkla bu dili öğrenebileceklerine işaret etmektedir. Ayrıca Hicr süresi 9. ayet-i kerime ise dünyada tüm diller kaybolsa bile Arapçanın kaybolmayacağı, Allah'ın belirlediği vakte kadar onun koruması altında bulunan tek dil olduğunu göstermektedir.

⁸ Figen Kervankaya, "İmam Hatip Liselerinde Arapça Öğretimi Üzerine Bir Değerlendirme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (01 Haziran 2014), 125-134.

⁹ Mehmet Soysaldı, "Türkiye'deki İlahiyat Fakültelerinde Arapça Öğretiminde Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Yolları", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler - XIV/45* (2010), 248.

¹⁰ Abdulhamit Birişik, "Kur'an (Tarihi ve İsimleri)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002).

¹¹ eş-Şûrâ 42/7.

¹² Yûsuf 12/2.

¹³ el-Hicr 15/9.

Arapça dışında tüm diller sonradan insanlar tarafından oluşturulmuşlardır. Canlı varlık gibi doğar, büyür, gelişir ve çoğunlukla kaybolurlar.¹⁴ Ancak şu hadis-i şerifler bize Arapçanın insanlıktan önce var olduğunu anlattığı gibi sonrasında da var olacağına değinmektedir.

"Hz. Ömer anlatıyor: Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu:

Adem (a.s.) hata işlediği zaman,

"Ya Rabbi! Muhammed'in hakkı için beni affetmeni istiyorum." diye yalvardı. Allah,

"Ey Adem! Kendisini daha yaratmamışken, sen Muhammed'i nereden öğrendin?" diye sordu. Adem:

"Ya Rabbi! Sen beni elinle yaratıp ruhundan bana üflediğinde, başımı yukarıya kaldırdım. Arşın sütunlarında Lâ ilâhe illallah, Muhammediün resulullah yazılı olduğunu gördüm ve bundan anladım ki, ismini kendi isminin yanında yazdığın kimse yarattıkların arasında sana en sevgili olandır." Bunun üzerine Allah şöyle buyurdu:

"Ey Adem, doğru söyledin; hiç şüphesiz yarattıklarından bana en sevimli olan Odur. Onun hakkı için istediğinden ötürü seni bağışladım. Bilesin ki, eğer o olmasaydı, seni yaratmazdım."¹⁵

"Cennet ehlinin konuşacağı dil Arapçadır."¹⁶

Bu hadislerden anlaşılacağı üzere Arapçanın insanlıktan önce var olduğu gibi insanlıktan sonra da var olacağı anlaşılmaktadır.

Arapça günümüze kadar kendisiyle en çok eser yazılan dil olmasını, oluşturulan gramer kaideleriyle sistemli ve evrensel bir yapıya dönüşmesini, büyük ölçüde Kur'an-ı Kerime borçludur. İslam medeniyetinin en çok etkilendiği dil olan Arapça, öncelikle Kur'an-ı Kerimin inzaliyle gelişmiştir. Yani Kur'an-ı Kerim Arap dili ve edebiyatını; Arap dili ve edebiyatı da İslam medeniyetini geliştirmiştir.

Hadis-i Şerif Dili Olması

İslam'ın Kur'an-ı Kerimden sonra ikinci kaynağı hadis-i şeriflerdir. Hadisi şerif, Peygamber Efendimizin sözlerini, fillerini ve tasviplerini ifade eden terimdir.¹⁷ Kendisine

¹⁴ Bunun ön güzel örneği dünyada bilinen ilk yazı sistemini kullanan Sümerlilerdir. Sümerce bugün ölü diller arasında sayılmaktadır. Bkn. İrfan Albayrak, Hakan Erol, "Sümerliler ve Dilleri Hakkında Bazı Notlar" Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Hüseyin Sever Armağan Özel Sayısı, 2018, s. 153-169.

¹⁵ Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyî' Muhammed Hakim Nisaburi, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. (Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990); Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyn b Ali Beyhaki, *Delailü'n-Nübüvve ve Ma'rifetu Ahvâli Sahibi's-Şeria*. (Beyrut : Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985).

¹⁶ Ebû Abdurrahman Abdullah b Mübarek Abdullah b Mübarek, *ez-Zühd ve'r-Rekaik*. (Riyad : Dârü'l-Mi'rac ed-Devliyye, 1995), 71.

¹⁷ M. Yaşar Kandemir, "Hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997).

peygamberlik vazifesi verilmeden önce "Sen şu Kur'an'dan önce hiç bir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun. Okuyup yazsaydın o takdirde batıl peşinde koşanlar, şüpheye düşerlerdi."¹⁸ ayeti ile ümmî olduğuna işaret edilen Peygamber Efendimizin dili Arapçadır. Kur'an-ı Kerimde açık olarak ifade edilmeyen bazı emirler Peygamber Efendimiz tarafından izah edilmiştir. İmam Şafî; "Arapça, ifade bakımından dillerin en geniş, lafız sayısı itibarıyla en zenginidir. Peygamber'den başka, Arapça'yı bütün yönleriyle bilen birinin olduğunu bilmiyoruz"¹⁹ demiştir.

Kur'an-ı Kerimle beraber hadis-i şeriflerin de Arapça olması dilin kelime yapısına, cümle içinde kullanılmasına, gramer kaidelerine, edebî sanatlarına tesir etmiş ve günümüze kadar dilin bozulmasını engellediği gibi gelişmesine ve yaygınlaşmasına da katkı yapmıştır. Arap dilbilimi diğer ilimler gibi hadislerden istifade etmiş dilbilim alimleri eserlerinde şahid olarak kullanmıştır.²⁰

Mezhepler arasında tartışmalı konulardan biri olan ana dilde ibadet meselesinde genel görüşe göre ibadetin dilinin Arapça olması da dilin önemine işaret etmektedir.²¹

Ülkemiz genelinde Arap dilinin öğrenilme amaçlarını ise Abdülkerim Abdulkadiroğlu şu başlıklar altına indirgeyerek sıralamaktadır:

1. Dinî amaç: Dini, ana kaynaklarından öğrenme. İslâmî ilimlerde araştırma yapma ve meslekî metinleri lügat yardımıyla anlayabilme.
2. Ekonomik ve Ticarî amaç: İthalat, ihracat, mühendislik, daha iyi şartlarda iş bulabilme.
3. Politik amaç: Siyasî metinleri anlama, tercüme etme, konuşma ve yazılar yazabilme kabiliyetlerini geliştirme.
4. Turistik amaç: Turistlerle fikrî ve maddî alışverişler yapacak, onlarla anlaşabilecek pratik ağırlıklı kabiliyeti geliştirme.
5. Kültürel amaç: Kongre, sempozyum, konferans, spor ve benzeri faaliyetlere katılma.²²

¹⁸ Ankebut 29/48.

¹⁹ Emannullah Polat, "Kur'ân Dili Arapça'nın Yapısı Ve Bazı Özellikleri", *Journal of Turkish Studies* 9/Volume 9 Issue 2 (01 Ocak 2014), 1793-1815.

²⁰ Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b Ebî Bekr Suyuti, *el-İktirah fi İlmi Usuli'n-Nahv*. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1975), 23.

²¹ Kaşif Hamdi Okur, "Temel Fıkıh Kaynaklarına Göre İbadetin Dili", *Dini Araştırmalar* 1/3 (01 Haziran 1999), 171-203.

²² Abdülkerimoğlu, Abdulkadir, "Arapça Eğitimi – Öğretimi Konusunda Genel Bir Bakış ve Türkiye'de Arapça Eğitimi – Öğretimi Meselesi", *G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1/3 (1998), 140-141.

Abdulkadiroğlu'nun bu başlıklarına meslekî amaç olarak: Din görevlilerinin dini temel kaynağından öğrenmelerini, hac ve umreye görevli olarak kolayca gitmelerini, başkanlıkta iyi görevlere gelmelerini ve akademik kariyer yapmalarını ilave edebiliriz düşüncesindeyim.

Arapçanın Dinî İlimler ve Din Görevlileri İçin Önemi

İçinde bulunduğumuz asır bilgi ve teknoloji asrıdır. Teknolojinin gelişmesiyle beraber küresel bir köy haline gelen dünyamızda bilgiye ulaşmakta kolaylaşmıştır. Bu gelişmeler insanlığa bir taraftan fayda sağlarken diğer taraftan insanlığın hayatını zora sokacak yeni problemlere de kaynaklık etmektedir. Toplum bu hızlı gelişmelerin içerisinde manevi bir takım bunalımlara kapılmakta, billhassa din ve dinin emirlerini hayata uygulama noktasında yeni arayışlara girmektedir. Bunun neticesinde ülkemizde yaşanan sosyal, kültürel ve ahlaki eğilimler toplumun aradığı huzur ve mutluluğa ulaşamadığını göstermektedir.²³

Her türden doğru ve yanlış bilginin yayıldığı internet ortamında toplum yönlendirilirken, dini inanç, ibadet, yaşayış ve ahlak esasları sorularına da cevap aramaktadır. Dini inanç ve yaşamla alakalı görülen yönelimler toplumun bu konuda ne kadar eksik ve yanlış bilgiye sahip olduğunu, toplumun din noktasında nasıl istismar edildiğini bizlere göstermektedir. Toplumun dini noktada aydınlatma görevi Kanun ile kendisine verilen din görevlilerinin doğru, sahih bilgileri öğrenmeleri ve yayılan yanlış bilgilerin önüne geçebilmeleri için İslam'ın dili olan Arapçayı öğrenmesi zamanımızda çok önemli bir hale gelmiştir.

Arapça din eğitiminde çok büyük önem taşımakta, Arapça olmaksızın bir din eğitiminden bahsetmek mümkün görünmemektedir. Kur'an-ı Kerim din görevlisinin dilini yeniden yapılandırırçasına geliştirmektedir²⁴. Bu yüzden Türkler İslam'dan sonra Arapçaya çok önemsemişlerdir.²⁵ Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerin dili olan Arapçanın iyi bilinmesi ve öğrenilmesi, dinin temel kitaplarına doğrudan ulaşmak manasına gelmektedir. İmam Malik'in; (ö.179/795) "*Arapça bilgisine sahip olmadan Kur'an'ı tefsir*

²³ M. Sait Yazıcı, "Cumhuriyetin 75. Yılında Din Öğretiminde Yeni Hedefler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41/4 (01 Aralık 1999), 1-8; Ramazan Buyrukçu, "Türkiye'de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/2 (01 Ağustos 2006), 99-126.

²⁴ Mesut Cevher, *Pandemi Sürecinde Yabancı Dil Öğretimi Uluslararası Kongresi 1.Cilt*,400- 407, s 404.

²⁵ Mesut Cevher, *Osmanlı Devletinin İslami İlimler ve Arapçadaki Rolü, Bütün Yönleriyle Osmanlı ve Mirası, Uluslararası Sempozyumu, Bildiri Kitabı*, 26-27.2016. *Kırıkkale Üniversitesi, İslam ilimler Fakültesi*, s 316.

eden birisi bana getirilirse kesinlikle onu cezalandırırım" dediği rivayet edilmiştir.²⁶ Ebu Ali el-Fârisî (ö.395/1004) ise Arapçanın faziletine dair birçok ifadenin bulunduğunu söyledikten sonra onun tevkifi bir dil olduğuna temas etmiştir.²⁷

Her kültürü kendi diliyle öğrenmek önemlidir. İslam kültür ve medeniyetinin iki temel kaynağı Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler medeniyetin ortak dili Arapça ile öğrenilir. Halkın dinî vazifelerini yerine getirmelerinde ve temel dinî bilgileri öğrenmelerinde en etkin rolü olan din görevlileridir. Din görevlisi sadece namaz kıldırmakla yetinmeyip vaaz, hutbe ve sohbetle toplumun dinî noktada yetişmesine önemli katkıda bulunmaktadır. Bundan dolayı son derece önemli olan bu vazifeyi yerine getirecek olan din görevlisinin bir takım mesleki yeterliliklere sahip olması gerekir. Din görevlilerinin meslekî yeterliliği başlığında Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun okuyabilme, bazı sureleri ve anlamlarını ezbere bilmelerinin yanında Arapçayı da bilmesi gelmektedir.

Zamanımızda globalleşen dünyada teknolojinin herkesin ulaşabildiği bir noktaya gelmesiyle toplumun bilgisi artmış bununla birlikte dine karşı ilgi ve tepkide önemli derecede çoğalmıştır.²⁸ Yapılan araştırmalarda dinin suç oranlarını önemli derecede azalttığı, güvenli bir yaşam sunmaya ciddi etkisi olduğu görülmektedir. Bu zamanda böylesine önemli bir vazifeyi yerine getiren din görevlilerinin ise kendilerini çok iyi yetiştirmeleri gerekmektedir.²⁹

Ortaokul ve lisede verilen din dersleri öğrencilerin inanç, ibadet ve ahlakını, imam hatip liseleri topluma dinî görevleri uygulamayı, ilahiyat fakülteleri ise, dinin toplum hayatında bir anlam kazanmasına doğrudan etki etmektedir.³⁰

Diyanet İşleri Başkanlığına ilk defa atanan personelin çoğunlukla dini yükseköğretim mezunlarından olmaları hem ilahiyat fakültesi hem de görevliyi istihdam eden Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından teşvik edilmekteydi. Uygulamaya geçildikten sonra bunların mesleği temsil etme ve eğitim seviyeleri eleştirilmeye başlandı. Bunun üzerine başkanlık son personel alımlarında imam hatip lisesi mezunu hafızları tercih etmeye başladı. Yeni

²⁶ Hâlid Abdurrahman Ak, *Usulü't-Te'fîr ve Kavâ'iduh* (Beyrut : Dâru'n-Nefâis, 1986), 137.

²⁷ Ebü'l-Hüseyin Ahmed b Faris b Zekeriyâ İbn Faris, *es-Sahibi: fî Fıkhi'l-Luga ve Sünenü'l-Arabi fî Kelamiha*. (Beyrut : el-Mektebetü'l-Lugaviyyeti'l-Alemiyye, 1963); Ebü'l-Fazl Celeleddin Abdurrahman b Ebî Bekr Suyuti, *el-Müzhir fî ulumi'l-Luga ve Envaiha* (Kahire : Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.), I, 8.

²⁸ Köken, Hayrullah, *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*. (Ankara : Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006).

²⁹ Zahir Kızmaz, "Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15/1 (2005), 189-215.

³⁰ Kamil Çoştu - Mahmoud Qaddom vd., "Yabancı Uyruklu Öğretim Üyelerinin Türkiye'deki Yüksek Din Öğretimi Hakkındaki Düşünceleri", *Yüksek Din Öğretimi*, (01 Ocak 2018), 481.

başlayan personelin eğitim seviyelerini yükseltmek ve onları mesleğe hazırlamak için "Diyanet Akademisi Başkanlığı" kuruldu.

İmam hatip liseleri ve ilahiyat fakültelerinde Arapça dersinin yeterliliğinin tartışıldığı günümüzde din görevlisi olarak atanmaların çalışma hayatı boyunca kendilerini bu noktada geliştirmeleri gerekmektedir. Din görevlisinin kendisini ilmî noktada yetiştirebilmesi, toplumu aydınlatacak sahil bilgilere ulaşabilmesi, tefsir, hadis şerhleri gibi eserleri aslından okuyabilmesi için Arapça bilmesi önemlidir. Din görevlisinin Arapça bilmesi yurtdışında görevlendirilmesi, hac ve umreye görevli olarak gönderilmesinde önemli rol oynamaktadır.

İnsanların inanç, ibadet ve ahlak konularında doğru bilgiye doğru kaynaktan ulaşmaları, toplumun din konusunda ihtiyaçlarına yeterince cevap verilebilmesi, toplum içerisinde yaygınlaşan hurafelerin önüne geçilebilmesi için din görevlisinin Arapça bilmesi gerekmektedir.

Din görevlisi toplumu dinî noktada aydınlatmak için yaptığı vaazlarda okuduğu hutbelerde geçen Arapça kelimelerin manalarını ve cümle içinde kullanıldıklarında ifade ettikleri anlamları bilmek durumundadır.

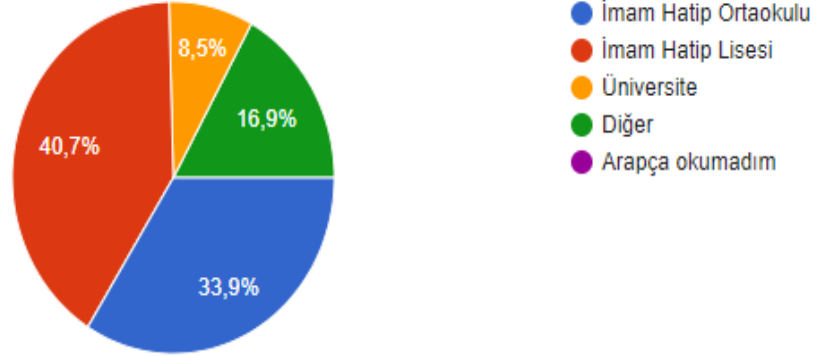
Din görevlisinin Arapça bilmesi harekesiz metinleri okuyup anlayabilmesi, Kur'an-ı Kerimi manasını düşünerek okuyabilmesi ve kolay ezberleyebilmesi için önemlidir. Din görevlisi için Arapça askerin silahı, şoförün ehliyeti gibi ayrılmaz parçadır.

Analizli Araştırma İstatistikleri

Anketimize katılan din görevlilerinin verdiği cevapların istatistikleri şu şekildedir:

1. Arapça eğitimini ilk defa nerden aldınız?

59 yanıt

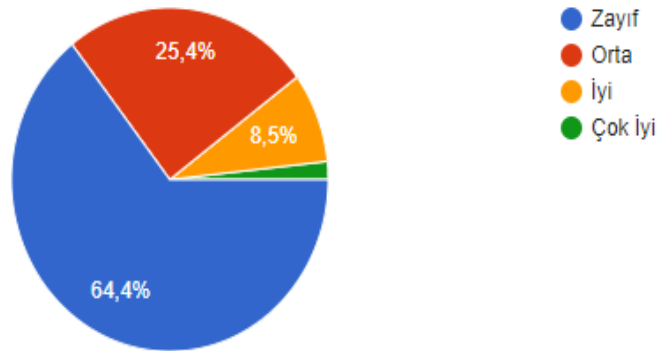

Anketimize katılan din görevlilerinin büyük çoğunluğu %40,7 oranında imam hatip lisesinde Arapça eğitimini aldığını söylerken %33,9' u imam hatip ortaokulunda aldığını söylemiştir. Arapça öğretilen yerlerden aldığını söyleyenlerin oranı %16,9 Üniversitede öğrendiğini söyleyenler ise %8,5' de kalmıştır. Devam ettiği okullarda Arapça okumadığını söyleyen din görevlisi bulunmamaktadır. Tüm din görevlileri Arapça eğitim almıştır.

Soruya verilen cevaplardan anlaşılacağı üzere Arapça eğitimin ortaokul ve lise seviyelerinde ilk defa okutulmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Buralarda okuyan öğrencilerin Arapçalarını geliştirmek için daha çok gayret edilmeli bilhassa din görevlisi olmak isteyenlerin Arapçalarının daha iyi seviyeye çıkartılmasına özen gösterilmelidir.

2. Arapça dil seviyeniz nedir?

59 yanıt

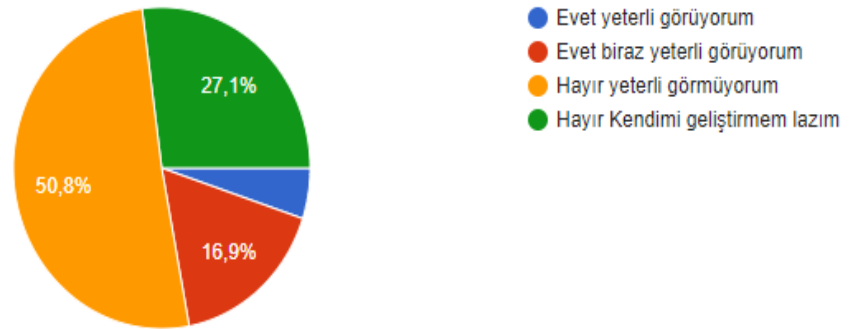

Anketimizde sorduğumuz Dil seviyeniz nedir? sorusu ise 1' inci sorunun neticesini göstermesi bakımından önemlidir. Soruya cevap verenlerin %64,4' ü dil seviyelerinin zayıf olduğunu söylerken %25,4' ü orta seviyede olduğunu söylemiştir. %8,5' i iyi derken sadece 1 kişi %1,7 oranında çok iyi olduğunu söylemiştir.

Bu soruya verilen cevaplardan anlaşılacağı üzere din görevlilerinin ilk defa Arapça eğitimi aldıkları yerlerde tam manasıyla bunu öğrenemedikleri veya din görevlisi olarak atandıktan sonra Arapçalarını muhafaza edemedikleri anlaşılmaktadır. Arapçalarını geliştirmeleri ve öğrendiklerini muhafaza etmeleri için mesleğe devam ettikleri müddetçe din görevlilerinin Arapça kurslarına katılmaları, ders halkaları oluşturulup buralara devam etmeleri ayrıca Arapçayla alakalı okuma, yazma, sunum gibi ödevler verilip Arapça öğrenmeleri teşvik edilmelidir.

3. Arapça seviyenizi kendiniz ve göreviniz için yeterli görüyor musunuz?

59 yanıt

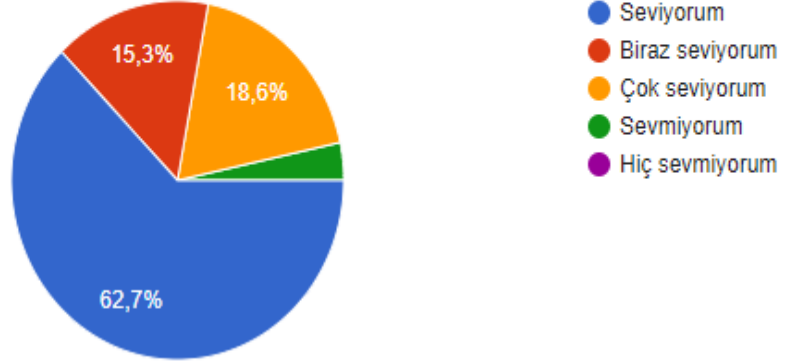

Grafiğimizde görüldüğü üzere anketimizde sorduğumuz 3' üncü soruya verilen cevaplarda din görevlilerinin %50,8'i Arapça seviyelerini mesleği ve kendisi için yeterli görmemektedir. %27,1 oranında ise kendisini geliştirmesi gerektiğini söylerken %16,9' u Arapça seviyesinin biraz yeterli olduğunu söylemektedir. Sadece 3 din görevlisi %5,1 oranında Arapça dil seviyesini kendisi ve mesleği için yeterli görmektedir.

Bu sonuçtan anlaşılacağı üzere din görevlileri %77,9 oranında Arapça seviyelerinin yeterli olmadığını söylemektedir. Bundan dolayı Diyanet İşleri Başkanlığı görevlilerin seviyelerini yükseltmek için Arapça hizmet içi kursları açmalı ayrıca din görevlilerinin mesleki seviyelerini tespit amacıyla yaptığı *Mesleki Bilgiler Seviye Tespit Sınavı* gibi Arapça seviye tespit sınavı yapmalıdır. Sınav neticesinde başarılı olanlar ödüllendirilmeli böylece görevliler Arapça öğrenmeye teşvik edilmelidir.

4. Arapçayı seviyor musunuz?

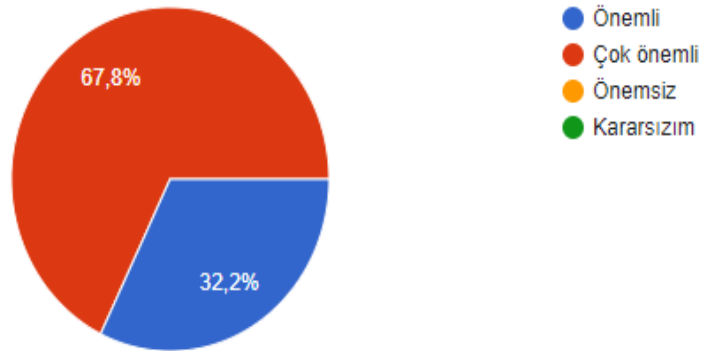
59 yanıt

Anketimizin 4'üncü sorusunda Arapçayı seviyor musunuz? diye sorduk. Cevaplardan anlaşılacağı üzere %62,7' si sevdiğini %18,6' sını çok sevdiğini %15,3' ü ise sadece sevdiğini söylemektedir. Dolayısıyla %96,6'sını Arapça dilini sevmektedir. Sadece 3 din görevlisi %3,2 oranında sevmediğini söylemiştir. Arapça dilini sevdiğini söyleyen din görevlilerine açılacak kurslarla, yapılacak etkinliklerle ve oluşturulacak ders halkalarıyla Arapça öğretmenin kolay olacağı kanaatindeyiz.

5. Din görevlisinin Arapça bilmesi sizce önemli midir?

59 yanıt

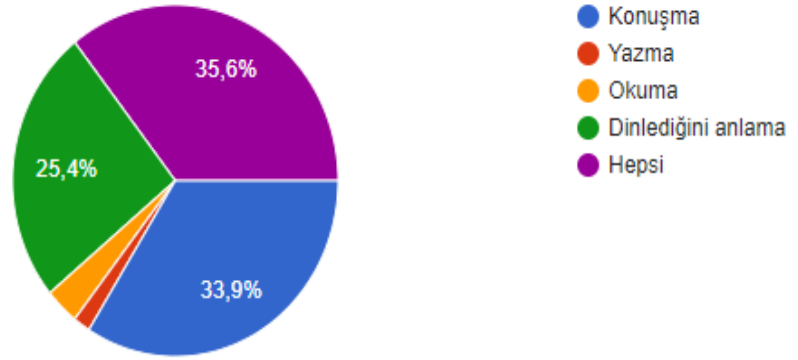

Araştırmamızın ana sorularından birisi olan "Din görevlisinin Arapça bilmesi sizce önemli midir?" sorusuna verilen cevaplar grafikte de görüldüğü üzere %67,8'i çok önemli diye cevap verirken %32,2' si ise önemli olduğunu söylemiştir. Sorumuza önemsiz veya kararsız olduğunu söyleyen olmamıştır. Anketimize katılan tüm din görevlileri Arapça bilmenin din görevlisi için önemli olduğunu belirtmektedir.

Din görevlisi olarak görev yapanların Arapça eğitimi ilk aldıkları okullardan itibaren mesleklerinin sonuna kadar Arapça eğitimden uzak kalmamaları için çalışmalar yapılmalıdır. Bilhassa yeni açılan Diyanet Akademisi Başkanlığında göreve ilk defa atanacak olanların Arapça eğitimi üzerinde çokça durulmalı ve hazır olduklarında yerleştirmeleri yapılmalıdır.

6. Arapçada en çok nerede zorlanıyorsunuz?

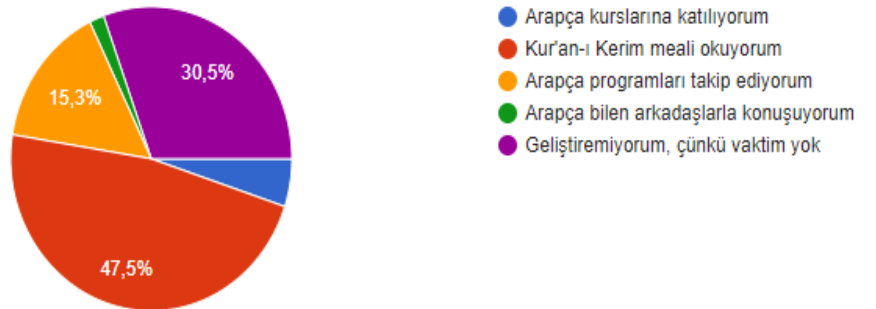
59 yanıt

Anketimizin 6'ncı sorusunda Arapçada en çok nerede zorlanıyorsunuz? diye sorduk. Bu sorumuza konuşma, yazma, okuma ve dinlediğini anlama şıklarına %35,6' sı hepsi diye cevap vermiştir. Anketimize katılanların %33,9' u konuşma, %25,4' ü dinlediğini anlama, %3,4' ü okuma %1,7' si ise yazmada zorlandığını söylemiştir. Bu soruya verilen cevaplardan da görüleceği üzere din görevlilerinin Arapça bilgilerinin zayıf olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca anketimizin 2'inci sorusu olan Arapça dil seviyeniz nedir? sorusuna %64,4 oranında verilen "zayıf" cevabı da bunu doğrulamaktadır.

7. Arapçanızı geliştirmek için ne yapıyorsunuz?

59 yanıt

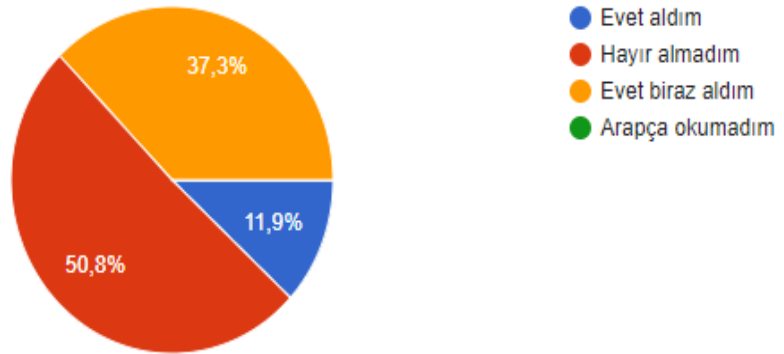

Grafikten de anlaşılacağı üzere din görevlilerimizin %47,5 oranında büyük çoğunluğu kendi imkânları ile Arapçalarını geliştirmek için Kur'an-ı Kerim meali okuduğunu söylemektedir. %30,5' i ise vakti olmadığı için geliştiremediğini söylemiştir. Arapça programları takip ediyorum diyenler %15,3, Arapça kurslarına katılıyorum 5,1, Arapça bilen arkadaşlarla konuşuyorum diye cevap verenler ise %1.7 seviyesindedir.

Verilen cevaplardan anlaşılacağı üzere din görevlilerin büyük çoğunluğu Arapça eğitimin önemli olduğunun bilincinde olup Arapçalarını geliştirmek için Kur'an-ı Kerim meali okuma, Arapça programları takip etme ve Arapça bilenlerle konuşma gibi bireysel çalışmalar yapmaktadır. Bu noktadan hareketle Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlamış olduğu *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri* eserine ayetlerin kelime anlamlarını ilave etmeli ve din görevlilerinin kolay ulaşımı için internet ortamında yayınlanmalıdır. Ayrıca Arapçalarını geliştirmek için vakit bulamadığını söyleyen din görevlileri çeşitli ödüller ve mükâfatlarla Arapça eğitime teşvik edilmelidir.

8. Mezun olduğunuz okullarda yeterli Arapça eğitimi aldınız mı?

59 yanıt

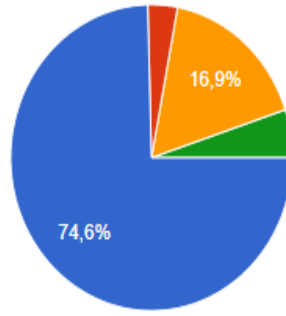

Anketimizin bu sorusunda mezun olduğu okullarda yeterli Arapça eğitimi almadığını söyleyenlerin oranı %50,8 yeterli olmasa da biraz Arapça öğrendim diyenler %37,3 dür. Din görevlilerinin verdiği cevaptan da anlaşılacağı üzere okullarda yeterli seviyede Arapça eğitimi verilememektedir. Yeterli seviyede eğitim aldım diyenler ise %11,9'dur.

Din görevlisi olarak görev alma düşüncesinde olanların okudukları okullarda yeterli seviyede Arapça eğitimi almaları için ders saatlerinin çoğaltılması ve üniversitelerin Arap Dili ve Edebiyatı ile Arapça Öğretmenliği bölümlerinden mezun olanların Arapça derslerine girmeleri temin edilmelidir.

9. Arapça bilmek size ne gibi katkı sağlar?

59 yanıt

- Dini temel kaynağından öğrenirim
- İleride yüksek lisans ve doktora yaparım
- Diyanet İşleri Başkanlığında daha iyi görevlere gelirim
- Yurtdışına görevli olarak giderim

Din görevlilerimize sorduğumuz en önemli soruların başında gelen "Arapça bilmek size ne gibi katkı sağlar" sorusuna grafikte de görüldüğü gibi büyük çoğunlukla %74,6 oranında "Dini temel kaynağından öğrenirim" cevabı verilmiştir. Araştırmamızın "Arapçanın Önemi" bölümünde anlatmaya çalıştığımız hususta işte budur. Diyanet İşleri Başkanlığında iyi yerlere gelmek isteyenler %16,9, yurtdışına görevli gitmek isteyenler %5,1, akademik kariyer düşünenler ise 3,4'dür.

İnsanların inanç, ibadet ve ahlak konularında doğru bilgiye doğru kaynaktan ulaşmaları, toplumun din konusunda ihtiyaçlarına yeterince cevap verilebilmesi, toplum içerisinde yaygınlaşan hurafelerin önüne geçilebilmesi için din görevlisinin Arapça bilmesi gerekmektedir.

10. Arapça eğitiminde karşılaştığınız problemler nedir? Yazınız?

34 yanıt

Anketimizin son sorusu nitel araştırma tekniğine uygun olarak açık uçlu soruldu. Din görevlilerimize Arapça eğitiminde karşılaştıkları problemlerin neler olduğunu sorduk ve bunları yazmalarını istedik. Anketimize katılan 59 görevliden 34 görevli bu sorumuza cevap verdi. Verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir:

1 rumuzlu din görevlisi: Aldığım Arapça eğitimi muhafaza etmek için herhangi bir aktivite yapmadım. Geçmişte okuduğumla kaldım.

4 rumuzlu din görevlisi: Vaaz hazırlarken zorlanıyoruz, dini temel kaynağından öğrenmek için Arapçanın lazım olduğunu anladım.

10 rumuzlu din görevlisi: Çok iyi bir Arapça anlatılmadı çünkü yetersizdi öğretmen, birde sevdiremedi.

14 rumuzlu din görevlisi: Problemim çok hatta sıfır Arapçam. İslami ilimler fakültesi hazırlık sınıfında okuyorum. En kısa zamanda Arapçayı nasıl öğrenebilirim saygılarımla hocam, yolunuz bahtınız açık olsun başarılar.

15 rumuzlu din görevlisi: Arapça çok önemli bir konu. Özellikle vaazlarda ayetleri okuyup anlamını çatır çatır söylemelidir bir hoca.

20 rumuzlu din görevlisi: Arapça diline hâkim öğretmenlerden bilgi alamamış olmak bizi en çok zorlayan mesele idi.

21 rumuzlu din görevlisi: Eğitimin sadece okulda değil pratikte de uygulamalı olarak Arapça konuşulan ülkelerde bizatihi alınması gerektiğini düşünüyorum.

24 rumuzlu din görevlisi: Küçük yerlerde kursların ve kendimizi geliştirecek imkânların olmaması.

31 rumuzlu din görevlisi: Sık hoca değişikliği. Yetersiz eğitim vermeleri.

32 rumuzlu din görevlisi: Arapça dersinin ilk temelini zayıf olması, bunun yanında öğrenebileceğim bir yeri bilmiyorum.

Verilen cevaplardan da anlaşılacağı üzere din görevlilerinin çoğu yeterli seviyede Arapça eğitim alamadıklarını söylemektedir. Mesleğe başladıktan sonra vaaz hazırlamakta, okuduğu ayet-i kerimeyi açıklamakta zorlandıklarını belirtmiştir. Bazıları ise Arapçalarını geliştirmek için bir şey yapmamış ve Arapça öğreneceği yeri bilmemektedir. Yaptığımız çalışma ile din görevlilerinin Arapçayla alakalı sorunlarına çözüm üretmeye çalıştık.

Din görevlileriyle yüz yüze görüşmede sorulan sorulara verilen cevaplar sırasıyla şu şekildedir:

1. Arapça eğitimini ilk defa nereden aldınız? Sorusuna

A rumuzlu din görevlisi: İmam hatip ortaokulu ve imam hatip lisesi.

B rumuzlu din görevlisi: İmam hatip ortaokulu, imam hatip lisesi ve ilahiyat fakültesi.

C rumuzlu din görevlisi: İmam hatip ortaokulu ve imam hatip lisesi şeklinde cevap verdi.

Din görevlileri ilk defa Arapça eğitimini imam hatip ortaokulu ve imam hatip lisesinden almıştır.

2. Aldığımız Arapça eğitimin mesleğiniz için yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Sorusuna

A rumuzlu din görevlisi: Düşünmüyoruz şu anda bilmiş olduğumuz Arapça mesleğimizle ilgili olarak yeterli değildir.

B rumuzlu din görevlisi: Yeterli değil Arapça bildiğimiz söylenemez.

C rumuzlu din görevlisi: Yeterli değil diye cevap verdi.

Görüştüğümüz din görevlileri aldıkları Arapça eğitimin meslekleri için yeterli olmadığı görüşündedir.

3. Din görevlisinin Arapça bilmesi sizce önemli midir? Sorusuna verilen cevaplar şöyledir:

A rumuzlu din görevlisi: Mutlaka önemlidir çünkü ifa ettiğimiz görev İslam dini ile ilgili, Hz. Kur'an ile ilgili, hadislerle ilgili sürekli ayetlerle, hadislerle karşılaşıyoruz bundan dolayı Arapçayı kaide ve kurallarıyla öğrenmek hiç kuşku yok ki önemlidir.

B rumuzlu din görevlisi: Tabi önemli Arapça Kur'an- Kerimin ana dili. Yaptığımız vaazlarda çokça kullandığımız eserlerin dili Arapça olduğu için öğrenmek lazım.

C rumuzlu din görevlisi: Önemlidir.

Din görevlilerinin ikisi vaazlarda anlattığımız ayet ve hadisler Arapça olduğundan Arapçanın görevliler için çok önemli bir mesele olduğunu söylediler. Bir görevli ise sadece önemlidir şeklinde cevap verdi.

4. Arapça ile alakalı mesleğinizde yaşadığımız sıkıntılar nelerdir? Sorusunu

A rumuzlu din görevlisi: Günümüz şartlarında her şey Türkçeye çevrildiğinden dolayı fazla sıkıntı yaşamamak da Hac ve umreye görevli gittiğimizde orada Araplarla anlaşamadık. Hacılarımıza yardımcı olma noktasında yetersiz kaldık.

B rumuzlu din görevlisi: Ortaokul ve lisede zorlanmadık ama ilahiyat okurken zorlandık. Arapça bilseydik daha rahat okuma imkânımız olurdu okuduğumuz kitapları anlamakta zorlanıyoruz.

C rumuzlu din görevlisi: Sıkıntı yok diye cevapladı.

Din görevlileri mesleğe başladıktan sonra ilahiyat fakültesi okurken Arapça dersini geçmekte zorlandıklarını, hac ve umreye vazifeli olarak gittiklerinde Arapçanın ne kadar lazım olduğunu anladıklarını söylediler.

5. Din görevlilerinin Arapçalarını geliştirmek için neler yapılabilir? Sorusuna

A rumuzlu din görevlisi: Bence şu anda imam hatip liselerinde mesleği düşünen çocuklara hazırlık sınıfından itibaren Arapça öğretilmelidir. Görevde ki hocalarımıza ise Arapça kurslar açarak zafiyetleri giderilmelidir.

B rumuzlu din görevlisi: Şu anda imam hatip ve ilahiyatta öğretilen Arapçayla Arapça öğrenmek mümkün gözüküyor. Arapça öğrenmenin yolları araştırılmalı, kaynak gösterilmeli bu görevi yapacak arkadaşlara sağlam eğitim verilmeli.

C rumuzlu din görevlisi: Fikrim yok.

Din görevlilerimiz şu anda imam hatip ortaokul ve liselerinde verilen Arapça eğitimin meslek için yeterli olmadığı görüşündeler. Mesleği düşünen öğrencilere hazırlık sınıfından itibaren Arapça dersi verilmesini mesleğe başlayanların ise çeşitli kurslarla Arapçalarının geliştirilmesi gerektiğini söylediler.

Öneriler ve Çözümler

Yaptığımız anket çalışması neticesinde ortaya çıkan problemlerin giderilmesi için önerilerimizi ve çözüm yollarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde puanla öğrenci alan imam hatip meslek liseleri açılmalı başkanlık kendi personelini burada yetiştirmelidir.

2. İmam hatip liselerinde Arapça dersine giren öğretmenlerin üniversitelerin Arap Dili ve Edebiyatı ile Arapça Öğretmenliği bölümlerinden mezun olmasına dikkat edilmeli ve sık öğretmen değişikliğine gidilmemelidir.

3. Din görevlilerinin Arapça öğrendiklerinde neler kazanacakları açık bir şekilde kendilerine anlatılmalı ve ulaşılmak istenen hedef gösterilmelidir.

4. Din görevlisi görevine başladıktan sonra mesleki bilgilerini geliştirmenin yanında Arapça dil seviyesini geliştirecek müfredat çerçevesinde açılacak kurslara katılmaları sağlanmalıdır.

5. Din görevlisini Arapça öğrenmeye teşvik için Arapça seviye tespit sınavı açılmalı ve alınan puanlar görevlinin müktesebat puanına eklenmelidir. Ayrıca başkanlığın belirlediği puanın üstünde not alanların maaşları artırılmalıdır.

6. Bilgiye ulaşmanın çok kolay olduğu zamanımızda din görevlilerinin teknolojik imkânlardan azami derecede istifade etmeleri ve Arapçalarını pekiştirecek programları kullanmaları kendilerine öğretilmelidir.

7. Diyanet İşleri Başkanlığının yayınlamış olduğu *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri* isimli esere ayetlerin kelime anlamları ilave edilmeli ve eser internette görevlilerin istifadesine sunulmalıdır. Ayrıca görevlilerin Arapça öğrenmelerine yardımcı olacak basılı yayınların sayısı artırılmalıdır.

8. Din görevlisi olmaya aday olanlara yapılan sınavlarda Arapça sorular sorulmalı ve verilen cevaplar adayın puanına eklenmelidir.

9. Din görevlilerine kurum içi yapılan yurtdışı, görevde yükselme, hac, umre ve nakil sınavlarında Arapça bilgisinin sınav puanına olan katkısı artırılmalıdır.

10. Din görevlileri ile haftanın belirli bir gününde idarenin belirleyeceği tefsir, hadis veya alet eserler uzaktan eğitimle müzakere edilmelidir.

11. Aylık yapılan mutat personel toplantılarında görevlilere Arapça çeviri ödevleri verilmeli sonraki toplantıda kura usulü birkaç personelden istenmelidir.

12. Yeni kurulan Diyanet Akademisi Başkanlığında göreve ilk defa atananlar için verilecek olan eğitimlere Arapça dersi eklenmeli ve haftalık ders saatleri yeterli seviyede olmalıdır.

13. Din görevlilerinden Arapçaları iyi olanların Arapça kurs açmalarına izin verilmeli ve ek ders ücretinden istifade etmeleri sağlanmalıdır.

14. Din görevlilerinin Arapça eğitim seviyelerini artırmak için ana dili Arapça olan ülkelere görevli olarak veya bu ülkelerde bulunan üniversitelere akademik amaçlı gönderilmeleri temin edilmelidir.

15. İmam hatip lisesi mezunu olup ön lisansı bitiren din görevlilerine sınavsız lisans tamamlama tekrar getirilmeli ayrıca Temel İslam Bilimlerinin Arap dili, tefsir, hadis programlarında sınavsız tezli yüksek lisans yapabilmeleri sağlanmalıdır.

Sonuç

Yaptığımız araştırma neticesinde anketimize katılan din görevlilerinin %96,6'sının Arapçayı sevdiğini tespit ettik. Anketimize katılan tüm din görevlileri Arapça bilmenin din görevlisi için önemli olduğunu söyledi. Arapça bilmek size ne gibi katkı yapar? sorusuna görevlilerin "Dini temel kaynağından öğrenirdim" diye cevap verenlerin oranı %74,6'dır. Bu sonuç toplumu din konusunda aydınlatacak olan görevlilerin Arapça bilmesinin önemini göstermektedir. Arapça eğitimlerini ilk defa imam hatip ortaokulu ve imam hatip lisesinde aldığını söyleyen görevlilerin oranı %74,6'dır. Ancak mezun olduğu okullarda yeterli Arapça eğitim almadığını söyleyen din görevlilerinin oranı ise %88,1'dir. Arapça dil seviyeniz nedir? sorusuna ankete katılan din görevlilerinin %87,8 oranında zayıf ve orta seviyede diye cevap vermeleri ortaokul ve lisede, din görevlisi olmak için yeterli Arapça eğitim verilmediğini teyit etmektedir. Ayrıca %77,9 oranında din görevlileri kendileri ve meslekleri açısından Arapça seviyelerini yeterli olarak görmemektedir. Bunun için Arapçanızı geliştirmek için ne yapıyorsunuz? diye sorduğumuz soruya din görevlileri %47,5 oranında Kur'an-ı Kerim meali okuduğunu söylemektedir. Arapça programları takip ediyorum diyenler %15,3, Arapça kurslarına katılıyorum 5,1, Arapça bilen arkadaşlarla konuşuyorum diye cevap verenler ise %1,7 seviyesindedir. Yani din görevlilerimizin %69,6 ile büyük çoğunluğu kendi imkânları ile Arapçalarını geliştirmek için çalışmaktadır. %30,5' i ise vakti olmadığı için geliştiremediğini söylemiştir. Arapçada en çok nerede zorlanıyorsunuz? diye sorduğumuz bu sorumuzun konuşma, yazma, okuma ve dinlediğini anlama şıklarına %35,6' sı hepsi diye cevap vermiştir. Anketimize katılanların %33,9' u konuşma, %25,4' ü dinlediğini anlama, %3,4' ü okuma %1,7' si ise yazmada zorlandığını söylemiştir. Bu soruya verilen cevaplardan da görüleceği üzere din görevlilerinin tamamının Arapçada zorlandıkları anlaşılmaktadır.

Din görevlilerinin tamamı Arapça eğitim verilen yerlerden mezun olan kişiler olup aralarında Arapça eğitim almayan bulunmamaktadır. Yaptığımız araştırmada din görevlilerine sorduğumuz anket soruları ve yüz yüze çalışma ile din görevlilerinin Arapçalarında görülen problemleri ve çözüm yollarını göstermeye çalıştık.

Kaynakça

Abdulkerimoğlu, Abdulkadir. “Arapça Eğitimi – Öğretimi Konusunda Genel Bir Bakış ve Türkiye’de Arapça Eğitimi – Öğretimi Meselesi”. *G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1/3 (1998), 140-141.

Ak, Hâlid Abdurrahman. *Usulü’t-Tefsir ve Kavâ’iduh*. Beyrut : Dârü’n-Nefâis, 1986.

Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1979.

Beyhaki, Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyin b Ali. *Delailü’n-Nübüvve ve Ma’rifetu Ahvâli Sahibi’ş-Şeria*. Beyrut : Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1985.

Birişik, Abdulhamit. “Kur’an (Tarifi ve İsimleri)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/383-388. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Buyrukçu, Ramazan. “Türkiye’de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/2 (01 Ağustos 2006), 99-126.

Cevher Mesut. *Osmanlı Devletinin İslami İlimler ve Arapçadaki Rolü, Bütün Yönleriyle Osmanlı ve Mirası*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, İslam ilimler Fakültesi, 2016.

Cevher Mesut. - Pandemi Sürecinde Yabancı Dil Öğretimi Uluslararası Kongresi 1.Cilt,400- 407, s 404.

Coştu, Kamil. “Arapça Eğitiminde Öğrenmeyi Etkileyen Faktörler”. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/6 (30 Aralık 2015), 29-56.

Coştu, Kamil vd. “Yabancı Uyruklu Öğretim Üyelerinin Türkiye’deki Yüksek Din Öğretimi Hakkındaki Düşünceleri”. *Yüksek Din Öğretimi*.

Dereli, Muhammet Vehbi. “Arap Dili Ve Edebiyatının İslâm Medeniyetine Etkisi”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/49 (30 Haziran 2020), 65-88.

Faris, Ebü’l-Hüseyin Ahmed b Faris b Zekeriyâ İbn. *es-Sahibi: fî Fıkhî’l-Luga ve Sünenü’l-Arabi fî Kelamiha*. Beyrut : el-Mektebetü’l-Lugaviyyeti’l-Alemiyye, 1963.

Galanti, Avram vd. “Avram Galanti, ‘Türkiye ve Sâmi Diller’ (Osmanlıcadan Sad. Nurettin Ceviz’le), Nüsha Dergisi, S.15, 97-106, (2004)”.
182

Gündüzöz, Soner. “Arapça Öğretiminde Başvurulacak Bazı Yöntem ve Teknikler: Pedagojik Bir Değerlendirme”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/29 (01 Mart 2010), 35-53.

Kandemir, M. Yaşar. “Hadis”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/27-64. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Kervankaya, Figen. “İmam Hatip Liselerinde Arapça Öğretimi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (01 Haziran 2014), 125-134.

Kızmaz, Zahir. “Din ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15/1 (2005), 189-215.

Köken, Hayrullah. *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006.

Mübarek, Ebû Abdurrahman Abdullah b Mübarek Abdullah b. *ez-Zühd ve'r-Rekaik*. Riyad: Dârü'l-Mi'rac ed-Devliyye, 1995.

Nisaburi, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyi' Muhammed Hakim. *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

Okur, Kaşif Hamdi. “Temel Fıkıh Kaynaklarına Göre İbadetin Dili”. *Dini Araştırmalar* 1/3 (01 Haziran 1999).

Polat, Emannullah. “Kur'ân Dili Arapça'nın Yapısı Ve Bazı Özellikleri”. *Journal of Turkish Studies* 9/Volume 9 Issue 2 (01 Ocak 2014), 1817-1817.

Soysaldı, Mehmet. “Türkiye'deki İlahiyat Fakültelerinde Arapça Öğretiminde Karşılaşılan Problemler ve Çözüm Yolları”. *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler - XIV/45* (2010), 247-280.

Suyuti, Ebü'l-Fazl Celeleddin Abdurrahman b Ebî Bekr. *el-İktirah fî İlmi Usuli'n-Nahv*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1975.

Suyuti, Ebü'l-Fazl Celeleddin Abdurrahman b Ebî Bekr. *el-Müzhir fî ulumi'l-Luga ve Envaiha*. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

Yazıcı, M. Sait. “Cumhuriyetin 75. Yılında Din Öğretiminde Yeni Hedefler”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41/4 (01 Aralık 1999), 1-8.

Yücel, İrfan. ‘‘Diyaret İŞleri Başkanlığı’’. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/455-460. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası : 1982: Yasa Yayınları, ts.